

ISSN: 1302-4191

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER MESLEK YÜKSEKOKULU
**SOSYAL BİLİMLER MESLEK YÜKSEKOKULU
DERGİSİ**

HAKEMLİ DERGİ

**Cilt: 16 Sayı:1
KONYA 2013**

Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu
Dergisi ulusal, yaygın, süreli, hakemli bir dergidir. Dergiye
gönderilen makaleler hakem değerlendirmesine gider,
kabul edilmesi hâlinde yayımlanır.

Yayın Periyodu: Dergimiz bahar ve güz olmak üzere yılda iki sayı yayımlanır.

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER MESLEK YÜKSEKOKULU
SOSYAL BİLİMLER MESLEK YÜKSEKOKULU DERGİSİ
Yıl: 2013 Cilt: 16 Sayı: 1

SAHİBİ

Selçuk Üniversitesi
Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Adına
Yüksekokul Müdürü Prof. Dr. Süleyman KARAÇOR
ISSN: 1302-4191

YAYIM KURULU

Doç. Dr. Yaşar SEMİZ
Doç. Dr. Ömer AKDAĞ
Doç. Dr. Hakkı Mümin AY
Yrd. Doç. Dr. Abdullah TEKİN
Yrd. Doç. Dr. Ali ERBAŞI
Yrd. Doç. Dr. Hüseyin İLERİ
Yrd. Doç. Dr. İ. Hakkı KAYNAK
Yrd. Doç. Dr. Y. Ayşegül OĞUZ

EDİTÖR

Doç. Dr. Yaşar SEMİZ ysemiz@selcuk.edu.tr

EDİTÖR YARDIMCISI

Öğr. Gör. Dr. M. Erhan SUMMAK

YAZI İŞLERİ SORUMLUSU

Öğr. Gör. Adnan SÖYLEMEZ

EDİTÖRYEL SEKRETERLER

Öğr. Gör. Nesip ERGÜL
Uzm. Ömer Faruk TEKİN

İLETİŞİM

Selçuk Üniversitesi
Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu
Alâeddin Keykûbat Yerleşkesi Selçuklu, 42079-KONYA
Telefon: +90 332 241 00 58 - Belgeç / Faks: +90 332 241 00 60
Web: <http://www.sbmmyo.selcuk.edu.tr>
e-mail: sosbilmyo@selcuk.edu.tr; sbmmyodergi@gmail.com
Baskı: SÜ Basımevi / 0332 241 18 44

Dergide yer alan yazıların dil ve bilim sorumluluğu yazara aittir.

BİLİM KURULU

Prof. Dr. Adem ÖĞÜT (Selçuk Üniversitesi)	Prof. Dr. Şaban H. ÇALIŞ (Selçuk Üniversitesi)
Prof. Dr. Ahmet AY (Selçuk Üniversitesi)	Prof. Dr. Tahir AKGEMCİ (Selçuk Üniversitesi)
Prof. Dr. Berna TANER (Dokuz Eylül Üniversitesi)	Doç. Dr. Abdullah KARAMAN (Selçuk Üniversitesi)
Prof. Dr. Birol AKGÜN (Necmettin Erbakan Üniversitesi)	Doç. Dr. Ahmet DİKEN (Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Prof. Dr. Ekrem YILDIZ (Kırıkkale Üniversitesi)	Doç. Dr. Caner ARABACI (Selçuk Üniversitesi)
Prof. Dr. Kemalettin CONKAR (Afyon Kocatepe Üniversitesi)	Doç. Dr. Cemal GÜVEN (Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Prof. Dr. M. Akif ÇUKURÇAYIR (Selçuk Üniversitesi)	Doç. Dr. Hikmet ULUSAN (Bozok Üniversitesi)
Prof. Dr. Mahmut ÖZDEMİR (Kırıkkale Üniversitesi)	Doç. Dr. Kadir CANÖZ (Selçuk Üniversitesi)
Prof. Dr. Metin Kamil ERCAN (Gazi Üniversitesi)	Doç. Dr. Mehmet FİDAN (Selçuk Üniversitesi)
Prof. Dr. Necdet HACIOĞLU (Balıkesir Üniversitesi)	Doç. Dr. Muhammet BEZİRCİ (Selçuk Üniversitesi)
Prof. Dr. Osman OKKA (Karatay Üniversitesi)	Doç. Dr. Ömer AKDAĞ (Selçuk Üniversitesi)
Prof. Dr. Raif PARLAKKAYA (Necmettin Erbakan Üniversitesi)	Doç. Dr. Tahsin KARABULUT (Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Prof. Dr. Reşat KARCIOĞLU (Atatürk Üniversitesi)	Doç. Dr. Yaşar SEMİZ (Selçuk Üniversitesi)

BU SAYININ HAKEMLERİ

Prof. Dr. Önder ÇAĞIRAN	Doç. Dr. Abdullah KARAMAN
Doç. Dr. Ali ALAGÖZ	Doç. Dr. Yaşar SEMİZ
Doç. Dr. Ömer AKDAĞ	Yrd. Doç. Dr. Bekir DİREKÇİ
Doç. Dr. Caner ARABACI	Yrd. Doç. Dr. Cahit KAHRAMAN
Doç. Dr. Ufuk Deniz AŞÇI	Yrd. Doç. Dr. Ali Aycan KOLUKISA
Doç. Dr. Muhammet BEZİRCİ	Yrd. Doç. Dr. Mustafa USLU
Doç. Dr. Cemal GÜVEN	

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER MESLEK YÜKSEKOKULU DERGİSİ
YAYIM İLKELERİ VE MAKALE YAZIM KURALLARI

1. Makale başlığı kısa ve açık olmalı, küçük harflerle 18 punto büyüklüğünde yazılmalı ve ortalanmalıdır.
2. Yazarların isimleri 10 punto büyüklüğünde eğik ve sağa dayalı olarak yazılmalıdır. Yazarların adresleri *,**, vs. biçiminde dipnot olarak ve kısaltma yapılmadan belirtilmelidir. Yazar adı ya adları, kapak sayfasında yer almalıdır. Kapak sayfasında ayrıca, yazarın akademik unvanı ve çalıştığı kurumun adı, adresi, iş ve cep telefonu, faks numarası ve e-posta adresi de bulunmalıdır.
3. Yazar isimlerinden sonra iki satır boşluk bırakılarak satır başı yapılmadan 10 punto büyüklüğünde “**Özet:**” kelimesi ve devamına 200 kelimeyi aşmayacak şekilde makalenin ana noktalarını belirten özeti yapılmalıdır. Özetten sonra bir satır boşluk yapılarak yine satır başı yapılmadan “**Anahtar Kelimeler:**” ve devamına virgülle ayrılmış en fazla 6 tane anahtar kelime yazılmalıdır. Anahtar kelimelerden sonra bir boşluk bırakılarak ortalanmış şekilde makalenin İngilizce başlığı yazılmalıdır ve bir satır boşluk bırakıldıktan sonra Türkçe özet ve anahtar kelimelere benzer şekilde “**Abstract:**” ve “**Key Words:**” kısımları yazılmalıdır. İngilizce yazılmış makalelerde benzer işlemlerin tersi yapılır.
4. MS Word programında, Times New Roman 11 punto, 14 nk satır aralığıyla yazılmalıdır. Yazılar ortalama 10.000 kelimeyi geçmemelidir. Makaleler PC uyumlu Microsoft veya “doc” uzantılı belge oluşturmaya elverişli herhangi bir kelime işlem programında yazılmalıdır. Eski harfli metinler için özel bir yazı karakteri kullanılmış ise belgeyle birlikte söz konusu karakterler de gönderilmelidir.
5. Metin içinde vurgulanması gereken kısımlar ve alıntılar **italik harflerle ve tırnak içinde** verilmeli; beş satırdan az alıntılar satır arasında, beş satırdan uzun alıntılar ise satırın iki yanından 1 cm içeride, blok halinde, 14 nk satır aralığıyla ve 11 punto ile yazılmalıdır. İmlâ ve noktalama açısından makalenin ya da konunun zorunlu kıldığı özel durumlar dışında Türk Dil Kurumu’nun **İmlâ Kılavuzu** esas alınmalıdır.
6. Bütün bölümler ve alt bölümler numaralanmalıdır.
7. Fotoğraf, plan, harita ve çizimler: Metin içinde kullanılan fotoğraf, plan, harita vb. materyallerin “.jpg/.tiff” uzantılı kayıtları gönderilecek dokümanlara eklenmelidir. Bu tür belgelerin baskı tekniğine uygun çözünürlükte (en az 300 piksel) ve sayfa alanını aşmayacak büyüklükte olmasına dikkat etmeli, ayrıca birden fazla olması halinde numaralandırılmalı ve başlık eklenmelidir. (Resim

1; Harita 1;Tablo, Figür 1, vb.) Metin için parantezle atıfta bulunulan resim, harita veya diğer ekler makalenin sonuna eklenmelidir.

8. Kaynaklar metin içinde yazar soyadı ve tarih belirtilerek verilmeli ve makalenin sonunda alfabetik olarak ve aynı yazar içinse kronolojik olarak yazılmalıdır. Metin içinde kaynak cümlelerin başında veya içinde verilecekse yazarın soy ismi İnalçık(1982) şeklinde, cümlelerin sonunda verilecekse (İnalçık, 1982, 25) şeklinde belirtilmelidir. Eğer kaynaklarda yazar sayısı iki ise Semiz ve Akdağ (2011, s.15) şeklinde, yazar sayısı ikiden fazlaysa ilk yazarın soyadına göre Semiz ve diğ. (2011, s.20) şeklinde belirtilmelidir. Aynı yazara ait ve aynı yıl içinde Yayınlanmış kaynaklar, Semiz (1995a), Semiz (1995b) şeklinde belirtilmeli, kaynakların açık künyesi makalenin sonuna eklenmelidir.

Kitaplar için klasik dipnot örneği kullanılacaksa:

Kemal H. Karpat, Ortadoğu'da Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk, (Çev. Recep Boztemur), İmge Kitabevi, Ankara, 2001, s.100-105,110.

Makaleler için dipnot örneği:

Suat İlhan, "Türk Çağdaşlaşması", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, VII/19, Kasım 1990, s.7.

Tezler için dipnot örneği:

Atilla Sandıklı, Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası Işığında Avrupa Birliği'ne Giriş Süreci, (İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarih Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2007, s.134,137. şeklinde olmalıdır.

9. Dergiye Yayınlanmak üzere gönderilen yazıların, daha önce başka bir Yayım organında Yayınlanmamış olması ya da aynı Yayım için değerlendirme aşamasında bulunmaması gerekmektedir. Daha önce akademik alanda ulusal ya da uluslar arası nitelikli bilimsel toplantı, kongre, konferans ya da sempozyumda sunulmuş olan bildirimler, başka bir dergi ya da Yayımında Yayınlanmamış olması ve makale formatına ve içeriğine dönüştürülmesi koşulu ile kabul edilebilir ve hakem sürecine alınır.
10. Dergiye gönderilen yazılar, önce yayım kurulunca dergi ilkelerine uygunluk açısından incelenir. Uygun bulunanlar, o alandaki çalışmalarıyla tanınmış iki hakeme gönderilir. Hakemlerin isimleri gizli tutulur ve raporlar beş yıl süreyle saklanır. Hakem raporlarından birisi olumlu, diğeri olumsuz olduğu takdirde, yazı üçüncü hakeme gönderilir. Olumsuz görüş bildiren hakeme durum hakkında bilgi verilir. Yazarlar, hakemlerin görüş ve önerileri doğrultusunda düzeltmeleri yaparlar. Editör ve Yayım Kurulu gerektiği durumlarda yazıların yazım şekli üzerinde değişiklik yapabilir. Yayım kabul edilmeyen yazılar iade edilmez; ancak yazarın istemesi halinde bir nüshası elektronik ortamda kendisine verilir.

11. Makalede hakem-hakemler düzeltme istemişlerse, istenen düzeltmelere titizlikle ve ivedilikle tamamlanmalı ve yazının son şeklini düzeltilmiş haliyle dergi mail adresine 15 gün içinde göndermeleri gerekir. Düzeltmeler konusuna yeterince uyulmadığı anlaşılırsa bu durum yazara bildirilir. Belirtilen sürede düzeltilmiş olarak geri gönderilmeyen yazılar Yayınlanacaklar listesine alınmaz.
12. Yayın Kurulu tarafından yayımlanması uygun bulunan makalenin telif hakkı Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu'na aittir; başka bir yerde yayımlatılamaz. Yazarlara ait telif ücreti ödenmez. Yazar makalesinin yayımlanmasına izin verdiğine dair "Makale Yayın Sözleşmesi"ni imzalayarak posta ile göndermek zorundadır.
13. Yazarlarımız makalelerini ysemiz@selcuk.edu.tr veya sbmyodergi@gmail.com adresine gönderebilirler.

İÇİNDEKİLER

Doç. Dr. Yunus CERAN	Kamu İç Denetimi Açısından Üniversitelerde İç Denetim.....	1
Yrd. Doç. Dr. Okan Halûk AKBAY	“Chûshingura ve Japon Kimliği.....	21
Yrd. Doç. Dr. İsmail KÖSE	Kıbrıs; Ulusal Dava, Uluslar arası Çıkamaz 1975-2004.....	37
Öğr. Gör. Nur Feyzal KESEN Arş. Gör. Mehmet KIRLIOĞLU Prof. Dr. M. Engin DENİZ	Öğretmenlerin Yaşam Doyumu ve Duygusal Zekâ Düzeyleri.....	113
Doç. Dr. Ömer AKDAĞ	Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ile Demokrat Parti'nin Ortak Yönleri.....	143
Okt. Dr. Ahmet KAYASANDIK	TDK Tarafından Hazırlanan Türkçe Sözlük'ün İlk ve Son Baskısının Arapça ve Farsça Kökenli Kelimeler ve Bu Kelimelere Getirilen Ekler Bakımından Karşılaştırılması.....	159
Doç. Dr. Caner ARABACI	Bir Millî Felâket Olarak Balkan Bozgunu ve Geciken Uyanış.....	167

Kamu İç Denetimi Açısından Üniversitelerde İç Denetim

Internal Auditing in Universities in Terms of Public Internal Auditing

Yunus CERAN*

ÖZET

Bilimsel, ekonomik, teknolojik, kültürel, sportif, sağlık ve sosyal alanlarda yaptığı bilimsel araştırma ve projelerle bilgi üretmek ve kaliteli eğitim sunmak suretiyle toplumun kalkınmasına ve sosyal değişim sürecine olumlu katkılar sağlayan, başta bilimsel araştırma ve öğretim olmak üzere kamu hizmeti sunma faaliyetlerinde bulunan üniversiteler mali açıdan merkezi yönetim bütçesi esaslarına tabi olup, özel bütçeli kurumlardır. Üniversitelerin idari ve mali açıdan özerk olmasının yanında hesap verebilirlik açısından idari ve mali işlerini saydam bir biçimde dış denetimlere açması ve topluma hesap vermesi gerekmektedir. İdari ve mali özerklikle beraber hesap verebilirliğinde sağlanması için stratejik yönetim ilkelerine uygun olarak, merkezi bütçe ödenekleri, öz gelirler (öğrenci katkı payları ve diğer gelirler) ve döner sermaye gelirlerinden oluşan üniversite kaynaklarının etkin, ekonomik ve verimli kullanılması, idari ve akademik performans değerlemede mali yönetimi güçlendirmek adına üniversitelerde etkin işleyen bir iç kontrol sistemi, iç ve dış denetimin varlığı oldukça önemlidir.

ANAHTAR KELİMELELER

İ Denetim, İç Kontrol, Üniversitelerde İç Denetim, Performans Esaslı Bütçeleme

* Doç. Dr., Selçuk Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü, Muhasebe ve Finansman ABD, yunusceran@selcuk.edu.tr.

ABSTRACT

Universities which provide public services mainly in the scientific research and education fields, generate knowledge with projects and researches in scientific, economic, technological, cultural, sporting, health and social areas and provide positive contribution to social change process and development of community by offering quality education, are special budget institutions and in terms of financial they are subjected to central government budget. In addition to being autonomous administratively and financially, in terms of accountability universities must disclose their administrative and financial affairs to external audit in a transparent manner and required to give account to society. For the purpose of providing accountability in addition to administrative and financial autonomy, it is important the existence of internal and external auditing, the existence an effective internal control system to strengthen financial management while evaluating academic and administrative performance, and using university assets including central budget appropriations, revenues (student tuition fees and other income) and working capital income effectively and efficiently and suitable to strategic management principles.

•

KEY WORDS

Internal Auditing, Internal Control, Internal Auditing in Universities, Performans-Based Budgeting

GİRİŞ

Yükseköğretim kurumları olarak üniversitelerin yükseköğretime giriş sistemi, yükseköğretimin finansmanı, yükseköğretimde kalitenin artırılması, Yükseköğretim Kurulu (YÖK)'nun yeniden yapılandırılması gibi başlıca sorunları yanında en önemli sorunlarından birini de üniversitelerin merkeziyetçi idari yapıları, yükseköğretimin stratejik plan ve programlarının hazırlanması, bütçelerinin düzenlenmesi, harcama sonrası hesap vermesi ve hesap verme ile ilgili denetlenme konuları oluşturmaktadır.

Üniversitelerin denetimi iç denetim ve dış denetim olarak ayrılmaktadır. Üniversitelerin dış denetimi TBMM adına Sayıştay tarafından yapılırken, iç denetimi üniversite bünyesinde oluşturulan iç denetim birimi tarafından gerçekleştirilmektedir. Kurum içi bir faaliyet olan iç denetim üst yönetime bağlı iç denetim birimi tarafından hesap verebilirlik, saydamlık (şeffaflık), ekonomiklik, etkinlik ve verimlilik ilkelerini sağlamaya yönelik olarak yapılmaktadır. İç denetim kalite, danışmanlık ve güvence hizmetlerini içermektedir.

Tüm kamu kurumlarında olduğu gibi üniversitelerde de üst yönetimin başarısını güvenilirliğini ve hesap verebilirliğini güçlendiren bir fonksiyon üstlenmiş olan kamu yönetiminde iç denetim, 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu (KMYKK) ile yasal altyapıya kavuşmuş bulunmaktadır. Kanunla getirilen iç denetim sistemi kamuda ilk defa uluslararası standartlarda bir denetim yapılmasını öngörmekte ve her kamu kurumunda iç denetçi istihdam edilmesini zorunlu kılmaktadır.

1. ÜNİVERSİTE KAVRAMI

Refah toplumunun oluşturulması, bilim ve teknolojiye hakim, bilgiyi ve teknolojiyi ekonomik faydaya dönüştürme yeteneği kazanmış, iyi eğitim almış, bilgili, uzman, kaliteli ve seçkin insanlarla olanaklı olacağından, refah toplumu amacının gerçekleştirilmesinde “uzmanlık okulu” görevini üstlenmiş olan yükseköğretim kurumları olarak üniversitelerin sunduğu yükseköğretim hizmetleri, insanının hem kişisel gelişiminde ve hem de mesleki kariyerinde belirleyici bir konuma sahip bulunmaktadır (Söyler, 2008: 53; 2009: 3).

Üniversite, bilimsel, ekonomik, teknolojik ve sosyal alanlarda yaptıkları bilimsel araştırmalar ve projeler ile bilgi üreterek toplumsal kalkınma ve sosyal değişim sürecine katkı sağlayan yüksek öğretim kurumudur.

Üniversitelerin misyonu, araştırma-geliştirme faaliyetleriyle bilimsel değerlerde bilgi üretmek ve kaliteli eğitim sağlayarak toplumsal fayda yaratmaktır. Bu misyon doğrultusunda oluşturulan eğitim sisteminin, yalnız günümüz koşullarına uymakla kalmayıp, gelecekteki ilerleme ve gelişmeleri de kapsayacak biçimde uygulanması gerekir. Bu yaklaşım, bilgiyi pasif olarak aktarmak yerine, bilginin üretimine ve uygulanmasına katkıda bulunmaktadır. Üniversiteler bilimsel ve uygulamalı araştırmalar ile modern dünyanın gerektirdiği yeni kavramların yaratılmasına öncülük etmektedir (Saruhan, 2003). Yükseköğretimin toplumsal fayda sağlayan en temel faaliyeti olan **öğretim**, bilgiyi genişletmek ve yaymak misyonunu oluşturan **bilimsel araştırma**, kültürel, sosyal, sportif etkinlikler ile sağlık gibi topluma sunduğu **kamu hizmeti** olmak üzere üç temel fonksiyonu bulunmaktadır. Ancak, bu fonksiyonlar iç içe geçmiş durumdadır. Daha doğrusu, bir fonksiyon yerine getirilirken beraberinde diğer fonksiyonda gerçekleşebilmektedir. Örneğin, bilimsel araştırma faaliyeti sırasında bazı durumlarda öğretim faaliyeti de yerine getirilmektedir (Yılmaz ve Kesik, 2010: 128).

Üniversite'nin ortaya çıkışından beri, korunmaya çalışılan temel özelliği özerk bir kurum olmasıdır. Üniversiteden beklenen yaratıcılık, küçük çıkarlara hapsolmemek, uzun erimli bakış açıları geliştirebilme gibi niteliklerinin gerçekleşebilmesi, büyük ölçüde bu kuruluşların özerk olmasına bağlıdır. Ülkeler, genellikle üniversitelerinin özerk olduğu iddiasında oldukları için bir üniversitenin gerçekten özerk olup olmadığının değerlendirebilmesi somut özerklik kıstaslarına dayandırılmalıdır. Örneğin, OECD üniversite özerkliğini aşağıda özetlenen 8 ölçütle tanımlamaktadır:

- Gayrimenkul ve diğer donanımların mülkiyetine sahip olabilmek,
- Borçlanarak fon yaratabilmek,
- Yaratılan kaynakları, kendi amaçları doğrultusunda bağımsız harcayabilmek,
- Akademik program ve ders içeriklerini belirleyebilmek,
- Akademik personelin işe alınmasına ve işten çıkarılmasına karar verebilmek,
- Çalışanların ücretlerini belirleyebilmek,
- Öğrenci kontenjanlarını belirleyebilmek,
- Öğrenci harçlarını (tuition fee) belirleyebilmek.

Üniversite özerkliğini tanımlayan bu sekiz ölçütten beşinin mali, ikisinin akademik ve birinin ise idare özerkliğe ilişkin olduğu ve üniversite özerkliğinin, büyük oranda, mali özerklik ile ilişkilendirildiği görülmektedir. Bu ölçütler, temelinde ABD, Avustralya ve İngiltere'deki üniversitelerin en geniş anlamda özerklikten yararlandıkları, bunları Hollanda, Polonya ve Meksika'daki üniversitelerin izlediği, son beş yıl içinde Avusturya, Norveç, İsveç, Finlandiya ve Danimarka üniversitelerinin özerkliklerinin önemli ölçüde arttığı, Japonya ve Kore'de de bu yönde girişimlerin başladığı belirtilmektedir (YÖK, 2007: 16).

Benzer girişimler, hemen hemen tüm sanayileşmiş ülkelerde gözlenmekte, Devlet-Üniversite ilişkileri yeniden düzenlenmektedir. Devlet, mali konularda, desteğini azaltıp, üniversitelerin özerkliklerini genişletmekte, idari ve akademik konularda yönetim ve denetim görevlerini ara kurullara (buffer bodies) devredip, hesap verebilirlik (accountability) ve kalite güvence (quality – assurance) sistemlerini hayata geçirerek, üniversitelerin, mali ve idari işlemlerini ve akademik performanslarını saydam bir şekilde dış denetimlere (external-assessment) açmasını ve topluma hesap vermesini istemektedir. Günümüzde, genellikle özerklik taleplerinin karşılanması ile hesap verebilirliğin artırılması arasında bir denge kurulmaya çalışılmaktadır (YÖK, 2007: 21-22).

2. TÜRKİYE'DEKİ ÜNİVERSİTELERDE YENİ YÖNETİM ANLAYIŞI

Dünyadaki kalite yönetimi ve performans yönetimi konusundaki gelişmeler sonucu 1927 yılından beri yürürlükte olan 1050 sayılı Muhasebe-i Umumiye Kanunu 10 Aralık 2003'de çıkarılan 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu'yla değiştirilmiştir. Yeni kanun 2006 yılı bütçesinden başlayarak uygulanmaya başlanmıştır. Bu kanun, kamu idarelerinin kalkınma planları, programlar ve benimsedikleri temel ilkeler çerçevesinde geleceğe ilişkin misyon ve vizyonlarını oluşturarak stratejik amaçlar ve ölçülebilir hedefler saptamalarını, performanslarını önceden belirlenmiş göstergeler doğrultusunda ölçmelerini ve bu sürecin izleme ve değerlendirmesini yapmak amacıyla katılımcı yöntemlerle stratejik plan hazırlamalarını; kurum bütçelerini de hazırladıkları bu stratejik plana göre yapmalarını öngörmektedir. Yani üniversitelerimiz de tüm kamu kurumlarıyla birlikte uygulamak durumunda oldukları yeni bir bütçe sistemi ile yüz yüze gelmiştir. Bunun adı Stratejik Plana Dayalı Performans Esaslı Bütçe Sistemidir.

Devlet üniversitesi bütçeleri 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu (KMYKK)'na göre özel bütçedir. Üniversite özel bütçesi, merkezi yönetim kapsamındaki kamu idaresi sayılan "...belirli bir kamu hizmetini yürütmek üzere kurulan, gelir tahsis edilen, bu gelirlerden harcama yetkisi verilen, kuruluş ve çalışma esasları özel kanunla düzenlenen ..." bir bütçedir (KMYKK, m. 12).

Devlet üniversitelerinin merkezi yönetim bütçesi esaslarına tabi olması; "...tüm gelir ve giderlerinin bütçelerinde gösterilmesini, belirli gelirlerin belirli giderlere tahsis edilmemesinin esas olduğunu, gelir ve gider denliğini, bütçeyle verilen harcama yetkisinin kanunlarla düzenlenen görev ve hizmetlerin yerine getirilmesi amacıyla kullanılmasını..." öngörmektedir.

KMYKK'nın üniversitelerin finansal yönetimlerine getirdiği yenilikler şunlardır:

- Farklı mevzuata tabi olarak bütçeleştirilen, harcanan, muhasebeleştirilen kamu kaynakları bu yasa altında toplanmıştır. (Öğrenci Sosyal Hizmetler, Döner Sermaye ve Sosyal Tesis kaynakları gibi)
- Birden çok yılı kapsayan bütçe hazırlanmasına geçilerek bütçe hazırlanmasında orta erimli bakış açılarının hesaba katılması sağlanmıştır.
- Harcamaların denetiminde anlayış değişikliğine gidilmiştir. Bu anlayış çerçevesinden denetim;
- ✓ Üst yönetici tarafından atanan denetçi tarafından gerçekleştirilen iç denetim,
- ✓ Sayıştay tarafından gerçekleştirilen dış denetim olmak üzere ikiye ayrılmıştır.
- Belge üzerinde yapılan denetim anlayışı, yerindelik ve performans denetimi şekline dönüştürülmüştür.
- Harcamalardan sorumlu görevliler yeniden tanımlanmış ve sorumlulukların yaygınlaştırılması yoluna gidilmiştir. Dekanlar ita amiri olmuşlardır.
- Harcamaların ön denetimi ve ödemesini gerçekleştiren Maliye Bakanlığı'na bağlı Bütçe Dairesi Başkanlığı, Saymanlık Müdürlüğü gibi birimler kaldırılmış, mali hizmetlerin kurum yapısı içinde oluşturulan Strateji Geliştirme Dairesi Başkanlığı tarafından yürütülmesi sağlanmıştır (YÖK, 2007: 58-59).

Üniversitelerin kaynakları, merkezi yönetim bütçesinden tahsis edilen ödeneklerden, öz gelirlerden ve döner sermaye gelirlerinden oluşmaktadır. Bütçe kapsamında kullanılan kaynakların büyük bir çoğunluğu, yaklaşık % 80'i eğitime ayrılmaktadır. Üniversiteler, kamu tüzel kişiliği dışında ayrı bir tüzel kişiliği olan, gelir yaratabilen ve önemli büyüklüklere ulaşabilen kaynaklara sahip kurumlardır. Öğrenci sayılarının artması ve günümüz dünyasının yükseköğretim bakımından gerekleri dikkate alındığında üniversitelerin daha fazla kaynağa ihtiyaç duydukları açıktır. Güçlü ve kaliteli bir eğitimin belirleyici koşulu, güçlü bir finansmandır. Bu nedenle ayrılan kaynakların etkin, ekonomik ve verimli kullanımını iyi, etkin ve esnek politikalarla yürütmek gerekmektedir. Tüm bu tespitler Türkiye'de yükseköğretim sisteminde mali yönetim alanında yeniden yapılanmaya ihtiyaç olduğunu göstermektedir. Günümüzde üniversitelerin kaynaklarını amaca uygun, etkin ve zamanında kullanmaları daha da önemli hale gelmiştir. Çünkü hem öğrenci sayısı ve hem de öğretim elemanı sayısı artmakta, bu da ek finansman ve kaynak kullanım etkinliği ihtiyacını artırmaktadır. Ayrıca, üniversitelerin uluslararası gelişmeler paralelinde eğitim ve bilimsel araştırmalarda rekabetçi bir yapıya sahip olabilmeleri için üniversitelerde yönetsel yapının iyileştirilmesi gerekmektedir (Yılmaz ve Kesik, 2010: 147-153).

Tüm bu değerlendirmeler göstermektedir ki, üniversitelerde yeni bir yönetsel yapı ve anlayış ile çağdaş bir stratejik yönetim anlayışına ihtiyaç bulunmaktadır. Bu anlayış, öğretim sisteminin etkinliği ve bilimsel gelişmelerin gerekleri doğrultusunda üniversiteleri rekabetçi bir yapıya kavuşturmak amacıyla yönelik olmaya zorlamaktadır. Böyle bir yaklaşım, üniversitelerin yönetim süreçlerinde ve kaynak kullanımında etkinliğin artırılması ve sağlanması ile performansa dayalı yönetim anlayışına doğru bir değişimi ortaya çıkarmaktadır. Ayrıca, stratejik yönetim anlayışı, üniversitelerin uzun dönemli politikalar çerçevesinde önceliklerini belirlemelerini, kaynaklarını kurumsal amaç ve hedefler doğrultusunda tahsis etmelerini, temel politika ve yönetim kapasitesi bakımından etkinliklerini artırma yönünde hedefler koymalarını öngörmektedir. Bu nedenle, 5018 sayılı KMYKK kapsamında yapılan stratejik planların, kurumsal politika ve öncelikleri içerecek ve ulaşılabilir bir biçimde belirlenmesi, kaynaklarla ve kurumsal kapasiteyle uyumlu ve izleyen süreçlere rehberlik edecek bir biçimde hazırlanması gerekmektedir. Üniversitelerde stratejik yönetim anlayışı, önceliklerin ve kaynakların orta ve uzun vadeli politikalara odaklanmasını öngörmekte, daha doğrusu gündelik sorunların çözümünden çok geleceğe yönelik ve sonuç odaklı girişimlerin geliştirilmesine olanak sağlamaktadır. Bu nedenle, yeni mali yönetim anlayışı, orta vadeli

harcama çerçevesine dayanmakta ve uygulamada orta vadeli harcama sisteminin çerçevesi çok yıllık bütçeleme kapsamında yürütülmektedir. Bu yeni bütçeleme anlayışında tahsis edilen kaynağın miktarından daha çok yürütülen faaliyetler sonucunda elde edilen çıktı ve sonuçlara ulaşmak daha önemlidir. Hesap verme sorumluluğu da bu anlayış üzerine kurulmuştur. Günümüzde gelinen bu noktada performans değerlemesinde, üniversitelerin sahip olduğu binalar, kapalı alanlar ve bilgisayar sayısından daha çok mezun ettikleri öğrenci sayısı, yüksek lisans ve doktora programları, mezunların işe başlama, istihdam edilme oranı ve başarıları gibi göstergeler çok daha önemli duruma gelmiş bulunmaktadır. Stratejik yönetimin kurumlara getirdiği katılımcı ve paylaşımcı yapının yerinden yönetime dayanan bir üniversite yaklaşımı ile desteklenmesi durumunda üniversitelerde hem mali yönetim ve hem de yönetsel süreçlerin başarısı artacaktır. Bu nedenle üniversitelerde etkin işleyen bir iç kontrol sistemi ile iç ve dış denetimin varlığı büyük önem arz etmektedir (Yılmaz ve Kesik, 2010: 155-159).

3. ÜNİVERSİTELERDE DENETİM

Üniversitelerin gelir kaynakları genel olarak öğrencilerden alınan katkılar ve diğer gelirlerinden oluşan özgelirleri, döner sermayeden ayrılan gelirler ve hazine yardımlarından oluşmaktadır. Yükseköğretim kurumları bütçesinin % 84'ü hazine yardımlarından ve % 16'sı da üniversite özgelirlerinden oluşmaktadır. Üniversiteler özel bütçeli kuruluşlardır ve her üniversitenin bir bütçesi vardır. Bu bütçenin % 59,5'i personel ve sosyal güvenlik harcamalarına, % 19'u, mal ve hizmet alımlarına, % 20'si sermaye giderlerine ve %1,5'lik kısmı ise transfer harcamalarına ayrılmaktadır (Saatçi, 2008: 122-124).

Kamu kaynaklarının etkili, ekonomik ve verimli bir biçimde kullanılmasını sağlamayı amaçlayan 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu (KMYKK), yüksek öğretim kurumlarının da (üniversitelerin) birer kamu kurumu olması nedeniyle Kanun'un kamu kurumlarına yüklediği yükümlülüklerini yerine getirmesini zorunlu kılmaktadır. Yasal olarak bu yükümlülükler, yükseköğretim kurumları olan üniversitelerin stratejik plan ve yıllık programlar yapma, bütçelerini hazırlama, uygulama ve denetlenme gibi konuları oluşturmaktadır (Mutluer, 2008: 36).

5018 sayılı KMYKK'nın temel ilkelerinden biri de harcama öncesi denetimin, kurumların kendi iç bünyelerinde yapılmasını sağlayarak, kurumlara harcama öncesi esneklik kazandırmaktır. Kanunun başka bir ilkesi de, harcamaların hukuki denetimi ile birlikte performans denetimine yönelik olarak

yapılmasıdır. Performansa yönelik harcama yapılıp, yapılmadığının tespitinde harcamaların plan ve programlar doğrultusunda gerçekleştirilip, gerçekleştirilmediğinin belirlenmesi ve performans sonuçlarının ölçülmesi önem kazanmıştır. Bu nedenle üniversitelerde üst yönetici olarak rektörler, harcama yetkilisi olan dekanlar, müdürler gibi birim yöneticilerinin hesap verme sorumluluğu çerçevesinde birimleriyle ilgili hazırlayacakları faaliyet raporlarını esas alarak üniversitenin faaliyet raporuna son şeklini vererek kamuoyuna açıklamak, faaliyet raporlarının bir örneğini Sayıştay ve Maliye Bakanlığına gönderecektir. Bir örneğinin de performans denetimi açısından YÖK'e gönderilmesi gerekmektedir (Mutluer, 2008: 45).

Türkiye'de üniversitelerin denetimi, idari teşkilat yapısı bakımından Yüksek Öğretim Kurulu (YÖK Denetleme Kurulu) ile birlikte üniversite rektörü ve 5018 sayılı KMYKK gereğince oluşturulan iç denetim birimi tarafından yapılmaktadır. Üniversitelerin dış denetimi-dış mali denetimi ise, TBMM adına denetim yapma yetkisine sahip olan Sayıştay tarafından yapılmaktadır (Çankaya ve Töremen, 2010: 160).

4. ÜNİVERSİTELERDE İÇ DENETİM

Kaynakların etkili, ekonomik ve verimli bir biçimde kullanılması açısından üniversite yönetiminin yönetsel yapısını güçlendiren uygulamalardan en önemlisi iyi işleyen etkin bir iç kontrol sisteminin kurulmasıdır. Üniversitelerdeki faaliyet alanlarının çeşitliliği, yönetsel esneklikler ve makul bir güvencenin oluşturulması bağlamında iç kontrol sisteminin kurulması üniversitelerde yönetsel başarı açısından çok daha önemli duruma gelmiştir. Bu bakımdan üniversite içinde iç kontrolün, faaliyet planlarının bir şekil şartını yerine getirmek için değil, aksine üniversite tarafından içselleştirilmiş bir biçimde uygulanması gerekmektedir (Yılmaz ve Kesik, 2010: 161).

Uluslararası İç Denetim Standartları, iç denetim faaliyetinin kurum içinde, raporlama açısından üst yönetimle ilişkilendirilen bir birim tarafından yürütülmesini ve faaliyetin başında bir yöneticisinin olmasını öngörmektedir. Bu standarda göre iç denetim, kurum içi bir faaliyettir ve bu faaliyetin kurum içerisinde üst yönetime bağlı ve **iç denetim birimi** adı verilen bir fonksiyon tarafından yürütülmesi ve bu fonksiyonun iç denetim yöneticisi veya iç denetim başkanı olarak ifade edilen bir yöneticisinin olması gerektiği açık ve net bir biçimde ortadadır. 5018 sayılı Kanunun 5436 sayılı Kanunla değişik 63. maddesinin son fıkrasında "kamu idaresinin yapısı ve personel sayısı dikkate alınmak suretiyle, İç Denetim Koordinasyon Kurulu (İDDK)'nun uygun görüşü

üzerine, doğrudan üst yöneticiye bağlı iç denetim birim başkanlıkları kurulabilir” hükmü yer almaktadır. Ancak, 1 Sıra No’lu İç Denetçi Atamalarında Uyulacak Esas ve Usuller Hakkında Tebliğ’de “kamu idarelerinde iç denetim birimi başkanlıkları kurulmasının İDDK’nın uygun görüşüne bağlı olduğu, atanan iç denetçi sayısının beş ve üzeri olduğu kamu idarelerinin iç denetim birimi başkanlığı kurmalarına Kurul’un genel uygunluk görüşü vereceği ve bu konuda ayrıca İDDK’nın görüşünün sorulmasına gerek olmadığı” belirtilmektedir. Ancak, iç denetim birimi başkanı olarak görevlendirilenler Kurula bildirilecektir denilmektedir (Uysal, 2010: 89-90). Dolayısıyla her kamu idaresinde olduğu gibi üniversitelerde de iç denetim birimi oluşturulması ve iç denetçi istihdam edilmesi 5018 sayılı KMYKK ile getirilmiş olan bir zorunluluktur.

Tüm kamu kurum ve kuruluşları için zorunlu olarak 5018 sayılı KMYKK ile getirilen iç kontrol ve iç denetim sistemi, mali ve mali olmayan tüm sistemi kapsamaktadır. 5018 sayılı Kanun, kamu yönetiminde hesap verebilirlik, şeffaflık, ekonomiklik, etkinlik ve verimlilik ilkelerini, mali yönetime stratejik planı, çok yıllık bütçeleme anlayışını, tahakkuk esaslı muhasebeyi, performans esaslı bütçeleme sistemini ve yönetim sorumluluğunu getirmiştir. Bu kanun ile tüm kamu kurum ve kuruluşlarında sürekli ve sistematik bir biçimde işleyen bir iç denetim sistemi kurulması amaçlanmaktadır. 5018 sayılı Kanun ile kamu yönetimine giren bu denetim sistemi, iç denetim olarak uluslararası standartlarda 2006’da fiili olarak yerini bulmuş ve ilk ürünlerini 2008 ve 2009’da vermiştir. Bu kanun kapsamında iç denetçiler, genel ve özel bütçeli idareler, yerel yönetimler (belediyeler), il özel idareleri ve üniversiteler gibi tüm kamu idarelerinde çalışmaya başlamış ve bu idarelerde iç denetim birimlerini kurmuşlardır (Gürdal ve Çıplak, 2010: 96).

İç denetim, yönetimin kendi kurumunda kendisinin yaptığı ya da kendi elemanlarına veya kendi bünyesinde oluşturduğu birime yaptırdığı denetimdir (Okur, 2010: 576). İç denetim, bir kurumun bünyesindeki bağımsız ve tarafsız değerlendirme hizmetidir (Korkmaz, 2007: 4). İç Denetçiler Enstitüsü ve Alman İç Denetim Enstitüsü iç denetimi, “kurumun her türlü faaliyetini denetlemek suretiyle kurum faaliyetlerine, dolayısıyla kuruma değer katmak, bunları geliştirmek ve iyileştirmek amacıyla tasarlanmış bağımsız, nesnel (tarafsız) güvence sağlama (denetim) ve danışmanlık hizmeti sunma faaliyeti” olarak tanımlamaktadır. Buna göre iç denetim, kurumların risk yönetimi, kontrol ve yönetim süreçlerinin etkinliğini, sistematik ve disiplinli bir yaklaşımla değerlendirmek suretiyle geliştirerek kurumun hedeflerine ulaşmasına yardımcı

olan ve yönetim faaliyetinin olmazsa olmaz fonksiyonu durumuna gelmiş bir disiplin olmaktadır (Schmelter, 2009: 60; Langer vd. 2009: 105; Korkmaz, 2007: 4; Yurtsever, 2009: 112; Aslan, 2010: 66-67; Ceran, 2009: 171; Uzun ve Ergüden, 2010: 341-342). İç denetim, kurum faaliyetlerine değer katmak ve iyileştirmek amacıyla bağımsız ve objektif olarak denetim ve danışmanlık hizmetleri sağlamaktır. İç denetim, bu amaçlara ulaşmak için sistematik ve kurumsal yönetim anlayışına, amaca uygun bir yaklaşımla risk yönetiminin etkinliği ile kontroller, yönetim ve denetim süreçlerinin değerlendirilmesinde ve iyileştirilmesinde kurumu desteklemektedir (Eberl ve Hachmeister, 2007: 318; Lück ve Henke, 2004: 2). Böylece iç denetim faaliyetleri, kurumların yönetsel ve kontrol yapıları ile mali işlemlerinin, risk yönetimi, yönetsel ve kontrol süreçlerinin etkinliğini değerlendirmek ve geliştirmek yönünde sistematik, sürekli ve disiplinli bir yaklaşımla ve genel kabul görmüş standartlara uygun olarak gerçekleştirilmektedir (Bozkurt, 2010: 24).

Güvence sağlama, güvence hizmetleri; kurumun risk yönetimi, kontrol ve yönetişim süreçlerine ilişkin bağımsız bir değerlendirme sağlamak amacıyla bulguların objektif bir biçimde incelenmesidir. Mali yapıya, performansa, mevzuat ve düzenlemelere uyma, bilgi sistemleri güvenliğine ve ihtimam (ayrıntılı durum tespit çalışması) denetimine yönelik görevler güvence hizmetleri kapsamındadır. Danışmanlık hizmetleri ise, herhangi bir sorumluluk üstlenmeden, bir kurumun faaliyetlerini geliştirmek ve onlara değer katmak amacını güden, niteliği ve kapsamı denetlenen ile birlikte kararlaştırılan istişari faaliyetler ve bununla bağlantılı diğer hizmetlerdir. Usul ve yol göstermek, önerilerde bulunmak, işleri kolaylaştırmak ve eğitim vermek bu kapsamdaki hizmetlerdir (Yurtsever, 2009: 119; Aslan, 2010: 68).

İç denetim kontrol süreçleri, yönetim hataları ve usulsüzlükler, risklerin yönetilmesi sürecinin tasarlanması, kontrolü ve kurumsal kontrol etkinliğinin artırılmasında sistemli bir yaklaşım sağlayarak hedeflerin gerçekleştirilmesi için risk, risk yönetimi ve kontrolü konularıyla ilgili raporlama süreçlerinin ve alınan önlemlerin periyodik değerlendirilmesinde yönetime yardımcı olmaktadır. İç denetim, yalnızca yıllık planların sayısal ve parasal ifadesi olan bütçelerin denetimini değil, kurumun amaçlarına ulaşmasını sağlayacak risk yönetim süreçlerinin denetimini de kapsamaktadır. Dolayısıyla denetimin risk odaklı yapılması kurumun geçmiş faaliyetlerinin değerlendirilmesinden daha çok, gelecekte daha iyi yönetilmesine odaklanmaktadır (Özaydın, 2010: 40-41).

İç denetimin amacı, kuruma, kurumla ilişkili olanlara ve yönetime verdiği güvence sağlama ve danışmanlık hizmetleri sayesinde kurumda hem mali

açından ve hem de yönetsel açısından daha şeffaf ve hesap verebilir bir biçimde kurum amaçlarını gerçekleştirme fırsatlarını oluşturmak suretiyle faaliyetleri geliştirme olanaklarını belirleyerek ve/veya ortaya çıkabilecek olası riskleri azaltarak kuruma değer katmak ve bu yolla kurumun amaçlarına ulaşmasına yardımcı olmaktır (Aslan, 2010: 72-73). Dolayısıyla iç denetim, şüphesiz kurumla ilgili denetim sisteminin ayrılmaz ve tamamlayıcı parçasıdır. Bu nedenle, iç denetimin kurumda sadece denetim ve kontrolün desteklenmesi olarak değil tüm faaliyetlerin desteklenmesi olarak algılanması gerekmektedir (Marx vd., 2009: 49).

Kamuda iç denetim, kamu mali yönetimi ve kontrolü ile kamu kurumlarında performans geliştirme bir unsuru olarak ön plana çıkmıştır. İç kontrol sisteminin yönetsel süreçlere olan katkısı iç denetim aracılığı ile sağlanmaktadır. İç denetimin temel işlevlerinden en önemlisi iç kontrol sisteminin değerlendirilmesi ve değerlendirme sonuçlarının yönetime raporlanmasıdır (Güner, 2009: 192). İç denetim, kurumda gerçekleşen işlemlerin ve faaliyetlerin kurumsal yönetim anlayışına uygun olarak gerçekleştirilip, gerçekleştirilmediğini inceleyerek, inceleme sonucunda iç kontrol sisteminin eksik ve zayıf yönlerini belirleyerek gerekli önlemlerin alınması için üst yönetime raporlamakta ve önerilerde bulunmaktadır (Usul vd., 2011: 50).

Her üniversitede, akademik, mali, hukuki, yönetsel alanda uzman ve yeterli sayıda iç denetçi bulundurulması zorunludur. Üniversitelerde iç denetim akredite edilen özel kuruluşlara da yaptırılabilir. Ancak uygulamada üniversite bünyesinde oluşturulan iç denetim birimi tarafından iç denetim faaliyeti gerçekleştirilmektedir. Üniversitede iç denetçi rektör adına görev yapmaktadır. Üniversitenin stratejik planlarının, stratejik hedeflerinin gerçekleşme durumunu tespit ederek, denetim sonunda hazırladığı iç denetim raporunu rektöre sunar (Çankaya ve Töremen, 2010: 162).

INTOSAI Meslekî Standartlar Komitesi **İç Kontrol Standartları** Alt Komitesi Kamu Kesimi İç Kontrol Standartları Rehberinde “bir kurumda yöneticilerin sorumlu oldukları süreçlerin; hatalı, hileli ya da verimli ve tasarruflu olmayan uygulamaların meydana gelme olasılığını en aza indirecek bir biçimde işlediğine ilişkin olarak güvence sağlayan işlevsel bir araç” (Akyel, 2010: 134) olarak tanımlanan iç denetim kamuda, kurum içerisinde görevli olan iç denetçiler tarafından yapılmaktadır. Üst yönetim, iç kontrol sisteminin ayrılmaz bir parçası olarak bir iç denetim birimi oluşturmakta ve bu birimden iç kontrol sisteminin etkinliğini izlemede yararlanmaktadır. İç denetçiler, iç

kontrolün tasarımının ve işleyişinin değerlendirilmesinde dikkat çekici hususlara yoğunlaşarak iç kontrolün çalışması hakkında düzenli bilgi sağlarlar. İç kontrolün güçlü ve zayıf yanları hakkında bilgi sağlayıp geliştirilmesi için önerilerde bulunurlar. Ancak iç denetim biriminin bağımsızlığının ve tarafsızlığının güvence altına alınması gerekmektedir. Bu nedenle, iç denetim bir organizasyonun faaliyetlerine katma değer katan ve onları geliştiren bağımsız, tarafsız güvence ve danışmanlık hizmeti sağlayan bir faaliyettir. İç denetim; risk yönetimi, kontrol ve yönetim süreçlerinin etkinliğini değerlendirmek ve bunları geliştirmek üzere sistematik, disiplinli bir yaklaşım getirmek suretiyle, bir organizasyonun hedeflerini gerçekleştirmesine yardımcı olmaktadır. İç kontrol konusunda çok değerli bir bilgi ve danışma kaynağı olmalarına rağmen, iç denetçiler güçlü bir iç kontrol sisteminin ikamesi olarak düşünülmemelidir. İç denetim fonksiyonunun etkin olması bakımından iç denetim personelinin yönetimden bağımsız olması, yansız, önyargısız, doğru ve dürüst bir biçimde çalışması ve raporlarını organizasyon içindeki üst yöneticiye doğrudan vermesi yaşamsal önem arz etmektedir. Bu husus iç denetçilerin iç kontrol değerlendirmeleri hakkında önyargısız görüşlerini ve ortaya çıkardıkları yetersizlikleri düzeltici önerileri tarafsız bir biçimde sunmalarına olanak sağlamaktadır. İç denetçiler meslekî yönlendiriciler açısından Tanım, Etik Kurallar, Standartlar ve Uygulamaya Dönük Tavsiyeler bölümleri dahil olmak üzere, İç Denetçiler Enstitüsünün Meslekî Uygulama Çerçevesi'nden yararlanmalıdır. Buna ilaveten iç denetçilerin INTOSAI'nin Etik Kurallarına da uymaları gereklidir. İç denetim personeli, bir kurumun iç kontrolünün izlenmesi rolüne ek olarak, dış denetçiye doğrudan destek sağlayarak dış denetim çabalarının etkinliğine de katkıda bulunur. Dış denetim prosedürlerinin yapısı, kapsamı veya zamanlaması, dış denetçinin iç denetçinin çalışmasına güven duyup duymamasına göre değişebilir (INTOSAI, 2004).

Kamuda iç denetim açısından kurumun sürekli bir çalışanı olarak organizasyon yapısı içerisinde denetim çalışmalarını yürüten iç denetçilerin temel amaçları üst yönetimin istekleri doğrultusunda denetim ve danışmanlık hizmetleri sunmaktır. Kurumda olabilecek hata ve hileleri ortaya çıkartabilmek, iç kontrol yapısını izlemek ve önerilerde bulunmak, faaliyet denetimi yapmak iç denetçinin görevleri arasında bulunmaktadır. Son yıllarda iç denetçiler aynı zamanda risk değerlemesi de yapmaktadır. Faaliyet denetimi, kurum faaliyetlerinde etken ve etkin çalışılıp, çalışılmadığını saptamaya yönelik bir denetimdir. Etkenlik, kurumun amaçlarına ulaşmada başarılı olup, olmadıklarını ölçmeye yararırken, etkinlik ise kurumun amaçlarına ulaşmada kullandığı

kaynakların verimli bir biçimde kullanılıp, kullanılmadığını ölçmeye yaramaktadır (Ataman vd., 2001: 20-22).

İç denetçiler, görev yaptıkları kamu kurumunun bir parçası olsa da, iç denetim biriminin bağımsızlık ve tarafsızlığının korunması için bazı güvenceler sağlanabilir. Çünkü, iç denetimin işlevsel ve organizasyonel olarak anayasal çerçevede olanaklı olduğu kadar bağımsız olması gerekir. Bir iç denetçinin çalışması ve sonuçları yansız, nötr ve çıkar çatışmalarından uzak olmak durumundadır (Akyel, 2010: 135). İç denetim, kurum kültürüne ve kaynaklarına uygun iç denetçilerin olması durumunda her kuruma katma değer sağlar. Bu nedenle iç denetim biriminde yeterli bilgi, deneyim ve donanıma sahip bir yönetici iç denetçi ile yeterli sayıda iç denetçinin görev yapması gereklidir. İç denetim faaliyet bağımsızdır ve iç denetçiler görevlerini yaparken objektif davranmak zorundadır. İç denetim biriminin daha doğrusu iç denetçilerin kurum içinde iç denetim faaliyetinin sorumluluklarının yerine getirmesine olanak sağlayan bir yönetim kademesine (rektör) bağlı olması gerekir. İç denetim faaliyeti, iç denetimin kapsamının belirlenmesi, işlerin yapılması ve sonuçların raporlanması konularında her türlü müdahaleden uzak ve serbest olmalıdır. İç denetçilerinde azami mesleki özeni ve dikkati göstermesi, tarafsız, önyargısız davranması ve her türlü çıkar çatışmasından kaçınması gerekir. İç denetim görevinin tamamlanmasından sonra denetim sonuçlarının raporlanması ve ulaşılan sonuçları, yapılan önerileri ve önerilen eylem planlarının yanında denetimin hedefi ve kapsamını da içeren bu rapor üst yönetime (rektöre) sunulmalıdır (Yurtsever, 2009: 115-117).

Kamu kurumlarında iç denetim birimlerinin yaptığı denetim faaliyetinin bir parçası da mali denetimdir. Mali denetim, “kurumun gelir-gider, varlık ve yükümlülüklerine ilişkin hesap ve işlemlerin doğruluğunun, mali sistem ve tabloların güvenilirliğinin değerlendirilmesi ve raporlanarak ilgililere sunulması” olmaktadır (Özbek, 2011: 66). Daha geniş bir tanımla mali denetim, “kamuya yönelik olarak devlet kurum ve kuruluşlarının, kamu hizmetlerini yürütürken kullandıkları kaynaklar ve yaptıkları harcamalar ile varlık ve borçlarının Anayasa ve yasalar çerçevesinde amaç, hedef ve kurallara uygunluğunun kontrolü ve varsa aykırılıkların sorumlularının tespiti” olmaktadır (Saraç, 2008: 12).

İç denetçilerin uygulaması gereken ilkeleri şöylece sırlamak olanaklıdır (Uzun ve Ergüden, 2010: 350-351; Yurtsever, 2009: 116-117):

• **Dürüstlük:** Bir güven unsuru olup, iç denetçilerin verdiği hükümlere itimat edilmesine zemin oluşturur.

• **Objektiflik (Nesnellik-Tarafsızlık):** İç denetçiler, inceledikleri süreç ve faaliyetlerle ilgili bilgileri toplarken, değerlendirirken ve raporlarken objektif davranır, tüm koşulların değerlemesini dengeli bir biçimde yapar, kendilerinin veya başkalarının menfaatlerinden etkilenmez.

• **Gizlilik (Sır Saklama):** İç denetçiler, elde ettikleri bilginin değerine ve sahipliğine saygı gösterir. Yasal ve mesleki bir zorunluluk olmadıkça, gerekli izni ve yetkilendirmeyi almadıkça bu bilgileri açıklamazlar.

• **Yetkinlik (Ehil Olma):** İç denetçiler, iç denetim hizmetlerinin gerçekleştirilmesinde gerekli bilgi, beceri ve tecrübeye sahip olmalıdır.

Kurumun gelişmesi ve büyümesine yönelik önerilerde bulunmak suretiyle bir tür yönetsel danışmanlık faaliyeti de yürüten, çalışmalara yakinen katılarak karar verici konumunda olanlara yardımcı olmada yararlı ve etkin görevler üstlenmiş olan iç denetçiler, işlerini yaparken üst yönetimle iyi ilişkiler kurarak, işbirliği içinde bulunmalıdır. Böylece denetçiler kurumun yakaladığı fırsatlar ile karşılaştığı riskler arasında bir denge kurulmasında ve kurumsal yönetimin güçlendirilmesinde önemli bir misyonu yerine getirebilecektir (Aslan ve Özçelik, 2009: 112-113).

Denetişim dergisi tarafından Akdeniz Üniversitesi İç Denetim Biriminde görevli iç denetçilerle yapılan söyleşide denetçiler, iç denetim sertifikalarını aldıktan sonra 2008 yılında muhasebe ve mali raporlama süreci ile maaş ödemeleri sürecinin denetimi gerçekleştirdiklerini, 2009 yılında ise yatırım harcamaları, taşınır işlemleri, gelir getirici faaliyetler, döner sermayeden gerçekleştirilen hizmet alımları ile döner sermaye bütçesinden gerçekleştirilen mal alımları konulu denetim alanlarının denetimini gerçekleştirdiklerini belirtmişlerdir (Denetişim, 2010: 109-111). Denetişim dergisi tarafından Pamukkale Üniversitesi İç Denetim Biriminde görevli iç denetçilerle yapılan söyleşide denetçiler, risk odaklı iç denetim esaslı olarak 82 süreçli bir denetim evreni oluşturduklarını, bu süreçlerin risk sıralamasını yaptıklarını, 2008 yılında yıllık denetim programı ve 3 yıllık planı oluşturduklarını, yaptıkları risk sıralamasına göre riskli alanlar olarak belirlenen, maaş işlemleri, satın alma işlemleri ve taşınır mal işlemleri alanında pilot denetimler yaptıklarını ifade etmişlerdir. Satın alma işlemlerinde 2, maaş işlemlerinde 1 adet iç denetim raporu, satın alma işlemlerinde 1 adet inceleme raporu, 2 adet danışmanlık inceleme raporu, taşınır mal işlemlerinde 2 defa seminer düzenlemişlerdir. 2009

yılında ise Denetim Planı ve Denetim Programları revize edilmiş, onayları alınmış ve iç denetim faaliyetlerinin devam ettiğini ifade etmişlerdir. Üniversitenin yönetmelik ve yönerge oluşturma ve değişiklik faaliyetlerinde yazılı danışmanlık yaptıklarını belirtmişlerdir (Denetim, 2009: 96).

SONUÇ

Kurumsal yönetim anlayışının temel gereklilikleri, iç kontrol sistemi, iç denetim ve risk yönetimi unsurlarıdır. Kurumsal yönetim anlayışının kurum içinde yerleşmesinde önemli bir yönetim unsuru ve kurum paydaşlarına kurumun tüm faaliyetleri hakkında kalite güvence hizmeti sunan bir faaliyet olan iç denetim, kurum içerisinde kalitenin artırılması amacıyla toplam kalite yönetimi faaliyetlerini destekleyerek iç ve dış paydaşların memnuniyetini artırıcı, kurum kültürünü değiştirerek ve geliştirerek, verimliliği ve kaliteyi artırıcı bir rol oynamaktadır.

Üniversitelerde iç denetim, eğitim kalitesinin artırılmasına yönelik çalışmaların etkin ve verimli bir biçimde gerçekleştirilmesine yardımcı olmaktadır. İç denetim faaliyetleri ile kurumun tüm faaliyetlerinin kalitesi artırılmakta, böylece kurum içerisindeki gereksiz ve verimsiz harcamaların, hatalı iş, işlem ve faaliyetlerin, imaj kayıplarının ve istenilmeyen durumların önüne geçilerek beklentilerin gerçekleştirilmesi sağlanmaktadır.

KAYNAKÇA

- AKYEL, Recai (2010), “Bağımsız Kamu Dış Denetimi (Yüksek Denetim) ile İç Denetim Arasındaki Koordinasyon”, **Bütçe Dünyası Dergisi**, Sayı:34, Kış 2010/2, Ankara, ss. 131-144.
- ASLAN, Bayram (2010), “Bir Yönetim Fonksiyonu Olarak İç Denetim”, **Sayıştay Dergisi**, Sayı: 77, Nisan-Haziran, Ankara, ss. 63-86.
- ASLAN, Sinan ve ÖZÇELİK, Hayrettin (2009), “İç Denetim ve Toplam Kalite Yönetimi İlişkisi”, **Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 5, Sayı: 10, Zonguldak, ss. 109-119.
- ATAMAN, Ümit, HACİRÜSTEMOĞLU, Rüstem ve Nejat BOZKURT (2001), **Muhasebe Denetimi Uygulamaları**, Alfa Basım Yayım Dağıtım Ltd. Şti., İstanbul.
- BOZKURT, Cevdet (2010), “Risk, Kurumsal Risk Yönetimi ve İç Denetim”, **Denetişim**, Sayı:4, Kamu İç Denetçileri Derneği Yayını, Ankara, ss. 17-30.
- CERAN, Yunus (2009), “Türk Bankacılık Sektöründe İç Denetim”, **Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C:2, S:2, Niğde, ss. 168-178.
- ÇANKAYA, İbrahim ve Fatih TÖREMEN (2010), “Türkiye, Avrupa Birliği ve Amerika Birleşik Devletleri Üniversite Yönetimlerinin Karşılaştırılması”, **Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Yıl: 2010, Cilt:7, Sayı: 13, Hatay, ss. 151-163.
- DENETİŞİM (2009), Pamukkale Üniversitesi İç Denetim Birimi, **Denetişim**, Sayı:3, Kamu İç Denetçileri Derneği Yayını, Ankara, ss. 95-97.
- DENETİŞİM (2010), Akdeniz Üniversitesi İç Denetim Birimi, **Denetişim**, Sayı:4, Kamu İç Denetçileri Derneği Yayını, Ankara, ss. 109-111.
- DENETİŞİM (2010), Anadolu Üniversitesi İç Denetim Birimi, **Denetişim**, Sayı:5, Kamu İç Denetçileri Derneği Yayını, Ankara, ss. 90-94.
- EBERL, Stephan ve HACHMEISTER, Dirk (2007), “Veränderungen des Aufgabengebiets der Internen Revision und die Abgrenzung zum Controlling”, **Controlling & Management**, ZfCM-Zeitschrift für Controlling & Management, 51 Jg., Heft: 5, Gabler Verlag, Wiesbaden, September/October 2007, ss. 317-325.
- GÜNER, M. Fatih (2009), “Kamu İdarelerinin Etkin Yönetiminde İç Kontrol Uygulamalarının Rolü”, **Maliye Dergisi**, Sayı: 157, T.C. Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı Yayını, Temmuz-Aralık, Ankara, ss.183-195.
- GÜRDAL, Temel ve Veysel ÇIPLAK (2010), “Türkiye’de Kamu İç Denetim Sisteminde Bir Alan Araştırması (1)”, **Denetişim**, Sayı:4, Kamu İç Denetçileri Derneği Yayını, Ankara, ss. 93-108.

- INTOSAI (2004), **Kamu Kesimi İç Kontrol Standartları Rehberi**, Çeviren Baran Özeren,
- KORKMAZ, Umut (2007), “Kamuda İç Denetim (I)”, **Bütçe Dünyası Dergisi**, Cilt:2, Sayı: 25, Devlet Bütçe Uzmanları Derneği Yayını, Ankara, ss. 4-15.
- LANGER, Andreas, Andreas HERZIG und Burkhardt PEDELL (2009), “Leistungsmessung und betriebswirtschaftliche Steuerung der Internen Revision – mehr als nur ein Messproblem”, **ZIR Zeitschrift für Interne Revision**, 44. Jg, DIIR – Deutsches Institut für Interne Revision e.V., Erich Schmidt Verlag, Juni, ss. 104-111.
- LÜCK, Wolfgang ve Michael HENKE, (2004), “Die Interne Revision als zentraler Bestandteil der Corporate Governance”, **BFuP-Betriebswirtschaftliche Forschung und Praxis**, Heft:1, Verlag Neue Wirtschaft-Briefe, Herne/Berlin, ss. 1-14.
- MARX, Franz Jürgen, Mathias KORFF und Sebastian KLAENE (2009), “Die Interne Revision unter den Einfluss internationaler Prüfungsnormen”, **ZIR Zeitschrift für Interne Revision**, 44. Jg, DIIR – Deutsches Institut für Interne Revision e.V., Erich Schmidt Verlag, April, ss. 47-56.
- MUTLUER, M. Kamil (2008), **Türkiye’de Yükseköğretimin Başlıca Sorunları ve Sorunlara Çözüm Önerileri**, T.C. Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı Yayın No: 2007/380, Ankara.
- OKUR, Yaşar (2010), “Türkiye’de Teftiş ve İç Denetim: Kavramlar, Beklentiler ve Hayatla Yüzleşme”, **Maliye Dergisi**, Sayı: 158, T.C. Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı Yayını, Ocak-Haziran, Ankara, ss. 570-586
- ÖZAYDIN, M. Enver (2010), “Riskin Tanımlanması ve Kamu İdarelerinde Nitelikli İç Denetim Faaliyetinin Yürütülmesinin Engelleyen Riskler”, **Denetçim**, Sayı:4, Kamu İç Denetçileri Derneği Yayını, Ankara, ss. 31-46.
- ÖZBEK, C. Yiğit (2011), “Kamu İç Denetçilerinin Muhasebe Eğitiminden Beklentileri: Devlet Üniversiteleri Örneği”, **Muhasebe ve Denetime BAKIŞ**, Yıl: 10, Sayı:33, TÜRMOB Yayını, Ocak-2011, Ankara, ss. 65-83.
- SAATÇİ, M. Yasin (2008), “2008 Yılı Üniversite Bütçelerinin Değerlendirilmesi”, **Mali Kılavuz**, Yıl: 10, Sayı: 41, Muhasebat Kontrolörleri Derneği Yayını, Temmuz-Eylül 2008, Ankara, ss. 120-129.
- SARAL, Talat (2008), “Mali Yönetim ve Denetim Nereden Nereye”, **Maliye Finans Yazıları Dergisi**, Yıl:22, Sayı:81, Ekim 2008, İstanbul, ss. 11-24.
- SARUHAN, Şadi Can (2003), “Yükseköğretim Kurumlarında Kalite ve Global Düzeyde Yetkin İnsan Gücü Yetiştirme Misyonu” **Öneri-Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Hakemli Dergisi**, Yıl: 9, Cilt: 5, Sayı: 19, Ocak 2003, İstanbul.

- SCHMELTER, Heinrich (2009), “Die neue Rolle der Internen Revision – nur noch Erfüllungsgehilfe der WP für Compliance?”, **ZIR Zeitschrift für Interne Revision**, 44. Jg, DIIR – Deutsches Institut für Interne Revision e.V., Erich Schmidt Verlag, April, ss. 58-64.
- SÖYLER, İlhami (2008), “Eğitim Hizmetleri Bağlamında Vakıf Üniversitelerinin Finansal ve Vergisel Sorunları”, **Maliye Dergisi**, Sayı: 154, T.C. Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı Yayını, Ocak-Haziran, Ankara, ss. 52-76.
- SÖYLER, İlhami (2009), “Yükseköğretimin Finansmanı: Yeni Beklentiler ve Hedefler Işığında Normatif Bir Yaklaşım”, **Sayıştay Dergisi**, Sayı: 72, T.C. Sayıştay Başkanlığı Yayını, Ocak-Mart, Ankara, ss. 3-26.
- T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU (2007), **Türkiye'nin Yükseköğretim Stratejisi**, Yayın No: 2007-1, Ankara.
- USUL, Hayrettin, TİTİZ, İsmet ve ATEŞ, A. Burcu (2011) “İç Kontrol Sisteminin Kurumsal Yönetimin Oluşmasındaki Etkinliği: Marmara Bölgesi Belediye İşletmelerine Yönelik Bir Uygulama”, **MUFAD-Muhasebe ve Finansman Dergisi**, Sayı: 49, Ocak 2011, İstanbul, ss. 48-54.
- UYSAL, Faruk (2010), “Kamu İdarelerinde İç Denetim Faaliyetinin Yönetimi”, **Denetçim**, Sayı:4, Kamu İç Denetçileri Derneği Yayını, Ankara, ss. 88-92.
- UZUN, Ali Kamil ve Engin ERGÜDEN (2010), “İç Denetim Mesleğinin Akademik Eğitimden Beklentileri, Mesleki Akademik Gelişim İçin Öneriler”, **XXIX. Türkiye Muhasebe Eğitimi Sempozyumu**, Galatasaray Üniversitesi Yayın No: 136, 21-15 Nisan 2010, Alanya/Antalya, ss. 335-410.
- YILMAZ, H. Hakan ve Ahmet KESİK (2010), “Yüksek Öğretimde Yönetmelik Yapı ve Mali Konular: Türkiye’de Yüksek Öğretimde Yönetmelik Etkinliği Artırmaya Yönelik Bir Model Önerisi”, **Maliye Dergisi**, Sayı: 158, T.C. Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı Yayını, Ocak-Haziran, Ankara, ss. 124-163.
- YURTSEVER, Gürdoğan (2009), **Teftişten İç Denetime Banka Müfettişliği**, Türkiye Bankalar Birliği Yayın No: 265, İstanbul.

"Chūshingura" ve Japon Kimliđi

"Chūshingura" and Japanese Identity

Okan Haluk AKBAY*

ÖZET

Konusunu, kırk yedi samurayın efendilerinin intikamını almasına dayanan tarihi bir olaydan alan "Chūshingura", olayın gerçekleşmesinden bu yana yaklaşık 300 sene geçmesine rağmen, Japonya'da halen sosyal ve kültürel bir fenomen olarak yaşamaya devam etmektedir.

Bir fenomen olarak "Chūshingura", Japon toplumu için ne ifade etmektedir? Bir intikam öyküsü olan "Chūshingura", gerçekten de Japon toplumunun kendi milli ve kültürel kimliklerini konfirme etmek amacıyla başvurdukları bir argüman mıdır?

Bu makalede; "Chūshingura", tarihsel ve kültürel açıdan ele alınarak anahatlarıyla irdelenmeye çalışılacaktır.

ANAHTAR KELİMELELER

Chūshingura; Japon kültürü; Japon psikolojisi; Japon halkbilimi

* Yrd. Doç. Dr., Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Japon Dili ve Edebiyatı ABD, halukakbay@yahoo.com

ABSTRACT

"Chushingura", a theme which is based on a historical event that forty-eight samurais who took revenge on their enemy for their master. Although nearly 300 years passed since this event, "Chushingura" is still living in Japanese society as a social and cultural phenomenon.

What does "Chushingura" refer to Japanese society as a social and cultural phenomenon? As a story of a revenge, is "Chūshingura" an argument which is used in order to confirm their national and cultural identity by the Japanese society?

In this article, "Chushingura" will be analyzed by considering the historical and cultural points of view.

•

KEY WORDS

Chushingura; Japanese culture; Japanese psychology; Japanese folklore.

GİRİŞ

"Chūshingura"; Japon tarihi içerisinde, Edo dönemi (1603-1868) ortalarında cereyan eden "Genroku Akō Olayı"nı işleyen bir temadır. Kırk yedi samurayın, efendilerinin intikamını almasına dayanan bu olay; meydana gelmesinden (1703) kısa bir süre sonra *Jōruri*¹ ve *Kabuki*² gibi geleneksel Japon gösteri sanatlarında en çok kullanılan temalardan birisi haline gelmiştir. Bu tema, önce *Jōruri* sanatında "Kanadehon Chūshingura"³ adıyla kullanılmış ve gördüğü ilgi üzerine çok geçmeden *Kabuki* sanatına da adapte edilmiştir. Sonraki dönemlerdeyse, bu olayı işleyen tüm eserler "Chūshingura" adıyla anılmaya başlamıştır.^{4 5}

"Genroku Akō Olayı"nın konusunu, kısaca şu şekilde özetlemek mümkündür:

21 Nisan 1701 günü, "Matsu Koridoru Yaralama Olayı"⁶ olarak bilinen bir olay meydana gelir. Akō⁷ Lordu olan *Asano Naganori* (1667-1701); önemli bir kutlama sırasında, Edo Sarayı içinde bulunan Matsu koridorunda, üst düzey bir saray görevlisi (*kōke*)⁸ olan ve aynı zamanda amiri konumunda bulunan *Kira Yoşihisa*'ya (1641-1703) kılıçla saldırır. *Kira Yoşihisa*, olaydan yaralı olarak kurtulur. *Asano Naganori* ise, o gün içerisinde *seppuku* (*harakiri*)⁹ yaparak

¹ Ortaya çıkışı XV. yüzyıla kadar uzanan ve *şamisen* (geleneksel bir telli enstrüman) eşliğinde hikâye anlatımına dayalı bir gösteri sanatı.

² XVII. yüzyıl başlarında ortaya çıkan; tiyatro, dans ve müziğin iç içe geçtiği bir gösteri sanatı.

³ "Kanadehon Chūshingura", toplam 11 bölümden oluşur. Takeda Izumo, Namiki Sōsuke ve Miyoshi Shōraku'nun ortak eseridir. 1748 yılında ilk kez sahnelenmiştir. (*Digital Daijisen*, (2012), Tokyo: Shōgakkan) Edo döneminde (1603-1868), dönemin samuray sınıfına ilişkin olayların gösteri sanatlarında kullanılması yasaklanmıştır. (*Chūshingura to Nihonjin*, (2012), Tokuma Shoten, sf.7) Bu yüzden, sansürü aşmak amacıyla olayın kahramanı Muromacı hükümetinin ilk Şogun'u olan Ashikaga Takauji (1305-1358) olarak değiştirilmiştir. (Yōko Kuroishi, (1997), "Kanadehon Chūshingura Ni Okeru Ninjō Jiken No Kyakusko Hōhō: Ogura Kara Taiheiki He". *Tokyo Gakugei Daigaku Kiyō, Jinmon Gakka*, Vol.48 (2). sf.325-332)

⁴ Kazuki Nakamura, (1996), "Kanadehon Chūshingura Ron: Enya Hankan Wa Naze Ninjō Ni Oyonda No Ka Wo Megutte". *Iwate Daigaku Kyōiku Gakubu Kenkyū Nenpō*. 56 (2), sf.60-70

⁵ "Chūshingura" temalı eserler sadece *Jōruri* ve *Kabuki* ile sınırlı değildir. Japon edebiyatında Akutagawa Ryūnosuke "Aru Hi No Ōishi Kuranosuke" (1921), Izawa Motohiko "Genroku Go Nen No Hangyaku" (1988), Ikemiya Shōichirō "Sono Hi No Kira Kōzukenosuke" (1996), Takai Shinobu "Bōrei Chūshingura" (2008) gibi roman ve hikâyeler; Japon sinemasında "Chūshingura Godanme" (1907), "Genroku Chūshingura" (1942), "Akō Rōshi" (1961), "Genroku Taiheiki" (1975), "Akōjō Danzetsu" (1978), "Chūshingura Gaiden" (1994), "Yonjūssichi-nin No Shikaku" (1994), "Keitai Chūshingura" (2000), "Saigo No Chūshingura" (2010) gibi örnekler bulunmaktadır. Yine, aynı temayı işleyen ve Keanu Reeves'in başrolünü oynadığı "47 RONIN" (2012) isimli sinema filmi de Batı dünyasında büyük ilgi görmüştür. Ayrıca, çok sayıda şarkı, çizgi roman, çizgi film, tiyatro eseri ve parodilerde de "Chūshingura" temasının sıkça işlendiği görülmektedir.

⁶ Olayın Japon tarihindeki isimlendirilmesi "Matsu No Rōka Ninjō Jiken" şeklindedir.

⁷ Günümüzdeki Hyōgo eyaleti.

⁸ Edo Sarayında büyük seremonileri düzenlemek ve yönetmekle sorumlu üst düzey görevli.

⁹ Kılıçla karnını keserek yaşamına son verme.

kendi yaşamına son verir. Olaydan yaklaşık birbuçuk yıl sonra, 30 Ocak 1703 günü, daha önce *Asano Naganori*'nin emrinde olan kırk yedi samuray; *Kira Yoşihisa*'nın köşkünü basar ve *Kira Yoşihisa*'yı öldürerek efendilerinin intikamını alır. İntikam baskını, Bakufu¹⁰ hükümetinden izinsiz gerçekleştirildiği için; baskına katılan tüm samuraylar bu hareketlerinin bedeli olarak kısa bir süre sonra *seppuku* yaparak kendi yaşamlarına son verirler.

Japon tarihine bakıldığında, "efendinin intikamını alma" (*ada-uçi*)¹¹ geleneğinin oldukça eski dönemlerde ortaya çıktığını ve tarih boyunca hemen her dönemde uygulandığını görmek mümkündür. Diğer taraftan, dünyanın farklı pek çok coğrafyasında ve kültüründe de benzer kavramların var olduğu ve edebi eserlerde işlendiği görülmektedir. Örneğin, William Shakespeare'ın ünlü piyesi *Hamlet*'te buna benzer bir intikam teması işlenmektedir. Yine, tanınmış İspanyol yazar Lope de Vega'nın ünlü eseri *Fuente Obejuna*'nın konusu da "Chūshingura" ile büyük bir benzerlik göstermektedir.¹²

Günümüz Japon medyasında, intikam baskınının gerçekleştirildiği 14 Aralık tarihine doğru "Chūshingura"yı konu alan pek çok yayının yer aldığı görülmektedir. "Chūshingura" konulu çok sayıda drama, tartışma programı, belgesel vb. gibi özel programlar, bu tarihe denk getirilerek yayınlanmaktadır.¹³

Gerek görsel, gerekse yazılı basından da kolayca anlaşılacağı üzere; özellikle bu dönemde ülke çapında neredeyse çılgınlığa varan bir "Chūshingura" hayranlığından bahsetmek mümkündür.¹⁴ Bir yabancı gözünden bakıldığında ise, bu durumun anlaşılması oldukça zor bir fenomen olduğu söylenebilir.¹⁵ Prof. Dr. Uchida (Kobe Jogakuin Üniversitesi), ünlü İsviçreli koreograf Maurice Béjart'ın hazırladığı *The Kabuki* isimli temsilin broşüründe "Bir yabancının gözünden bakıldığında, belli dönemlerde, düzenli olarak Chūshingura'yı seyretmek; Japonların kendi milli kimliklerini perçinlemek için uyguladıkları bir tür ritüel olsa gerek." diye yazdığını belirtmektedir.¹⁶

¹⁰ Üst düzey askeri komutanlar tarafından oluşturulmuş o dönemdeki Japon hükümeti. Minamoto No Yoritomo (1147-1199) tarafından 1190 yılında kurulan ve samuray sınıfının yönetici konumunda bulunduğu, idari ve siyasi yapılanma. 1867 yılına kadar varlığını sürdürmüştür.

¹¹ *Ada-uçi*, çağdaşlaşma hareketlerine paralel olarak 1873 yılında kanunen yasaklanmıştır.

¹² Fernandez Haime, (1992), "Fuente Obejuna To Chūshingura". Jōchi University, Sophia: *Seiyō Bunka Narabini Tōzai Bunka Kōryū No Kenkyū*. 41(1), 1-2

¹³ Isamu Hayakawa, (2005), "Umi Wo Koeta Nihongo No Rireki (2)". Aichi University, *Gengo To Bunka*. No.XII. sf.100

¹⁴ *Edo No Tomo*, Edo Tokyo Hakubutsukan Kaihō, No.71, 2013, sf.3

¹⁵ *Chūshingura No Doramatsurugii* (2012)

¹⁶ *Chūshingura No Doramatsurugii* (2012)

Sosyal ve kültürel bir fenomen olarak "Chūshingura", Japon toplumu için ne ifade etmektedir? Bir intikam öyküsü olan "Chūshingura", gerçekten de Japon toplumunun kendi milli ve kültürel kimliklerini konfirme etmek amacıyla başvurdukları bir argüman mıdır? Bu makalede "Chūshingura", tarihsel ve kültürel açıdan ele alınarak, anahatlarıyla irdelenmeye çalışılacaktır.

1. TARİHSEL ARKA PLAN

Edo dönemi (1603-1868), Japon aristokrasi dünyasında, geleneklerin belki de en katı biçimde uygulandığı dönem olmuştur.¹⁷ Yeni yıl kutlamaları ve bu kutlamalar içinde yer alan çeşitli ziyaret ve hediyeleşmeler de, bu döneme ait önemli gelenekler arasında yer almıştır.

1701 yılının yeni yıl kutlamaları için, her sene olduğu gibi; Şogun'un¹⁸ gönderdiği hediyelere karşılık olarak, İmparatorun özel elçisi (*çokuşi*) ve bir önceki İmparatorun özel elçisinin (*inşi*), Edo'ya¹⁹ gitmesi gerekmektedir.²⁰

Bu önemli ziyaretle ilgili olarak; Bakufu hükümeti tarafından, Akō²¹ Lordu olan *Asano Naganori* özel elçilerin karşılanma ve ağırılanmasından sorumlu kişi (*çokuşi kyō ōyaku*) olarak; *Kira Yoşihisa* ise heyet başkanı olarak görevlendirilirler. Böylelikle *Asano Naganori*, *Kira Yoşihisa*'nın nezaretinde ikinci defa bu görevi yerine getirecektir.

18 Nisan 1701 tarihinde, İmparatorluk Sarayı'ndan gelen özel elçiler Edo'daki Şogunluk Sarayına (Edo Sarayı) ulaşırlar. Böylece, birkaç gün sürecek olan ziyaret başlamış olur. Hergün rutin seremoniler düzenlenir ve çeşitli görüşmeler yapılır.

Ne var ki, ziyaretin dördüncü günü olan 21 Nisan 1701 günü; hiç kimsenin tahmin bile edemeyeceği bir olay, ünlü "Matsu Koridoru Yaralama Olayı" patlak verir. O gün, Edo Sarayı'nın büyük salonunu kütüphaneye bağlayan Matsu koridorunda; *Asano Naganori*, o sırada bir başkasıyla konuşmakta olan *Kira Yoşihisa*'ya arkadan saldırır.²² Alnından iki kılıç darbesi

¹⁷ *Chūshingura to Nihonjin*, (2012), Tokuma Shoten, sf.30-31

¹⁸ Dönemin başbakanı olarak nitelendirilebilecek siyasi konum. Bakufu hükümetinin en üst basamağındaki kişi.

¹⁹ Edo, günümüzdeki başkent Tokyo'nun eski ismidir. Tokyo adı, Meiji reformlarıyla birlikte kullanılmaya başlamıştır.

²⁰ Kōsaku Yamashita, (1997). "Akō Rōshi Wa Amerika De Hiirō Ni Nareru Ka: Hiirō No Nichibei Hikaku". Kōchi University, *Gakujutsu Kenkyū Nenpō*. No.46, sf.241-252

²¹ Günümüzdeki Hyōgo eyaleti.

²² *Zero Kara Wakaru Chūshingura*, (2012). Tokyo: Gakken Publishing, sf.4-6

alan *Kira Yoşihisa* yere yığılır. *Asano Naganori*, çevrede bulunanlar tarafından etkisiz hale getirilir.

Asano Naganori ve *Kira Yoşihisa*, olaydan sonra hemen ayrı ayrı sorgudan geçirilirler. *Asano Naganori*, sadece "*Kira Yoşihisa* ile görülecek bir hesabı olduğunu" söyler ancak somut olarak bir şey anlatmaz. *Kira Yoşihisa* ise, sorgulama sırasında *Asano Naganori*'nin kendisine neden saldırdığını bilmediğini söyler.²³

Şogun Tokugava Tsunayoşi²⁴, olayın meydana geldiği saatlerde bir Şinto ritüeli olan *saikai mokuyoku*'yu²⁵ gerçekleştirmekte olduğu için, olaydan ancak belli bir süre geçtikten sonra haberi olur. Haberi aldığı anda ise oldukça öfkelenir.²⁶ *Asano Naganori*'ye verilecek cezayı kararlaştırmak için yapılan toplantı sırasında da öfkeli olduğu gözlerden kaçmaz.²⁷

Şogun'un öfkesi, İmparatorluk Sarayı'ndan gelen misafirlerin ağırlandığı bir sırada, kendi sarayında böyle bir olayın meydana gelmesi ve misafirlere karşı mahcup oluşundan kaynaklanmaktadır.²⁸ Bu yüzden; kimin haklı, kimin haksız olduğunun herhangi bir önemi bulunmamaktadır. Şogun, bu nedenle, *Asano Naganori*'nin *seppuku* yaparak kendi yaşamasına son vermesini de engellemez.²⁹ Zaten *Asano Naganori*, yapılan mahkeme sonucunda "Zaman ve mekânı göz önünde bulundurmaksızın, kişisel bir sebepten dolayı cinayet teşebbüsünden dolayı" suçlu bulunur.³⁰

İyi eğitim görmüş bir samuray olan *Asano Naganori*, yaptığı hareketin karşılığının ölüm cezası olduğunu gayet iyi bilmektedir. Çünkü *gohatto* olarak bilinen ve samurayların uymak zorunda oldukları yasalara göre; saray veya kale içerisinde, ne sebepten dolayı olursa olsun, kılıcın kınından üç parmak kadar çıkarılması³¹ bile *seppuku* gerektiren bir suçtur.³² Bu ve *kenka ryōseibai*³³ yasasından dolayı *Kira Yoşihisa* saldırıya uğramasına rağmen kılıcını

²³ A.g.e., sf. 4-6

²⁴ Tokugava Tsunayoşi (1646-1709), Bakufu hükümetinin 5.Şogun'udur.

²⁵ Bedensel ve ruhsal temizlik için yapılan bir tür arınma.

²⁶ *Chūshingura to Nihonjin*, (2012), Tokuma Shoten, sf.39

²⁷ *Zero Kara Wakaru Chūshingura*, (2012). Tokyo: Gakken Publishing, sf.4-6

²⁸ A.g.e., sf. 4-6

²⁹ A.g.e., sf. 4-6

³⁰ *Atarashii Rekishi Kyōkasho* (2012)

³¹ Bu yasak, samurai yasaları içinde "*Dençū Battō*" olarak bilinmektedir.

³² *Rekishi, Densetsu, Minwa Wo Aruku*: Burari Kanazawa Sanpo Michi, No.39, 2003

³³ Kavga eden tüm tarafların cezalandırılmasını öngören bir yasa.

çekmemiş, orada bulunanlar da benzer şekilde davranmak zorunda kalmışlardır.³⁴

Asano Naganori'nin *seppuku* yaparak kendi yaşamına son vermesiyle olay kapanmaz, tam tersine farklı bir çehre kazanır. *Asano Naganori*'ye bağlı kırk yedi samuray, efendilerinin ölümünden sorumlu tuttıkları *Kira Yoşihisa*'dan intikam almak için fırsat kollamaya başlar. İntikam baskınından çekinen *Kira Yoşihisa*, sıkı güvenlik önlemleri altında yaşamaya başlar ve zorunlu kalmadıkça köşkünden dışarı çıkmaz.

Aradan yaklaşık birbuçuk sene geçer. 30 Ocak 1703 tarihinde; *Ōişi Kuranosuke*³⁵ ve kırk yedi *rōşi*'den³⁶ oluşan küçük bir samuray birliği, *Kira Yoşihisa*'nın köşkünü basar ve *Kira Yoşihisa*'yı öldürerek efendilerinin intikamını alır. İntikam baskınına gerçekleştiren samuraylar, böyle bir baskını izinsiz olarak gerçekleştirerek Bakufu hükümetine göre suç işledikleri için *seppuku* yaparak yaşamlarına son verirler.

2. MATSU KORİDORU YARALAMA OLAYI

"Matsu Koridoru Yaralama Olayı"nın gizemli kılan en önemli nokta, *Asano Naganori*'nin, *Kira Yoşihisa*'yı öldürmeye teşebbüs etme sebebinin kesin olarak bilinmeyiştir. Saldırı nedeninin karanlık bir nokta olarak kalması, bu olayı daha da popüler bir hale getirmiştir. Bu durum, doğal olarak, çok sayıda iddianın ortaya çıkmasına da yol açmıştır. Dahası, Bakufu hükümetinin olaydan sonra bu olay hakkında konuşulmasını yasaklaması da³⁷, halk arasında bu konuya duyulan ilginin artmasına ve çeşitli iddiaların ortaya atılmasına zemin hazırlayan bir etken olmuştur.

Bilindiği kadarıyla, *Asano Naganori* bu konuyla ilgili olarak ne olaydan önce; ne de olaydan sonra en yakınındakilere dahi bir şey söylememiştir. Sorgulama sırasında ve vasiyetinde de, bu olaya ilişkin herhangi bir açıklamada bulunmamıştır. Bu yüzden, olayın nedenine açıklık getirecek birincil bir kaynak bulunmamaktadır. Bugüne kadar öne sürülen çok sayıdaki iddiadan başlıcaları şunlardır:

³⁴ *Atarashii Rekishi Kyōkasho* (2012)

³⁵ *Asano Naganori*'ye bağlı samurayların komutanı konumundaki kişi.

³⁶ Herhangi bir kimseye bağlı olmayan, efendisiz samuray.

³⁷ Kazuki Nakamura, (1996), "Kanadehon Chūshingura Ron: Enya Hankan Wa Naze Ninjō Ni Oyonda No Ka Wo Megutte". *Iwate Daigaku Kyōiku Gakubu Kenkyū Nenpō*. 56 (2), sf.60-70

2.1. Maddi Nedenler

Asano Naganori, bölüm 2.'de belirtildiği üzere; İmparatorluk Sarayı'ndan gelen misafirleri ağırlama görevini ikinci defa yerine getirmiştir. Görevi ilk kez yerine getirdiğinde henüz 17 yaşında olan *Asano Naganori*, o zaman bu görev için toplam 460 *ryō* harcamıştır.³⁸ İkinci kez görevlendirildiğindeyse, misafirleri ağırlama gideri 1200 *ryō*'ya kadar çıkmıştır. Olayın nedeni olarak öne sürülen iddialardan birisi, özel elçilerin ağırlanmasına yönelik masrafa ilişkin bir anlaşmazlık oluşudur.³⁹

2.2. Rüşvet

Olayla ilgili olarak öne sürülen bir başka iddia; *Kira Yoşihisa*'nın *Asano Naganori*'den heyet başkanı sıfatıyla rüşvet talep etmesi ve *Asano Naganori*'nin bunu reddetmesidir. Bu iddiaya göre, talebinin reddedilmesine öfkelenen *Kira Yoşihisa*, olay günü Edo Sarayı'nda bir bahaneyle Bakufu hükümetinin önde gelenleri önünde *Asano Naganori*'yi küçük düşürmüş, onuru zedelenen *Asano Naganori* de bu nedenle cinayet teşebbüsünde bulunmuştur.⁴⁰

2.3. Asano Naganori'nin Psikolojik Rahatsızlığı

Asano Naganori'nin bazı psikolojik nedenlerden dolayı, özellikle sıkıntılı ve heyecanlı durumlarda karnında ve göğsünde şiddetli ağrılar hissettiği, tarihi kayıtlardan anlaşılmaktadır.⁴¹ Öne sürülen kimi iddialara göre, üstlendiği ağır görev ve bu görevi yerine getirirken karşılaştığı bazı sıkıntılar, *Asano Naganori*'nin psikolojik dengesini bozmuş ve bunun sonucunda cinayet girişiminde bulunmuştur.

Bu iddiayı destekleyen bazı yardımcı unsurlar da bulunmaktadır. Bunlardan birisi, *Asano Naganori*'nin *dençū battō*⁴² yasağını pek çok kimsenin gözü önünde açıkça ihlal etmiş olmasıdır. Bu yasağın ihlali durumunda, sebep ne olursa olsun, kişinin muhakkak *seppuku* ile cezalandırılması gerekmektedir. Bile bile ölüm demek olan bu hareketi, *Asano Naganori*'nin tereddüt etmeksizin yapmış olması; o sırada akli dengesinin yerinde olmadığı savını güçlendirmektedir.

Bir diğer unsur, *Asano Naganori*'nin bir başka önemli yasak olan *şidō fukakugo* yasağını ihlal etmiş olmasıdır. Dilimize "hainlik, ihanet, arkadan

³⁸ Misafirlerin ağırlanmasıyla sorumlu olan samuray, tüm masrafları üstlenmek zorundaydı.

³⁹ *Chūshingura to Nihonjin*, (2012), Tokuma Shoten, sf.40

⁴⁰ *Zero Kara Wakaru Chūshingura*, (2012). Tokyo: Gakken Publishing, sf. 4

⁴¹ *Chūshingura to Nihonjin*, (2012), Tokuma Shoten, sf.42

⁴² Ne suretle olursa olsun, saray veya kale içerisinde kılıcın kınından çıkarılmasının yasak oluşu.

urma" olarak çevirilebilecek bu kavram, *gohatto* içerisinde en ağır suçlardan birisini teşkil etmekteydi.^{43 44} Özel bir günde, önemli bir görev üstlenmiş bir samurayın; kendisine güven duymakta olduğu amirine saldırması; samuray yasalarına göre kesinlikle affedilebilecek bir davranış değildir.

Öte yandan, *Asano Naganori*'nin saldırı sırasında kısa kılıcını kullanması ve *Kira Yoşihisa*'yı alnından yaralamış olması da, saldırı esnasında çok bilinçli bir şekilde hareket etmediği şeklinde yorumlanabilir. Kılıç kullanmasını iyi bilen bir samuray olan *Asano Naganori*'nin, normal şartlarda hasmını öldürmek için uzun kılıcını kullanması ve hasmının doğrudan kalbine hedef alması gerekirken, kısa kılıçla alnını hedef alması; anlaşılması zor bir durumdur.⁴⁵

Bu ve benzer nedenlerden dolayı, olayın temelinde *Asano Naganori*'nin psikolojik sorunlarının yattığı; önemli iddialardan birisi olarak öne çıkmaktadır.⁴⁶ 2012 yılında, Japonya'nın önde gelen TV kanalı NHK'de yayınlanan *Hakuōki*⁴⁷ isimli dizide de, cinayet teşebbüsünün altında yatan asıl nedenin *Asano Naganori*'nin psikolojik sorunları olduğu savı işlenmiştir.

3. OLAYIN ESERLEŞTİRİLMESİ

Giriş bölümünde de belirtildiği üzere, "Chūshingura"yı konu olarak işleyen gerek yazılı, gerek görsel çok sayıda eser bulunmaktadır. Bu eserlerde, olayın değişik versiyonlar şeklinde işlendiği görülmektedir.

Eserlerde işlenen çeşitli "Chūshingura" versiyonlarının konu örgüsü büyük ölçüde aynı olmakla birlikte; ana ve yan karakterlerin betimleniş tarzı, versiyonlar arasında büyük farklılıklar gösterebilmektedir.⁴⁸ Örneğin, intikam baskınında önemli bir rol oynayan yan karakterlerden birisi olan *Horibe Yasubee*, bazı versiyonlarda "çocuksu", "sevecen" ve "ince düşünceli" birisi olarak betimlenirken; bazı versiyonlardaysa "hırçın", "kaba saba" ve "aklına estiği gibi davranan" uçarı bir genç şeklinde tasvir edilmektedir.⁴⁹

⁴³ Inazō Niitobe, (2010), *Bushido*, Chapter III, Tokyo: Kodansha, sf.58-66

⁴⁴ *A.g.e.*, Chapter IV, sf.66-79

⁴⁵ *Tehon Chūshingura* (2013)

⁴⁶ Asano Naganori'nin dayısı olan Şima-Toba Kalesi Lordu Naitō Tadakatsu 1680 yılında, 4.Şogun olan Tokugava Ietsuna'nın (1641-1680) Zōcō Tapınağındaki cenaze töreni sırasında Tangomiyazu Lordu Nagai Naonaga'yı kılıçla sırtından öldürmüştür. Bu olay, Asano Naganori'nin genetik bir psikolojik rahatsızlığı olduğu yönündeki savların kullandığı argümanlardan birisidir.

Haizetsu Daimyō Retsuden (2013)

Seiroka Kango Daigaku Shihen Shiryōshitsu (2013)

⁴⁷ Başrolünü Kōji Yamamoto'nun oynadığı dizi, 13.07.2012 - 21.09.2012 tarihleri arasında *NHK BS*

Premium kanalında yayınlanmıştır.

⁴⁸ *Chūshingura No Doramaturugii* (2012)

⁴⁹ *A.g.e.*

Olayın ana kahramanları olan *Asano Naganori* ve *Kira Yoşihisa*'nın da, farklı versiyonlarda, değişik şekillerde betimlendiği gözlemlenmektedir.⁵⁰ Bununla birlikte, bu iki karakterin birçok eserde benzer bir biçimde betimlendiğini söylemek mümkündür. Pek çok eserde ağırlıklı olarak *Asano Naganori*'nin "iyi, mağdur, haklı", *Kira Yoşihisa*'nın ise "kötü, zalim, haksız" olarak işlendiği görülmektedir. Bölüm 3.3'de değinilen *Hakuōki* isimli yapımda, bu açıdan bir prototip olarak da değerlendirilebilir. Birçok yapımda olduğu gibi, bu dizide de, *Asano Naganori* temiz kalpli ve çeşitli meziyetlere sahip bir insan; *Kira Yoşihisa* ise kurnaz ve kötü niyetli yaşlı bir insan şeklinde tasvir edilmektedir.

Genel kanı, *Kira Yoşihisa*'nın *Asano Naganori*'ye eziyet ettiği yönündeysen de; aslında böyle bir şeyin gerçekte olup olmadığına dair kesin bir bilgi elde bulunmamaktadır. Bununla birlikte, *Kira Yoşihisa*'nın; İmparatorluk Sarayı'ndan gelen özel elçileri ağırlamakla sorumlu samurayları psikolojik baskı altında tuttuğu, gerçekleştirilmesi zor taleplerle yıldırıldığı; bu baskıya maruz kalan kimselerin ise bu eziyetten rüşvet karşılığında kurtulduklarına dair bazı bilgiler çeşitli kaynaklarda yer almaktadır.⁵¹ Bu durum, *Asano Naganori*'nin de benzer bir durumla karşı karşıya kaldığı görüşünü güçlendirmektedir. Bu sav, halk nezdinde *Asano Naganori*'ye yönelik bir sempatinin doğmasında önemli bir neden teşkil etmiştir.

Diğer yandan, kimi eserlerde *Asano Naganori*'ye bazı eleştirilerin yöneltildiği de göze çarpmaktadır. Bu eleştirilerde; *Asano Naganori*'nin sorumsuz davranışı (cinayet teşebbüsü) yüzünden Akō Hanlığı'nın ciddi anlamda zarar görmesi, kırk yedi samurayın efendisiz kalması, samuray ahlâkının önemli bir unsuru olan "sabır" kavramını hiçe sayarak duygularına esir düşmesi vb. gibi suçlamaların yöneltildiği görülmektedir.⁵² Ancak, bu ve benzer eleştirilere karşın, halk nezdinde *Asano Naganori* olayda mağdur taraf olarak algılanmaya devam etmiş ve *Asano Naganori*'ye yönelik sempati azalmamıştır.⁵³

DEĞERLENDİRME

Olayın meydana gelmesinden bu yana yaklaşık üç asır gibi uzun bir süre geçmesine rağmen; "Chūshingura" neden halen Japon toplumunda sosyal ve kültürel bir fenomen olarak yaşamaya devam etmektedir? Bu soruya kısa ve

⁵⁰ A.g.e.

⁵¹ *Rekishi Monogatari – Matsu No Rōka Jiken* (2013)

⁵² A.g.e.

⁵³ A.g.e.

kesin bir cevap vermek mümkün değilse de, en azından bazı kavramların bize önemli ipuçları sunacağı varsayımında bulunmak yanlış olmayacaktır.

Japon insanının "zayıf ve ezilenin yanında yer alma (*hankan-biiki*)"⁵⁴ ve "iyiliği övme - kötülüğü kınama (*kanzen-çōaku*)"⁵⁵ kavramlarının işlendiği konuları sevdiği bilinmektedir.^{56 57} Pek çok sanat eserinde sıklıkla işlenen bu temalar, Japon insanının hayata yönelik bakış açısını da yansıtmaktadır.⁵⁸ "Chūshingura"nın her iki kavramı da işleyen bir tema olmasından dolayı; Japon insanının bu temaya tutkuyla bağlanması, bir bakıma olağan bir durum olarak değerlendirilebilir.

Maruz kaldığı bir haksızlık sonucunda yaşamına son veren onurlu bir samuray ve bağlı oldukları ahlâki prensipleri her şeyin üzerinde tutarak ölümleri pahasına efendilerinin intikamını alan samuraylar: Japon insanının büyük değer verdiği ilkelerin yansımaları olan bu iki olay, yüzyıllar boyunca Japon insanının kalbinde sarsılmaz bir yer edinmiştir.

Japon kültürü içerisinde "zayıf ve ezilenin yanında yer alma" kavramı, sanılanın aksine sadece zayıf ve ezilen kişiye karşı duyulan merhamet duygusundan kaynaklanmamaktadır. Bu kavramın arka planında, Budizm'in temel kavramlarından birisi olan *mujōkan*⁵⁹ yatmaktadır.⁶⁰ Bu kavram, yaşamın acımasız döngüsü içinde ölüp veya yitip giden, canlı-cansız her türlü varlığa karşı duyulan bir acıma ve üzüntü hissini ifade etmektedir. İşte bu yüzden, *Asano Naganori*'nin kılıcıyla kendi yaşamına son verme sahnesi; çoğunlukla gece karanlığında, beyaz kıyafetler içinde ve havada uçuşan kiraz çiçekleri arasında tasvir edilir. Ömrünü tamamlayarak dökülen kiraz çiçekleri ile *Asano Naganori*'nin ruhu arasında bir benzerlik kurulur.⁶¹

⁵⁴ Bu kavramın belirgin bir biçimde işlendiği en eski eser, XIV. yüzyıl başlarında yazıldığı tahmin edilen *Gikeiki* isimli eserdir. Efsanevi Şogun Mimamoto No Yoşitsune'nin (1159-1189) yaşamını konu alan bu eser, zayıf ve mağduru onurlu mücadelesini ele alan içeriğiyle Japon halkı tarafından çok sevilen bir eser olmuştur.

⁵⁵ Bağımsız bir kavram olarak ortaya çıkışı ve edebi eserlerde işlenmeye başlaması XVII. yüzyıldan itibaren olmuştur.

⁵⁶ Jing Chen and Shunsuke Kanahara, (2007), "An Attempt To Understand Japanese Culture From The Perspective Of Historical Psychology". Nagasaki Wesleyan University. *Gendai Shakai Gakubu Kiyō*. (5-1). sf.47

⁵⁷ *Mitokōmon Ni Akogareta Akudaikan* (2013)

⁵⁸ *A.g.e.*

⁵⁹ Budizm öğretisinde "her şeyin gelip geçici, boş, fani olduğu" düşüncesi.

⁶⁰ Kan Yō Park, (2002), "Kashikomaru Bunka To Kashikogaru Bunka". *Shimane Kenritsu University, Sōgō Seisaku Ronsō*. No.3, sf.27-45

⁶¹ Kan Yō Park, (2002), "Kashikomaru Bunka To Kashikogaru Bunka". *Shimane Kenritsu University, Sōgō Seisaku Ronsō*. No.3, sf.27-45

"Chūshingura", sadece iki kişi arasında cereyan eden bir olay değildir. Olaydan hemen sonra iki kişi arasındaki bir olay olmaktan çıkarak, çok sayıda tarafın dâhil olduğu bir meseleye dönüşmüştür: İntikam baskınının olup olmayacağını veya ne zaman olacağını korku içinde bekleyen *Kira Yoşihisa*, geleneklerin hukukun önüne geçecek olmasını endişeyle izleyen yöneticiler, intikam baskınının bir an önce gerçekleşmesini sabırsızlıkla bekleyen halk, inandıkları değerler uğruna "ölüm ve yaşam" arasında bir tercih yapmak zorunda kalan kırk yedi samuray.

Ōishi Kuranosuke, olaydan sonra kilit konumdaki en önemli karakter olarak karşımıza çıkmaktadır. *Ōishi Kuranosuke*'yi kilit konuma getiren şey, aslında efendisiz kalan samurayların lideri olması değil; "ne düşündüğü belli olmayan bir kişi" oluşudur. İntikam alma hakkını elinde tutan kişinin ne düşündüğü ve nasıl hareket edeceği, bir başka deyişle *Ōishi Kuranosuke*'nin vereceği sınav; her şeyi belirleyecektir. Ya intikamdan vazgeçerek "İnsan, sadece kendi ihtirasları peşinde koşan bencil bir yaratıktır." sözünü haklı çıkaracaktır ya da bağlı olduğu *samuray yolundan* yürümeye devam edecektir. *Ōishi Kuranosuke*, ölümü göze alarak inandığı değerlere bağlı kalmayı seçer. *Ōishi Kuranosuke*'nin bu seçimi Japon insanı için olması gerektir ve "iyinin kötüye", "güzelin çirkine", "hakkının haksıza", "doğrunun yanlışa" karşı galibiyetini simgelemektedir.

"Chūshingura" teması, Japon insanı için her dönemde, bir başkaldırı niteliği de taşımıştır. "Chūshingura", sessiz halk yığınları için yüksek ahlaki değer ve prensiplerin, her şeyin üstünde olduğunu ifade eden bir araç ve sembol olmuştur.⁶²

"Chūshingura", Japon insanı için sadece bir intikam öyküsü değildir. Bir intikam öyküsü olmanın çok ötesinde; "sadakat", "sorumluluk", "adalet", "doğruluk", "onur", "inanç", "ahlak" ve "merhamet" gibi erdemlerle yoğurulan ve nesilden nesile aktarılması gereken onurlu bir mücadelenin öyküsüdür.⁶³

Kısacası "Chūshingura", Japon insanı için *öğüt verici bir tema* niteliği taşımaktadır. Korunması gereken değerler ve insan olmanın getirdiği yükümlülükler bu temada adeta özetlenmiştir.⁶⁴ Bu nedenden dolayı, efendilerinin intikamını alarak efendilerinin onurunu koruyan ve bu uğurda

⁶² *Chūshingura to Nihonjin*, (2012), Tokuma Shoten, sf.84-85

⁶³ *A.g.e.*, sf.84-85

⁶⁴ *Chūshingura No Doramaturugii* (2012)

çekinmeden yaşamlarını feda eden kırk yedi samurayın dokunaklı öyküsü; günümüzde de Japon insanının kalbinde yaşamaya devam etmektedir.

KAYNAKÇA

- CHEN, Jing and KANAHARA, Shunsuke. (2007). “An Attempt To Understand Japanese Culture From The Perspective Of Historical Psychology”. Nagasaki Wesleyan University. *Gendai Shakai Gakubu Kiyō*. (5-1).
Chūshingura to Nihonjin. (2012). Tokyo: Tokuma Shoten
Digital Daijisen. (2012). Tokyo: Shōgakkan.
Edo No Tomo. (2013). Edo Tokyo Hakubutsukan Kaihō, No.71
 HAIME, Fernandez. (1992). “Fuente Obejuna To Chūshingura”. Jōchi University, Sophia: *Seiyō Bunka Narabini Tōzai Bunka Kōryū No Kenkyū*. 41(1), 1-2.
 HAYAKAWA, Isamu. (2005). “Umi Wo Koeta Nihongo No Rireki (2)”. Aichi University, *Gengo To Bunka*. No.XII.
 KUROISHI, Yōko. (1997). “Kanadehon Chūshingura Ni Okeru Ninjō Jiken No Kyakusko Hōhō: Ogura Kara Taiheiki He”. *Tokyo Gakugei Daigaku Kiyō, Jinmon Gakka*, Vol.48 (2).
 NAKAMURA, Kazuki. (1996). “Kanadehon Chūshingura Ron: Enya Hankan Wa Naze Ninjō Ni Oyonda No Ka Wo Megutte”. *Iwate Daigaku Kyōiku Gakubu Kenkyū Nenpō*. 56 (2), sf.60-70
 NIITOE, Inazō. (2010). *Bushido*. Tokyo: Kodansha
 PARK, Kan Yō. (2002). “Kashikomaru Bunka To Kashikogaru Bunka”. Shimane Kenritsu University, *Sōgō Seisaku Ronsō*. No.3
Rekishi, Densetsu, Minwa Wo Aruku: Burari Kanazawa Sanpo Michi. (2003). No.39
 YAMASHITA, Kōsaku. (1997). “Akō Rōshi Wa Amerika De Hiirō Ni Nareru Ka: Hiirō No Nichibeiki Hikaku”. Kōchi University, *Gakujutsu Kenkyū Nenpō*. No.46
Zero Kara Wakaru Chūshingura. (2012). Tokyo: Gakken Publishing

İNTERNET KAYNAKLARI

Atarashii Rekishi Kyōkasho (2012)
<http://www4.plala.or.jp/kawa-k/kyoukasyo/3-38.htm>

Chūshingura No Doramatsurugii (2012)
http://blog.tatsuru.com/2012/05/02_1017.php

Haizetsu Daimyō Retsuden (2013)

<http://wolfpac.press.ne.jp/daimyo05.html>

Mitokōmon Ni Akogareta Akudaikan (2013)

<http://www.geocities.jp/tousen38bun/essay/entertainment/29baseball/040910.htm>

Rekishi Monogatari – Matsu No Rōka Jiken (2013)

<http://blog.livedoor.jp/historiai-teradatest/archives/52041413.html>

Seiroka Kango Daigaku Shihen Shiryōshitsu (2013)

<http://quilt.slcu.ac.jp/lukapedia/index.php/%E6%B5%85%E9%87%8E%E5%86%85%E5%8C%A0%E9%A0%AD%E5%B1%8B%E6%95%B7%E8%B7%A1%E8%A8%98%E5%BF%B5%E7%A2%91>

Tehon Chūshingura (2013)

<http://blog.goo.ne.jp/giants-55/e/1bfe28bedad4f4a332f8d8999e876e25>

Kıbrıs; Ulusal Dava, Uluslararası Çıkmaz

1975 - 2004

Cyprus; National Cause, International Struggle

1975 - 2004

İsmail KÖSE*

ÖZET

Kıbrıs, Türkiye'nin ulusal davası, aynı zamanda uluslararası çıkmazı... Resmen dile getirilmese de AB üyeliği yolunda önündeki en büyük engel. Ulusal davaları kazanmak için uzun soluklu mücadelelere ihtiyaç vardır. Bu mücadeleler bazen vazgeçilmezlerden vazgeçmeyi gerektirir. Oysa 1974'teki I. ve II. Barış Harekâtları Ada'daki Türkleri Rum mezaliminden kurtarmak, Rumların tüm Ada'ya hâkim olmalarına engel olmak ve Türkiye'nin bölgedeki çıkarlarını korumak için yapılmıştı. 1974 müdahaleleri gerçekleşmeseydi Rumlar Akritas Planı'nın kademeli uygulaması ile Ada'yı ele geçireceklerdi.

Zaten Rum milliyetçiler ilk denemelerini yaklaşık yüzyıl önce Girit Adası'nı Osmanlı Devleti'nden koparırken yapmış ve amaçlarına ulaşmışlardı. Makarios yönetiminin ihtiraslarına kurban gitmeseydi, bu sefer de başarıya çok yaklaştıklarını söylemek yanlış olmayacaktır. Her ne kadar daha sonraki yıllardaki hatalı dış politika yaklaşımları ve uluslararası sistem kasıtlı olarak meşruluğunun altını boşaltmış olsa da, 1974 müdahaleleri Türk dış politika karar alıcıları tarafından mecbur kalmarak yapılmıştı. Garantörlük Antlaşmaları ve Uluslararası Hukuk kuralları çerçevesinde düşünüldüğünde müdahale haklı gerekçelere dayanıyordu. Aksi durumda dünya politikasını dizayn eden aktörlerin Irak'a veya Afganistan'a müdahale etmemeleri gerekirdi. Çünkü bu müdahalelerin hiçbir tanesinin iddia edildiği gibi "liberal intervenionism" ya da "good governance" yaklaşımları ile alakası yoktur.

ANAHTAR KELİMELELER

KKTC, GKRY, BM, Avrupa Birliği, Türkiye, İngiltere, Yunanistan.

* Yrd. Doç. Dr., Erciyes Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü
ismaillkose@hotmai.com

ABSTRACT

Cyprus is Turkey's national cause and at the same time international dead-end for Turkish foreign policy. Despite it is not declared officially it is the most important barrier for Turkey's accession into EU. To achieve success in international causes long-term struggles are vital. These struggles sometime require to abandon untransferable policies. Whereas two Peace Operations of 1974 were arranged both to save Islander Turks from Greek atrocities, prevent a Greek dominance on the island and protect Turkey's interests in the region. If 1974 Operations were not done Greek Cypriots would implement Akritas Plan gradually and would occupy whole island.

Greek Nationalists already had ceded Crete from Ottoman State by this method about hundred years ago. If it had not been sacrificed by Makarios' passions, this time in Cyprus they would already achieve success once again. Notwithstanding later developments and false foreign policy approaches and international system had undermined its legality, 1974 Peace Operations had been done due to requirements of the era by Turkish foreign policy makers. When it is evaluated in the context of the norms of International Law and Guarantee Right giving treaties, 1974 intervention based on legal roots. Otherwise, international actors should not have intervened to Irak and Afghanistan. Because neither of these interventions had related with "liberal interventionism" nor "good governance" as it is argued.

•

KEY WORDS

TRNC, GCASC, UN, European Union, Turkiye, England, Greece

GİRİŞ

*“Geçen asrın bütün Türk düşmanları Helenizm bayrağı altında toplanırlar. Yunan yüceldikçe, Osmanlıya karşı duyulan husumet de kabarır. Yunancılık bir baştan bir başa sarar Avrupa’ya. Bu yeni mezhep, (ezeli düşman) İngiliz’le Rus’u, Alman’la Fransız’ı kaynaştırır. Byron’un hayatına mal olur bu karasevda, Hugo’ya neşideler ilham eder”.*¹

Türkiye Cumhuriyeti kurulduğunda Kıbrıs terk edilmek zorunda kalınan vatan toprakları arasındaydı. Çünkü I. Dünya Savaşından sonra başlatılan Kurtuluş Savaşı’nın harekât alanını belirleyen Misak-ı Milli sınırları içerisinde Kıbrıs yer almamıştı. Kurtuluş Savaşı’nın verildiği ve Genç Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin kurulduğu bu dönemde, Cumhuriyetin kurucularının geniş vatan coğrafyasının elden çıkan parçalarını yeniden bir araya toplamak gibi bir siyaset takip etmeye ne imkânları ne de güçleri vardı. Osmanlı İmparatorluğu’nun yerini alan Genç Türkiye Cumhuriyeti 16 milyon nüfusa sahip küçük bir devlettir.² Yeni devletin ilk amacı elinde kalan vatan coğrafyasını yeniden organize etmek, her alanda geri kalmışlıktan kurulmak ve güçlü hale gelmekti. Bu nedenle, Lozan Barış Konferansı’nda Kıbrıs’taki İngiliz işgali kabul edilmiş, Lozan sonrasında Cumhuriyetin Kurucuları toplum hayatında köklü değişiklikler yapan devrim ve kalkınma hamlelerini hayata geçirmeye çalışmışlardır.

Dönemin şartları göz önüne alındığında; yeniden yapılanma, kalkınma ve batılılaşma projelerinin hayata geçirilebilmesi için yurt içinde olduğu kadar uluslararası alanda da barış ortamına ihtiyaç olduğu görülür.³ Amaçlanan hızlı kalkınmanın başarıya ulaşması, yeni devletin yaşayabilmesi ve elde edilen kazanımların devam ettirilebilmesi için uluslararası alanda tüm devletlerle iyi ilişkiler içinde olmak dönemin şartları tarafından dayatılmıştı. Bu dönemde Kıbrıs İngilizlerin yönetimi altındaydı fakat Rum Enosis taraftarları da yeraltı çalışmalarını başlatmışlardı. Her ne kadar İngiliz idaresinde olsa da Türk Devleti’nin Kıbrıs’a tamamen ilgisiz olduğu söylenemez. Çünkü Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal, Güney kıyılarındaki bir tatbikat sırasında,

Türkiye'nin dünyaya açık tek sahil kapısı ve ikmal yolu güneydedir, bu nedenle Kıbrıs'ın düşman bir ülke elinde olması Anadolu'nun bütün

¹ Cemil Meriç, **Umrandan Uygarlığa**, 3. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 1998. s. 10.

² Mehmet Gönlübol, Cem Sar, **Olaylarla Türk Dış Politikası 1919-1939**, 9. Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1996. s. 59; Salahi Sonyel, **Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika**, II. Baskı, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2003. s. 326-327.

³ Gönlübol, a.g.e. s. 60.

ikmal yollarını kapatacak ve Türkiye'nin güvenliği tehdit altında olacaktır...⁴ demişti.

Bu söylemden sonra Türk Dış Politikasının karar alıcılarının Kıbrıs ile fiilen ilgilenmeye başlamaları ancak II. Dünya Savaşı sonrasındaki dönemde başlayabilmiştir.

Savaş sonrasında İngiltere'nin Ada'dan çekilme kararı almasından hemen sonra, İngilizler döneminde başlayan, önce İngilizleri daha sonra Ada'da yaşayan Türk Toplumunu hedef alan tedhiş hareketleri hızla artış göstermişti. Aslında tedhiş hareketleri daha önce yeraltında örgütlenmişti ve savaş sonrasında oluşan uluslararası konjonktür değerlendirilmek istenilerek Enosis'e yönelik olarak fiiliyata dökülmüştü. Giderek artan ve dayanılmaz hale Rum mezalim hareketlerinin Türk Toplumuna karşı sistematik etnik temizliğe dönüşmesi Türkiye'nin soruna katılım ve müdahalesini zorunlu kılmıştı.

Uluslararası ilişkilerin idealizm ekolünün temsilcilerinin yaklaşımı ile ele alındığında bu müdahalenin Türkiye'nin artı hanesine yazılması gerekliydi. Ayrıca dönemin zor şartları ve imkânsızlıklar içinde gerçekleştirilen harekât zafere sonuçlanmıştı. Oysa realizmin katı ilkeleri, idealizm öğretilerine yaşam şansı tanımakta hiçbir zaman cömert davranmamıştır. Savaş alanında mağlup olan Rumlar, diplomasi sahasındaki başarılı manevralarıyla daha sonraki yıllarda Türkiye'yi ve Kıbrıs Türk Toplumunu köşeye sıkıştırmayı başarmışlardır.

1975 Barış Harekâtı sonrasında Türkiye'nin Kıbrıs politikasını ve Kıbrıs Türk Toplumunu'nun yaşamını derinden etkileyen en önemli birinci hadise 1983 yılında Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin ilan edilmesidir.⁵ İkinci önemli hadise Helsinki sonrasında 2003 yılına kadar yaşanan gelişmelerdir. Diğer ifadeyle, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin tüm Ada'yı temsilen Avrupa Birliği üyeliğine giden önlenemez süreç ve sonrasında daha da zorlaşacak olan diplomasi girişimleri ile Türk Toplumunu'nun dünyadan tamamen izole edilmesi tehlikesidir.

1975 yılından sonra yapılan sayısız görüşme ve iki toplumu uzlaştırma çabalarından sonuç alınamamıştı. Böylece 2003 yılında gelinen noktada çözüm ya da çözümsüzlüğün kum saati her iki durumda da Rum tarafının lehine

⁴ Şükrü Elekdag, "Kıbrıs'ı Peşkeş Çekmek mi?", *Sabah*, 25 Kasım 2001. s. 16.

⁵ Tozun Bahçeli, "Searching for a Cyprus Settlement: Considering Options for Creating a Federation, a Confederation, or Two Independent States", *Publius*, S. 30, No: 1, *The State of American Federalism, 1999-2000* (Kış, 2000). s. 207.

işlemekteydi. Sorunun daha iyi anlaşılabilmesi için Ada'nın içinden geçtiği tarihi sürecin ayrıntılı analizine ihtiyaç duyulmaktadır. Bu nedenle Kıbrıs sorunu tarihi süreç içinde ele alınmış, 1999 yılında Helsinki'de Türkiye'ye tam üyelik için adaylık statüsü tanındıktan sonraki gelişmeler ayrıntılı olarak incelenmiştir. Çünkü 2001 yılından sonraki son iki yılda kum saati Kıbrıs'ta Türk tarafının aleyhine her zamankinden daha hızlı akmaya başlamıştır.

Bu çalışmada; Kıbrıs sorunu üç ana başlık altında ele alınacaktır. İlk kısımda Kıbrıs'ın Osmanlı İmparatorluğu tarafından fethi, İngilizlere devri, Rum tedhiş hareketleri, I. ve II. Barış Harekâtları ele alınacaktır. İkinci kısımda, Helsinki Zirvesi'nde Türkiye'ye tam üyelik için adaylık statüsü verilmesi ve 2001 yılına kadar geçen süreçteki gelişmeler, Rumların tam üyelik yolunda ilerlemesi ve bu esnadaki çözüm arayışları ele alınacaktır. Üçüncü ve son bölümde, Kıbrıs sorununda 2001 yılı sonrasında, 2002 ve 2003 yıllarındaki gelişmeler, Annan Planı, 2003'ten sonra gelinen son durum, dolaysız görüşmeler ve uluslararası aktörlerin soruna müdahil olması ile Rumların AB'ye tam üyelik süreci irdelenecektir.

1) Kıbrıs'ta Osmanlı İdaresi ve 1999 Helsinki Zirvesi'ne Kadarki Süreçteki Gelişmeler;

a) Kıbrıs Adası'nın Osmanlı Devleti tarafından Fethi

Osmanlı Devleti, Kıbrıs'ı duraklama döneminde, II. Selim devrinde 1571'de topraklarına katmıştır. Kıbrıs kıyılarında Osmanlı donanmasına saldırılması ve Venediklerin Ada'nın Osmanlı'ya terk edilmesi talebini reddetmesi nedeniyle, 1570 Temmuzunda Ada kuşatılmış ve Eylül ayında Lefkoşe düşmüş, Magosa hariç, Baf ve Limasol ile diğer belli başlı şehirler teslim olmuştur. 1571 yılı başında Magosa da ele geçirilmiş ve böylece fetih tamamlanmıştır. Fetihden sonra Ada'nın tahriri yapılmış, yeni gelir kaynakları ve nüfusu tespit edilmiştir. İdari örgütlenme içinde Ada, İçel, Tarsus ve Kozan (Sis)'in katılmasıyla Beylerbeylik haline getirilmiştir. Bundan sonra vakit geçirilmeden; Konya, Karaman, Niğde, Kayseri ve Bozok sancaklarından Türklerin Ada'da iskânı sağlanmıştır. Ada'ya Türklerin iskân edilmesi 18. yy.'da da sürmüştür. Fetihden sonra Ada halkının Venediklere ödemekte oldukları vergilerin bir kısmı kaldırılmış, bazı muafiyetler tanınmıştır.⁶ Burada dikkat çeken husus, Kıbrıs Adası'nın Rumlardan değil İtalyanlardan alınmış olmasıdır. Dolayısıyla Osmanlı Devleti Kıbrıs'ın egemenliğini devraldığında Ada'da Rumların herhangi bir sahipliği söz konusu değildi.

⁶ **Osmanlı Ansiklopedisi**, 2. Baskı, Ağaç Yayınları, C. III, İstanbul, 1994. s. 106-110.

b) Ada'nın 1878'de Geçici Olarak İngilizlere Devri ve Türkiye'nin Garantör Devlet Olarak Müdahalesine Kadar Geçen Süreçteki Gelişmeler

II. Abdülhamit iktidara geldiğinde 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı, bilinen adıyla “93 Harbi” devam etmekteydi ve Harp Osmanlı Devleti'nin yenilgisi ile sonuçlandı. Savaş sonrasında imzalanan Yeşilköy Antlaşması'nın maddelerinin çıkarlarına aykırı gelişeceğinden korkan İngiliz yönetimi devreye girerek, 1878 Haziran ayında Berlin Kongresi'nin toplanmasını sağladı. Kongrede, Çarlık Rusya'nın güneye, İngiltere'nin sömürge yollarını tehdit eder biçimde ilerlemesinin Osmanlılar tarafından engellenemeyeceğine karar veren İngiltere, sömürge yollarının güvenliği için hayati öneme sahip Kıbrıs'ı ele geçirmeye karar verdi. 4 Haziran'da bu karar uygulamaya konularak İngiltere tarafından, Osmanlı Devleti'ne yardım sağlarken bir askeri ikmal merkezi olarak kullanılmak bahanesiyle önce geçici olarak Kıbrıs'a asker çıkarıldı ve bu geçici durum daha sonra kalıcı hale getirildi.⁷ Böylece İngiliz Devleti “Batı Asya'nın anahtarı” olarak gördüğü Kıbrıs'a yerleşerek, Çarlık Rusya'nın güneydoğudan Hindistan'a gidecek koridora inmesini önlemişti. Osmanlı Devleti İngiltere'nin bu oldubittisini engelleyebilecek güç ve kabiliyetten mahrumdu. Söz konusu işgal ile gerileme ve parçalanma döneminde, I. Dünya Savaşına kadar giden süreçte kaybedilen topraklara Kıbrıs da katılmış oldu. Aslında Kıbrıs'ın yönetimi İngilizlere 1878 yılında geçici bir süreyle devredilmişti.

Planlanın aksine Osmanlı Devleti, Kıbrıs'ı İngilizlerden geri alma gücüne hiçbir zaman kavuşamadı. Ada'da yaşayan Rumlar, daha önce Osmanlı idaresine karşı Enosis'i gerçekleştirmek amacıyla bir isyan denemesinde bulunmuşlardı ve söz konusu nedenle yönetimin İngilizlere geçmiş olmasını sevinçle karşılamışlardı. Bu sayede Megali İdea, başka bir ifadeyle; “Büyük İskender'in ayak bastığı toprakları Yunan toprağı olarak yeniden ele geçirme ve Yunanistan'ın Doğu Roma'nın [Bizans] varisi olarak şana ve ihtişama ulaşması emeli” gerçekleştirilebilecekti. Kıbrıs Yunanistan'a bağlanacak [Enosis] topraklar arsındaydı. Ada, Megali İdea literatüründe “Megali Nisi” yani “Büyük Ada” statüsüne sahipti.⁸ Yunanistan'ın Kıbrıs Adası'na yönelik bu irredantist yaklaşımı Ada'da son yüzyılda ortaya çıkan çatışma ve anlaşmazlıkların temel nedeni olagelecektir.

⁷ **Osmanlı Ansiklopedisi**, 2. Baskı, Ağaç Yayınları, C.VI, İstanbul, 1994, s. 249; Souter, a.g.m., s. 658.

⁸ R. Rauf Denktaş, **Akritas Planı ve Gençliğe Sesleniş**, Yorum Yayınları, Lefkoşa, 1994. s. 1; Sabahattin İsmail, **Kıbrıs Sorununun Kökleri**, Akdeniz Haber Ajansı Yayınları, Lefkoşa, 2000. s. 5-16.

Yunanistan ve Kıbrıslı Rumların irredantizm (*kurtarımcılık*) temelli Enosis yaklaşımlarına karşın Ada'daki Türk toplumu ise Ada'nın egemenliğinin Osmanlı'ya ait olduğu tezinden hareketle bu isteğe şiddetle karşı çıkıyordu. Bu esnada dönemin içinde bulunduğu şartlardan yararlanan İngilizler 1914 yılında Ada'yı tek taraflı olarak ilhak ettiklerini duyurdular. İngiliz ilhaktan sonra Ada'da yaşayan Türklerin çoğu Ada'yı terk etmeye başlamış, göçler ve baskılar neticesinde Ada'daki nüfus dengesi Rumlar lehine değişmişti. Adanın İngilizler tarafından ilhaktan 17 yıl sonra Rumlar ilk planlı isyan hareketini 1931 yılında Kilise'nin önderliğinde İngiliz Valisinin konağını yakarak Enosis'e ulaşmak amacıyla başlattılar.⁹ İsyana bastırıldı ve din adamları dâhil olmak üzere asilerin elebaşları Yunanistan'a sürüldü. Tüm bu gelişmeler zinciri içinde Türk toplumu üzerindeki baskı da gittikçe artmaktaydı.

II. Dünya Savaşı sona erdikten hemen sonra 1950 yılında Rumlar yine Kilisenin ve Savaş sonrası Ada'ya geri dönen sürgünlerin önderliğinde bir halk oylaması düzenlediler. Halkoylaması sonucu olarak da Ada'da yaşayan Rumların %98'inin Enosis istediğini ilan ettiler. Rumların, Ada'nın Yunanistan'a ilhakı talebine Türk Toplumunu, şiddetle karşı çıkıyordu. 20 Ağustos 1951 tarihinde dönemin Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü Kıbrıs hakkında "Ülkemize nispetle coğrafi ehemmiyeti, oradaki soydaşlarımızın mühim bir kütle teşkil etmesi ve tarihi bağlarımız dolayısıyla Kıbrıs'ın durumunun bizi çok yakından alakadar etmesi gayet doğaldır"¹⁰ diyerek Ada'daki gelişmelerin Türkiye tarafından takip edildiğini göstermeyi amaçlamıştı. 1954 yılında Yunanistan, Rum kilisesi Başpiskoposu Makarios'un isteği doğrultusunda Kıbrıs meselesini Birleşmiş Milletlere götürdü. Yunanistan'ın bu hamlesi Türkiye'nin yasal haklarını korumak için girişimde bulunmasına ve İngiltere'nin de hadiseye müdahil olmasına neden olmuştu. Böylece Kıbrıs sorunu bir anda uluslararası bir nitelik kazanmıştır.¹¹ Yunanistan'ın BM'ye gitmekteki diğer amacı İngiltere'yi müzakere masasına oturtturarak Kıbrıs'ta yapmayı planladığı *de facto* Enosis'e *de jure* nitelik kazandırmaktı.

⁹ James H. Wolfe, "Cyprus: Federation Under International Safeguards", *Publius*, S. 18, No: 2, Bicomunal Societies and Politics (Bahar, 1988). s. 76; Maria Hadjipavlou, "The Cyprus Conflict: Causes and Implications for Peacebuilding", *Journal of Peace Research*, S. 44, No: 3 (Mayıs 2007). s. 351.

¹⁰ Mehmet Gönülbol vd. *Olaylarla Türk Dış Politikası 1919-1939*, 9. Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1996. s. 339.

¹¹ Adams, a.g.m., s. 96; Van Coufoudakis, "UN Peace Keeping and Peace Making and the Cyprus Question", *The Western Political Quarterly*, S. 29, No: 3 (Eylül 1976). s. 458, 462; Souter, a.g.m., s. 659.

BM'ye yapılan başvurudan itibaren ABD'de yaşamakta olan Yunanlıların ve Kıbrıslı Rumların Kongre ve Senato üzerinde baskı oluşturarak Amerikan Hükümeti'nin Enosis'e destek vermesi için yoğun bir lobi faaliyeti yürüttükleri bilinmektedir.¹² Söz konusu faaliyet hiçbir zaman başarıya ulaşmamıştır fakat “ bu girişimlerden ve propaganda kampanyalarından elde edilen en önemli kazanım Amerikan kamuoyunun Yunanlıların ve Rumların Kıbrıs ile ilgili tezlerinin Türkiye'ninkilerden daha haklı ve makul olduğunu düşünmesini sağlamıştır..”¹³ Bu yıllarda Rumların Komünist eğilimli Partisi AKEL'in artan popülaritesi Amerikan Hükümeti'nin Kıbrıs ile daha fazla ilgilenmesine neden olmuştu.¹⁴ Enosis'e yönelik propaganda girişimi bu ilgi ile hemen hemen aynı döneme denk gelmiştir. İki toplum arasındaki anlaşmazlığın daha sonraki yıllarda kızışması AKEL'e desteği artıracaktır.

Yunanistan'ın isteği self-determinasyon yolu ile Kıbrıs halkına kendi kaderini tayin hakkının tanınması ve daha sonra Ada'nın kendisine ilhakıydı. Çünkü İngilizlerin uygulamış olduğu baskıların da katkısıyla Ada'daki nüfus dengesi Türklerin aleyhine değişmişti. Türkiye ve Kıbrıs Türk Toplumunu söz konusu karara karşı çıkıyordu. Artık Türk Dış politikasının karar alıcıları bu tarihten itibaren Kıbrıs ile yakından ilgilenmeye başlamışlardır. Çünkü Kıbrıs Yunanistan'a yaklaşık 975 km. uzaklıktayken, Türkiye'nin hemen yanında, 65 km. yakınında bulunmaktaydı. Jeopolitik açıdan da, Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhakı Türkiye'nin limanlarını işlemez hale getirecekti. Ayrıca Kıbrıs, ele geçiren için batmayan uçak gemisi niteliğindedir. Bu esnada 1954 yılında Yunan Ordusundan Albay Georgios Grivas liderliğindeki Yunan askerleri Enosis için çalışmak üzere Ada'ya yerleştiler.

1955 yılına gelindiğinde Rum Tedhiş hareketlerini sistematik hale getirecek olan General George Grivas liderliğindeki EOKA¹⁵ (Ethniki Organosis Kypriou Agoniston- Kıbrıslı [Rum] Savaşçıların Milli Örgütü) örgütü kanlı eylemlerini başlattı.¹⁶ Aynı yılda Başbakan Adnan Menderes Yunanistan'ın tüm Enosis girişimlerine rağmen Türkiye'nin iyi niyetli yaklaşımını “...Bu mesele [Kıbrıs] kapandığı için artık müttefikimiz

¹² Congressional Record, **Human Rights in Cyprus, Greece and Turkey**, April 14, 1983. US. Government Printing Office, Washington, 1983. s. 1-10; Adams, a.g.m., s. 97.

¹³ Adams, a.g.m., s. 97.

¹⁴ Adams, a.g.m., s. 96; Souter, a.g.m., s. 659, 672.

¹⁵ EOKA tedhiş örgütünün yaptığı eylemlerin Kıbrıs'taki tarihi için bkz. Sabahattin İsmail, **Kıbrıs Sorununun Kökleri**, Akdeniz Haber Ajansı Yayınları, Lefkoşa, 2000; Ayrıca bkz. Loizos, a.g.m., s. 643; Souter, a.g.m., s. 659.

¹⁶ İsmail, a.g.e., s. 348-349; Adams, a.g.m., s. 96; Peter Loizos, “Intercommunal Killing in Cyprus”, **Man, New Series**, S. 23, No: 4 (Aralık, 1988), s. 639, 643; Souter, a.g.m., s. 663, 667.

Yunanistan'la aramızdaki dostluğun gölgelenmemesine dikkat ve itina göstermek zamanı gelmiş bulunuyor ...”¹⁷ şeklinde ifade etmişti.

Daha sonraki yıllarda meydana gelen olaylar Başbakan Menderes'in, Yunanistan'a karşı söylemini sertleştirmesine neden olacaktır. 1954-1958 yılları arasında Türkiye kendisini Kıbrıs konusunda taraf devlet olarak kabul ettirme mücadelesi vermek zorunda kalmıştır. Çünkü henüz Garantörlük Antlaşmaları imzalanmamıştı. 1955 yılında toplanan Londra Konferansı başarıya ulaşamamasına rağmen, Türkiye bu konferans sayesinde taraf devlet olma statüsünü elde etti.¹⁸ Kıbrıs meselesine ilk planlı çözüm önerisi İngiliz idaresi altında Lord Radcliffe tarafından, Ada'nın demografik yapısı incelendikten sonra yapıldı. Hazırlanan çözüm planı, ne Türk tarafında ne de Rum tarafında kabul görmedi.¹⁹

Bu esnada Rum tedhiş örgütü EOKA'nın yer altı faaliyetleri devam ediyordu. İlan edilmiş amaç “önce İngilizleri Ada'dan kovmak, daha sonra da Türkleri halletmek [ortadan kaldırmak]” şeklindeydi. EOKA bu amaçla etkin ve kanlı bir çalışma yöntemi takip ediyordu. Zira bugün Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ndeki köylere gidildiğinde, eski binaların duvarlarında, sığınak girişlerinde EOKA militanlarınca bu dönemde yazılmış, üstü daha sonra badana ile kapatılmış EOKA grafitlilerini görmek halen mümkündür.

Yer altı çalışmaları neticesinde 1950-1960 yılları arasında tedhiş hareketleri artarak devam ediyordu. Yine bu yıllar arasında tedhiş hareketlerine karşı mücadele vermek üzere Türk Mukavemet Teşkilatı (TMT) kuruldu. Söz konusu dönem içerisinde EOKA'ya ihanet ettikleri gerekçesiyle 400 Rum, 200 Türk ve 100 İngiliz katledilmiştir.²⁰ Bunlara ek olarak 6.000 Türk köyünü terk ederek göçmen durumuna düşmüştür. Göçmenlerin geride bıraktıkları evleri ve mallar EOKA militanlarınca tahrip edilerek kullanılamaz hale getiriliyordu. 1957 yılından sonra, yaşanan olaylar neticesinde Türk dış politikasının karar alıcıları, Kıbrıs konusunda uzlaşmacı tutumun sonuç vermeyeceğini görmüştü. Bu tarihten itibaren Kıbrıs politikasında strateji değişikliği yapılarak taksim (adanın Rumlar ve Türkler arasında bölünmesi) savunulmaya başlandı.

¹⁷ Gönlübol, a.g.e., s. 340; William Mallinson, “Cyprus, Britain, the USA, Turkey and Greece in 1977: Critical Submission or Submissive Criticism?”, *Journal of Contemporary History*, S. 44, No: 4 (Ekim 2009). s. 738.

¹⁸ Tarık Zafer Tunaya, “Kıbrıs Bir Devlet midir?”, *Milliyet*, 22 Şubat 1964. s. 2; Souter, a.g.m., s. 660; Wolfe, a.g.m., s. 76.

¹⁹ Wolfe, a.g.m., s. 77.

²⁰ Souter, a.g.m., s. 660.

1958 yılı sonunda Kıbrıslı Rumlar ve Yunanistan Enosis'i mevcut yöntemlerle gerçekleştiremeyeceklerini, BM'nin ise self-determinasyon durumunda Türklere de bu hakkı tanıyacağını açıklaması üzerine taktik değiştirmek zorunda kaldı. 1959 Şubat ayında Garantörlük Antlaşmaları olarak da bilinen Zürih Antlaşması, 1960'ta da Kıbrıs Antlaşması Türkiye, Yunanistan ve İngiltere arasında imzalandı. Böylece Rumlar ve Türklerden oluşan Kıbrıs Cumhuriyeti, 15 Ağustos 1960 tarihinde kurulmuş oldu.²¹ Kurucu Antlaşmayı Kıbrıs Türkleri adına Dr. Fazıl Küçük, Rumlar adına ise Başpiskopos Makarios imzalamıştı. Türkiye, İngiltere ve Yunanistan garantör devlet olarak imzacılar arasındaydı.²² Kurucu antlaşma ile İngiltere'nin Akrotiri ve Dhekelia'daki üslerinin aidiyeti de tanınmıştı.²³

Kurucu Antlaşma ile Taksim ve Enosis yasaklanmıştı. Yine antlaşmaya göre, toplumlardan birinin diğerine tahakküm etmek veya Ada'yı tek başına yönetmek hakkı yoktu. Yönetimde Rumlar %70, Türkler %30 oranında temsil hakkına sahipti. Her iki toplumu ilgilendiren, eğitim, kültür, din işleri, kooperatifçilik, belediyeler, spor, sosyal faaliyetler ve örgütler, evlenme işlemleri otonom yönetimlere bırakılmıştı. Yeni cumhuriyetin Cumhurbaşkanı Makarios'tu. Garantörlük Antlaşmalarına göre üç devletin üye olmadığı uluslararası bir kuruluşa Kıbrıs Cumhuriyeti de üye olamayacaktı. Ayrıca Ada'da 650 kişilik bir Türk alayı ve 950 kişilik bir Yunan alayı görevlendirilecekti. %40 Türklerden, %60 Rumlardan oluşmak üzere Kıbrıs Cumhuriyeti ordusu kurulacaktı.²⁴ Bu tarihe kadar Rum tedhiş hareketlerini örgütlemiş olan Enosis taraftarları için antlaşma kabul edilemez bir statüko yaratmıştı ve EOKA liderleri de bu antlaşmayı geçici bir durum olarak kabul etmişlerdi.²⁵ Söz konusu nedenden ötürü Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra EOKA'nın faaliyetleri artarak devam etmiştir.

Kurulan Devlet ile, Cumhurbaşkanı Makarios'a göre "800 yıl sonra Kıbrıs yeniden "Helen idaresine" kavuşmuştu ve 1960 Antlaşmaları geçici bir safhaydı. Daha önce Girit'te yapıldığı gibi barış dönemi Enosis'e ulaşmak için kullanılacak, Türk Toplumunu zaman içinde etkisiz hale getirilecekti. Bu süreç

²¹ T. W. Adams, "The American Concern in Cyprus", *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, S. 401, America and the Middle East (Mayıs, 1972). s. 95-96; Coufoudakis, a.g.m., s. 462.

²² Adams, a.g.m., s. 95-96.

²³ Adams, a.g.m., s. 97; David Souter, "An Island Apart: A Review of the Cyprus Problem", *Third World Quarterly*, S. 6, No: 3 (Temmuz 1984). s. 657.

²⁴ Gönübol, a.g.e., s. 4; Adams, a.g.m., s. 98; Wolfe, a.g.m., s. 77-78.

²⁵ Adams, a.g.m., s. 95-96; Tozun Bahçeli, "Searching for a Cypruss Settlement: Considering Options for Creating a Federation, a Confederation, or Two Independent States", *Publius*, S. 30, No: 1, The State of American Federalism, 1999-2000 (Kış, 2000), s. 205-206; Souter, a.g.m., s. 660-661.

Girit'te 69 yıl sürmüştü. Tüm bu kendisinin imzacısı olduğu kurucu antlaşmaya aykırı ve muhalif tutumları nedeniyle Makarios, tarih sayfalarında kendi halkına karşı tedhiş hareketlerini teşvik eden ve sistematik etnik temizlik uygulayan dikta eğilimli birkaç idareciden bir tanesi olarak yer alacaktır.

Bu esnada Makarios'un da teşvik ve teşcii ile tedhiş hareketleri artarak devam ediyor ve Ada'da yaşayan Türkler için yaşam günden güne zorlaşıyordu. 1964 yılında BM Güvenlik Konseyi Kıbrıs'a bir Barış gücü gönderme kararı aldı. Makarios, BM kararından önce; ABD Başkanı Johnson'un isteğiyle Lefkoşa'ya gelen Dışişleri Bakanı George Ball'ın "Ada'daki şiddet olaylarını durdurmak için bir NATO gücü gönderilmesi" teklifini reddetmişti.²⁶ Soğuk Savaş'ın kızıştığı bu yıllarda Ada'daki gelişmeler Amerikan Hükümetini endişelendirmekteydi. Çünkü tırmanan gerilim, doğu sınırındaki iki NATO üyesi arasında sonuçları öngörülemez bir savaşa neden olabilirdi.

Tüm bu çabalar Kıbrıs'taki tedhiş hareketlerini engellemeye yetmedi çünkü Yunanistan el altından Makarios'a ve onun idaresindeki EOKA'ya destek vermekteydi. Söz konusu durumun açığa çıkması üzerine Ankara, Kıbrıs'taki garantörlük haklarını kullanacağını söyleyerek askeri müdahale imasında bulundu. Tam bu noktada Rumların ve Yunanlıların ABD'de on yıldır sürdürmekte oldukları propaganda çalışmalarının sonuç verdiği görülür. Çünkü 5 Haziran 1964 tarihinde ABD Başkanı Lyndon Johnson Ankara'ya tehdit dolu bir mektup göndererek, "müdahale halinde Sovyetlerin işe karışması durumunda ABD'nin Türkiye'yi korumayacağını" bildirdi.²⁷ Sovyetler daha önce özellikle Türkiye ya da NATO müdahalesi durumunda sessiz kalmayacağı tehdidinde bulunmuştu.²⁸ Her satırı tehdit dolu Johnson mektubu Ankara'da infiale neden olmuş²⁹ ve Türkiye'nin müdahalesini on yıl geciktirmiştir. Fakat Başkan Johnson daha sonra NATO'nun doğu kanadındaki müttefikini küstürerek yapmış olduğu hatanın farkına vararak, 1967 yılındaki Rum tedhiş eylemlerinden sonra Ankara'nın vermiş olduğu dört maddelik ultimatının Yunanistan tarafından kabul edilmesi için bu sefer etkin rol alacaktır.³⁰ Müdahaleyi geciktiren diğer etken 1964 yılında Ada'da konuşlandırılmış olan BM Barış Gücü, UNFICYP'nin varlığıdır. UNFICYP, 1964 yılı ile 1974 yılı arasındaki on yıllık sürede Rumların lehine bir durum yaratmıştı.³¹ Tüm bu

²⁶ Adams, a.g.m., s. 100; Coufoudakis, a.g.m., s. 458-459; James A. Stegenga, "UN Peace-Keeping: The Cyprus Venture", *Journal of Peace Research*, S. 7, No: 1 (1970), s. 2.

²⁷ Adams, a.g.m., s. 101; Wolfe, a.g.m., s. 78.

²⁸ Coufoudakis, a.g.m., s. 463; Mallinson, a.g.m., s. 740.

²⁹ **Cumhuriyet**, "Johnson'un Mektubu Akisler Yaptı", 14 Ocak 1966. s. 1.

³⁰ Adams, a.g.m., s. 102.

³¹ Coufoudakis, a.g.m., s. 466, 468; Souter, a.g.m., s. 661-662; Wolfe, a.g.m., s. 78.

gelişmelerin ortasında 21 Nisan 1966 tarihli Paris Gazetesinde nihai hedefi Enosis olarak belirleyen Akritas Planı yayınlandı.

1967 yılına kadar geçen süre zarfında, BM Barış Güçüne rağmen Türk Toplumuna karşı uygulanan tedhiş ve sindirme politikaları artarak devam etmişti.³² Türkler buldukları yerlerden ayrılamamakta, işlerine gidememekteydiler. 1967 yılında Adadaki Rum ve Yunan orduları iki Türk köyüne saldırdı. Saldırıda 28 Türk katledilmişti. Saldırı sonrasında Türkiye hemen müdahale tehdidinde bulundu, Yunanistan, gizlice Ada'ya soktuğu askerlerini geri çekmeyi ve Türklere tazminat ödemeyi kabul ve taahhüt etmek zorunda kaldı. Oysa, daha sonra bu taahhütler unutulmuştur. 1968 yılında toplumlararası görüşmeler başladı. Görüşmeler 1974 yılına kadar devam etti, fakat bir netice alınamadı. Bu esnada Rumlar Akritas Planı'nı uygulamayı sürdürüyorlardı. 1972 yılında Türk Toplum lideri Rauf Denktaş genişletilmiş toplumlararası görüşmede;

Kıbrıs çok hassas bir bölgede bulunmaktadır. İki toplum arasında yer alan her olayın kaçınılmaz olarak Ankara ve Atina'ya yansması gerçeğini önemsememek olanaksızdır.... Kıbrıs bir Yunan Türk dostluk ve işbirliği köprüsü olmalıdır ve olabilir. .... Kabul edilmiş haklar ve siyasal statü ışığında barış ve adalet istiyoruz...³³ demişti.

Görüşmelerden sonuç alınamamış ve 1963'te yaşadıkları yerlerden ayrılmak zorunda kalan 30.000 Türk hala evlerine geri dönememişti. Makarios ise 1973 yılında Le Point dergisine verdiği demeçte şöyle demekteydi; "Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhakı (Enosis) için mücadele ettim ve ilhak daima ulusal emelim olacaktır".³⁴

Tüm bu gelişmelerin ortasında, 15 Temmuz 1974 tarihinde Makarios'a karşı darbe yapılmış ve Makarios Adadan kaçmıştır. 20 Temmuzda ise Garantör Devlet olarak Türkiye Adaya müdahale etti. Bu müdahale ile, BM'de çözüm görüşmeleri devam ederken, kimsenin beklemediği bir zamanda I. Kıbrıs Barış Harekâtı gerçekleştirilmiş oldu. 14 Ağustos'ta, Cenevre'de devam eden barış görüşmelerinden sonuç alınamaması üzerine³⁵ II. Harekât gerçekleştirildi. II. Harekât ile bugün yeşil hat üzerinde yer alan sınırlara kadar uzanan bölge yani

³² Cumhuriyet, "504 Mücahit Kıbrıs'tan Yurda Döndü", 29 Ocak 1966. s. 1.

³³ Kıbrıs Anlaşmazlığı Kronolojisi 1878-1978, Kıbrıs Tarihi Araştırma Cemiyeti yayını, b.t.y., s. 11.

³⁴ Gönübol, a.g.e., s. 12.

³⁵ Bülent Ecevit, "Türkiye Yunanistan İlişkileri ve Kıbrıs" konulu konuşması, Ankara Üniversitesi Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi Dergisi, S. 1-2, No: 367, C. 39, Ankara 1999. s. 2-24; Gönübol, a.g.e., s. 577.

Adanın %35'i Türk kontrolüne geçti. Bundan sonra hızla Kuzey Kıbrıs Türk Bölgesinin kalkınmasının sağlanması için çalışmalar başlatıldı.³⁶ II. Harekâtın gerçekleştirildiği gün Yunanistan NATO'nun askeri kanadından çekildi. Makarios'un Ada'dan kaçmasından sonra başa getirilen EOKA militanı Nikos Sampson'un³⁷ yerini Klafkos Klerides aldı.

c) Yunanistan'ın Avrupa Topluluğu'na Tam Üye Olması ve Türkiye'nin Tutumu

Önceki sayfalarda da söylendiği gibi Türkiye'nin Kıbrıs müdahalesinden sonra Yunanistan'daki askeri cunta devrilmişti. İktidara gelen Karamanlis Hükümeti Yunanistan'ın iç sorunlarının üstesinden gelebilmek için o dönemdeki adıyla, Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ile ilişkilerini düzenlemek ve bir an önce Topluluğa üye olmak siyaseti takip etmeye başladı. Bu esnada Şubat 1976'da Kıbrıs Federal Cumhuriyeti'nin Federe Türk kanadı ilan edildi. Rumlar, söz konusu ilana büyük tepki göstererek, ilanı BM Güvenlik Konseyi'ne götürdüler. Kıbrıs müdahalesinden sonra ABD Türkiye'ye ambargo uygulamaya başlamıştı. Cuntanın devrilmesinden sonra iktidara gelen Karamanlis Hükümeti, dondurulan AET antlaşmasının (Atina Antlaşması) tekrar işler hale gelebilmesi için girişimlerde bulunmaya başladı.³⁸ AET Komisyonu ve Konseyi, Fransa'nın Yunanistan'ı desteklemesine rağmen Türkiye ile Yunanistan arasındaki dengeyi bozmaya istekli değildi. 1975'li yıllar Türkiye'nin Kıbrıs harekâtı nedeniyle yalnızlığa itildiği yıllardır. Bir yanda ABD ambargosu diğer yandan da Topluluğun bu harekâttan sonra Yunanistan'a karşı sergilediği yakınlık ve Türkiye'yi dışlaması, Türk yönetici elitinin Batı ve Topluluk ilişkilerini yeniden sorgulamasına yol açmıştı.³⁹ Haziran 1976'da, başka bir deyişle Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahalesinden yaklaşık iki yıl sonra, Karamanlis Hükümeti AET nezdinde destek sağlayarak tam üyelik başvurusunda bulundu. Bu dönemde Türkiye'de siyasi istikrarsızlık hâkimdi.

Yunanistan'ın tam üyelik başvurusundan sonra AET ülkeleri Türkiye'nin de aynı talepte bulunacağından çekinmişti. Oysa Türkiye, Ankara Antlaşması'nın ikinci aşamasını oluşturan ve 1971 yılında yürürlüğe giren Katma Protokol'ün revize edilmesi ile yetinmek niyetindeydi. Daha sonraki

³⁶ Abdi İpekçi, "Kıbrıs'ta Durum", *Milliyet*, 14 Ekim 1974. s. 9.

³⁷ Souter, a.g.m., s. 664.

³⁸ İlhan Tekeli, Selim İlkin, *Türkiye ve Avrupa Topluluğu-II*, 1. Baskı, Ümit yayıncılık, Ankara, 1993. s. 239.

³⁹ Ali Bozer, *Yeni Türkiye Avrupa Birliği Özel Sayısı I*, Sayı: 35, (Eylül-Ekim 2000). s. 264.

yıllarda ise ilişkilerin beş yıl süreyle dondurulması talep edilecektir. Topluluk, Türkiye'nin tam üyelik istememesini büyük memnuniyetle karşıladı. Çünkü Türkiye'nin tam üyelik talebi Yunanistan'ın tam üyelik sürecini olumsuz etkileyecek ya da Türkiye de tam üyeliğe kabul edilmek zorunda kalıncaktı. Böylece askeri kazanımları diplomasi alanında kaybetme süreci başladı ve 1981 yılında Yunanistan onuncu üye olarak Topluluğa katıldı. Aynı yıl Yunanistan'ın gayretleriyle Kıbrıs Rum Yönetimi ile Topluluk arasında, AET-Kıbrıs Ticaret Protokolü imzalandı. İmzalanan Protokol ile Topluluk, Rum Yönetimi ile ortaklığın ikinci aşamasına geçmişti.⁴⁰

Yunanistan, Topluluğa tam üye olurken, Yunanistan'ın Türkiye ile sorunlarını Topluluk organlarına taşımayacağı taahhüdüne güvenilerek aynı yıl Yunanistan'ın NATO'nun askeri kanadına dönüşünü engelleyen veto kaldırıldı. Topluluk nezdinde Türkiye'nin tam üyeliğini destekleyenlerin "tam üyelik" başvurusu yolundaki telkinleri dikkate alınmamıştı. Böylece Yunanistan, Kıbrıs'taki askeri yenilgisini diplomasi alanında telafi etme yolunda Türkiye'ye karşı iki yeni ve önemli mevzi kazanmıştı: (1) Topluluk organlarında temsil edilerek AET'yi arkasına almış, hiçbir Taviz vermeden NATO'ya geri dönebilmişti. (2) Kıbrıs'ta ise, BM nezdindeki girişimleri ile Rum tarafının Ada'nın *de jure* olarak tanınan tek yönetimi olmasını sağlamış, uluslararası ortamda Türk Toplumuna yaşama şansı tanınmamasını engellemişti. Üyelik müzakereleri devam ederken, Yunanistan'ın üyeliğinin Türkiye'ye karşı kullanılmayacağı gerek Yunanistan ve gerekse Topluluk tarafından garanti edilmişti. Aslında Topluluğun karar alma mekanizmaları göz önüne alındığında, Yunanistan'ın tam üye olduktan sonra Türkiye-Topluluk ilişkilerini olumsuz etkileyebileceği görülebilirdi. Askeri güç olarak Türkiye karşısında yetersiz kalan ve Kıbrıs harekâtından sonra Türkiye'yi kendi başına durduramayacağını gören Yunanistan, katılım müzakerelerinden önceki taahhütlerinin aksine Topluluk organlarında temsil edilmeye başladıktan hemen sonra, Türkiye-Topluluk ilişkilerini bloke etme, diğer bir deyişle yürümez hale getirme çalışmalarını vakit geçirmeksizin uygulamaya koydu.

Bundan sonra Yunanistan, Kıbrıs ve Ege sorunları başta olmak üzere birçok konuyu Topluluk-Türkiye ilişkilerinde öncelikli şart olarak ileri sürmüştür. Dünyadaki gelişmeler, örneğin Sovyetler Birliğinin dönemin sonuna doğru dağılması, Türkiye ile Topluluk arasındaki siyasi dengeyi Türkiye'nin aleyhine değiştirdi. Türkiye, Topluluk ile ilişkilerinde en önemli mevzisini 1975

⁴⁰ İktisadi Kalkınma Vakfı Dergisi, Mayıs-1981. s. 24.

yılında Yunanistan'ın hemen ardından Topluluğa tam üyelik başvurusunda bulunmamakla kaybetmişti. Türkiye'nin bu dönemdeki muhtemel tam üyelik başvurusunun kabul edilme ihtimali 1987'dekinden fazla olmamakla birlikte, tam üyelik başvurusu Yunanistan'ın üyeliğini zorlaştırıcı etkide bulunabilir ve Türkiye'nin pazarlık gücünü artırabilirdi. İkinci kayıp ise, 1980 yılının başında Yunanistan'ın NATO'ya dönüşü önündeki vetonun karşılıksız olarak kaldırılmasıdır. Vetonun kaldırılmasında Cunta Hükümetinin Batı ile ilişkileri iyileştirme ve meşruiyet kazanma isteği etkili olmuştu. Aynı yıl içinde Yunanistan'ın gayretleriyle Kıbrıs Rum Yönetimi ile Topluluk arasında, AET-Kıbrıs Ticaret Protokolü imzalandı. İmzalanan Protokolle Topluluk, Rum Yönetimi ile ortaklığın ikinci aşamasına geçti.

d) KKTC'nin Kurulması ve Rum Kesimin AB Üyelik Yolunda İlerlemesi

I. ve II. Barış harekâtlarından sonra Denктаş ile Rum liderler arasında devam eden "Toplumlararası Görüşmelerden" sonuç elde edilememiştir. Bu esnada BM, Yunanlıların uğraşları neticesinde Rum tarafını Ada'nın tek temsilcisi olarak kabul etmiştir. 1983 yılına gelindiğinde, görüşmelerden sonuç çıkmaması ve BM'nin olumsuz yaklaşımı üzerine 15 Kasım'da Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC) kurularak bağımsızlığını ilan etti.⁴¹ Yeni kurulan devleti ilk Türkiye tanıdı. Geçen süre içinde KKTC *de facto* olarak var olmasına rağmen *de jure* olarak yaşama şansı bulamayacaktır.

KKTC'nin ilanından sonra da Toplumlararası Görüşmeler devam ettirildi fakat herhangi bir ilerleme kaydedilemedi. KKTC'nin ilanından dört yıl sonra 1987 yılında Türkiye Topluluğa tam üyelik başvurusunda bulundu fakat başvurusu reddedildi. 1990 yılının haziran ayı içerisinde toplanan olağan Topluluk zirvesinde, Yunanistan'ın isteği doğrultusunda Kıbrıs sorunu ilk kez "resmi gündem" maddesi çerçevesinde ele alındı. Zirve sonrasında yayınlanan Nihai Bildiride ise "Kıbrıs'ın Türkiye Topluluk ilişkilerini etkilediği" cümlesine yer verildi. Böylece Topluluk Kıbrıs meselesi konusunda resmen taraf olmuş, Yunanistan diplomasi alanında bir mevzi daha kazanmıştı. Bu tarihten sonra süreç sürekli olarak Türkiye'nin aleyhine işleyecektir. Karardan birkaç gün sonra, 4 Temmuz 1990 tarihinde Güney Kıbrıs Rum Yönetimi Topluluğa tam üyelik başvurusunda bulundu.⁴²

⁴¹ Souter, a.g.m., s. 666.

⁴² İlhan Tekeli, Selim İlkin, **Türkiye ve Avrupa Birliği III**, 1. Baskı, Ümit yayıncılık, Ankara, 2000. s. 216; Bahçeli, a.g.m., s. 209.

Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin (GKRY) Topluluk'a tam üyelik başvurusu ve başvurunun kabulü neticesinde, Türkiye'nin garantörlük haklarının altının boşaltılmasının yolu da açılmıştı. Ayrıca, AB Müktesabı'nın Ada'da uygulanmaya başlamasıyla ekonomileri Güney'den daha zayıf olan Kıbrıslı Türklerin mülklerinin satın alınabilmesi ve Ada'daki nüfus dengesinin Rumlar lehine değiştirilebilmesi de mümkün olabilecekti. Rumların ve Yunanistan'ının AB üyeliği ile elde etmeyi planladığı diğer beklenti Ada'daki Türk askerlerinin çekilmesinin sağlanması ve Türkiye'nin etkinliğinin azaltılmasıydı.

Bu esnada çözüme yönelik çalışmalar da devam ediyordu. 1992-1993 yılları arasında BM Genel Sekreteri Boutros Ghali, Kıbrıs sorununun çözümü için taraflara yüz paragraftan oluşan bir "(Ghali) Fikirler Dizisi" sundu. Fikirler Dizisi'nin bir bölümü güven artırıcı önlemlerden oluşuyordu. Güven artırıcı önlemler arasında, Lefkoşa havaalanının iki toplumun ortak kullanımına açılması, sınırlardaki birliklerini belli noktaların gerisine çekilmesi gibi konular yer alıyordu. KKTC Cumhurbaşkanı Rauf Denktaş ve Rum lider Vasiliu Fikirler Dizisini müzakere ederken, Vasiliu müzakerelerden dolayı Rum tarafında sert şekilde eleştiriliyordu. Denktaş, Fikirler Dizisi'nin doksan paragrafını kabul etmişti. Klafkos Klerides, 1993 yılında müzakereler dolayısıyla yıpranan Vasiliu'ya karşı seçimleri kazanarak iktidara geldi ve vakit geçirmeden, Fikirler Dizisini müzakere etmeyeceğini ilan etti. Klerides'in olumsuz tavrı nedeniyle müzakereler, 1984-1985 yılları arasında zamanın BM Genel Sekreteri De Cuellar'ın getirdiği çözüm önerilerinin akıbetine uğramıştır. Rumların Fikirler Dizisini müzakereyi reddetmelerinde AB ile geliştirdikleri ve üyelik sürecine doğru giden gelişmelerin yadsınamaz etkisi vardı.⁴³

Yunanistan'ın uğraşları sonucu AB Komisyonu, tam üyelik başvurusundan üç yıl sonra Rum Kesimine cevap verdi. 1994'teki Korfu Zirvesi öncesinde tam üyeliğe hazırlık sürecinde Rumlarla siyasi ve ekonomik ilişkileri güçlendirme kararı alındı. Korfu Zirvesi'nde ise Malta ve GKRY'nin bir sonraki genişlemede Birliğe katılması kararlaştırıldı. 31 Mart 1998'de Rumlarla tam üyelik müzakereleri başlatılacaktır.

1995 yılı Aralık ayında AB-Türkiye Gümrük Birliği Antlaşması (GBA) imzalandı. Kıbrıslı Rumlara tam üyelik yolu açıldıktan sonra GBA ile Türkiye, AB tarihinde tam üye olmadan, başka bir deyişle karar alma mekanizmalarında temsil edilmeden AB ile Gümrük Birliğine giden ilk ve tek ülke olmuştu.

⁴³ Hasan Ünal, "Denktaş'tan Yeni Öneriler", *Zaman*, 14 Temmuz 2003. s. 11.

Antlaşma ile Türkiye'nin talep ettiği AB'nin özünde değil, fakat AB'ye ithalatının tabi olacağı rejim konusundaki endişeleri daha sonra giderilerek, işlenmiş tarım ürünleri Antlaşma kapsamı içerisine alınmıştı.⁴⁴ Türkiye, müzakerelerde karşı çıktığının aksine, AB'nin çok geniş bir mevzuat uyumunu kabul etmişti. Türkiye hiç istememesine rağmen, GBA ile Güney Kıbrıs Rum Kesimi arasında bağlantı kurulmasını Antlaşmanın imzalanabilmesi için kabul etmek zorunda kalmıştı.⁴⁵

GBA, Türk tarafının çok istemesine rağmen tam üyelik perspektifine yönelik bir hüküm içermiyordu. GBA'nın imzalanmasından sonra KKTC-Türkiye Ticareti Antlaşma'nın 12 ve 64'ncü maddelerinin uygulanması durumu da belirsiz hale gelmişti. Belirsizliği gidermek için iki devletin Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel ile Rauf Denktaş arasında Ankara'da 12 maddelik bir deklarasyon (bildirge) imzalandı.⁴⁶ Deklarasyonda Garantörlük Antlaşmalarına atıfta bulunularak GKRY'nin tek başına AB üyesi olamayacağını altı çizildi ve KKTC ile ilişkilerin GAB vasıtasıyla daha da geliştirileceği belirtildi.

Bu esnada Türkiye'nin AB'ye tam üye olabilmek yolundaki çalışmaları da devam ediyordu. 1997 Aralık ayında Lüksemburg'da Türkiye'nin tam üyelik beklentisini Fransa, Hollanda ve İtalya desteklerken; Almanya ve Yunanistan Türkiye'nin tam üyeliğine karşı çıkmaktaydı. Özellikle Yunanistan, Kıbrıs ve Ege konularında isteklerini dikte ettirme yolunu seçmiş, Dışişleri Bakanı Simitis Türkiye'nin adaylık beklentisinin önüne Kıbrıs kozunu sürmüştü.⁴⁷ Zirve'den Türkiye'nin beklentilerinin tam aksi kararlar çıktı. Zirve sonrasında Dışişleri Bakanı İsmail Cem tepkisini; "Beni aday olarak görmeyen bir toplulukla ben siyaset konuşmam, bundan sonra Avrupa'nın Kıbrıs konusundaki sorularına muhatap olmayacağım"⁴⁸ şeklinde ortaya koydu. 1998 yılı Mart ayında AB, Kıbrıs'ın tek resmi temsilcisi olarak kabul ettiği GKRY (Kıbrıs Cumhuriyeti) ile katılım görüşmelerini başlatarak Güney Kıbrıs'ın üyelik yolunda hızla ilerlemesinin önünü açmış oldu.

2) 1999 Yılı Helsinki Zirvesi'nde Türkiye'ye Tam Üyelik İçin Adaylık Statüsü Verilmesinden Sonraki Gelişmeler ve Kıbrıs

a) 1999 Yılındaki Gelişmeler

⁴⁴ Türkiye-AB Gümrük Birliği Antlaşması Madde 24-25.

⁴⁵ Türkiye-AB Gümrük Birliği Antlaşması Madde 26.

⁴⁶ Tekeli-İlkin, a.g.e., s. 530.

⁴⁷ Milliyet, 13 Aralık 1997.

⁴⁸ Yeni Şafak, 13 Aralık 1997.

Kıbrıslı Rum ve Türk liderlerini dolaysız görüşmelere girmeye davet eden 1250 sayılı ve 29 Haziran 1999 tarihli BM Güvenlik Konseyi Kararı çerçevesinde, birinci tur “dolaylı görüşmeler” 3 Aralık 1999 tarihinde New York’ta başladı. İlk tur görüşmeler, Kıbrıs sorunu üzerine gelecekte özlü dolaysız müzakereler için zemin hazırlamak amacıyla düzenlenmişti. Kıbrıs meselesi, 1999 yılında yapılan genel seçimler sonrasında Bülent Ecevit Başbakanlığı’nda, Demokratik Sol Parti (DSP), Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) ve Anavatan Partisi’nin (ANAP) Haziran ayında kurmuş olduğu Koalisyon Hükümeti Programında;

KKTC’nin kazanılmış haklarının korunmasına ve geliştirilmesine yönelik politikalarımız kararlılıkla sürdürülecektir. Kıbrıs’ta bugün iki ayrı devlet bulunmaktadır. KKTC’nin konfederasyon önerisi, Ada’da ortak bir çözüm için en gerçekçi yolu oluşturmakta ve hükümetimizce desteklenmektedir...⁴⁹ şeklinde yer almıştı.

Yeni Hükümetin kurulduğu yıl olan 1999 yılında, Türkiye-AB ilişkileri dönüm noktasına gelmiş, Aralık ayında yapılacak olan Helsinki Zirvesi’nde tam üyelik yolunda adaylık statüsünün tanınması beklentisi içine girilmişti. 1997 yılındaki Lüksemburg Zirvesi’nde ve sonrasındaki dönemde AB ile ilişkiler gerginleşmiş ve kritik dönemlerden geçilmişti. Adaylık statüsünün tanınmasının önündeki en büyük engel Yunanistan’ın veto tehdidiydi. Bu endişeyi dile getiren Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel, “Yunanistan vetosunun ilişkilerde sorunları artıracakını” ilan etmişti.⁵⁰ Zirve öncesi Türkiye tarafında gergin bir bekleyiş başlamıştı. Beklenti, 1997’deki AB-Türkiye İşbirliği Konseyi toplantısında söz verildiği şekliyle, diğer adaylara olduğu gibi Türkiye’ye de ön şartsız tam üyelik adaylığı statüsünün verilmesiydi.⁵¹ Oysa, tam üyelik statüsü umulanın aksine Yunanistan’ın istekleri doğrultusunda verilecektir. Çünkü Türkiye’ye tam üyelik adaylığı yolunun açılabilmesi için Yunanistan’ın vetosunun kalkıp kalkmayacağı belirsizliğini son ana kadar korumuştur.

AB, 10-11 Aralık 1999 tarihlerinde yapılan Helsinki Zirvesi’nde yoğun çabalar, ABD’nin baskısı ve Yunanistan’ın istediği tavizleri, özellikle GKRY’nin tüm Ada’yı temsilen üyeliğinin önünün tamamen açılması garantisini almasından sonra, Türkiye’yi aday ülkeler arasına aldı. Böylece AB, Türkiye’yi tam üyeliğe götürecek adaylık statüsünü resmen başlatmış oldu.⁵²

⁴⁹ T.C. Resmi Gazete, 10 Haziran 2003, Sayı-23721. Yasama Bölümü s. 17.

⁵⁰ Turkish Daily News, 10 December 1999.

⁵¹ Süleyman Demirel, Turkish Daily News, 10 December 1999 tarihindeki röportajı.

⁵² Ertuğrul Kumcuoğlu, Yeni Türkiye Avrupa Birliği Özel Sayısı I, Sayı: 35, (Eylül-Ekim 2000). s. 70.

Her fırsattan çıkar sağlama politikası izleyen Yunanistan, Türkiye’den ve Birlikten istediği tavizleri almadan vetosunu kaldırmaya yanaşmamıştı. Diğer 14 ülke 1997 yılındaki Lüksembourg Zirvesi’nin aksine bu sefer Türkiye’ye tam üyelik için adaylık statüsünün tanınmasına yeşil ışık yakmıştı.⁵³ Yunanistan vetosu, Helsinki öncesinde Brüksel’de yapılan AB Dışişleri Bakanları toplantısında istenilen tavizler elde edildikten sonra kaldırılmıştı. Ayrıca Yunanistan ile Türkiye arasındaki anlaşmazlıkların 2004’e kadar çözüme kavuşması ya da Lahey Adalet Divanı’na gidilmesinin kabulü diğer şarttı. Yunanistan, sadece Ege Denizi’ndeki kıta sahanlığı sorunu nedeniyle, kararın lehine çıkarabileceğine inandığı için Lahey’e gitmeyi kabul ediyordu.⁵⁴

Yunanistan açısından kısa vadede elde edilen en önemli kazanım, GKRY ile devam etmekte olan üyelik müzakerelerinin bloke edilmeyeceği garantisinin alınmış olmasıydı. Ada’da siyasi çözüme ulaşılamasa da, GKRY AB üyesi olabilecekti. Vetonun kalkması memnuniyetle karşılanırken, Kıbrıs oldubittisine tepki gösterilmiş fakat karar değiştirilememiştir. Tam üyelik için adaylık statüsü alınmıştı, fakat özellikle Kıbrıs konusunda verilen taviz, Türkiye’nin Zirve’de elde edeceği kazanımların eksi çarpanı olmuştu.⁵⁵ GKRY’nin üyeliği önündeki olası veto engelini garantiye alan Yunanistan Zirve’nin asıl kazançlı tarafıydı.

İlk başlarda GKRY’nin üyelik sürecinin uzayacağı, ara dönemde Ada’da çözüme ulaşılacağı düşünülerek Yunanistan’ın aldığı bu taviz fazla önemsenmedi. Oysa Kıbrıs ile ilgili gelişmeler bu garanti çerçevesinde yürüyecek, üyelik garantisi alan GKRY uzlaşma masasına her zamankinden daha uzlaşmaz ve kabul edilemez isteklerle oturmaya başlayacaktı. Adaylık statüsü tanındıktan sonra Başbakan Bülent Ecevit ve Dışişleri Bakanı İsmail Cem Helsinki’ye giderek AB’nin aile fotoğrafında yer aldılar. Rauf Denktaş, AB’nin Kıbrıs kararına “AB’nin Kıbrıs kararı çözüm arayışlarını engelleyecek ve Rum tarafını çözümsüzlük yolunda teşvik edecektir”⁵⁶ şeklinde tepki göstermişti. Gelecekteki gelişmeler Denktaş’ı haklı çıkaracaktır. Her şeye rağmen 1999 yılı Türkiye açısından AB ile ilişkilerde dönüm yılı olmuştur. Kıbrıs, bu yıldan sonra AB ile olan ilişkilerde daha fazla sorun olmaya başlamıştır.

⁵³ **Akşam** 10 Aralık 1999. s. 4.

⁵⁴ İ. Reşat Özkan, “Ege’de Diyalogmuş! Hadi Canım Sen de” **Finansal Forum**, 07 Şubat 2002. s. 12.

⁵⁵ İlnur Çevik, **Turkish Daily News**, 11 December 1999.

⁵⁶ **Turkish Daily News**, 12 December 1999.

b) 2000 Yılındaki Gelişmeler

2000 yılının Türkiye-AB ilişkilerindeki en önemli gelişmesi, daha önceki AB Konseyi sonuçları temelinde bir Katılım Ortaklığı Belgesi (KOB) (Accession Partnership-AP) hazırlanması kararı çerçevesinde Türkiye-AB KOB'un hazırlanması oldu. KOB, siyasi ve ekonomik kriterler ile üye ülke yükümlülükleri ışığında katılım hazırlıklarının yoğunlaşması gereken öncelikleri içermekte ve müktesebatın benimsenmesi için Türkiye tarafından hazırlanacak olan Ulusal Programa (UP) (*National Programme for the Adaptation of the Acquis- NPAA*) eşlik edecek şekilde hazırlanmıştı. KOB, adaylık yolunda ilerlenecek yöntem ile kısa ve orta vadeli kriterleri belirlemekteydi ve üyeliğin yol haritası niteliğindedi. Komisyon, üyeliğe hazırlanan aday ülkelerin kaydettikleri gelişmeleri, katılım öncesi stratejinin bir parçası olarak, düzenli bir şekilde Birlik Konseyi'ne rapor ediyordu. Haziran 1998'de Cardiff'te toplanan AB Zirvesinde, Komisyon'un Türkiye hakkında, Türkiye-AT Ortaklık Antlaşmasınının 28'inci maddesi ve Lüksemburg Zirvesi sonuçlarına dayanan bir rapor sunacağı açıklanmıştı. Komisyon, Türkiye'ye ilişkin ilk İlerleme Raporunu, diğer aday ülkelerin İlerleme Raporları ile birlikte, Ekim 1998 tarihli Viyana Zirvesine; ikinci raporunu ise Ekim 1999 tarihli Helsinki Zirvesine sunulmak üzere hazırlamıştı. Bununla birlikte Türkiye ile ilgili en kapsamlı rapor Aralık 2000'de toplanan Nice Zirvesine sunulmuştur. 2000 yılında, Aday ülkelerin Birlik mevzuatına uyum kapasitesini ortaya koyan ilk geniş kapsamlı "İlerleme Raporu" yayınlanmıştır.⁵⁷

i) Dolaylı Müzakereler KOB ve Kıbrıs

Kıbrıs, KOB'un kısa vadeli öncelikleri arasında ilk maddede olarak; "... Helsinki sonuçlar bildirdesininin 9 (a) maddesinde atıf yapıldığı gibi, BM Genel Sekreteri'nin Kıbrıs sorununa kapsamlı bir çözüm bulunması sürecini başarılı bir sonuca bağlamaya yönelik çabalarını güçlü bir biçimde desteklemek" şeklinde yer almıştı.⁵⁸ Kıbrıs'ın KOB'da yer alması Türk tarafında tepkiyle karşılandı.

Bu esnada Kıbrıs'ta çözüme yönelik girişimler devam ediyordu. Şubat ve Temmuz aylarında Cenevre'de ikinci ve üçüncü tur dolaylı müzakereler yapıldı. Haziran ayında, Kıbrıs'taki BM Barış Gücü'nün (UNFICYP) yetkisinin uzatılmasında gerilim doğdu. KKTC, UNFICYP'nin Kuzeydeki varlığı üzerine

⁵⁷ Türkiye'nin AB'ye Katılım Sürecine İlişkin 2002 Yılı İlerleme Raporu, AB Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği Yayını, Ankara, 2002. s.1.

⁵⁸ 2000 Yılı Genişleme Stratejisi, Türkiye İçin Katılım Ortaklığı 2000, AB Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği Yayını, Ankara, 2000, s. 15.

kısıtlayıcı şartlar koydu. Eylül ayında New York'ta dördüncü tur görüşmeler yapıldı. Bu esnada BM Genel Sekreteri'nin Kıbrıs Özel Danışmanı Alvaro De Soto, "New York'taki görüşmelerin diğerlerinin aksine ileriye doğru niteliksel bir adım olduğunu" ilan etti. Görüşmelerde, dört temel konu; toprak, mülkiyet, güvenlik ve anayasa ele alınmıştı. 2000 yılının son dolaylı görüşmesi Kasım ayında Cenevre'de yapıldı. Görüşmelerden sonra De Soto, "Türkiye, bir garantör devlet olarak Kıbrıs sorununa BM himayesi altında kapsamlı çözüm bulunması için gayret göstermeye devam etmelidir"⁵⁹ şeklinde bir beyanda bulunarak, aslında BM'nin çözüm için Türkiye'den taviz beklediğini üstü kapalı bir şekilde ilan etti.

Aynı günlerde Loizidou davasında, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin (AİHM) vermiş olduğu karar gereğince, Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi, Temmuz 2000'de dava ile ilgili ikinci bir Ara Karar kabul etti. Ara Karar'da; "Türkiye'nin Mahkeme'nin kararını yerine getirmeyi reddetmesi uluslararası yükümlülüklerine aygırıdır. Türkiye, daha fazla gecikmeksizin AİHM'nin 28 Temmuz 1998 tarihli kararına tam olarak uymalıdır"⁶⁰ denilerek GKRY vatandaşı Louzido'nun tazminatının ödenmesi istendi. Louzido'ya ek olarak GKRY'de yaşayan Rumlardan yaklaşık 200 tanesi AİHM'de Loizidou davası benzeri davalar açmıştı. Diğerleri de bu davanın sonucunun emsal teşkil etmesini ve benzeri davaları açmak için sırada beklemekteydi. 2000 yılı İlerleme Raporu'nda GKRY'nin üyelik yolunda Kopenhag Kriterlerini başarıyla yerine getirdiği ve üyeliğe engel en önemli siyasal sorunun Ada'nın bölünmüşlüğü'nün olduğu belirtildi.⁶¹ Böylece Kıbrıs Rum Yönetimi AB tam üyeliğine bir adım daha yaklaşmış olduğu resmen ilan edilmiştir.

Avrupa Komisyonu'nun 8 Kasım 2000 tarihli önerisini takiben, AB Konseyi 4 Aralık 2000 tarihinde, Türkiye için ilk KOB üzerine siyasi bir Antlaşmaya onay verdi. KOB vasıtasıyla AB, Türkiye ile diyalogun geliştirilmesi ve Türkiye'nin, AB üyeliği için gerekli değişiklikleri zamana yayarak gerçekleştirilmesini amaçlanıyordu. Fakat, KOB'da Yunanistan'ın ısrarıyla son dakikada yapılan değişiklikle Kıbrıs kısa vadeli öncelikler arasına alınmıştı. KOB hazırlanırken Yunanistan kendi çıkarları açısından önemli gördüğü Kıbrıs konusunu kısa vadeli öncelikler arasına aldırarak kazanç sağlamaya çalışırken, Türkiye de, Ege konusunun KOB'un Giriş bölümünde

⁵⁹ A.g.e. s. 40.

⁶⁰ A.g.e. s. 40; Frank Hoffmeister, "Cyprus v. Turkey, App. No. 2578/94", *The American Journal of International Law*, S. 96, No: 2 (Nisan, 2002). s. 451-452.

⁶¹ **İktisadi Kalkınma Vakfı Dergisi**, Aday Ülkeler İlerleme Raporları, Eylül-Aralık 2000, Sayı: 147. s. 6.

kalmasını sağlamıştı.⁶² Böylece AB Konseyi KOB’u hazırlarken Yunanistan ve Türkiye arasında bir orta yol bulmuştu. 2000 yılında, Türkiye-AB ilişkileri ivme kazanmış bu esnada GKRY, AB’ye tam üye olma yolunda hızla ilerlemiştir.

c) 2001 Yılındaki Gelişmeler

2001 yılı Şubat ayı içerisinde AB Genel İşler Konseyi Toplantısında, AB Dışişleri Bakanları AB-Türkiye Katılım Ortaklığının hayata geçirilmesi ve katılım öncesi strateji çerçevesinde Türkiye’ye verilecek destekle ilgili kararı onayladı. Bu esnada 2001 yılının ilk altı ayında Türkiye, AB’ye tam üyelik için uyum çalışmalarını devam ettirmişti. 2001 yılı Mart ayı içerisinde Türkiye, AB’ye katılım için Ulusal Programını da (UP) hazırlamıştı. Ulusal Program’da KOB ile istenen kısa ve orta vadeli öncelikler için hedef takvimler belirlenmişti. 2001 yılının sonunda AB Komisyon’u Türkiye İlerleme Raporunu hazırlayarak Laeken Zirvesi’ne sundu.

i) Kıbrıs Dolaysız Görüşmelerinin Başlaması

2001 yılı, GKRY’in en yakın zamanda AB’ye tam üye olmasının artık engellenemez bir süreç olduğunun Ankara tarafından da anlaşıldığı bir yıldır. 2001 yılının sonunda Dışişleri Bakanı İsmail Cem, TBMM Plan Bütçe Komisyonunda Dışişleri Bakanlığı’nın bütçesinin sunumunda “Rum Kesimi’ne AB üyeliği verilirse, Türkiye çok kesin bir karar almak zorundadır. Bunun bedeli AB’ye üyelik hedefinden vazgeçmemiz olabilir”⁶³ diyerek gelinen durumu özetlemişti. Mesaj biraz da Brüksel’e verilmişti.

İsmail Cem’in söz konusu beyanından sonra Başbakan Ecevit de, Rum Kesiminin üyeliği durumunda Türkiye’nin KKTC ile bedeli ne olursa olsun entegrasyona gideceğini, oldubittiye izin verilmeyeceğini ilan etti. Bu esnada TÜSİAD Başkanı Tuncay Özilhan, AB üyeliği yolunda Hükümete altı maddeden oluşan bir mektup sundu. Mektupta Kıbrıs’ın “Türkiye’nin AB üyeliği önünde engel oluşturmayacak şekilde ele alınması ve bu alanda izlenecek politikaların AB ile derin krizler yaratmayacak şekilde belirlenmesi...”⁶⁴ İsteniyordu. TÜSİAD’a göre; GKRY’nin AB’ye tam üye olması ve Türkiye ile KKTC’nin entegrasyona gitmesi Türkiye’yi AB sürecinin dışında bırakacaktı. Bu durumda Türkiye Afganistan’a dönecekti. Sorunun çözümü için özellikle BM’nin geliştirdiği çözüm önerileri, Türk Toplumunu

⁶² *Milliyet*, 5 Aralık 2000.

⁶³ Murat Bırsel, “AB’den Vaz mı Gececeğiz? Nasıl Yani!..”, *Sabah*, 4 Kasım 2001. s. 12.

⁶⁴ Enis Berberoğlu, “TÜSİAD’ın Kıbrıs Mektubu”, *Radikal*, 29 Kasım 2001. s. 8.

1960 Antlaşmasının da gerisine götürmekteydi. İş dünyası ise, AB ile ilişkilerin Kıbrıs'a feda edilmemesini istiyor fakat bu görüşünü açıktan ilan edemiyordu.

Türkiye'de bu gelişmeler olurken Kıbrıs'ta süreç devam ediyordu. AB temsilcileri Kasım ayının sonuna doğru temaslarda bulunmak üzere Kıbrıs'a gelmiş fakat Türk tarafına geçmemişlerdi. Sırf bu durum bile AB'nin Kıbrıs'taki durumu değerlendirme ve olayı ele alma şeklini ortaya koymaya yetiyordu. Arkasında, bu şekilde kayıtsız şartsız destek bulan GKRY'nin kendi egemenliğinin altını oyacak ya da Kıbrıs idaresine Türk Toplumunu da ortak edecek bir çözümü kabul etmesini beklemek hiçbir olasılık içinde yer almıyordu. Hem Ankara hem de Lefkoşa durumun farkındaydı fakat Toplumlararası Görüşmelerde ilerleme sağlamak artık olanaksızdı. GKRY, zamana oynayarak Brüksel'e görüşmelerde masadan kalkan taraf olmadığını gösterme politikasını benimsemişti ve bazen Rauf Denktaş'ın milliyetçi politikalarını bu amacı doğrultusunda sonuna kadar kullanıyordu.

Çözumsuzlük sorununa çare bulabilmek gerekiyordu. Bu amaçla 2001 yılı sonu Aralık ayında, uzlaşmazlık pozisyonundan kurtulmak ve çözüm yolunda mesafe alabilmek için Denktaş, GKRY lideri Klerides'e sorunun çözümü yolunda doğrudan görüşme yapma önerisini getirdi. Rum lider Klerides, Denktaş'ın önkoşulsuz görüşme isteği ile ilgili gönderdiği üç mektuba cevap vermek zorunda kaldı. İki lider 4 Aralık'ta görüşmeyi kararlaştırdılar. 4 ve 29 Aralık tarihlerinde iki lider birbirlerine karşılıklı nezaket ziyaretlerinde bulundular.⁶⁵ Denktaş'ın bu girişimi, KKTC üzerindeki uluslararası baskıyı azaltmış, Rumlar öneriyi kabul etmek zorunda kalmışlardı. Nezaket ziyaretlerindeki olumlu hava çözüm yolunda ümitleri artırdı. Böylece 2001 yılında, dolaysız görüşmeler için zemin oluşturulmuş, dolaysız görüşmeler için ön çalışmalar tamamlanmıştı. Aralık ayında gerçekleştirilen ön görüşmelerden sonra iki lider 2002 yılında yoğun bir görüşme trafiğine girecektir.

3) Kıbrıs Sorunundaki En Uzun Son İki Yıl ve Zamanın Türk Tarafının Aleyhinde İşlemesi

a) 2002 Yılındaki Gelişmeler

KKTC Cumhurbaşkanı Denktaş ile GKRY temsilcisi Klerides arasında yürütülen dolaysız görüşmeler en imkânsız görüldüğü zamanda, şartların zorlaması ile başlamıştı. Görüşmelerin başlamasında, sorunun çözülememesi durumunda en büyük zarara Ada'nın iki kesiminde yaşayan halkın göğüs

⁶⁵ Tevfik Ünaydın, "Kıbrıs Sorununda Çözüme Doğru", *Cumhuriyet*, 25 Ocak 2002. s. 2.

germek zorunda kalacağı gerçeği etkili olmuştu.⁶⁶ Çözumsuzlük durumunda, AB'nin GKRY'yi Yeşil Hattan Güney'i ayırarak üyeliğe kabul etmesi ihtimali Kıbrıs'taki durumu daha da içinden çıkılmaz hale getirecekti. GKRY'nin üyeliği ile, Türkiye'nin AB üyeliği de zora girerken, Rumlar açısından Adanın bölünmüşlüğü nihai hale gelecekti. Her iki durumda da çözümsüzlüğün kazanımı olmayacaktı.

Fakat kum saati GKRY'ye tam üyelik yolunu açacak adaylık statüsünün verildiği 1994 yılından buyana Türk tarafının aleyhine akmaya devam ediyor, zaman aralığı Rumların lehine daralıyordu. Bu esnada Kara Kuvvetleri Komutanı Hilmi Özkök, Kıbrıs'a gerçekleştirdiği ziyaretinde, "Kıbrıs'ın ancak Türkiye ile birlikte AB'ye girebileceğini, görüşmelerin sonuçsuz kalması ile GKRY'nin AB üyesi olmasının bölgeyi istikrarsızlığa sürükleyeceğini" söyledi.⁶⁷ Hükümetten sonra askeri kanat da GKRY'yi tam üye olarak kabul etmemesi için Brüksel'e mesaj vermek zorunda kalmıştı. Oysa, Brüksel, bir sonraki genişlemede GKRY'yi üye olarak kabul etmek için kararını çoktan vermişti.

Özkök'ün konuşmasına Rum tarafında yayınlanan Fileleftheros gazetesinde geniş yer verildi. Bu esnada AB'nin Genişlemeden Sorumlu Komiseri Günter Verheugen, demeçleriyle Türk tarafını zor durumda bırakıyor ve Rum tarafının anlaşma sağlanamasa da AB'ye tam üye olacağını beyan ediyordu.⁶⁸ Bu açıkça Rumların tarafını tutan bir politikaydı ve Rumların görüşmelerden anlaşma sağlamak için hiçbir şey yapmalarına gerek yoktu. Verheugen'nin söz konusu tutumuna KKTC Cumhurbaşkanı Rauf Denktaş tepki gösteriyordu fakat Verheugen tutumunu değiştirmeye gerek görmüyordu.

Denktaş'ın ön şartsız görüşme önerisi ile Ocak ayının ortasında başlayan Denktaş, Klerides arasındaki dolaysız görüşmelerin ilk turu 2002 yılı Şubat ayında sona erdi. İlk turda, Rum tarafının temel stratejisi kendi istekleri doğrultusunda bir uzlaşma sağlamak ya da uzlaşmaz duruma Türk tarafını düşürmektir. Bunu teminat altına alabilmek için de aslında gizli geçmesi gereken görüşmelerde masaya konulan tüm belgelerin bir kopyasını konuyla birinci derecede ilgili olan, AB, ABD ve BM yetkililerine göndermişlerdi.⁶⁹ Görüşmelerde Türk tarafının tezleri, AB'nin tek devlet çatısı oluşturulması isteminden çok uzak kalıyordu. İlk tur görüşmelerde Türk tarafı; Ada'da zayıf

⁶⁶ Murat Yetkin, "Kıbrıs, Rodos, AB ve MHP", **Radikal**, 10 Şubat 2002. s. 6.

⁶⁷ Koray Düzgören, "Türkiye de, Kıbrıs da AB'ye girmesin diye...", **Yeni Şafak**, 18 Şubat 2002. s. 12.

⁶⁸ Hikmet Bila, "Verheugen Faktörü", **Cumhuriyet**, 20 Şubat 2002. s. 3.

⁶⁹ Metin Münir, "Kıbrıs'ta Birinci Raund Sonuçları", **Sabah**, 26 Şubat 2002. s. 8.

yetkilerle donatılmış federal devlet çatısı altında iki ayrı egemen devlet kurulması ve uluslararası ilişkilerde federal devletin söz sahibi olması tezini savunmayı sürdürüyordu. Rum tarafı ise, federal devlet yetkilerinin güçlü olması, iki egemen devletin yetkilerinin zayıf olması tezinde ısrar ediyordu.⁷⁰

Mart ayına kadar geçen sürede Denктаş ve Klerides 14 kez bir araya gelerek bir çeşit shuttle diplomasisi yürütmüşlerdi. Görüşmelerin ikinci bölümüne Denктаş, bu zamana kadar savunduğu KKTC'nin Bağımsız (*sovereign*) Devlet (*state*) olması tezini, Bağımsız (*sovereign*) Birim (*entity*) tanımlamasına döndürerek devam etmek zorunda kaldı. Federal çatının merkezileşmesi yolunda da belli oranda tavizler verilmiş, Türk ve Rum Birimlerinin iç işlerinde serbest dış ilişkilerde birlikte hareket etmesi öngörülmüştü. Bağımsız Birim ile zengin Rum tarafının KKTC'ye nüfuz etmesinin önüne geçilmek isteniyordu. Denктаş'ın, uzlaşma yönündeki bu tezi Rum tarafında kabul görmedi. Dışişleri Bakanı İsmail Cem, ABD'de yayınlanan Herald Tribune Gazetesine 14 Mart'ta yazdığı makalede; "İki toplumun hassasiyetlerini dikkate alan bir çözüm için içişlerinde serbest, dışişlerinde tek kimlikli bir model önererek" Denктаş'a destek verdi. AB Komiseri Verheugen Mart ayının ortasında gerçekleştirdiği iki günlük Atina ziyaretinde Türkiye'ye karşı sert ifadeler kullanarak, çözüm yolunda Rum tezlerini destekler nitelikte, tek devletli bir çözüme taraftar olduklarını ilan etti. Verheugen, "Kıbrıs sorununun çözülmemesi ve GKRY'nin üyeliği sonrasına yönelik tehditlerin Türkiye'nin üyelik sürecinin önünü keseceğini" de sözlerine ekleyerek Türkiye'ye tehditte bulunmayı ihmal etmemiştir.⁷¹

Doğrudan görüşmelerin Nisan ayında yapılan üçüncü bölümünde, Türk tarafı içte zayıf konfederal yapı, Rum tarafı da güçlendirilmiş konfederal yapı tezini savunmaya devam etti. Rumlar, Denктаş'ın içte zayıf konfederal yapı önerisini Türk tarafı istediği zaman konfederasyondan ayrılacak endişesiyle, Türkler de güçlü yapıyı Rum tahakkümünden çekindikleri için kabule yanaşmıyorlardı. Görüşmelerin bir sonraki bölümünün sonbaharda yapılması konusunda mutabık kalınmıştı. 14 Nisan'daki görüşme sonrasında Denктаş, "Karadağ ve Sırbistan arasında yapılan Avrupa destekli yeni birleşme antlaşmasının Kıbrıs için model olabileceğini, bu modelin Türk tarafının isteklerine yakın olduğunu" söyledi. Bu esnada GKRY'de yayımlanan Alithia Gazetesi; AB ile müzakere takviminin 2002 yazında tamamlanarak AB'nin

⁷⁰ M. Ali Birand, "Klerides, AB'ye Fazla Güvenmemeli" *Posta*, 27 Şubat 2002. s. 11.

⁷¹ *Sabah* 23 Mart 2002.

kabul etmesi halinde üye olunabileceğini yazmıştı.⁷² Bu yazıdan da anlaşıldığı gibi Rumlar görüşmelerde çözümden ziyade, AB üyeliği yolunda çalışma yapmayı tercih ediyor ve üyeliği önceliklerin birinci sırasına koyuyordu. Tüm bu çabalar sonunda 2002 yılında doğrudan görüşmeler yapılmış, çözüm yolunda mesafe alınmaya çalışılmış, fakat ilerleme kaydedilememişti.

i) Rumların Dolaysız Görüşmelerdeki Tutumu ve Annan'ın Adayı Ziyareti

2002 yılına kadar sürdürülen görüşmelerden Kıbrıs Rum Yönetimi'nin açıkça AB'ye tam üye olarak Türkiye ve KKTC'yi tamamen köşeye sıkıştırmayı, kendi başına halledemeyeceği bir sorunu, AB vasıtasıyla çıkarlarına göre çözmeyi planladığı anlaşılmıştı.⁷³ Rumların bu tutumu nedeniyle toplumlararası temaslardan sonuç alınmadığı gibi dolaysız görüşmelerden de sonuç alınabileceği ümidi hemen hemen yok denecek kadar azdı.

Rumların uzlaşmaz tavrını değiştirebilmek amacıyla görüşmeler devam ederken, KKTC Başbakanı Derviş Eroğlu, "Türkiye ve KKTC'nin kader birliği ettiğini, Rumların tek başına AB'ye üye alınması durumunda Türkiye ile birleşmenin kaçınılmaz olacağını" söyledi. Bu tür söylemler artık Rumları etkilemekten çok uzaktı çünkü önceki sayfalarda da görüldüğü gibi AB Organları her şartta Rumları destekliyor ve her fırsatta GKRY'nin tam üye olacağını söylüyordu.

Bu esnada Rum Hükümet sözcüsü Mihailis Papapetru; "Denктаş'ın iki devletli çözüm tezinden vazgeçmediğini, toprak tavizine ve Rum göçmenlerin geri dönüşüne yanaşmadığını" belirterek, Denктаş'ın sunduğu kapsamlı çözüm önerilerini reddetmişti.⁷⁴ Aynı zamanda görüşmelerde Haziran ayına kadar sonuç alınması için AB ve BM temsilcilerinin baskılarını artırdığı görülür. AB'nin baskısı tamamen göstermelikti ve dışarıya müzakere ediyor havası vermeye yönelikti. Baskıların daha çok Türk tarafı üzerinde yoğunlaşması üzerine Kıbrıs Türk Ticaret Odası Başkanı Ali Erel, "AB ile KKTC arasında güven bunalımı olduğunu, AB'nin açıkça Rum tarafından yana pozisyon aldığı" söylemek zorunda kaldı. Mayıs ayında başlayan görüşmelerden de Rum tarafının Denктаş'ın önerilerini reddetmesi ile sonuç alınmadı. Tarafların, uzlaşmaya yaklaşamamaları üzerine BM Genel Sekreteri Kofi Annan 23 yıl

⁷² T.C. Başbakanlık Basın Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü, **Dış Basında Türkiye ve AB**, 30 Nisan 2002.

⁷³ Mümtaz Soysal, "Avrupa Dersleri", **Cumhuriyet**, 6 Nisan 2002. s. 2.

⁷⁴ **Hürriyet**, 3 Kasım 2002. s. 14.

aradan sonra 15 Mayıs'ta Adaya giderek Denктаş ve Klerides ile ayrı ayrı görüştü.⁷⁵

Annan'ın ziyaretinden hemen önce Denктаş ve Klerides tarafsız bölgede 31. görüşmelerini gerçekleştirmişlerdi. Annan'ın ziyaretinde her iki liderden de Haziran sonuna kadar mutlaka temel sorunlar üzerinde anlaşmaları istendi. Devam eden görüşmelerde ilerleme kaydedilememesi, Hazirana kadar çözüm yolunda ilerleme sağlanabileceği doğrultusundaki beklentileri boşa çıkarmıştı. Bu esnada görüşmeleri sabote edecek yeni bir krizle karşı karşıya gelindi. Mayıs ayı sonunda Rum tarafının karasularını 12 mile çıkarması üzerine, KKTC Cumhuriyet Meclisi karasularının 12 mile çıkarılması kararını aldı.⁷⁶ Tüm bu gelişmeler sonrasında Mayıs ayı sonunda yapılan Türkiye Milli Güvenlik Kurulu toplantısının ana gündem maddesi kaçınılmaz olarak Kıbrıs'tı. MGK'nın sonuç bildirgesinde; "Kıbrıs'ta ödün verilemeyeceğinin altı" çizilmişti.⁷⁷

Gerçekleşen görüşme dizisi içinde, dördüncü bölüm müzakerelerine kadar gelinen süreçte Denктаş, "çözüm yolunda Belçika modelinden yararlanılabileceğini" söylemişti. Modele göre, bir "Kıbrıs Ortaklık Devleti" (*Partnership State of Cyprus*) kurulacak, iki toplum bu devlette eşit statüye sahip olacak, Ortaklık Devletinin etkin yasama, yürütme ve yargı işlevleri olacak ve 1960 garanti antlaşmaları yürürlükte kalacaktı.⁷⁸ Önemli olanın Kıbrıs'ta bir gelişim süreci (*evolutionary process*) başlatılabilişiydi. Rum lideri Klerides ise, 1960 Londra Antlaşması temelinde bir çözümü savunuyordu. Buna göre, KKTC, GKRY'e katılacak, Türk toprakları %10 azaltılarak %25'e düşürülecek, en az 60 bin Rum Kuzeye göç edebilecek ve federasyonun yetkileri geniş tutulacaktı. Klerides'in talepleri KKTC için uzlaşılabilir optimal noktaların çok uzağındaydı. Bu esnada beklenmedik bir durum ortaya çıktı. GKRY'nin AB üyesi olması ile elde edilecek AB avantajlarından yararlanabilmek için, Kıbrıs Türk vatandaşlarının bazıları Rum kesimine giderek Kıbrıs Cumhuriyeti pasaportu almaya başladılar.⁷⁹ Bu girişim Rumların elini güçlendirici bir statükonun ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Kıbrıs'ta görüşmeler devam ederken Türkiye'de hükümet krizine doğru gidilen bir sürece girilmişti. 28 Şubat 1998 örtülü darbesi sonrasında ordunun

⁷⁵ **Radikal**, 14 Mayıs 2002.

⁷⁶ **Milliyet**, 31 Mayıs 2002. s. 23.

⁷⁷ **Milliyet**, 31 Mayıs 2002. s. 18.

⁷⁸ KKTC Cumhurbaşkanlığı Müsteşarı Münir Ergun'un Boğaziçi Üniversitesinde Düzenlenen "Kıbrıs'ın AB Üyeliği" konulu uluslararası konferanstaki konuşması. **Milliyet**, 7 Mayıs 2002. s. 13.

⁷⁹ Yalçın Doğan, "Nafile Turlarla Yasaklar Ama, İlle Ev Ödevimiz", **Cumhuriyet**, 8 Mayıs 2002. s. 11.

siyaseti yeniden dizayn etme girişimi bir kez daha başarısızlık sonuçlanmak üzereydi. Bu bağlamda 2002 yılı Haziran ayında koalisyonun bozulması ve erken seçime gidilmesi tartışılmaya başlanmıştı. Ayrıca AB uyum yolunda Koalisyon ortakları ve dış politikanın karar alıcıları arasında var olan uyumsuzluklar birer ikişer gün yüzüne çıkıyordu. Belirtilen tüm bu sorunlara çözüm bulmak amacıyla Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'in talebiyle Cumhurbaşkanlığı konutunda, Hükümet üyeleri ve Mecliste grubu bulunan siyasi parti liderlerinin katıldığı AB zirvesi toplandı. Başbakan Ecevit hastalığı dolayısıyla zirveye katılamamıştı.⁸⁰

Türk dış politikasının karar alıcıları Garantörlük Antlaşmalarına dayanarak aksini iddia etseler de, Kıbrıs'ta çözüm yolunda ilerleme kaydedilememiş olması, Aralık ayında yapılacak olan Kopenhag Zirvesi'nde müzakere tarihi almayı bekleyen Türkiye'nin önündeki en önemli engeldi. Geline durumda, Dışişleri Bakanı Şükrü Sina Gürel, "Kıbrıs'ın AB'ye feda edilemeyeceğini" söylemek zorunda kalmıştı. Haziran ayı ortalarında Denктаş ile Klerides'in görüşme sayısı 50 olmasına rağmen hiçbir sonuç alınamamıştı. 21-22 Haziran'da yapılan AB Sevilla Zirvesi'nden de Türkiye'nin beklentileri yönünde herhangi bir karar çıkmamış, ümitler Kopenhag Zirvesine kalmıştı. Yunanistan, tüm dostluk mesajlarına rağmen Türkiye'nin beklentilerine yönelik olumlu bir karar çıkmasını engelliyordu.⁸¹ Zirvede, GKRY'nin 2004'teki AB tam üyeliğine kabul edileceği bir kez daha tekrarlanarak teyit edilmişti. Tüm bu gelişmeler yaşanırken Ankara siyasi krizle çalkalanıyordu. DSP, MHP ve ANAP Koalisyon Hükümeti biraz da 28 Şubat aktörlerinin etkisi altında askeri vesayetle kurulmuştu. Fakat bu zorlama Hükümetin artık ayakta kalamayacağı belli olmuştu. Bu nedenle Temmuz ayının sonuna gelindiğinde Türkiye'deki hükümet krizi de aşılabilir bir hale gelince TBMM 3 Kasım'da erken seçim yapılması kararını aldı. Ağustos ayında ise, Ulusal Program (UP) kapsamında gerçekleştirilmesi gerekli reformlar TBMM tarafından kabul edildi.

ii) Dolaysız Görüşmelerden Sonuç Çıkmaması ve KKTC'nin Türkiye ile Entegrasyona Gitmeye Yönelmesi

Bu esnada Kıbrıs'ta da işler iyi gitmiyordu. Sevilla Zirvesi'nde AB'nin kayıtsız şartsız desteğini bir kez daha garanti altına almış olan Ada Rumları artık hiçbir uzlaşmaya yaklaşmıyorlardı. Çünkü uzlaşmazlık durumunda kaybedecekleri çok fazla bir şey yoktu. Geline son durum üzerine KKTC

⁸⁰ **Hürriyet**, 8 Haziran 2002. s. 26.

⁸¹ Rory Watson, "Takvim Reforma Bağlı", **The Times**, 10 Temmuz 2002; **Radikal**, 13 Temmuz 2002. s. 10.

Dışişleri ve Savunma Bakanı Tahsin Ertuğrul gazetecilere; “görüşmelerden sonuç çıkmamasının nedeninin AB’nin GKRY’i desteklemesi” olduğunu söyledi. Ertuğrul, AB idari organlarının Ada’da barış ve uzlaşma istiyorlarsa Rumları desteklemekten vazgeçmeleri gerektiğini gazeteciler vasıtasıyla ilan etmişti. Fakat bu yıllarda Brüksel’in bu tür söylemleri duymaya niyeti yoktu. Ayrıca, Kıbrıs Türklerinin pasaport almak için akın akın güneye gitmeleri de KKTC Hükümet katlarında rahatsızlık yaratmış, aleyhte bir statükonun ortaya çıkmasına neden olmuşlardı. Söz konusu nedenle Tahsin Ertuğrul sözlerine şu şekilde devam etmişti; “AB’nin temsil ettiği evrensel değerler kâğıt üzerinde güzeldir. Oysa uygulamada, bu değerlerden ziyade çıkarlar öne çıkmaktadır. Amaç Kıbrıs’ı yeni bir Girit yapmaktır. Bu yolda ne yazık ki AB kullanılıyor ve bizim içimizden bir takım insanlar da buna alet oluyor”.⁸²

Tüm bu gelişmeler yaşanırken, Rum tarafının en yüksek trajlı gazetesi Fileleftheros; “İngiltere’nin, iki egemen devlet temeline dayanan bir çözüm planı hazırladığını” duyurmuştu. Plan, BM Genel Sekreteri Kofi Annan’ın “yeni ortaklık” demecine dayandırılmıştı. Plana göre; merkezi hükümetin yetki dağılımı eşit olacak ve Türk tarafında % 27.5-28 oranında toprak kalacaktı.⁸³ Tüm bu çabalardan bir sonuç alınabilmesi mümkün görünmüyordu. Rumların tavrını değiştirebileceğini düşünerek, Ağustos ayının sonuna doğru Denктаş, “Rum Kesiminin AB’ye girmesi durumunda, KKTC’nin dışişleri, savunma ve mali yetkilerini- Türkiye AB üyesi oluncaya kadar- imzalanacak bir protokol ile- Ankara’ya devredileceğini”⁸⁴ ilan etti. Birkaç yıl önce söylenmiş olsaydı GKRY’de kriz çıkartabilecek bu sözler artık Rumları etkilemekten uzaktı. Çünkü Rumlar, AB tam üyeliği için gün sayıyorlardı ve bir kez AB organlarında temsil edilmeye başladıklarında Türkiye’ye ve Türk Toplumuna istedikleri şartları dayatabileceklerine inanıyorlardı.

Çözüm elde edilemese de iki lider arasında bundan önce hiç olmadığı şekilde yoğun ve sık bir görüşme trafiği mevcuttu. Ağustos’un son haftasında, üç hafta aradan sonra başlayan 6. tur görüşmelerinde uzlaşma çıkması için, İngiltere’nin Kıbrıs özel temsilcisi Lord D. Hannay ve ABD’nin Kıbrıs Temsilcisi Thomas Weston Kıbrıs’a gelmişti. Bu esnada Türkiye’deki Koalisyon Hükümeti krizi tırmanmış, Koalisyon ortakları Kıbrıs konusunda farklı tezler ileri sürmeye başlamışlardı. Bu durum hükümet etme erkinde ve dış politikada ikiliğe neden oluyordu. 6 Eylülde Paris’te yapılacak görüşmelerde,

⁸² **Cumhuriyet**, Leyla Tavşanoğlu-Tahsin Ertuğrul söyleşisi, 07 Ağustos 2002. s. 13.

⁸³ **Akşam**, 10 Ağustos 2002. s. 15.

⁸⁴ Sami Kohen, “Kıbrıs Kritik Dönemekte”, **Milliyet**, 29 Ağustos 2002. s. 21.

Annan'ın muhataplara “belge olmayan belge” sunacağı, bunda da çözüm için bir “fikirler dizisi” bulanacağı söylentisi üzerine Ankara, “BM'nin görevinin iki lideri izlemek olduğunu, dışarıdan müdahalenin kabul edilemeyeceğini” bildirdi.

Bu esnada Türkiye'nin AB Tam üyeliği için müzakere tarihi alma süreci devam ediyordu fakat Ekim ayında yayınlanan 2002 ilerleme raporu da Türkiye'nin beklentilerinin çok gerisinde kalmıştı. Rapor, Aralık ayındaki Kopenhag Zirvesi'nde Türkiye'ye müzakere tarihi verilmesi beklentilerini de olumsuz etkilemişti. Bu esnada Türkiye'deki gündem 3 Kasım'da yapılacak erken genel seçimlere odaklanmıştı. Yunanistan'da ve Rum kesiminde yayınlanan gazeteler, Kıbrıs'ın Türkiye ile entegrasyona gitme söylemlerine karşı; ABD, AB ve İngiltere'nin devreye girmesini isteyen yayınlara ağırlık vermişlerdi. Entegrasyon söylemleri Rumların uzlaşmaz tavrını ortadan kaldırmak için bilinçli olarak tekrarlanıyordu ve Rumlar bu tür bir gelişme riskine karşı tedbir alma ihtiyacı hissetmişlerdi. Fakat bu tedbir beklentilerin aksine uzlaşmaz tavrı değiştirmek şeklinde değildi.

Tüm bu yoğun trafik içinde Yunan basını “Yunanistan'ın Kıbrıs sorununda Türkiye'ye karşı diplomatik zafer kazandığını” yazıyor, bu zaferi, “Helenizm yolunda ileri bir adım olarak” değerlendiriyordu. Buna göre, GKRY'nin AB üyesi olması ile Helenizm AB içerisinde ikinci bir sese sahip olacaktı. Yunan basınına göre; “AB Komisyonu'nun, GKRY'e tam üyelik yolunda yeşil ışık yakması, Türkiye'ye ise kırmızı kart göstermesi çifte kazanç olmuştu”.⁸⁵ Rumlara göre; “Türkiye'nin KKTC ile entegrasyona gitmesi, Osmanlı Devleti'nin yıkılmasından sonra Türklerin batıya doğru ilk genişlemesi olacaktı”. Bu durum engellenmeliydi. Çözüm yolunda Rumlar için en iyi seçenek; merkezi hükümetin olabildiğince geniş yetkilere sahip olması, başbakanın nüfus oranına göre belirlenmesi, (640 bin nüfuslu GKRY, KKTC'nin yaklaşık dört katıydı), cumhurbaşkanının iki dönem Rum bir dönem Türk olması, Güzelyurt ve Maraş'ın Rumlara verilmesi ve Türk askerinin önemli bir bölümünün adadan çekilmesi idi. Rumların kabul edebileceği en kötü çözüm ise; Türk ve Rumların nüfusa bakılmaksızın eşit temsili, zayıf merkezi hükümet, dönüşümlü cumhurbaşkanlığıydı.

1975 harekâtından sonra Türk dış politikasının karar alıcıları, Kıbrıs diplomasisini uzun süre “çözumsuzlük en iyi çözümdür” yaklaşımı üzerine oturtmuşlardı. 2000'li yıllara gelindiğinde, rollerin değişerek söz konusu

⁸⁵ Ta Nea, 10 Ekim 2002, Başyazı, **Radikal**, 11 Ekim 2002. s. 8.

yaklaşımın bu sefer Kıbrıs Rumları tarafından ustalıkla kullanıldığı görülür. 2002 yılı sonuna kadar yapılan görüşmeler sonuçsuz temaslar dışında bir anlam ifade etmiyordu. Belirtilen şartlar altında BM Genel Sekreteri Kofi Annan; tarihe “Annan Planı” olarak geçecek olan planının Plan’ın uygulanması için girişimde bulunmaya karar verdi.

iii) Annan Planının Ön Hazırlıkları, Paris ve New York Görüşmeleri, Denктаş’ın Öneri Paketi

2002 yılı süresince yapılan görüşmelerden sonuç çıkmaması üzerine BM Genel Sekreteri Kofi Annan, Denктаş ve Klerides’i ayrı ayrı görüşmelerde bulunmak ve çözüm önerileri geliştirmek için Paris’e davet etti. Paris’te yapılan görüşmelerden herhangi bir sonuç çıkmayınca 3-4 Ekim tarihlerinde New York’ta yeniden bir araya gelinmesi kararlaştırılarak görüşmelere ara verildi.

Annan, görüşmelerde yazılı belge sunmamış, görüşmeler sonunda taraflar arasındaki farkların giderilebileceğini söylemişti. KKTC Cumhurbaşkanı Denктаş ise, “görüşmelerin zamanlamasının iyi olduğunu ve Annan ile olumlu bir görüşme yaptığını” söylemişti.⁸⁶ 6 Eylül’den sonra, Ekim ayındaki New York buluşması arasında devam edecek olan görüşmelerden bir sonuç çıkmaması durumunda Annan’ın Kıbrıs sorununa kapsamlı ve nihai bir çözüm planı açıklayacağı beklentisi vardı. Böyle bir durum iki tarafı da huzursuz etmişti. Çünkü KKTC temsilcileri planın Rum tezlerine yakın olacağı ve mecburen uzlaşmaz duruma düşüleceği ve Rumların bu durumu tereddüt etmeden AB üyeliği için kullanacağından çekinerek, Annan’ın hazırlayacağı palana ilk başta temkinli yaklaşmayı tercih ediyorlardı. Rumlar ise, plan ile baskı altına alınacakları, uzlaşmaz duruma düşmemek için bazı ödünler vermek zorunda kalacakları korkusuna kapılmışlardı.

Bu esnada Yunanistan Başbakanı Kostas Simitis, GKRY’nin tam üyeliğe kabulü halinde Türkiye’nin verebileceği olası tepkileri belirleyebilmek için bir rapor hazırlattı. Raporda, “Türkiye’nin içinde bulunduğu ortam ve ekonomik kriz yüzünden sıcak savaş çıkarma ihtimalinin düşük olduğu, fakat ekonomik krizin verilecek tepkiyi değiştirmeyeceği, çünkü ekonominin Türk dış politikasını etkileyen bir faktör olmadığı” belirtilmişti.⁸⁷ KKTC’de de muhalefet ile hükümet arasında Kıbrıs politikası konusunda uzlaşmazlık vardı. Örneğin, sol kanadın en büyük temsilcisi ve ana muhalefet partisi olan, Cumhuriyetçi

⁸⁶ Cumhuriyet, 07 Eylül 2002. s. 10.

⁸⁷ Yorgo Kırbaki, “Kıbrıs’a Bağdat Faktörü Karıştı”, Radikal, 15 Eylül 2002. s. 13.

Türk Partisi (ÇTP) lideri Mehmet Ali Talat, Denktaş'ı "görüşmelerde uzlaşmaz bir tutum takındığı gerekçesiyle" sert ifadelerle eleştiriyordu.⁸⁸

Kopenhag Zirvesi'ne yaklaşık iki buçuk ay kala, 11 Eylülde yapılan 53. görüşmede Denktaş Klerides'e, 29 Nisan Belgesinin geliştirilmiş şekli olan ve 130 maddelik çözüm önerisinden oluşan bir paket sundu. Rum tarafı pakete soğuk yaklaşıırken, AB temsilcileri paketi olumlu karşıladı. Paket, dışişlerinde Belçika, içişlerinde ise İsviçre modelleri incelenerek hazırlanmıştı.⁸⁹

Bu esnada GKRY'de yayınlanan Ta Nea Gazetesi, Denktaş ile Klerides'in görüşmeleri sürerken, iki liderin başkanışmanları, Mümtaz Soysal ve Alekos Markidis'in gizli bir görüşme gerçekleştirdiklerini, görüşmede Annan'ın taraflara sunduğu 12 maddelik çözüm önerisi paketinin ele alındığını ileri süren bir yazı yayınladı.⁹⁰ Katmerini gazetesi ise, "Türkiye'nin Kıbrıs'ta ilk defa çıkmaza girdiğini ve GKRY'nin AB üyeliği durumunda Türkiye'nin askeri bir maceraya kalkışmasının bedelini ağır ödeyeceğini" yazmıştı.⁹¹ Kara Kuvvetleri Komutanı Aytaç Yalman 22 Eylül'de Kıbrıs'a gerçekleştirdiği ziyarette, "Türkiye ve Türk Silahlı Kuvvetleri ahdi ve tarihi yükümlülüklerinin gereklerini her an yerine getirmeye kararlıdır ve hazırdır"⁹² diyerek Rumlara, Türkiye'nin gerektiğinde askeri güç kullanmaya hazır olduğu mesajını verdi. Oysa GKRY Rumları bu tehditlerin aslında reel güç kullanımına yönelik olmadığını farkındaydı.

Bu esnada Fransız Le Figaro Gazetesi çok yerinde bir tespitte bulunarak;

Kıbrıs'ta çözümün, Türk tarafına da AB üyeliği sağlayacağını, bölünmüş bir adayı kabul etmenin, AB'ye saatli bomba yerleştirmekle aynı anlama geldiğini, ancak genişleme yolunda Yunanistan'ın vetosundan çekinen AB'nin, Rum Yönetiminin üyelik perspektifini kabul etmekten başka çaresi olmadığını...⁹³ yazdı.

Söz konusu gelişmelerine ile eş zamanlı olarak devam eden Denktaş Klerides görüşmeleri Denktaş'ın kalp ameliyatı geçirmesi nedeniyle yaklaşık bir ay ara verilmişti. Avrupa Parlamentosu'nun (AP) Kıbrıs Raportörü Jacques Poss, Kopenhag Zirvesi öncesinde AP'ye sunulacak rapora son şeklini vermek için Kıbrıs'a bir ziyaret gerçekleştirdi ve KKTC'ye geçerek CTP lideri M. Ali

⁸⁸ Mehmet Ali Talat, "Kıbrıs'ta Zaman Daralıyor", **Radikal**, 16 Eylül 2002. s. 8.

⁸⁹ **Cumhuriyet**, 26 Eylül 2002. s. 8.

⁹⁰ **Cumhuriyet**, 21 Eylül 2002. s. 10.

⁹¹ **Katmerini**, 13 Eylül 2002.

⁹² Murat Sökmenoğlu, "Orgeneral Aytaç Yalman ve Kıbrıs Gerçeği", **Ortadoğu**, 23 Eylül 2002. s. 8.

⁹³ **Le Figaro**, Paris, 10 Eylül 2002.

Talat ve Toplumcu Kurtuluş Partisi (TKP) lideri Hüseyin Angolemlı ile de görüştü. Görüşmelerden sonra Poss, “AB’de birleşik bir Kıbrıs istediklerini”⁹⁴ söyledi. Bu söylem önemliydi çünkü ilk defa bir AB yetkilisi Rumları müzakere etmeye teşvik ediyordu.

Bu esnada Türkiye’nin AB üyeliği için müzakere tarihi alma süreci de işlemeye devam ediyordu. Sivil toplum kuruluşları biraz da askeri vesayeti sona erdirmek ve ekonomik bağlantıları nedeniyle AB ile ilişkilerin kopmaması için yoğun bir çalışma içerisine girmişlerdi. Belirtilen amaçla Kopenhag Zirvesi’nde Türkiye’ye müzakere tarihi verilmesi için AB Başkentlerini ziyaret eden TÜSİAD üyelerine, Yunanistan Başbakanı Kostas Simitis, “tarih verilmesini Kıbrıs’ın AB üyeliğinin engellenmemesi koşuluyla destekleyeceklerini”⁹⁵ söyledi. Yunanistan, AB organlarında temsil edilme durumunu bir koz olarak kullanmaya kararlıydı. Oysa hatırlanacağı gibi 1980 yılında AB’ye üye olurken Türkiye ile problemlerini Topluluk organlarına taşımayacağını taahhüt etmişti. Türk Dışişleri Bakanlığı ise, AB ile ilişkileri Kıbrıs ile ilgili gelişmelerden ayırmaya çalışıyordu. Fakat daha sonra bu politikanın başarılı olamayacağı anlaşılabacaktır.

Paris görüşmelerinde kararlaştırıldığı üzere 4 Ekim’de New York’a giden Denktaş, Annan ve Klerides ile görüşmeden önce, “GKRY’nin AB üyeliğinin kabul edilmesi durumunda Ada’nın bölüneceğini” söyleyerek görüşmeler başlamadan AB’nin Ada ile ilgili tutumunu bir kez daha gözden geçirmesini talep etti. Görüşmeler esnasında ve sonrasında kurallar gereği açıklama yapılmayacaktı. İki gün süren New York görüşmelerinde temel konular olan, güvenlik, yönetim (egemenlik), toprak ve mülkiyet alanlarında ilerleme sağlanamadı. Türk tarafı, kendi varlığı için hayati önemde gördüğü egemenlik konusunun ilk olarak açıklığa kavuşturulmasını istiyordu. Fakat yine de taraflar görüşmelerden memnun ayrılmışlardı.⁹⁶

Görüşmelerde, her ay Annan, Denktaş ve Klerides’in üçlü zirvede bir araya gelmesi ve teknik konuları ele alacak iki komitenin kurulması kararlaştırıldı. Birinci komite, tarafların yeni ortak kuruluş ortaya çıkana kadar başka ülkelerle yaptıkları anlaşma ve protokolleri gözden geçirecek, hangilerinin ortak kuruluşa devredileceğine, hangilerinin kurucu devletin yetkisinde kalacağına karar verecekti. İkinci komite ise, anlaşma sağlandığında

⁹⁴ **Dünya**, 31 Ekim 2002. s. 5.

⁹⁵ **Milliyet**, 01 Ekim 2002. s. 6.

⁹⁶ Sami Kohen, “Kofi Annan Bu Kez Başarır mı?”, **Milliyet**, 6 Eylül 2002. s. 20; **Milliyet**, “Hadi Artık Uzlaşın”, 07 Eylül 2002. s. 21.

ortak kuruluşun faaliyete geçebilmesi için hangi yasalara ihtiyaç duyulacağını inceleyecekti. Bu esnada Ekim ayında yayınlanan Türkiye İlerleme Raporu'nda, beklentilerin aksine Türkiye'ye müzakere tarihi verilmemiş, karar Kopenhag'a bırakılmıştı.⁹⁷

Kıbrıs'ın geleceği için hayati önem taşıyan tüm bu gelişme trafiği içinde Türkiye'de genel seçim hazırlıkları yapılıyordu. Denktaş'ın sağlık sorunları nedeniyle görüşmelere tekrar ara verilmişti. Görüşmelere verilen arada, Annan'ın Kıbrıs Özel Temsilcisi Alvaro De Soto barış için kapsamlı bir rapor hazırlamaya başladı.⁹⁸ Bu esnada Türkiye'de 3 Kasım seçimleri yapıldı. Seçimlerde sadece Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) ve Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) TBMM'ye girebilmişti. Böylece uzun süre koalisyon hükümetlerince yönetilen Türkiye'de bir dönemin sonuna gelinmiş, Türk halkı 28 Şubat sonrasının zorlama sistemini ve partilerini tasfiye etmiş, AK Parti oyların büyük bir çoğunluğunu alarak tek başına iktidar olmuştu. CHP ise ana muhalefet partisi rolünü üstlenmişti. 28 Kasımda kurulan 58. Abdullah Gül Hükümeti programında Kıbrıs;

[Hükümetimiz] Kıbrıs sorununa mutlaka bir çözüm bulunmasının gereğine inanmaktadır. ... BM Genel Sekreteri Kofi Annan tarafından Kıbrıs konusunda yapılan barış girişimi olumlu karşılanmakla birlikte, Hükümetimizce sorunun kalıcı bir şekilde çözümü için ulusal çıkarlarımız ve Kıbrıs Türk halkının adadaki varlığını ve egemenliğini garanti altına alacak bir müzakere süreci öngörülmektedir...⁹⁹ şeklinde yer aldı.

AK Parti lideri Tayyip Erdoğan ve Başbakan Abdullah Gül, Kıbrıs konusunda önceki hükümetlerin tutumlarının aksine ilk baştan çözüme yönelik mesajlar vererek işe başladılar. Yeni Hükümet ayrıca Kopenhag'da müzakere tarihi alabilmek için yoğun bir diplomasi atağı başlattı. Tüm bu gelişmelerin içinde kum saati Rumların lehine akmaya devam ediyordu.

BM Genel Sekreteri Kofi Annan 11 Kasımda taraflara daha sonra "Annan Planı" olarak bilinecek bir çözüm planı sundu. Denktaş, Annan Planı'nda iyileştirmeler olduğunu, toprak ve egemenlik sorunlarının açıklığa kavuşmadığını, toprak paylaşımında önerilen haritanın kabul edilemeyeceğini düşünüyordu. Denktaş ayrıca, çözüm yolunda zamana ihtiyaç olduğunu, bunun için de Rumların üyeliğinin ertelenmesi gerektiğini söylüyordu. Muhalefet

⁹⁷ Türkiye'nin AB'ye Katılım Sürecine İlişkin 2002 Yılı İlerleme Raporu, Avrupa Komisyonu Yayını, Ankara 2002.

⁹⁸ The Economist, 11 Ekim 2002.

⁹⁹ T.C. Resmi Gazete, 29 Kasım 2002, Sayı: 24951, Yasama Bölümü.

partileri CTP ve TKP liderleri harita dışında, Planı kabul edilebilir bulduklarını söylemişlerdi. Taraflar arasında İlke Anlaşması sağlanabilmesi ümidiyle, ABD Dışişleri Müsteşarı Marc Grossman ve BM Genel Sekreteri Kofi Annan'ın Kıbrıs Özel Temsilcisi Alvaro De Soto da Kopenhag'a gittiler.

Bu nedenle Zirve öncesinde Klerides, Annan Planını müzakere zemini olarak kabul ettiklerini ve ilke anlaşmasına imza atabileceklerini ilan etmişti. Böylece Rumlar AB karşısında uzlaşmaz pozisyona düşmekten kaçınmaya çalışmaktaydılar ve uzlaşmazlığı Türk tarafının suçu gibi göstermeye çalışıyorlardı. Bu durumda GKRY üzerinde olabilecek herhangi bir baskı ya da tam üyelik yolundaki bir olası yol kazası da engellenmiş olacaktı. Klerides akıllı bir politika takip ediyordu ve Denктаş'ın uzlaşmaz tutumu Klerides'e istediği hareket alanını fazlasıyla sağlıyordu. Zirve öncesinde Denктаş'ın da Klerides gibi Planı müzakere zemini kabul edip ilke anlaşmasını imzalaması bekleniyordu. Denктаş tarafından böyle bir açıklama yapılmadı ve ilke anlaşmasına tarih atılmadı.

Beklentiler Denктаş'ın yeni Planı yeterli bulmaması nedeniyle sonuç vermedi. Zirve'de Klerides Planı kabul eder bir görüntü çizmeyi tercih etmişti. Oysa Klerides en az Denктаş kadar Plana karşı olmasına rağmen uzlaşmaz duruma düşmemek ve Denктаş'ın Planı kabul etmeyeceğine güvenerek İlke Anlaşmasına razı olmuştu.

Böylece Klerides'in eli kendisinin ummadığı oranda rahatlatılmış oldu. Çünkü, daha önce de söylendiği gibi aslında Klerides de Annan Planını müzakere edilebilir bulmuyordu fakat Denктаş'ın hayır diyeceğine güvenerek kabul edeceğini bildirmişti. Bu esnada Kopenhag Zirvesi çalışmaları devam ediyordu. Kıbrıs, beklendiği gibi Zirve'nin anahtarı konumuna gelmiş ve Ankara, "Türkiye'ye tarih verilmesi durumunda Kıbrıs'ta çözüm yolunun açılacağını" ilan etmişti.¹⁰⁰ Kopenhag Zirvesi'nde KKTC'yi Dışişleri ve Savunma Bakanı Tahsin Ertuğruloğlu temsil edilecekti.

Uzun süredir beklenen Kopenhag Zirvesi 12 Aralık'ta toplantı. Zirve'den nasıl bir sonuç çıkacağı merakla bekleniyordu çünkü Türkiye Zirve'den tam üyelik yolunda müzakere tarihi alabilmek için Zirve öncesinde yoğun bir diplomatik faaliyet başlatmış ve bu sayede Avrupa kamuoyunda tanınırlık oranı artmıştı. AB kriterlerine adını veren Kopenhag'da yapılan Zirve'de, AB açısından bu tarihe kadarki en kapsamlı genişleme gerçekleştirilecekti.

¹⁰⁰ Erdal Güven, "Zirve'nin Anahtarı Kıbrıs", **Radikal**, 12 Aralık 2002. s. 9.

iv) Ankara'nın Soruna Yaklaşımı ve Çözüm Çabaları

Beklentilerin aksine Zirve'de Türkiye'ye müzakere tarihi verilmedi. Kopenhag Kriterlerinin yerine getirilip getirilmediğinin Aralık 2004'te değerlendirilmesi ve Türkiye'ye vakit geçirilmeden müzakere tarihi verilmesi kararlaştırıldı. Oysa GKRY'nin Kıbrıs'ta çözüm olmadan AB üyesi olması karar altına alındı. Böylece AB üyeleri GKRY'ye olan şartsız desteklerini bir adım ileri taşıyarak, Rum uyuşmazlığını ödüllendirdiler.

Zirvede alınan bu karar, Ankara için soğuk duş niteliğindedir. Müzakere tarihi alınmaması bir yana, Rumların yakın gelecekte AB üyesi olacak olması tüm hesapları altüst etmişti. Bir çözüm bulabilmek amacıyla 18 Aralık'ta Cumhurbaşkanlığı Köşkünde Cumhurbaşkanı A. Necdet Sezer, Başbakan Abdullah Gül, Genel Kurmay Başkanı Hilmi Özkök ve Dışişleri Bakanı Yaşar Yakış arasında gerçekleştirilen dış politika zirvesinin birinci gündem maddesi Kıbrıs'tı. Cumhurbaşkanlığı Köşkü'ndeki zirveden sonra yapılan açıklamada, Türkiye'nin, AB Kopenhag Zirvesi'nin Sonuç Belgesi'nin Kıbrıs ile ilgili kararını kabul etmediği dünya kamuoyuna ilan edildi. Bu söylem malumun ilanının ötesine gidemeyecek bir yaklaşımdı ve iç kamuoyunun hassasiyetlerini yatıştırmaya yönelik olmaktan başka bir işe yarama ihtimali yoktu.¹⁰¹

Bu ilanla Türkiye, Kıbrıs sorununun çözümünde 28 Şubata kadarki zaman aralığına sıkıştırılmayı reddediyordu.¹⁰² Zirve bildirisinin son bölümünde ise;

Türkiye, Kıbrıs'ta barışın ve mevcut garantilerin devamını sağlayan, Türk-Yunan dengesini koruyan, Ada'daki iki tarafın egemenliğini ve eşitliğini kabul eden, uzlaşmaya dayalı yeni bir ortaklık oluşturulmasına yönelik bir siyasi anlaşmaya varılmasını arzu etmekte ve BM Genel Sekreteri'nin önerilerinin müzakeresine devam edilmesini desteklemektedir...¹⁰³ açıklaması yapılmıştı.

Zirve'den çıkan en önemli sonuç Denktaş'ın çözüm için müzakere masasında kalması telkini olmuştu. Bu esnada Yunanistan Başbakanı Simitis, 28 Şubat'ın çözüm için son şans olduğunu söylüyordu. AB'nin 28 Şubat 2003'e kadar çözüm baskısını reddeden Türkiye, Annan Planının müzakere edilmesinden yana tavır koymuştu. Sorunun başlangıcından 2002 yılı Kopenhag Zirvesi'ne kadar geçen sürede Türkiye, Kıbrıs'ta homojen bir görüşe sahip olmuş, Denktaş ile uyum içinde çalışmıştı. AB'nin baskıları, çözümsüzlüğün

¹⁰¹ **Milliyet**, "Kıbrıs Kararına Hayır", 19 Aralık 2002. s. 18.

¹⁰² **Milliyet**, "Çözüm Olmazsa Sıkıntı Doğar", 02 Ocak 2003. s. 16.

¹⁰³ Murat Yetkin, "Ankara Kıbrıs'ta Çıkış Yolu Arıyor", **Radikal**, 19 Aralık 2002. s. 8.

çözüm olma sürecinin sonuna gelmiş olması ve GKRY'nin tam üyelik yolunda ilerlemesi bu politikanın değişmesini artık zorunlu hale getirmiş, Kıbrıs konusunda dış politika karar alıcıları arasında değişik görüşler ortaya çıkmaya başlamıştı.¹⁰⁴ Bu esnada GKRY'de seçimler yapıldı ve AKEL iktidara geldi.¹⁰⁵ 2002 yılının özeti şu şekildeydi, Kıbrıs sorununda değişik plan ve öneriler sunulmuş, çözüm ümitleri artmıştı. Aralık ayı bittiğinde ise çözüm yolunda çok fazla mesafe kat edilememiş, ümitler 2003 yılına kalmıştı. Rumların AB üyesi olması ise kesinleşmiş, tüm bu süreçten aslan payını Rumlar almıştı.

v) Annan Planı

Tam adı; “Kıbrıs Sorununun Kapsamlı Çözümü İçin Anlaşma Temeli”dir (*Basis for Agreement on a Comprehensive Settlement of The Cyprus Problem*). BM Genel Sekreteri Kofi Annan'ın öncülüğünde hazırlandığı için “Annan Planı” olarak bilinmektedir. Annan, 2002 yılı 11 Kasım'ında taraflara daha sonra “Annan Planı” olarak bilinecek bir Anlaşma Modeli sunmuştu. Anlaşmayı (Planı) takvime bağlayan Annan, bir haftalık süre içerisinde cevap istemişti. Denktaş'ın sağlık sorunları ve Türkiye'deki hükümet kurma çalışmaları nedeniyle Plan'a cevap verilememiş, takvimde esneklik isteyen bir mektup Annan'a gönderilmişti. Rum tarafı da Plan'ın takvimine itiraz etmiş, fakat müzakereye hazır olduğunu bildirmişti. Annan, Planı'nın müzakerelere temel teşkil etmesini umuyordu.¹⁰⁶

Plan, BM'nin Kıbrıs Özel Temsilcisi Alvaro De Soto ve İngiltere'nin Kıbrıs Temsilcisi Sir David Hanney'in ön çalışmaları sonrasında ABD ve İngiltere'nin katkılarıyla hazırlanmıştı. Taraflara, dolaysız görüşmeler devam ederken 11 Kasım 2002'de sunulmuştu. Plan üzerinde, tarafların istek ve çekinceleri doğrultusunda 10 Mart'ta Lahey'de görüşülecek olan referandum kararına kadar geçen dört aylık sürede iki kere değişiklik yapıldı. Plan, Türk tarafında Rum tezlerini temel alarak hazırlandığı gerekçesiyle eleştirilmekteydi. AB mevzuatında yer alan serbest dolaşım ve yerleşim hakkını kısıtlayarak, Kuzeyde Türklerin çoğunluğu elde bulundurmasını öngörüyordu. Plan'ın önerdiği devlet sistemi Türk tezlerini tam karşılamamakla birlikte, bu tezlere daha yakındı. Plan, hazır anlaşma formatında hazırlanmış, Denktaş ile Klerides'in imza yerleri ve Garantör ülke (Türkiye, İngiltere, Yunanistan) temsilcilerinin imza yerleri ayrıca açılmıştı.

¹⁰⁴ İsmet Berkan, “Denktaş'ın Gücü Nereden Geliyor?”, **Radikal**, 19 Aralık 2002. s. 3.

¹⁰⁵ Maria Hadjipavlou, “The Cyprus Conflict: Causes and Implications for Peacebuilding”, **Journal of Peace Research**, S. 44, No: 3 (Mayıs 2007). s. 350.

¹⁰⁶ **Radikal**, 20 Kasım 2002. s. 11.

Plan'a göre; Kıbrıs'ta kapsamlı bir çözüm için önerilen zemin, zorunlu olarak, uzun, karmaşık ve kapsamlı beş detaylı ekten oluşmaktaydı. Bu zemin, yürürlüğe giriş anından itibaren tüm Kıbrıs için geçerli olacağı düşünülen açık ve tartışmasız bir yasal temele duyulan ihtiyaç ve AB Kopenhag Zirvesi öncesinde tüm tartışmalı konulara kesin ve etkili çözüm bulunması gerekliliği göz önünde bulundurularak hazırlanmış olup, taslak olarak hazırlanması ve kaleme alınması işlemi daha sonraya bırakılmıştı. Çözümün ilk aşaması, "Kıbrıs Sorununun Kapsamlı Çözümü" anlaşmasının, iki lider tarafından 2002 yılı aralık ayının ilk günlerinde ve Kopenhag'da yer alacak olan Avrupa Birliği Konseyi (Zirvesi) öncesinde imzalanmasıyla tamamlanmış olacaktı. Liderler, imzalarıyla birlikte, Temel Anlaşma'nın ana maddelerini (Ek A); ona eklenmiş olan ve özelliği olduğu belirtilen maddelerin ruhunu (anayasanın ana maddeleri de dâhil olmak üzere); ve Parça Devletlerin sınırlarını belirleyen haritayı kabul etmiş olacaktı. Liderler ayrıca, Ek A'ya ilişikte sunulmakta olan Taslak Ek'leri de bir bütün olarak kabul edecek, bunları, anayasa ile birlikte, anlaşmanın 28 Şubat 2003 tarihinden geç olmamak üzere tamamlanması için gerekli bir zemin olarak onaylayacaklardı.

Planın yürürlüğe girmesinden sonra başlayacak geçiş dönemi sırasında "ortak cumhurbaşkanları" olacak olan Denктаş ve Klerides'in (GKRY'deki seçimlerden sonra Klerides'in yerine Papadopoulos gelmişti) Kıbrıs'taki yeni durumla ilgili olarak (Ek C) Yunanistan, Türkiye ve İngiltere ile bir anlaşma imzalamasını da gerektirecekti. Anlaşma ile birlikte, Temel Anlaşma, Kıbrıs'taki iki tarafça kabul edildiği şekliyle, garantörler tarafından da kabul edilmiş olacak, bir İzleme Komitesi kurulacak, mevcut Garanti ve İttifak Antlaşmaları'na ek protokoller yürürlüğe girecek ve geçiş dönemi süresince geçerli olacak olan özel güvenlik önlemleri kabul edilecekti. AB'den, Kıbrıs'ın üyeliğe geçişine ilişkin koşullarla ilgili yasaya ek bir protokol eklenmesi. AB Kopenhag Zirvesi Sonuç Bildirisi'ne ek bir paragraf eklenmesini. (Ek E) istemek üzere anlaşarak iki taraf, Temel Anlaşma'nın karşılıklı referandumlarla kabulü ile birlikte Avrupa Birliği'ne giriş koşullarını da kabul etmiş olacak ve iki "Ortak Cumhurbaşkanı" "Kıbrıs'ın Avrupa Birliği'ne Katılım Anlaşması"nı imzalayıp onaylayacaklardı.

Planın bazı maddeleri Türkiye AB üyesi olduktan sonra yürürlüğe girecekti. Plan Türkiye'nin AB üyeliği süreci ile doğrudan bağlantı kurmuştu. Egemenlik konusu, Rum tarafının toprak talebi ve göçmenlik sorunlarında asgari müştereklerde anlaşma sağlandığında Plan Türk tarafı için kabul

edilebilir olacaktı.¹⁰⁷ Plan'da Garantörlük Antlaşması ile 600 olan Türk askeri sayısı altı bine çıkarılmıştı. Plan, pek çok konuda öneri ve değişikliğe açıktı. Denktaş, eksiklerine rağmen Planın şimdiye kadar getirilen en iyi çözüm önerisi olduğunu, AB'nin tam üyelik garantisi ile Rumların çözümsüzlüğü çözüm stratejisi olarak belirlediklerini söylüyordu.¹⁰⁸ Plana göre; Güney Parça Devlet'e (*component state*) bırakılacak topraklar dışında, kuzeyde Rumlara ait olan arsa ve evlerin %10'dan fazlası iade edilmeyecekti. Sınırlama ile demografik yapının korunması amaçlanmıştı. En fazla 15 bin Türk evinden taşınmak zorunda kalacaktı.

Plan ile mülk sorunu büyük oranda çözümlenmekteydi. Aksi takdirde AİHM'de sonuçlanacak Loizudo benzeri mülk davalarından doğacak tazminatların tümünü Türkiye karşılamak zorunda kalacaktı. Plan'ın, Türk tarafı için en önemli kabul edilemezi "egemenlik" konusunda netlik içermemesiydi. Buna rağmen Türk tarafı açısından çözüme en yakın açılım olarak yorumlanmasındaki temel neden, iki parçalı eşit ortak devlet statüsündeki devlet kavramıydı. İki parçalı devlet kavramı Plan'ın 10 Aralık 2002'deki son şeklinde;

Kıbrıs, biri, "ortak devlet" hükümeti olarak, biri Kıbrıslı Rum, diğeri ise Kıbrıslı Türk olan iki eşit 'parça devlet'ten oluşan, fesih edilemez bir ortaklık yapısı olan, bağımsız bir devlettir. Kıbrıs'ın tek bir uluslararası kimliği ve egemenliği vardır ve BM üyesidir. Kıbrıs, Anayasa'sı uyarınca hukukun üstünlüğü, demokrasi, temsili cumhuriyet hükümeti, siyasi eşitlik, iki bölgelilik ve 'parça devletlerin eşit statüsü temel ilkeleri çerçevesinde yapılandırılır...¹⁰⁹ şeklinde yer almıştı.

Aynı bölümün ikinci bendinde ise;

Ortak devlet' hükümeti, Kıbrıs'ın uluslararası alanda ve AB'de tek sesle konuşmasını ve hareket etmesini, bir AB üye ülkesi olarak yükümlülüklerini yerine getirmesini ve bütünlüğünü, sınırlarını ve tarihi mirasını korumasını sağlayan Anayasa'da belirtilen yetkilerini egemence kullanır...¹¹⁰ şeklinde yer alıyordu.

Plan, Rumların kuzeyde iskân edilmesi ve egemenlik sorunu çözülerek kabul edilebilir hale gelebilecekti. Planın, Türkiye açısından en önemli

¹⁰⁷ Korkmaz Tağma, "Barış Projesi ve Kıbrıs", *Zaman*, 17 Şubat 2003. s. 12.

¹⁰⁸ Denktaş'ın *Zaman* Gazetesi'ne verdiği röportaj, *Zaman*, 17 Şubat 2003. s. 6.

¹⁰⁹ **Annan Planı, (Basis For Agreement on a Comprehensive Settlement of The Cyprus Problem), Article:2/1/a.**

¹¹⁰ **Annan Planı, Article: 2/1/c.**

yaklaşımlarından bir tanesi daha önce de söylendiği gibi Türkiye'nin AB üyeliği ile doğrudan irtibat kurması ve Plan'ın işleyişini Türkiye'nin AB üyeliğinin gerçekleşmesine bağlamış olmasıydı.¹¹¹

Plan'daki Anlaşma ile, parça devletlerin egemenliği garanti altına alınmıştı;

İşbu Anlaşma ile kurulan düzene yapılacak tek taraflı herhangi bir değişiklik, Kıbrıs'ın özellikle bir bütün veya kısmi olarak başka diğer bir ülke ile birleşmesi veya herhangi bir şekilde taksimi veya ayrılması, yasaklanır. İşbu Anlaşma'daki hiçbir husus, bu yasakla çelişir biçimde yorumlanamaz.¹¹²

Ayrıca Anlaşmada, mülkler konusunda Türkler ile Rumlar arasında orta yol bulunmaya çalışılmıştı.

İşbu Anlaşma'nın yürürlüğe girmesinden önce gerçekleşen olaylar neticesinde mallarının tasarrufunu kaybeden mal sahiplerinin talepleri, kapsamlı bir biçimde, uluslararası hukuka uygun olarak ve mallarının tasarrufunu kaybeden mal sahipleri ile şimdiki kullanıcıların kişisel haklarına ve iki bölgelilik ilkesine saygı gösterilerek çözümlenir.¹¹³

Anlaşmanın Rum yerleşimi konusundaki maddeleri revize edildiğinde Türk tarafı için Plan, kabul edilebilir olacaktı.

Anlaşmaya yöneltilen itirazlardan birisi de, bazı Türk bölgelerinde Rumların yoğun olarak iskan edilmesi ve buraların Rum kantonu haline getirilmesiydi;

---

¹¹¹ Yalım Eralp, "Gerçekler ve Kıbrıs", *Tercüman*, 11 Aralık 2003. s. 12.

¹¹² **Annan Planı**, Article: 1/6.

¹¹³ **Annan Planı**, Article: 10/1.

Karpaz bölgesinde bulunan Dipkarpaz, Yeni Erenköy, Sipahi, Adaçay Köylerinde yaşayan Kıbrıslı Rumlar ve Gürpınar, Özhan, Karpaşa, Koruçam Köylerinde yaşayan Maronitler ve Tillyria köyleri olan Günebakan, Yeşilirmak, Süleymaniye, Kurutepe, ve Madenliköy’de yaşayan Kıbrıslı Türkler ve ayrıca, Mesarya köyleri olan Pile ve [toprak düzenlemeleri alanına giren ve 1960’ta %20’den fazla Türk nüfusu bulunan köyleri ekleyiniz] buldukları “parça devlet”te kendi kültürel ve eğitim alanlarında idare ve “parça devlet” yasama organında temsil edilme hakkına sahiptirler.¹¹⁴

Anlaşmada, Türk tarafının çekincelerinin olduğu maddelerin çoğunda moratoryum (özel koruma) hakkı mevcuttu. Moratoryum süreyle sınırlandırıldığı ve belli bir süre sonra uygulanamayacak olması nedeniyle, Türk çekincelerine yeterli teminat olamamaktaydı. Moratoryum, Türkiye'nin AB üyesi olması halinde sorun olmaktan çıkacaktı. Aksi durumda ise, Türk parça devleti belli bir süre sonra Rumlara karşı savunmasız kalacaktı. Anlaşmanın, serbest dolaşım, mal edinme gibi maddeleri AB mevzuatı ile çelişmekteydi. Rum vatandaşları Lüksemburg Adalet Divanına başvurarak bu haklarını geri isteyebilirlerdi. Mahkeme genellikle AB Müktesebatı doğrultusunda karar veriyordu.

Tüm çekincelerine rağmen Annan Plan’ı 1795 Harekâtı’ndan buyana Kıbrıs sorununa yönelik düzenlenmiş en kapsamlı ve çözüme en yakın plandı. Plan’da Türk Toplumunun hakları büyük oranda korunuyordu ve KKTC de GKRY ile birlikte AB üyesi olabilecek, AB idari organlarında temsil edilebilecekti. Ayrıca, Plan’ın Türkiye’nin AB üyelik sürecine doğrudan vurgu yapması da önemli bir kazanımdı. Aksi durumda Türkiye tanımadığı bir devletin temsil edildiği bir kuruluşla müzakere ediyor durumuna düşecek, bu devletin dönem başkanlığında müzakereleri dondurmak zorunda kalacaktı.

Plan, halkoyuna sunulduktan sonra imzalanacaktı ve bu durumun önündeki en büyük engel reddedilse de GKRY’nin üyelik sürecinin bu retten etkilenmeyecek olmasıydı. GKRY liderleri Klerides ve sonra seçilen Papadopoulos zaten AB ve BM nezdinde uzlaşmaz duruma düşmemek için Plan’a evet demişlerdi ve aslında kendi çıkarlarından uzak bir zeminde uzlaşma niyeti taşıyorlardı. Rum Yönetimini ve vatandaşlarını Plan’ı kabul ve gerçekten müzakere etmeye mecbur bırakacak tek diploması aracı AB üyeliğinin askıya alınmasıydı fakat AB liderlerinin de böyle bir niyeti yoktu.

---

¹¹⁴ Annan Planı, Article: 10/5.

b) 2003 Yılındaki Gelişmeler

2002 yılı Aralık ayı sonunda Danimarka'nın dönem başkanlığı sona erdi. 2003 yılının başlaması ile Yunanistan altı ay süreyle AB dönem başkanlığı görevini devraldı.¹¹⁵ Yunanistan Başbakanı Simitis, Dönem başkanı olduktan hemen sonra, "Lefkoşa'yı ayıran Yeşil Hattın Ankara ile Brüksel'i de ayırdığını" ilan etti. 2003 yılı Ocak ayı ile Nisan ayı arasındaki üç aylık sürede, GKRY, 16 Nisanda AB ile katılım antlaşması imzalamadan, çözüm sağlanması çabaları ile geçmiştir. Annan 28 Şubatta Denktaş ve GKRY'nin yeni lideri Tasos Papadopoulos ile Lefkoşa'da görüşmüş, iki liderden 10 Marta kadar Planı kabul etmelerini ya da, 30 Martta Planı referanduma götürmelerini istemişti.

Aynı yıl 1 Martta TBMM Irak'a karşı yapacağı taarruzda ABD muharip unsurlarının Türk topraklarını kullanarak Kuzey'den Irak'a saldırmasına imkân sağlayan tezkereyi reddetti. Tezkerenin reddi Türk-Amerikan ilişkilerinin donma aşamasına gelmesine neden oldu. Tezkerenin reddi ve sonrasındaki gelişmeler Kıbrıs politikasında yalnız kalan Türkiye'nin ABD'nin desteğini alamama veya ABD'nin sessiz göz yumucu olmayacağı bir durumla karşı karşıya kaldı.¹¹⁶

İktidar Partisi (AKP) lideri R. Tayyip Erdoğan, üçüncü defa revize edilen planda, Annan'ın kendilerine, Türk tarafının egemenliği, harita ve göçmenler konularında düzeltmeler yapılacağını söylediğini fakat bu konularda iyileştirme yapılmadığını belirterek, mevcut planla, Karpaz bölgesinin Türk tarafına bırakılmasına rağmen on iki bin Rum göçmenle fiili Rum bölgesine dönüştürüldüğünü, Lefke sahil şeridi, Güzelyurt'ta ve Güneyin bazı bölgelerinde fiilen uygulanamayacak kantonlar oluşturulduğunu, planın bu haliyle Lahey'de kabul edilemeyeceğini söyledi.¹¹⁷

i) Lahey Zirvesi ve Türk Tarafının Uzlaşmazlıkla Suçlanması

10 Martta Denktaş, Papadopoulos ve sorunun ilgili devlet temsilcileri, Annan'ın davetiyle Lahey'de bir araya geldi. Görüşmelerde bir taraf diğerinin cevabını bilmeden görüşme odasına alındı. Tarafların evet demeleri halinde Annan'ın iki sayfalık ultimatoma belgesini imzalamaları kararlaştırılmıştı. İki liderin imzasından sonra Belge, garantör ülke temsilcileri tarafından da imzalanacaktı. Görüşmelerden olumlu sonuç çıkmaması halinde ise Annan görüşmelere uzun bir ara verecekti. Liderlerle ayrı ayrı görüşen Annan, Denktaş

¹¹⁵ Sami Kohen, "Yunan Başkan", *Milliyet*, 02 Mayıs 2003. s. 18.

¹¹⁶ İsmet Berkan, "Amerika Sırtını Döner mi?", *Radikal*, 18 Mart 2003. s. 3.

¹¹⁷ Murat Yetkin, "Erdoğan: Annan Sözünde Durmadı", *Radikal*, 10 Mart 2003. s. 7.

ve Papadopoulos'dan Planı 30 Martta eş zamanlı olarak referanduma götürmelerini istedi.¹¹⁸ Denktaş Annan'ın referandum önerisini, Planın bu haliyle KKTC vatandaşlarını göçmen durumuna düşüreceğini söyleyerek kabule yanaşmadı.

Rumlar ise, uzlaşmaz duruma düşüp AB üyeliği sürecinin olumsuz etkilenmemesi için Annan'ın referandum önerisini istemeyerek de olsa kabul eder görünmüştü. Denktaş'ın Planı ve referandum önerisini reddetmesi Rum tarafını rahatlatmıştı. Lahey Zirvesinden sonuç çıkmamış olması KKTC ve Türkiye'yi BM ve AB karşısında zora düşürmüştür. Çözüm ümitleri ortadan kalkmış, Annan çözüm yolunda çalışmayı uzun bir süre ertelediğini ilan etmişti. AB yetkilileri ise Kıbrıs'ta çözümsüzlüğün Ankara'ya faturasının, Kopenhag kriterlerine tam olarak uyulsa da, AB üyeliğinin zora girmesi ve Türkiye'nin AB topraklarında işgalci duruma düşmesi olacağını ilan etmişlerdi. Çözüme ulaşılması durumunda üç yılda KKTC'ye verilmesi planlanan 270 milyon Euro yardım da askıya alınmıştı.

KKTC'deki iktidar Partileri, Ulusal Birlik Partisi (UBP) ve Demokrat Parti'nin (DP) engellemeleri nedeniyle, Cumhuriyet Meclisi'nden referandum kararı çıkartamayan muhalefet partileri Cumhuriyetçi Türk Partisi (CTP) ve Barış ve Demokrasi Hareketi (BDH) önderliğindeki bazı sivil toplum örgütlerinin de katılımıyla kendi referandumlarını 30 Martta kendileri yapmaya karar verdiler. Buna karşılık Başbakan Derviş Eroğlu Referandum'un müstemlekelere mahsus bir uygulama olduğunu, KKTC'nin müstemleke değil bağımsız bir devlet olduğunu söylüyordu. Rum tarafında yayınlanan Katmerini gazetesi Lahey'de yapılan önerilerin ve Annan Planı'nın Denktaş ve Ankara tarafından reddedilmesinin Rumların işini kolaylaştırdığını, böylece uzlaşmazlığın Ankara ve Denktaş'a kaldığını yazmıştı.¹¹⁹

Lahey'den sonuç çıkmaması ve Annan'ın çekilmesi sonrasında, Rumlar 16 Nisan'da katılım antlaşması imzalamadan önce, çözüm çabalarının devamını isteyen Türkiye, Denktaş'ın dolaysız görüşmelere devam etmesini arzuluyordu. Çünkü uzlaşmaz taraf durumuna Türk tarafı düştüğü için, BM'den Türkiye aleyhine karar çıkması, Türkiye'nin uluslararası ortamda yalnızlaşması ve Türkiye'ye ambargo uygulanması ihtimalleri ortaya çıkarmıştı.¹²⁰ Bu dönemdeki diğer bir sorun da, 1 Mart Tezkeresinden sonra ABD ile ilişkilerin dar bir boğazdan geçmekte olmasıdır. Bu esnada KKTC'deki muhalefet partileri

¹¹⁸ Erdal Güven, "Lahey'de Tarihle Randevü", **Radikal**, 11 Mart 2003. s. 11.

¹¹⁹ **Katmerini**, Başyazı, 12 Mart 2003.

¹²⁰ Deniz Zeyrek, "Bundan Sonrası Tufan, Çözümsüzlük Zorlayacak", **Radikal**, 12 Mart 2003. s. 11.

BDH ve CTP'nin 26 Martta organize ettiği Annan Planı için sembolik referandum girişimi güvenlik güçleri tarafından engellenmişti.

Beklendiği gibi Lahey Zirvesi'nden sonra KKTC yalnızlığa itilmişti. Zirve'den sonra Annan 40 sayfalık bir rapor hazırlamış, Denктаş'ı ve ona destek veren Türkiye'yi suçlamıştı. Annan'a göre, 1999'da dolaylı başlayan ve daha sonra 2003 Martına kadar geçen sürede dolaysız devam eden görüşmelerde, Denктаş uzlaşmaz bir tutum takınmış, çözüme yanaşmamıştı.¹²¹ Mart ayının sonunda Türkiye'de 58. Hükümetin devamı niteliğindeki 59. Hükümet kurulmuştu. 58. Hükümetin Başbakanı Abdullah Gül Başbakanlığı Recep Tayyip Erdoğan'a devretmişti. 24 Martta TBMM'de güvenoyu alan 59. Hükümet Programında Kıbrıs sorunu 58. Hükümet Programındaki ana hatlarıyla yer almıştı. Programda ayrıca, Lahey'de geline noktanın tıkanmaya dönüşmemesi ve Annan Planı çerçevesinde görüşmelerin sürdürülmesi gerektiği belirtilmişti.¹²²

ii) Denктаş'ın Açılımları

Lahey sonrasında karşılaşılan açmaz, yalnızlığa itilme durumu ve Ankara'dan gelen baskılar neticesinde Nisan ayı başında, çözüm sürecinde diyalog yollarını tekrar açmak isteyen Denктаş altı maddelik bir güven artırıcı önlemler paketi açıkladı ve iki tarafça da kabul edilebilir bir anlaşmanın gerçekleşmesi için paketin katalizör görevi üstleneceğini ilan etti. Pakete göre;

(1) Kapalı Maraş Bölgesi BM ara bölgesine kadar olan bölümü de kapsayacak şekilde Rum tarafına verilecek,

(2), Kıbrıs'ın her iki tarafına yönelik dış ticaret, ulaşım, seyahat ve kültürel ile sportif aktivitelere uygulanan uluslararası tüm kısıtlamalar kaldırılacak,

(3) Askeri prosedüre bağlı olarak iki taraf arasında geçişler kolaylaştırılacak,

(4) Ticari ilişkilerin normalizasyonu için tedrici adımlar atılacak, karşılıklı işbirliği projeleri teşvik edilecek,

(5) Türk tarafı, BM barış gücünün dolaşımıyla ilgili olarak uyguladığı tedbirleri kaldıracak

¹²¹ Özer Hatay, "Kıbrıs Sorununun Çözümü için Konan Teşhis", *Dünya*, 12 Nisan 2003. s. 6.

¹²² *T.C. Resmi Gazete*, 24 Mart 2003, Sayı: 25058, Yasama Bölümü.

6) İki taraf arasında bir uzlaşma komitesi tesis edilecektir.¹²³ Bu söylem Kıbrıs politikasındaki yapılagelişlerde radikal bir değişiklik anlamına geliyordu.

Denktaş ayrıca Papadopoulos'a çözüme ilişkin temel meseleleri ve AB üyeliğine ilişkin konuları görüşmeye hazır olduğunu bildirdi. Dışişleri Bakanı Abdullah Gül ise 5 Nisanda, Rumlar 16 Nisanda üyelik sözleşmesi imzalamadan KKTC'ye gerçekleştirdiği ziyaretinde, Annan Planının masada olduğunu, Plana Rumların da karşı çıktığını, sadece Denktaş'ı suçlamanın haksızlık olacağını, Türkiye'nin çözümsüzlüğü çözüm görmediğini söyledi.¹²⁴ Türk tarafının hamleleri Yunanistan ve GKRY'de de yakından takip ediliyordu. Yunanistan Başbakanı Kostas Simitis, Denktaş'ın açıkladığı güven artırıcı önlemler paketini değerlendirirken, "bunun Annan Planı'nı başarısızlığa uğratan Türk tarafının sorumluluğunu örtbas etme çabası olduğunu" söylemişti.¹²⁵ 10 Nisanda Avrupa Parlamentosu, Kopenhag Zirvesi'nde üyeliğe davet ettiği GKRY ve 9 ülkenin üyeliğini tek tek oylayarak onayladı. 12 Nisanda ABD Temsilciler Meclisi, Kıbrıs sorununa barışçı, adil ve kalıcı bir çözüm bulunması için Kıbrıslı Türk ve Rum liderleri görüşmelere yeniden başlamaya, Türkiye ve Yunanistan'ı da çözüm için elinden gelen her şeyi yapmaya davet eden bir tasarımı oybirliği ile kabul etti. Tasarıda, Annan Planı'nın başarısız olmasından Planı referanduma götürmeyi reddeten Denktaş sorumlu tutulmuştu.

Buna ek olarak BM Güvenlik Konseyi de, 15 Nisanda, doğrudan görüşmelerin çökmesinden Denktaş'ı sorumlu tutan bir karar aldı. Aynı kararla, Annan Planı'nın görüşmelerde tek temel olduğu belirtilmişti. 16 Nisanda Rum tarafı 14 yıllık bekleyişten sonra, Atina'da üyelik anlaşmasını imzalayarak resmen AB üyesi oldu. Üyelik 2004 Mayıs ayında başlayacaktı. Protokol ile tüm Kıbrıs AB üyesi olmuş, siyasi çözüm sağlanmadan KKTC'de AB müktesebatının uygulanmaması kararlaştırılmıştı. Tarihindeki en kapsamlı genişleme ile AB'nin nüfus 455 milyona ulaşmıştı. Yine protokol gereği, siyasi çözüm sağlandığı takdirde, müktesebatın KKTC'de uygulanması için AB üyelerinin oybirliği ile karar alması gerekecekti. Rumların AB üyeliğine kabulü Türk tarafında infialle karşılandı. Daha önceki dönemde, sıkça bahsedilen Türkiye-KKTC entegrasyonu mevcut durumu daha da zorlaştıracığından uygulamaya konulmadı. Katılım anlaşmasının imzalanması Rum tarafında top atışlarıyla kutlandı. GKRY'nin tam üyelik antlaşmasını imzalamasından sonra, TBMM aldığı kararla, KKTC vatandaşlarına Türk pasaportu alabilme hakkını

¹²³ **Dünya**, 3 Nisan 2003. s. 4.

¹²⁴ **Hürriyet**, 06 Nisan 2003. s. 22.

¹²⁵ **Radikal**, 09 Nisan 2003. s. 7.

tanıldı. AB dönem başkanı ve Yunanistan Başbakanı Simitis Kıbrıs'a gerçekleştirdiği ziyaretinde, KKTC siyasi parti liderleri ile de görüşmek istedi fakat Simitis'le görüşmeyi sadece CTP ve TKP liderleri kabul etmişti. İki parti liderinin Simitis'le görüşmesine Denктаş tepki gösterdi. Simitis, Kıbrıs'ı ziyaretinde AB üyeliği ile Enosis'i başardıklarını söylemiş, bu söylem Türkiye'de ve KKTC'de tepkiyle karşılanmıştı fakat daha sonra bu söylemin dil sürçmesi olduğu iddia edilmiştir.

Simitis'ten sonra ABD'nin Kıbrıs Özel Koordinatörü Thomas Weston Kıbrıs'a giderek KKTC Cumhuriyet Meclisinde temsil edilen siyasi parti liderleri ve işadamları ile görüştü. Türkiye, çözümsüzlükten sadece Denктаş'ı sorumlu tutan BM kararına tepki göstermişti. AB Komisyonu başkanı Romano Prodi Kıbrıs sorununun Türkiye'nin AB üyeliğini engelleyeceğini açık olarak söylemek mümkün olmasa da, sorunun Türkiye'nin AB perspektifine yardımcı olmayacağını söylemişti.¹²⁶ GKRY Dışişleri Bakanı Yorgos Yakovu kendisi ile yapılan röportajda, Kıbrıs'ta 2004 Aralığına kadar çözüm için vakit olduğunu, fakat artık Lahey ve Kopenhag mantığı gereği zaman sınırlaması olmadan müzakereyi kabul etmeyeceklerini, Annan Planı'nı müzakere zemini olarak kabul ettiklerini belirtti.¹²⁷ GKRY'nin AB üyesi olması ile yalnızlaşan ve hakkındaki olumsuz propagandaya son vermek isteyen Denктаş sürpriz bir kararla 23 Nisanda güven artırıcı önlemler kapsamında ikinci adımı attı. KKTC ile Rum Kesimi arasındaki geçişler günöbirlik ziyaretler için serbest bırakılmıştır. Denктаş'ın bu kararı Rum tarafında şaşkınlıkla karşılanmıştır. Bir süre kararsız kaldıktan sonra, AB'nin olumsuz tepkisinden çekinen Rumlar KKTC'nin siyasi otoritesini tanımak anlamına gelmesine rağmen geçişlere engel olmamaya karar verdiler. Bu beklenmedik durum karşısında politika belirleyebilmek için olağanüstü toplanan Rum Milli Konseyi toplantı sonrasında, siyasi otoritesi tanınmak zorunda kalınan KKTC'yi işgal rejimi olarak niteleyerek, "tüm Kıbrıs vatandaşlarının serbest dolaşım hakkına sahip olduğunu" açıklama gereği duydu.¹²⁸ Rumlar son gelişmelerden hoşnut olmamıştı fakat geçişler şimdilik engellenmeyecekti.

KKTC vatandaşlarının Rum Kesimine geçebilmeleri için Kıbrıs doğumlu olduklarını belgelemeleri gerekiyordu. Geçişlerin serbest bırakılması ile beklenildiği gibi KKTC vatandaşları Rum tarafına geçiş için aşırı talepte bulunmadı, fakat yıllar sonra verilen bu haktan yararlanmak için Rumların Türk

¹²⁶ **Zaman**, 17 Nisan 2003. s. 11.

¹²⁷ **Radikal**, 20 Nisan 2003. s. 8.

¹²⁸ **Radikal**, 23 Nisan 2003. s. 10.

tarafına geçiş için sınıra yığıldığı görüldü. Geçişler başladıktan altı gün sonra yaklaşık seksen bin Rum kuzeye geçerken, otuz bin Türk de güneye geçmişti. Karşılıklı geçişler KKTC ekonomisinin canlanmasını sağlamış, Rum ziyaretçiler resmi rakamlara göre iki gün içinde KKTC’de iki buçuk milyon dolar harcamışlardı.¹²⁹

Bu esnada Türkiye’ye karşı kuzeydeki mülkleri için AİHM’e tazminat başvurusunda bulunan Rumların sayısı ise iki bin altı yüzü bulmuş, Louzido davasında Türkiye bir milyon dolar tazminat ödemeye mahkûm edilmişti. Bu konuya çözüm bulunması için AİHM’e Rum tazminat taleplerinin karşılanabileceği bildirildi ve mülkiyet sorunlarını değerlendirip karara bağlayacak bir kurul oluşturma çalışmaları başlatıldı.

iii) Denktaş’ın Açılımlarına Rumların Cevabı ve Başbakan Erdoğan’ın KKTC’ye Destek Ziyareti

KKTC’nin açılımlarına Rum tarafı teşvik paketi ile karşılık verdi. Pakette; yeşil hattın Rum tarafındaki mayınların temizleneceği, Kıbrıslı Türklerin, AB Parlamentosu dahil seçme ve seçilme hakkına sahip olması, AB’nin çeşitli programlarına katılımın sağlanması, KKTC damgası olmadan Kıbrıslı Türklerin ürettikleri malların Kıbrıs Cumhuriyeti damgası ile ihraç edilebilmesi, Rum okullarında Türk öğrencilere burs verilmesi ve istihdamda Türklerin öncelikli olması maddeleri yer almıştı. Mayıs ayı başında KKTC’ye geçen Rumlara üç gün konaklama izni verilmesi Rum kesiminde akıl karışıklığına neden oldu. Siyasi partiler ve kilise geçişleri engellemeyen Papadopoulos’u ağır şekilde eleştiriyorlardı. Bu esnada Rum vatandaşların KKTC’ye geçişleri artarak devam ediyordu.¹³⁰ Serbest geçişler ve konaklama izni ile inisiyatifi Denktaş’a kaptıran Papadopoulos, Annan’a mektup göndererek, Plan temelinde özlü müzakerelere hazır olduklarını bildirdi. Rum yönetimi ayrıca, Denktaş’ın açılımlarını Annan’a şikâyet etmiş fakat Annan serbest geçişin ve konaklama izninin cesaret verici gelişmeler olduğunu söylemişti.¹³¹ 9 Mayıs’ta Başbakan Erdoğan Denktaş’ın yaptığı açılımlara destek vermek amacıyla KKTC’yi ziyaret etti. Ziyareti sırasında Erdoğan, Rumlara, KKTC’ye uyguladıkları ambargoyu kaldırdıkları takdirde, Türkiye’nin de Rumlara uyguladığı ambargoyu kaldıracağını, jest sırasının artık Rumlarda

¹²⁹ **Radikal**, 30 Nisan 2003. s. 1.

¹³⁰ **Radikal**, 05 Mayıs 2003. s. 11.

¹³¹ **Zaman**, 07 Mayıs 2003. s. 11.

olduğunu söyledi. Rumlar Erdoğan'ın bu önerisini vakit geçirmeden reddettiler. Erdoğan, Denктаş'ın çözüm tezlerini desteklediğini de söylemişti.¹³²

Açılımlarını sürdüren Denктаş Mayıs ayının ortalarına gelindiğinde, garantörlük antlaşmalarının devamı koşuluyla Kıbrıs'ın askerden arındırılabilceğini söyledi. KKTC Cumhuriyet Senatosu'nun aldığı bir kararla Rum öğrencilerin Türk üniversitelerinde okumaları ve bu öğrencilere burs verilmesi sağlandı. Buna karşın Rumlar da Türkçe'nin Rum okullarında seçmeli ders olarak okutulmasına karar vermişlerdi.¹³³

Böylece masada tanınmayan KKTC fiiliyatta tanınma yolunda adımlar atmıştır. BM gözetiminde yapılan görüşmelerde sürekli savunmada kalan Denктаş, 23 Nisanda başlayan açılımlar ile taarruza geçmiş, halkını ve pozisyonunu rahatlatmıştır. Açılımlar sayesinde KKTC'deki siyasi gerginlik azalmış, Türklerin özgüveni yeniden sağlanmıştı.

Denктаş'ın açılımları ile Annan Planının olduğu gibi imzalanmasını savunanların da argümanları zayıflamıştı. Bu esnada Denктаş'ın, Rumların tazminat taleplerine getirdiği öneri Yunanistan ve Rum tarafında kabul görmemişti. Son gelişmeler neticesinde Mayıs ayının sonuna doğru, ABD'nin Kıbrıs Özel Koordinatörü Weston ve Annan'ın Kıbrıs Özel Temsilcisi De Soto Annan Planı'nın masada olduğunu belirterek Plan temelinde tarafları müzakere masasına dönmeye çağırdı. Planda değişiklik yapılabileceği de belirtilmişti. Tüm bu hızlı trafik içinde ezber bozan yeni bir adım daha atıldı. Türkiye, Güneyde yaşayan Rumların KKTC'den geçerek vizesiz olarak Türkiye'yi ziyaret edebilmelerine izin verileceğini açıkladı. Rum yönetimi teşvik paketi **dâhilindeki** "Türk İşleri Dairesi"ni kurmaya hazırlanırken yirmi bin Türk'ün Kıbrıs Cumhuriyeti pasaportu için başvuruda bulunduğu açıklanmıştı. Denктаş, Türklerin pasaport almasını; "1963'te kurucusu oldukları cumhuriyetin pasaportunu almak Türklerin kazanılmış hakkıdır" şeklinde değerlendiriyordu.¹³⁴ Bu arada Aralık ayında yapılacak milletvekili genel seçimleri tartışmaları başlamıştı. Denктаş, seçimleri muhalefetin kazanması durumunda müzakereciliği bırakacağını açıkladı. Açılımlara AB'den gelen olumlu tepkiler neticesinde Ankara'da ve KKTC'de, KKTC'ye uygulanan ambargonun kalkması beklentisi oluşmuştur. Sınırları açma kararından sonra 22 Mayıs'ta, 40 yıl aradan sonra 266 Kıbrıslı Rum İpsala sınır kapısından Türkiye'ye giriş yaptı.

¹³² **Hürriyet**, 10 Mayıs 2003. s. 10.

¹³³ **Dünya**, 15 Mayıs 2003. s. 5.

¹³⁴ Cüneyt Ülsever, "Kıbrıs'ta Kırmızı Çizgiler Yok Oluyor", **Hürriyet**, 22 Mayıs 2003. s. 18.

iv) AB'nin Ekonomik Destek Paketi ve Loizudo Davasında Tazminatın Ödenmesi

Bu esnada Annan Planı tartışmaları yeniden gündemin birinci maddesi olmuştu. İTO Meclisinin düzenlediği toplantıda konuşan Denктаş, Annan Planı'nı mevcut şekliyle Türkiye AB üyesi olmadan imzalamayacağını, Planın felsefesinin yanlış olduğunu ilan etti. Annan Planı'nı AB Müktesebatına uygun şekilde revize etmek isteyen Rumlar aynı zamanda Kıbrıs sorununu Türkiye'nin AB üyeliği sürecinin koşulu haline getirmenin çalışmalarını yapmaktaydılar. Türkiye'de ise Mayıs ayı sonunda yapılan MGK toplantısının ana gündemini AB üyelik süreci ve Kıbrıs oluşturdu. Toplantı sonunda, AB ile ilgili adımların atılacağı, Kıbrıs'ta ise Yunanistan ve AB'nin atılan adımlara karşılık vermesinin bekleneceği vurgulandı. AB genişlemeden sorumlu Komiseri Verheugen ise, Kıbrıs'ta çözüm için tek yolun Annan Planı olduğunu söylüyordu. BM Genel Sekreteri Annan da, Ada'daki açılımların kalıcı çözümün yerini tutmayacağını söylüyordu. AB Komisyonu Haziran başında üç milyon Euro tutarındaki kısmi sivil toplum örgütlerine yönelik olmak üzere on iki milyon Euro'luk bir ekonomik destek paketi hazırlamıştı.¹³⁵

Paket, içerdiği desteğin on iki milyon Euro ile sınırlı tutulması ve KKTC tarım ürünlerinin ihracatı konusunda sadece Rumlara yetki verildiği için hayal kırıklığına sebep oldu. Paket, ihracatın önündeki engelleri kaldıracığı gerekçesiyle Kuzey Kıbrıs Ticaret Odası (KKTO) başkanı Ali Erel tarafından olumlu değerlendirilmişti. Bu esnada AB uyum yasaları belli bir sıra dâhilinde TBMM'de kabul edilmekteydi. KKTC'ye yönelik destek paketinden bir gün sonra, 5 Haziranda Avrupa Parlamentosu Türkiye Raporunu kabul etti. Raporda; Türkiye'nin Kopenhag Kriterlerini henüz tamamlamadığı ve ordunun ülke yönetimindeki rolünün standartların üstünde olduğu belirtilmişti. Rapor, Kıbrıs'ta çözümsüzlüğün sebebi olarak Türkiye'yi göstermiş, Türk ordusunun adadan çekilmesini istemişti. Rapor KKTC'de atılan son adımlara değinmemişti.¹³⁶ KKTC'nin öncülüğündeki son adımlar görmezden gelinmişti.

Haziran ayının ortasında Kıbrıs'a giden ABD ve AB temsilcileri çözümsüzlükten Türk tarafını ve Denктаş'ı sorumlu tutma politikasını devam ettirdiler. Türkiye ise, KKTC'nin en azından İslam ülkeleri tarafından tanınmasını istiyordu. Başbakan Erdoğan Malezya gezisinde, Malezya

¹³⁵ **Dünya**, 04 Haziran 2003. s. 5.

¹³⁶ **Milliyet**, 6 Haziran 2003. s. 15.

Başbakanına KKTC'nin İslam Konferansına tam üye olmasını önerdi.¹³⁷ Bu girişimlerden beklenen sonuç elde edilemedi.

16 Haziran'da Kıbrıs'a giden Verheugen, Kuzey'e geçerek Denктаş ile de gerçekleşen görüşmesinde, Kıbrıs sorunun Mayıs 2004'ten önce çözülmesinin şart olduğunu söyledi. Verheugen ayrıca, sivil toplum örgütleri ve siyasi parti liderleri ile de bir araya gelmişti. Türkiye AİHM kararıyla mahkûm olduğu ve tazminat ödemeyi reddettiği Louzido davasında politika değişikliğine giderek, faiziyle birlikte bir milyon dolar olan tazminatı KKTC vasıtasıyla Ekim ayında ödeyeceğini Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesine bildirdi. Böylece, taraf olunan AİHM kararlarını uygulamama durumu ortadan kalkmış, AİHM önünde biriken Loizudo benzeri davaların KKTC'de kurulacak olan bir yerel kurula havale edilmesi ve burada görülmesinin sağlanması amaçlanmıştı.¹³⁸

Temmuz ayında Denктаş, Annan'a bir mektup göndererek Lefkoşa havaalanının iki toplumun ortak kullanımına açılması durumunda kapalı Maraş bölgesinin bir kısmının da BM kontrolünde iki toplumun kullanımına açılmasına hazır olduğunu bildirdi. Mektupta ayrıca, Gali Fikirler Dizisi olarak da bilinen 1993-1994 yıllarında ortaya konulan ve iki tarafın üzerinde prensip anlaşmasına vardığı, ancak anlaşamadığı güven artırıcı önlemlerin (*confidence building majors*) yeniden gündeme getirilmesinin istediğini yazılmıştı. Ayrıca, sınır kapılarının açılmasından sonra oluşan olumlu havadan yararlanılması gerektiğinin altını çizilmişti. Rumların bu önerileri kabul etmeleri durumunda Türk Hükümeti'nin Rumlara hava ve deniz limanlarını açabileceği, karşılıklı ticaretin başlayabileceği de söylenmişti. Yeni öneri mektubunu Annan'a gönderen Denктаş, bir anlamda Annan Planı'nı müzakere zemini olarak kabul etmediğini ortaya koymak istemişti.¹³⁹

v) 14 Aralık Genel Seçimlerine Doğru

2003 yılı KKTC'de genel seçimlerin yapılacağı yıldır ve bu sefer seçimlerin her zamankinden daha rekabetçi bir ortamda gerçekleşeceği belliydi. 2003 yılının başında yaşanan gelişmelere tedbir olarak Ağustos ayı başında Türkiye-KKTC arasında Gümrük Birliği Çerçeve Anlaşması imzalandı. Anlaşmanın imzalanmasından sonra Denктаş Rum tarafına aynı anlaşmayı onlarla da imzalama çağrısında bulundu. Oysa Anlaşma AB'de ve Rum tarafında tepkiyle karşılanmıştı. Daha sonraki gelişmeler neticesinde uygulama

¹³⁷ **Hürriyet**, 15 Haziran 2003. s. 20.

¹³⁸ İter Türkmen, **Hürriyet**, 28 Haziran 2003. s. 7.

¹³⁹ Sami Kohen, **Milliyet**, 12 Temmuz 2003. s. 18.

alanı bulamayacaktır. Kıbrıs müzakereleri ağış aksak devam ederken Annan'ın Kıbrıs özel temsilcisi Alvare De Soto bu görevinden alınarak Batı Sahra'ya atandı. Bu esnada Louzido davasına yönelik yapılan hamlenin başarılı olma yolunda ilerlediği görülüyordu çünkü baskılara rağmen Kıbrıslı Rumlar, KKTC'de kurulan mülk tazmin komisyonlarına başvurmaya başlamışlardı.¹⁴⁰

Yaklaşan 14 Aralıkta seçimlerde, CTP'nin öncülüğündeki muhalefet partileri, seçimi kazanmaları halinde Denктаş'ı müzakerecilikten alacaklarını ilan etmişlerdi. Seçimler yaklaşırken KKTO Başkanı Ali Erel başkanlığında "Çözüm ve AB Partisi (ÇABP)" kuruldu. Eylül ayına girildiğinde seçim çalışmaları hızlanmış, Denктаş karşıtı, Barış ve Demokrasi Hareketi (BDH), Cumhuriyetçi Türk Partisi-Birleşik Güçler (CTP-BG) ve ÇABP seçimlerde ve seçimlerden sonra işbirliği protokolü imzalamıştı. Muhalefet partileri de çözümsüzlükten Dentaş'ı sorumlu tutuyorlardı ve kendi aralarında imzaladıkları Protokole göre; seçimlerden sonra ilk iş olarak Denктаş müzakerecilik görevinden alınacaktı. Protokolde, üç partinin temel hedefi; Kıbrıs Türk halkı ile Türkiye'nin ortak çıkarları doğrultusunda, Kıbrıs sorununa Annan Planı temelinde, Kıbrıs Türk ve Kıbrıs Rum kurucu devletlerinin siyasal eşitliğine dayalı bir çözüm çerçevesinde "Birleşik Kıbrıs Cumhuriyeti'nin" kurulması ve bu devletin Mayıs 2004'ten itibaren AB üyeliğini gerçekleştirmesinin temel hedef olarak görüldüğü belirtilmişti.¹⁴¹ Muhalefet partileri kısmi tavizlerle Güney Kıbrıs'ın desteğinin kazanılabileceğine inanıyorlardı. Oysa Güney'deki beklenti çok farklıydı.

Eylül ayının sonuna doğru Rum kesimi eski lideri Klafkos Klerides, dört İslam ülkesinin KKTC'yi tanımamasını engellediklerini, Annan Planı sunulmadan önce Plan hakkında bilgi sahibi olduklarını, 14 Aralıkta seçimlerin dönüm noktası olabileceğini açıklayan bir beyanda bulundu. Klerides'in bu itirafları Kıbrıs müzakerelerinde nasıl bir tarafgir ve iç içe geçmiş realist diplomasi yürütüldüğünü açıkça ortaya koymuştu. Bu esnada KKTC'de seçim çalışmaları tüm hızıyla devam ediyordu ve seçimler yaklaşırken, Denктаş karşıtı cephe, AB, ABD ve Rumlar açıkça muhalefet partilerini desteklemeye başlamışlardı. ABD temsilcisi Thomas Weston Ada'yı ziyaretinde Muhalefet partileri ile görüşmüş, çözümsüzlükten Denктаş'ın sorumlu olduğunu söylemişti. Maalesef bu söylem artık Kuzey'de kolayca muhatap bulabiliyordu. Denктаş ise ABD'nin Kıbrıs'ı Yunan Adası yapmaya çalıştığını söyleyerek muhaliflerini Yunan oyununa gelmekle suçluyordu. Seçim öncesinde yapılan anketler iktidar partisi UBP'nin

¹⁴⁰ **Zaman**, 5 Eylül 2003. s. 11.

¹⁴¹ **Milliyet**, 22 Eylül 2003. s. 18.

oy kaybettiğini, muhalefetin önde gelen partisi CTP'nin ise oylarını artırdığını göstermekteydi.¹⁴²

KKTC'de seçim ve Annan Planı'nın yeniden müzakere zemini olarak kabul edilmesi tartışmaları devam ederken, 5 Kasım'da yayınlanan Türkiye İlerleme Raporu'na eklenen Strateji Belgesi'nde "Kıbrıs sorununa çözüm bulunamaması Türkiye'nin AB beklentisi için engel teşkil eder" cümlesi yer almıştı. Dışişleri Bakanı Abdullah Gül ve Başbakan Erdoğan, Kıbrıs'ın metinde yer almaması için yoğun bir diplomasi faaliyeti yürütmüş fakat netice alamamışlardı. Avrupa Komisyonu Genişlemeden Sorumlu Üyesi Günter Verheugen, "metne konulan Kıbrıs üyelik için ön koşul değil, fakat gerçekçi bir tespittir" diyerek gelinen durumu özetlemişti.¹⁴³ İlerleme Raporu ekindeki Strateji Belgesi'nde bulunan bu beyanla Türkiye'nin yıllardır sürdürdüğü, Kıbrıs ile AB üyelik sürecini ayrı tutma politikasının, sonuç vermediği, üyeliğin Kıbrıs ile dolaylı olarak da olsa bağlantılı hale geldiği gerçeği açıkça ortaya çıkmıştı.

vi) Ankara'nın Seçimlere Yaklaşımı ve Çözüm Arayışları

Türk dış politikasının karar alıcıları 2003 yılı boyunca Mayıs 2004'e kadar Kıbrıs'ta çözüme ulaşılması ve bu çözümün Denктаş olmadan olmayacağı tezini benimsemişlerdi. Kıbrıs'ta ise taraflar 14 Aralık'taki seçimleri bekliyordu. Daha öncede söylendiği gibi seçimler bir anlamda Annan Planı'nın da oylamasına dönüşmüştü. Ankara, seçimlerin demokratik bir ortamda gerçekleşeceğini, muhalefet de kazansa Türkiye'ye rağmen bir şey yapılamayacağını düşünüyordu. Denктаş ise seçim çalışmalarında açıkça iktidardaki UBP ve DP'ye destek vermişti. Seçimlere az bir süre kala Denктаş'ın danışmanı Mümtaz Soysal, Annan Planı'na alternatif bir plan hazırladıklarını ve Belçika modelini istediklerini ilan etmişti.¹⁴⁴ Başbakan Erdoğan 15 Kasım'da KKTC'nin kuruluş törenlerine katılmak üzere geldiği Lefkoşa'da, "Türkiye'nin Kıbrıs'ta adil ve kalıcı bir çözüm istediğini, ne pahasına olursa olsun türü çözümlerin söz konusu olamayacağını, seçimlerin şeffaf ve demokratik bir ortamda yapılması gerektiğini" söyleyerek, Türkiye'nin KKTC'ye olan desteğini bir kez daha dile getirdi. Seçimlerden muhalefet bloğunun galip çıkacağını düşünen ABD ve AB ise, seçimler sonrasındaki müzakereler için çalışmalara başlamıştı. Bu bağlamda, seçimlere bir aydan az

¹⁴² Fikret Bila, "14 Aralık'ta Annan Planı Oylanacak", *Milliyet*, 8 Aralık 2003. s. 16.

¹⁴³ *Radikal*, 6 Kasım 2003. s. 10.

¹⁴⁴ *Milliyet*, 14 Kasım 2003. s. 18.

süre kala ABD'nin Kıbrıs Özel Temsilcisi Thomas Weston Türkiye'ye gelmiş, çözümün Annan Planından geçtiğini söylemişti.¹⁴⁵

Seçimlerin favorisi olarak görülen CTP-BG'nin genel başkanı Talat, seçimler sonrasında Denктаş'ı mutlaka müzakerecilikten alacaklarını, hükümete geldiklerinde Türkiye'nin kendilerini dikkate almak zorunda olduğunu, Türkiye'nin kendilerine zorla karar aldırılmayacağını bir kez daha tekrarlayarak kararlılığını seçmenine göstermek istemişti. Muhalefet partileri seçim kampanyalarını Annan Planı üzerine kurarken, iktidar partileri Annan Planı karşıtlığı üzerine kurmuşlardı. Böylece seçimler Mart ayında Denктаş'ın reddettiği Annan Planı'nın fiili referandumu olma gibi kritik bir pozisyona ulaşmıştı.¹⁴⁶ Seçimleri izlemek üzere pek çok ülkeden gözlemci de KKTC'ye gelmişti.

Seçimlere on gün kala Denктаş,

AB'nin Kıbrıs'ın tümünü üye yapmak istediğini, Rumlarla anlaşma masasına oturabilmesi için, Rumların Kuzeyi düşmandan temizleyecekleri söyleminden vazgeçmelerini. İki egemen halk, iki devlet ile Türkiye'nin garantörlüğünü kabul etmeleri gerektiğini. Annan Planının Türkiye'den gelen yurttaşlardan kırk beş bininin kalmasına izin verdiğini. Yabancıların, özellikle ABD, Avrupalı ve İngiliz diplomatların muhalefet lehine açıkça propaganda yaptığını, AB'nin destek paketinin muhalefete yakın STÖ'ler ile muhalefete ait üç belediyeye yönelik olduğunu, diğer yirmi sekiz belediyenin yardımdan yararlanamadığını...¹⁴⁷ söylüyordu.

AB'nin Kıbrıs ile ilgili algısı Denктаş ve Türkiye'nin sık sık vurgulama gereği duyduğu yaklaşımın çok uzağındaydı. Bu görüşleri dile getiren, Verheugen ise Belçika Senatosu'nun Dışişleri Komisyonu'nda yaptığı konuşmada,

¹⁴⁵ **Milliyet**, 18 Kasım 2003. s. 18.

¹⁴⁶ Sedat Ergin, "Referandum", **Hürriyet**, 3 Aralık 2003. s. 6.

¹⁴⁷ **Radkial**, 4 Aralık 2003. s. 11.

Türkiye'nin [ve Denktaş'ın] Kıbrıs'ta modası geçmiş görüşler savunduğunu, generallerin kamuoyunu yanılttığını, Kuzey Kıbrıs seçimlerinin muhalefetin kazanması durumunda AB'nin seçimleri kabul edeceğini, aksi durumda seçimlerin yasal olmadığını, Denktaş'ın çözümsüzlüğün baş aktörü olduğunu...¹⁴⁸ söylüyordu.

Verheugen'nin sözleri aslında malumun ilanıydı fakat bu sözler Türkiye'de ve KKTC'de şok etkisi yarattı ve kabul edilemez olarak nitelendirildi. Seçimler yaklaşırken KKTC'de halk çözüm-çözümsüzlük ekseninde ikiye ayrılmış, Türkiye'den gelen Türkler ile Kıbrıs'ta doğan Türkler arasındaki ayrım bazı konularda derinleşmiş, bazı alanlarda ise etkisizleşmişti. ABD elçisinin ve Verheugen'nin ziyaretleri ise muhalefeti zor durumda bırakmıştı. Seçimler öncesinde partiler arasındaki çekişme de kızışmış, UBP lideri Derviş Eroğlu, seçimler sonrasında CTP ile koalisyon kurmayacaklarını, böyle bir ihtimal doğduğunda erken seçime gideceklerini söylemişti. Seçime doğru gidilen bu dönemde favori olan CTP ve sol partiler seçim yaklaştıkça puan kaybetmeye başlamışlardı. Muhalefetin halk nezdinde itibar kaybetmesinde, AB, Rumlar ve ABD'nin bu partilere açık desteğinin yanında Denktaş'ın açıklamaları da etkili olmuştu.¹⁴⁹

Aralık ayı başında Türkiye taktik bir kararlar, Loizudo davası benzer davaların iki yıl ertelenmesi şartıyla mahkûm olunan bir milyon Euro tutarındaki tazminatı ödeme kararını uygulamaya koydu. Tazminat ödendi ve benzer davalar 2005'e ertelenerek sorun geçici bir süreyle de olsa çözümlenmiş oldu. Bu manevra ile benzeri davaların KKTC'de kurulan mülkiyet komisyonlarına gitmesinin de önü açılmış, Avrupa Komisyonu'nun Türkiye'ye uygulayacağı yaptırımların önüne geçilmişti. Aynı zamanda, üyelik sürecinin bu dava nedeniyle sekteye uğraması engellenmişti. Bu esnada Rum lider Papadopoulos, KKTC seçimlerine bir hafta kala bir mektup göndererek, güvenlik, Türkiye'den KKTC'ye gidip yerleşen Türkler, Güneyden Kuzeye dönme imkânı doğan Kıbrıslı Rum göçmenler, Ada'da kalacak Türkiye ile Yunanistan'ın asker sayısı ve 14 maddelik ekonomik konularla ilgili olmak üzere, Planda 14 maddelik değişiklik isteğini Annan'a ilettili.¹⁵⁰ Bu gelişmeler yaşanırken tarihinde ilk defa dünya kamuoyunu bu kadar meşgul eden KKTC seçimlerinin yapılacağı 14 Aralık gününe de ulaşıldı.

¹⁴⁸ **Radkial**, 4 Aralık 2003. s. 11.

¹⁴⁹ Soli Özel, "KKTC'de İkinci Seçim Olur", **Sabah**, 5 Aralık 2003. s. 13.

¹⁵⁰ **Milliyet**, "Rumlar Havadan Atılacak Silahlardan Korkuyormuş", 9 Mart 2004. s. 17.

vii) 14 Aralık Genel Seçimleri

Seçim öncesi yaşanan hızlı trafik ve sert mesajlar sonucu seçimlerden siyasi kriz çıkması, başka bir deyişle koalisyon kurmayı zorlaştıracak bir sonucun oluşması ihtimali doğmuştu. Daha önceki seçimlere bakıldığında KKTC’de Sağın %70, Solun ise %30 oy potansiyeline sahip olduğu görülmektedir. AB ve ABD’den gelen beyanlar, seçimleri iktidar partileri UBP ve DP’nin kazanması durumunda uzlaşmazlığın süreceği, Türkiye’nin uluslararası toplumda ve AB üyelik sürecinde karşılaşması muhtemel sorunları da beraberinde getireceği şeklindeydi. Oysa muhalefetin, özellikle CTP’nin kazanması durumunda ise, müzakerelerde ve pazarlık masasında Türkiye’nin ve KKTC’nin eli zayıflayacaktı.¹⁵¹ Seçimler öncesinde CTP, birleşik güçler adı altında işadamları ve STÖ’lerle işbirliğine gitmişti. Yine Denktaş’a karşı söylemini sertleştiren CTP lideri Talat, seçim öncesinde Türkiye’ye ılımlı mesajlar vermişti. Söz konusu gergin trafik içinde 14 Aralık seçimleri barış ve hoşgörü ortamı içerisinde yapıldı. Seçimler, Kıbrıs tarihinde ilk defa bu kadar çok gözlemci tarafından izlenmiş, sonuçları değişik devletler tarafından takip edilmiş ve haberlere konu olmuştu. İlk gelen sonuçlardan anlaşıldığı kadarıyla sağ ile sol arasındaki makas kapanmış, sağın %70 lik oy oranı %50'lere gerilemişti. Solun en büyük partisi CTP 33 yıllık tarihinde ilk defa % 35.1’lik oy oranı ile birinci parti olmuştu.¹⁵²

1993’teki seçimlerde CTP’nin oy oranı %24, 1998’teki seçimlerde 13.4 idi. Bu oranlarla CTP, UBP ve DP’den sonra üçüncü parti olabilmişti. Sağ kanatın en büyük partisi UBP tarihinde ilk defa birincilikten ikinciliğe düşmüş ve oyların %32.9’unu almıştı. UBP 1998’deki seçimlerde %40.4’lük oy oranı ile birinci partiydi. İktidarın küçük ortağı DP oyların %12.9’unu almıştı. DP, 1998’teki seçimlerde %22.6’lık oy oranına sahipti. Muhalefet kanadının ikinci partisi, BDH %13.1 oranında oy almıştı. UBP ve DP tabanından oy almayı planlayan ÇABP barajı aşamayıp Meclise girememişti. Seçimler sonucunda; CTP: 19, UBP: 18, DP: 7, BDH: 6 sandalye kazanmıştı. Tek başına hiçbir parti hükümet kurmak için yeterli çoğunluğu sağlayamamış, Denktaş’ın oğlu Serdar Denktaş’ın Genel Başkanlığını yaptığı DP koalisyon hükümeti kurulması için kilit konuma gelmişti.¹⁵³ Ortaya çıkan aritmetiğe göre seçimlerde muhalefet kanadı blok olarak oyların %50’ye yakını almıştı. Milletvekili dağılımları ise sağ kanat: 25, sol kanat: 25 olmak üzere eşit dağılmıştı. Ne sağ kanat, ne de sol

¹⁵¹ Taha Akyol, “Kıbrıs Nereye?”, **Milliyet**, 13 Aralık 2003.

¹⁵² **Milliyet**, “KKTC Bölündü”, 15 Aralık 2003. s. 1.

¹⁵³ Erdal Güven, “Bu Seçimin Kazanımı Yok”, **Radikal**, 16 Aralık 2003. s. 5.

kanat diğer taraftan en az bir partinin katılımı olmaksızın koalisyon kurabilecek çoğunluğa ulaşamamıştı.

AB ve ABD başta olmak üzere dış basın seçimlerden muhalefetin oylarını artırarak %50'ye yaklaşmasını sevinçle karşılamıştı. Rum ve Yunan medyası, milletvekili sayılarının eşit olmasının Denktaş'ın elini güçlendirdiğini yazmıştı. Ortaya çıkan meclis aritmetiği aslında Seçimler sonucunda, Denktaş'ın CTP lideri Talat'a hükümeti kurma görevini vermeyeceği iddiaları üzerine seçimlerin yenilenmesi ihtimali ortaya çıktı. Ankara, kilitlenen sürece müdahale ederek, seçimlerin yenilenmesini değil, bir an önce koalisyon hükümeti kurulmasını istiyordu. Hükümet kurulduktan sonra Annan Planı temel alınarak yeni bir yaklaşım hazırlanması ve müzakere masasına dönülmesini planlanmaktaydı.¹⁵⁴ Seçim sonuçlandıktan sonra mevcut tabloya bakan CTP, Denktaş'ı müzakerecilikten alacağı söylemini değiştirmek zorunda kaldı ve söylentilerin aksine hükümeti kurma görevini alan CTP'nin UBP ile koalisyon görüşmelerinden sonuç alınamadı. CTP bunu üzerine koalisyon için DP'ye yönelmek zorunda kaldı. Denktaş ise Annan Planı karşıtı söylemini seçimler sonrasında da devam ettiriyordu.

Bu esnada Kıbrıs sorununun gittikçe aleyhte işleyen bir sürece dönüştüğünü gören Ankara, çözüm yolunda yeni çıkışlar oluşturmak için çalışmalarını yoğunlaştırdı. Bu amaçla Türkiye'nin AB üyesi ülkeler ile NATO üyesi ülkelerde görev yapan büyükelçileri ve BM daimi temsilcisi istişare toplantısı için 23 Aralıkta Ankara'ya çağrıldı. İstişare toplantısının gündemini, Türkiye-AB ilişkileri, Kıbrıs sorunu ve Türkiye'nin müttefikleri ile ilişkileri oluşturuyordu. Toplantıda Kıbrıs stratejisi konusunda da büyükelçilere bilgi aktarıldı. Böylece dış politikada tek sesliliğin sağlanması amaçlanmıştı.

viii) Ankara'nın Annan Planı Temelinde Çözüm Arayışları ve 2004'ün İlk Ayları

2004 yılına hükümet krizi ile girildi çünkü KKTC'de seçimlerin üzerinden 17 gün geçmiş olmasına rağmen halen hükümet kurulamamıştı. CTP'nin hükümet kurma çalışmaları devam ediyordu. Koalisyon ortaklığı için CTP ile DP arasında alt komisyon kurulmuştu. Müzakere masasında elini güçlendirmek ve sorunu mutabakat zemininde çözmek isteyen Ankara, Kıbrıs'ta Meclisteki dört partinin katılımı ile geniş tabanlı bir koalisyon kurulmasını istiyordu fakat bu istek Kıbrıs aritmetiğinde fazla uygulama şansına sahip değildi. Ankara'da ise, dış politika karar alıcıları arasındaki çözüm yöntemi

¹⁵⁴ M. Ali Birand, "Ankara Nihayet 'Kararı Ben Veririm' Dedi", *Posta*, 18 Aralık 2003. s. 11.

anlaşmazlığı giderilmeye ve Annan Planı temelinde çıkış bulunmaya çalışılmaktaydı.¹⁵⁵ Askeri kanat ile Hükümet arasındaki görüş ayrılığını gidermek ve ortak bir politika oluşturabilmek için bilgi alış verişi çalışmaları devam ediyordu.¹⁵⁶

Dış politika karar alıcıları ve hükümet etme erkini elinde bulunduranlar arasındaki anlaşmazlık devam ediyordu. Söz konusu anlaşmazlıklara çözüm bulabilmek amacıyla 8 Ocakta Çankaya'da Cumhurbaşkanı A. Necdet Sezer'in başkanlığında, Başbakan Erdoğan, Genel Kurmay Başkanı Özkök, Dışişleri Bakanı Gül'ün katılımı ile bir Kıbrıs Zirvesi gerçekleştirildi. Zirveden sonra ilgili makamlar arasında yakın eşgüdüm içinde ileri bir aşamaya ulaşıldığı açıklandı. Zirvede; (1) Annan Planı temelinde görüşmelerin devam etmesi, (2) Müzakereci Denктаş ile kurulacak hükümetin kendi aralarında ve Ankara ile koordineli çalışması, (3) Kıbrıs konusundaki çalışmaların Genel Kurmay Başkanlığı ile Dışişleri Bakanlığının yakın eşgüdümü içinde gerçekleştirilmesi kararlaştırılmıştı.¹⁵⁷

Zirvenin yapıldığı gün, 14 Aralık seçimlerinden sonra Cumhuriyet Meclisinde temsil edilmeye hak kazanan dört parti lideri (CTP, UBP, DP, BDH) Ankara'ya çağırılmıştı. Ankara'ya gelen liderler ilk olarak Başbakan Erdoğan ile görüştüler ve kendilerine vakit geçirmeden hükümet kurmaları telkininde bulunuldu. Kıbrıs'taki koalisyon kurma çalışmaları uzun pazarlık ve uğraşlardan sonra nihayet sonuç vermişti. Seçimler yapıldıktan yaklaşık bir ay sonra, 11 Ocakta, CTP ile DP, CTP Lideri M. Ali Talat'ın başbakanlığında bir koalisyon kurmak için anlaştılar.¹⁵⁸ Koalisyon protokolünde Annan Planı'nın müzakere edilebilir hale getirilmesine çalışılması ve müzakerelerin Plan temelinde, Ankara ile koordineli olarak yürütülmesi kararlaştırılmıştı. Plan, kabul edilmese de referanduma götürülmek şartı ortadan kaldırılarak müzakere edilebilir hale gelecekti.

ix) Annan Planı'nın Yeniden Müzakere Zemini olması ve 24 Nisan Referandumu

Kıbrıs sorununa çözüm bulabilmek ve Ada'da on yıllardır devam eden anlaşmazlığı ortadan kaldırmak amacıyla 2002 yılının sonunda gündeme gelen Annan Planı görüşmelerinde, 2003 yılında ve 2004 yılının ilk günlerinde çözüme yönelik herhangi bir ilerleme sağlanamamıştı. Son iki yılda çözüm

¹⁵⁵ Fikret Bila, "Zirveden Sonra MGK", *Milliyet*, 8 Ocak 2004. s. 1.

¹⁵⁶ *Tercüman*, 31 Aralık 2003. s. 10.

¹⁵⁷ *Milliyet*, "Kıbrıs İçin Üç Şart", 9 Ocak 2004. s. 1.

¹⁵⁸ *Milliyet*, "KKTC Başkanı Talat", 12 Ocak 2004. s. 1.

yolunda olumlu adım atılamamış olmasında Rumların AB üyeliğini garantiye almalarının ve özellikle AB temsilcilerinin kendilerine sağlamış olduğu şartsız desteğin büyük etkisi vardı. Fakat 2004 yılının ilk ayından itibaren Annan Planı son bir çözüm umudu olarak yeniden gündeme getirildi. Bu amaçla, iki toplum liderinin ve Türkiye ile Yunanistan Hükümet yetkililerinin görüşmelerinden sonra BM Genel Sekreteri Kofi Annan her iki tarafa; üzerinde BM uzmanları tarafından çalışılarak son şekli verilmiş olan Annan Planı'nı tekrar sundu.¹⁵⁹

Annan Planı uzlaşma görüşmeleri bu sefer New York'ta değil İsviçre'de yapılacaktı ve KKTC, Başbakan Mehmet A. Talat tarafından temsil ediliyordu. Denktaş, Kıbrıs'ta sürdürülen müzakerelerde temelde bir değişiklik olmadığını söyleyerek İsviçre'de yapılacak olan dördü zirveye katılmayacağını açıklamıştı. Yunanistan'da da temsil düzeyini düşük tutarak Başbakan Kostas Karamanlis'in İsviçre'ye gitmemesi yönünde bir eğilim belirlemişti.¹⁶⁰ Dördü zirveye Türkiye ve Yunanistan Dışişleri Bakanı, Kıbrıs Rum ve Türk tarafı ise Başbakan düzeyinde katılacaktı.

Annan Planı ile ilgili en önemli sorunlardan bir tanesi "mülkiyet sorunu"du.¹⁶¹ Annan Planı Taslağı'nda ise bazı değişiklikler yapılmıştı.¹⁶² Dördü zirve 25 Mart'ta İsviçre'nin Bürgenstock Kenti'nde (Lozan yakınlarında) başladı. Zirve'ye Türkiye Dışişleri Bakanı Abdullah Gül, Yunanistan Dışişleri Bakanı, KKTC Başbakanı Mehmet A. Talat ve GKRY Cumhurbaşkanı Tasos Papadopoulos katılıyordu. Görünürde en yüksek temsil düzeyi GKRY tarafında olmasına rağmen, çözüme en uzak taraf da yine GKRY idi.

Görüşmelerde ele alınan en sorunlu konu sınırların Rumlar lehine değiştirilmesi ile Güney'deki Rumların tekrar Kuzey'e yerleşmesiydi. Bu durumda hem nüfus dengesi bozulacak hem de Kuzey'deki geri yerleşmeler esnasında problemler çıkacaktı. KKTC heyeti Mart sonunda son şekli ilan edilecek olan Annan Planı'nın özellikle yerleşim sorunu ve sınır değişikliği konusunda Türk Toplumunu aleyhinde hüküm içermeyeceğini ve geri dönüşün sınırlandırılacağını ümit ediyordu. Rumlar ise, garantör devlet tanımının devam etmesi, idarenin nüfus temelli olmaması ve Ada'da az sayıda da olsa Türk

---

¹⁵⁹ Savvas Daniel Georgiades, "Public Attitudes Towards Peace: The Greek-Cypriot Position", **Journal of Peace Research**, C. 44, No. 5 (Eylül 2007). s. 575; **Milliyet**, "İşte O Plan", 10 Şubat 2004. s. 15.

¹⁶⁰ **Kıbrıs Gazetesi**, 18 Mart 2004.

¹⁶¹ **Kıbrıs Gazetesi**, 17 Mart 2004.

¹⁶² **Kıbrıs Gazetesi**, 18 Mart 2004.

askerinin bulunmasına izin verilmesi gibi esaslı nedenlerden dolayı Planı kabul edilebilir bulmuyorlardı.¹⁶³

Yukarıda açıklanan nedenlerden ötürü her iki taraf da Bürgenstock şehrinde devam eden görüşmelerden daha çok Plan'daki hükümlerin kendi lehlerine revize edilmesi için yoğun bir diplomasi faaliyeti başlattı.¹⁶⁴ 30 Mart aynı zamanda Türkiye'de yerel seçimlerin yapıldığı tarihle üst üste gelmişti ve Kıbrıs'ta çözüm için inisiyatif alan AK Parti Hükümeti seçimlerden güçlenerek çıktı. Bu durum dünya kamuoyunda çözüm yolunda ümitleri artırıcı bir etki yarattı.¹⁶⁵

30 Mart 2004 tarihinde Annan Planı'nın son hali üç dilde (Türkçe, İngilizce ve Yunanca) olarak bir bütün halinde yayınlandı. Son sunulan Plan başladığı günden 2004 yılına kadar geçen sürede çözüm aranan 4. Taslaktı. Son açıklanan Taslak Plan ile Kıbrıs'ta, iki eşit devletten oluşan bir konfederasyon oluşturuluyordu. BM ve BM Güvenlik Konseyi Plan'ı destekliyordu fakat GKRY Cumhurbaşkanı Tasos Papadopoulos halen Annan Planı'nın kabul edilemez olduğu görüşündeydi. Rum gazeteleri de hemen hemen toplu halde halinde Plan'ın bu şekliyle kabul edilmesinin imkansız olduğunu yazıyordu.¹⁶⁶ Annan Planı ekleriyle birlikte dokuz bin sayfadan oluşuyordu ve bu kadar kısa sürede tamamen incelenmesi imkansızdı.¹⁶⁷

Rum Lider Papadopoulos, GKRY 1 Mayıs'ta AB üyesi olduktan sonra Annan Planı'nın Rum istekleri doğrultusunda revize edilerek Kıbrıs'ta çözüme ulaşılabileceğini düşünüyordu ve açıklandığı günden itibaren son şekli ile Annan Planı temelli bir çözümü kabul edilebilir bulmuyordu. Bu nedenle dörtlü zirvede yapılan görüşmelerde hiçbir konuda uzlaşma sağlanamadı.¹⁶⁸ Bürgenstock'taki müzakerelerden çok fazla sonuç çıkmayacağı belliydi ve bazı kısmı değişikliklerden sonra 4. Annan Planı'nın Güney'de ve Kuzey'de referanduma sunulmasına karar verildi. Her iki taraf da evet ve hayır konusunda bölünmüş ve istediği sonucu elde etmek için çalışmaya başlamıştı. Bu esnada Aralık 2003 seçimlerinden sonra KKTC'de kurulmuş olan koalisyonun büyük ortağı CTP, Nisan ayı başında referandumda evet diyeceğini ilan etti.¹⁶⁹

¹⁶³ Georgiades, a.g.m., s. 575.

¹⁶⁴ **Milliyet**, 30 Mart 2004.

¹⁶⁵ Sami Kohen, "Seçim'in "dış" Etkisi", **Milliyet**, 30 Mart 2004.

¹⁶⁶ **Hürriyet**, 30 Mart 2004.

¹⁶⁷ Denktaş: "Sözlü AB Garantisiyle Risk Almak Şehitlere Yakışmıyor", **Milliyet**, 7 Nisan 2004.

¹⁶⁸ Georgiades, a.g.m., s. 575.

¹⁶⁹ **Milliyet**, Kıbrıs'ta Geri Sayım Başladı, Tavırlar Belli Oluyor, 7 Nisan 2004.

Koalisyonun diğer ortağı DP'nin tutumu belirsizken, Ana Muhalefet Partisi UBP'in hayır demesi bekleniyordu. BDH ve TKP ise evet diyecekken meclis dışındaki MAP ile KAP hayır diyeceklerini açıklamışlardı. Rum tarafında ise, Papadopoulos ve partisi DİKO hayır diyeceklerin başını çekiyordu, AKEL evet diyeceğini açıklamıştı, Ana Muhalefet Partisi DİSİ kararını henüz açıklamamıştı. Rum Lider Papadopoulos ile benzer olarak Denктаş da hayırcılar arasındaydı.¹⁷⁰ Ankara, Planı destekliyordu fakat askeri kanat çekincelerini MGK'da açıklayarak Plan'a mesafeli yaklaşmayı tercih etmişti. Askeri kanadın çekinceleri temel olarak üç başlık altında toplanmıştı: (1) Çözümün Avrupa Birliği'nin birincil hukuku haline getirilmesinin garanti altına alınmamış olması, (2) Uygulamada sorunlar çıkabileceği olasılığı, (3) Türk varlığının, Türkiye'nin garantörlüğünün ve iki kesimlilik ilkesinin zayıflatılmaması için uygulamada özen gösterilmesi gerektiği şeklindeydi.¹⁷¹

Türkiye'deki hem sağ hem de sol eğilimli siyasi partilerin büyük kısmı ise Annan Planı temelli bir çözüme karşıydılar ve temsilcileri Ada'ya giderek Plan'a hayır denilmesi için aktif olarak çalıştılar.¹⁷² Buna rağmen, 24 Nisan 2004 tarihinde yapılan referandumda, KKTC halkının %65 gibi büyük çoğunluğu Plan'a evet oyu verirken, Rum tarafı %76 gibi ezici bir çoğunlukla hayır oyu verdi. Ortaya çıkan sonuç zaten bekleniyordu fakat yine de dünyada büyük bir infial yarattı ve şaşkınlıkla karşılandı.¹⁷³ Oylamadan bir hafta sonra da GKRY AB üyesi olarak Annan Planı temelli son çözüm umudu da ortadan kalkmış oldu. GKRY Yönetimi, referandumda hayır oyu kullanması nedeniyle AB ve BM'den kendilerine yönelik sert eleştirilerin gelmesinden korkuyordu fakat böyle bir durum yaşanmadı.¹⁷⁴ Rumlar bir defa daha AB'nin çifte standardından ve BM'deki işbirlikçilerinin desteğinden sonuna kadar yararlanmışlardı.

Plan, Rumların hayır oyları ile reddedildikten sonra, ilk günlerde KKTC'ye yönelik ambargonun kaldırılması ve Kıbrıs Türk Halkına bazı iyileştirmelerde bulunulması gündeme geldi. Fakat tüm bu girişimler daha sonra Rumlar tarafından engellendi. Plan reddedildiğinde Aralık ayında Türkiye'ye tam üyelik tarihinin verilip verilmeyeceği belirsizdi ve AB yine Rumların ve

¹⁷⁰ **Milliyet**, Kıbrıs'ta Geri Sayım Başladı, Tavırlar Belli Oluyor, 7 Nisan 2004; Susan Sachs, "Torn Cyprus Votes on Saturday: Will It Enter Europe United?", **New York Times**, April 24, 2004.

¹⁷¹ Fikret Bila, "MGK Bildirisi", **Milliyet**, 07 Nisan 2004; Mehmet Ali Birand, "Asker Topu Hükümete Attı", **Posta**, 07 Nisan 2004.

¹⁷² **Kıbrıs Gazetesi**, 23 Nisan 2004.

¹⁷³ Susan Sachs, "Greek Cypriots Reject a U.N. Peace Plan", **New York Times**, April 25, 2004.

¹⁷⁴ Yorgo Kırbaki, "Hem Hayır Dediler Hem Korkuyorlar", **Milliyet**, 25 Nisan 2004.

Yunanistan'ın dümen suyunda hareket etme eğilimindeydi.¹⁷⁵ Annan Planı reddedildikten bir müddet sonra Türkiye-AB ilişkilerinin geleceği yeniden gündeme geldi. Kıbrıs'ta devam eden yoğun diplomasi trafiği nedeniyle AB ile ilişkiler ikinci plana itilmişti. 2004 Aralık ayında yapılacak zirvede Türkiye'ye tam üyelik statüsünün tanınması bekleniyordu ve bu durum KKTC'nin de geleceği ile doğrudan ilintiliydi. 2004 yılının Mayıs ayında yapılabilecek bir değerlendirmede Türkiye'ye tam üyelik statüsü tanınmazsa ortaya çıkabilecek olası gelişmeleri şu şekilde sıralamak mümkündür.

x. 2004 Yılı Aralık Ayında Türkiye'ye Müzakere Tarihi Verilmeyip GKRY'nin Üyeliği Durumunda Ortaya Çıkması Beklenen Gelişmeler

Kıbrıs'taki çözümsüzlüğün devam edeceğinin anlaşılmasından sonra Türkiye'nin 2004 Aralık ayında tam üyelik için müzakere tarihi alması çok önemliydi. Aksi durumda ortaya çıkması öngörülebilir gelişmeler şu şekilde sıralanabilir:

(1) GKRY 1 Mayıs tarihi itibarıyla tam üye olacağı için, Yunanistan ile birlikte, Birliğin tüm karar alma organlarında temsil ve oy hakkına sahip olacaktı. (2) KKTC'nin Türkiye ile entegrasyona gitmesi dönemin şartları içinde denklemin tüm bileşenleriyle mevcut durumu içinden çıkılmaz hale gelecekti. (3) Bunun anlamı bundan sonraki üyelik sürecinin olduğundan iki kat daha sancılı geçecek olmasıydı. (4) Bu yıllarda NATO'nun merkezi konumu aşınmaktaydı. AB üyeliği yolundan dönüldüğünde Avrupa Ordusu konusunda sağlanan garantiler gelecekte Türkiye'nin çıkarlarını korumakta yetersiz kalacaktı. (5) AB, Balkanları, Rusya'yı ve Kafkasya'yı giderek etki alanına çekmekteydi. (6) AB üyesi olamamak dış politikada bu alanlardaki hareket kabiliyetini kısıtlayacaktı. (7) İçine kapanmaya başlayacak olan zayıf ekonomi zorlanacaktı. (8) GB Antlaşması aleyhte işleyecek, pazar ve dış sermaye kaybına uğranacaktı. (9) Tüm ekonomik makro ve mikro dengeler sarsılacaktı. (10) Ortadoğu, Kafkaslar ve Orta Asya'daki siyasal ağırlık kaybedilecek, bu bölgelerde hassas dengeler üzerine kurulmuş olan ekonomik ilişkiler zayıflayacaktı. (11) Türk Cumhuriyetleri ve bağımsızlığını yeni kazanmış yakın çevre ülkeleri üzerindeki etki kalkacak prestij kaybına uğranılacaktı.

2004 yılındaki son genişlemesinden sonra AB, yakın gelecekte Avrupa coğrafyasında, ekonomik, siyasal ve askeri birlik bazında bütünleşecek dev bir

¹⁷⁵ Neşe Düzel, "Özbekistan Rum-Yunan Yanlısıdır", **Radikal**, 3 Mayıs 2004; Yasemin Çongar, "Genişleyen AB, ABD ve Biz (1)", **Milliyet**, 3 Mayıs 2004; **Milliyet**, Kuzey'e Ambargo Bitsin Tasarısı, 3 Mayıs 2004; Sami Kohen, "Herkes Kendi Yolunda mı?", **Milliyet**, 4 Mayıs 2004.

sanayi ve bilgi toplumuna doğru yol almaktaydı. AB'nin Barents Denizi, Atlantik Okyanusu, Akdeniz ve Karadeniz'le çevrelenen merkezi bir coğrafyada yerleşik, yarım milyar nüfusa, ABD'nin üstünde bir milli hasılaya ve ticaret hacmine sahip olması bekleniyordu. Böylece Avrasya'da bugüne kadar kurulmuş olan tüm dengeler değişecekti. Bu durumda AB dışında kalan Türkiye, yüzünü doğuya dönmek zorunda kalacak ve üçüncü dünya ülkesi olma yoluna girecekti.¹⁷⁶

Ekonomik gelişmişlik ve büyüme hızında 1960'lı yıllarda aynı düzeyde olduğu Portekiz ve İspanya'nın çok gerisinde kalan Türkiye ile bu ülkeler arasındaki makas açılmaya devam edecekti. 2004 yılında dünya ticareti, ekonomist Peter Drucker'in söylemiyle; AB, ABD liderliğindeki NAFTA ile Doğu Asya olmak üzere üç kutuplu bir bloklaşmaya doğru gitmekteydi.¹⁷⁷ Söz konusu üç blok dünya ekonomisinin %84'üne hakim durumdaydı. Bu bakımdan kalan %20'lik bölüme mahkûm olmamak için Türkiye'nin bu üç bloğun en büyüğü olan AB ile entegrasyonunu tamamlaması sürdürülebilir ekonomik büyüme için hayati önemdeydi.

Ayrıca, akamete uğramamış üyelik süreci, Türkiye'yi dış politikanın en uzun erimli hedeflerinden biri olan batılılaşmak ve çağdaşlaşmak hedefine ulaştıracaktı. Üyelik, modernleşme sürecinde, Cumhuriyetin kurucu felsefesini ve kurucuların geleceğe bakışını doğrulayan kilit bir aşama, aynı zamanda çok partili demokrasinin istikrarını sağlayan bir sigorta olacaktı. Bu yıllarda küresel alanda, AB dışında Türkiye'nin dahil olabileceği başka bir ekonomik yapılanma mevcut değildi. Dünyada üç tane ekonomik birliktelik vardı. Bunlar AB, NAFTA ve Şangay Beşlisi idi ve Türkiye'nin üye olabileceği tek birlik AB idi.

Güçlü ekonomik grupların dışında kalmak üretimin pazzarsız kalması sonucunu doğuracaktı. Türkiye'nin yer aldığı coğrafyadaki ülkelerin en büyük ticari ortağı AB idi. Pazar derinliği ve mali güçleri zayıf olan bu ülkeler, Türkiye'yi AB'ye açılan pencere olarak algılıyorlardı. Ege denizindeki ihtilaf, Kıbrıs sorunu mülklerle ilgili tazminat davaları AB üyeliği gerçekleştiğinde kolaylıkla çözülebilecek sorunlardı.¹⁷⁸ AB son genişlemesiyle Norveç ile İsveç hariç tüm Avrupa'yı içine almış olacaktı. Türkiye'nin bu oluşum dışında kalması, dış politika kurgusunun tüm bileşenlerini olumsuz etkileyecekti.

¹⁷⁶ 2013 yılında Türkiye'nin bir gelişmekte olan ülkeler örgütü olan Şangay Beşlisi Örgütü'ne yaklaşmak için yaptığı girişimler bu öngörüğü haklı çıkartmıştır.

¹⁷⁷ Şükrü Elekdağ, "AB'den Başka Seçenek Yok", *Sabah*, 25 Şubat 2002. s. 14.

¹⁷⁸ İlter Türkmen, "Neden AB?", *Hürriyet*, 4 Ekim 2003. s. 7.

Üye olunamaması durumunda askeri harcamalar artacağı için zorda olan ekonomik dengeler sarsılacaktır. Bu durum turizm gelirlerinde düşüşe sebep olacaktır. Dış borçlanmada kredibilite düşeceğinden daha yüksek faizlerle borç bulmak zorunda kalınacaktır. Döviz kurlarının dengede tutulması zorlaşacak ve ekonomik dengeler zora girecektir. Aynı olumsuzluklar KKTC için de geçerli olacaktır. AB üyesi olan Rumlar ilk fırsatta AB Bakanlar Konseyi'ne başvurarak adanın Türkiye'den kurtarılmasını isteyebilecektir. AB'nin Türkiye'ye askeri müdahalede bulunması ihtimal mümkün değildir fakat yaptırımların uygulanacak olması kuvvetle muhtemeldir.

Asaf Savaş Akat 2002 yılında TÜSİAD için hazırladığı raporda, AB dışında kalınması halinde Türkiye'den çıkan sermayenin giren sermayeden çok olacağı, bunun doğal sonucu olarak da 2003-2012 yılları arasındaki ortalama büyümenin en iyi ihtimalle %2.6, GSMH'nin ise bugünkü seviyede, yaklaşık 3.250\$ civarında kalacağını hesaplamıştı. Üyelik durumunda ise aynı dönemdeki büyüme hızının %7.3'e, GSMH'nin ise 9.000\$ çıkacağı hesaplanmıştı.¹⁷⁹ Üyelik ile oluşacak ortamı üniter devlet yapısı için riskli görenler fakirliğin getireceği riskleri gözden kaçırıyorlardı. Bunlara ek olarak AB ülkelerinde yaşayan yaklaşık 3.5 milyon Türk vatandaşının geleceği ve elde edilen kazanımları tehlikeye girecekti. Türkiye'nin Birliğe katılması Yunanistan ve GKRY'nin güvenliğini de garanti edecekti.

AET'nin temellerinin atıldığı ikinci dünya savaşından sonraki yıllarda Fransa, savaşın mağlubu Almanya'yı Topluluğun içine alarak, baş edemediği ezeli düşmanını etkisiz hale getirmeyi planlamış ve başarılı olmuştu. Aynı durum 2004 yılında Yunanistan ve GKRY için de geçerliydi. Hem Yunanistan hem de GKRY 2004 yılında ve gelecekte, tüm ekonomilerini silahlanmaya yöneltse de ezeli düşmanları ile baş etmeleri imkan dahilinde değildi. Arkalarına almaya çalıştıkları uluslararası toplum, ABD ve AB'nin askeri bir çatışmada, bizzat Yunanistan'ın yanında çatışmayacağı gerçeğini Yunanlılar da bilmekteydi. Zaten bu nedenle silahlanmaya bu kadar büyük meblağlarda para harcanıyordu ve bu durum gelecek yıllarda Yunan ekonomisini iflasa sürükleyecektir.

xi. Kıbrıs Sorunu'nun Tarihsel Analizi

Kıbrıs sorunu 1990 yılına kadar Türkiye, KKTC, Yunanistan, GKRY üçgeninde devam eden, süper güç rekabetine konu olan bölgesel bir sorundu. 1990 yılında Rum tarafı AB'ye üyelik için başvuruda bulundu. Böylece sorun,

¹⁷⁹ A. Savaş Akat, "AB ve Ekonomik Büyüme", *Sabah*, 9 Haziran 2002. s. 11.

dış aktörlerin etkin olarak katıldığı, uluslararası bir problem haline geldi. Rumlar kendi iç kamuoylarında ve uluslararası ortamda, masumu oynamaktadır. Rum tarafı ve Yunanistan'da Kıbrıs tarihi ile ilgili yazılan tüm kitap ve metinlerde, tüm olaylardan Türkler ve yabancılar sorumlu gösterilmekte, Yunan-Rum tarafı haksızlığa uğramış izlenimi verilmektedir. EOKA ve Grivas hakkında tek kelime olumsuz metin yazılmamaktadır. Makarios'un uygulamaya koyduğu tedhiş eylemleri, 1963 yılındaki "13 maddelik" metin konusunda sergilediği tutum, 1963-1974 yılları arasında Türklere karşı uyguladığı sistematik soykırım, Acheson Çözüm Planlarını çarpıtması, 1968-1978 yılları arasında gerçekleşen toplumlararası görüşmelerde uzlaşmaz tutumundan vazgeçmemesi ve çözüm için güç kullanımını yeğlemesi, EOKA-B'nin Grivas başkanlığındaki katliamları yazılı kaynaklarda yine aynı şekilde yer almaktadır.¹⁸⁰ Tüm anlatılanlardan, Makarios ve Grivas'ın efsane haline getirilmesinden sonra Rum toplumunun Türklerle anlaşmayı istemesi zorlaşmaktadır.

Kıbrıs konusunda Türkiye'nin kendi tezlerini işlemesi, karşı tarafı suçlaması meseleyi hafifsemektir. 1974'te gerçekleştirilen özellikle ikinci müdahale uluslararası hukuk temelinde yapılmış bir Barış Harekâtıdır. Oysa uluslararası toplum olayı, egemen ülkede yaşayan bir azınlığın dış müdahale ile bütünden koparılması ve işgal edilen topraklarda bağımsız devlet haline getirilmesi olarak kabul etmiştir. Uluslararası ortamda Türkiye ile iyi ilişkileri olan ve KKTC'yi tanıyacak devletler vardı(r). Fakat tanıma, üçüncü devletlerde yaşayan azınlıklara dışarıdan yapılacak müdahaleleri yasallaştıracağı için gerçekleşmemiştir. Örneğin, Türkiye Azerbaycan için Ermenistan'a askeri ambargo uygularken ve her alanda Azerbaycan'ı desteklerken, Azerbaycan bile KKTC'yi tanımamaktadır. Çünkü bu tanıma Ermenistan'ın Karabağ işgalini de tanımak anlamına gelecektir.¹⁸¹ Mesele çok bilinmeyenli bir denklem halini almıştır. İlk yapılması gereken geçmişte yapılanların değerlendirilmesi ve yanlışlardan gerekli derslerin çıkarılmasıdır. Bugün AB'nin ve ABD'nin Kıbrıs'ta taraf olduğu tartışılmaz bir gerçektir. Girit de aynı işbirliği çerçevesinde Osmanlı Devleti'nden koparılmıştı. Batı medeniyetinin temellerini

¹⁸⁰ Aleksis Irakilidis, **Ta Nea, Radikal**, 7 Eylül 2002, s. 8; Adams, a.g.m., s. 101; Loizos, a.g.m., s. 641-642. EOKA-VITA örgütünün Kaji isimli militanı, "Gazievran adlı Türk köyüne saldırdıklarını ve bir evdeki yedi Türkü, küçük bir çocuk dahil makineli tüfekle öldürdüğünü, fakat bunun savaş olduğunu" anlatmaktadır. Oysa söz konusu tarihte Kıbrıs'ta savaş yoktu ve EOKA militanları kanlı katliamlarını meşrulaştırmak için bu söylemi kullanıyorlardı. Yine, 1974 harekâtı esnasında Türk Ordusunun önünden kaçan Argaki Köyündeki Rumlar'dan EOKA VITA üyesi olanlar, kaçmadan önce köyde bulunan yaklaşık elli yaşlı Türkü öldürmek istemiş fakat Türk Ordusu'nun bunun intikamını alacağından korkularak söz konusu katliamdan vazgeçilmiştir. Bkz. Loizos, a.g.m., s. 641-642 ve 645, 651.

¹⁸¹ Bahçeli, a.g.m., s. 209.

oluşturan yapıda Yunan kültür mirasının temel taşlardan biri olduğu kabul edilmektedir. Bu durum son iki asırda Yunanistan'a hak etmediği avantajlı bir pozisyon sağlamış ve çifte standartların dile getirilmeyen gerekçesi olmuştur.

Kıbrıs sorunu çok bilinmeyenli çözümsüz bir denkleme benzetilebilir. Söz konusu çok bilinmeyenli çözümsüz denkleme çözerken önce çözüme en yakın bileşenlerden başlanması ve sabit değerli değişmeyenlerle uğraşarak vakit geçirilmemesi gerekir. Kıbrıs politikasında bu durum hayatiyet arz etmekteydi ve halen bu durum değişmemiştir. Denklemin karşı tarafında 1) GKRY uluslararası ortamda resmen tanınmaktadır ve uluslararası alanda tüm adayı temsil etmekteydi, 2) Dünya siyasetini yönlendirenler Yunan hayranıdır ve Rumlarla ilgili sorunlarda tarafgir davranmaktaydılar, 3) Türkiye'nin AB üyeliğinin önündeki en büyük engel Kıbrıs'taki çözümsüzlüktü, 4) Çözümün, çok kısa bir zaman aralığına sıkışmıştı, kum saati Türklerin aleyhine, Rumların lehine akıyordu, 5) GKRY, 2004 Mayıs ayında AB'nin tam üyesi olmuştu, 6) Kıbrıs ile entegrasyon tehditleri sonuç vermeyecekti, 6) 1974'den sonra oluşan fiili dengenin bir çözüme olduğu gibi dahil edilmesi mümkün değildi, 7) Çözümsüzlük artık çözüm değildi ve statüko değişmek zorundaydı.

Rumların değiştiremeyeceği sabit değerli değişmeyenler ise; 1) AB üyeliği yoluyla Kıbrıs sorununu kendi tezleri doğrultusunda çözmeleri mümkün olmayacaktı, 2) 1960'da kurulan düzen Rumların ihtirasları neticesinde yıkılmıştı, 3)1960 öncesine dönmek mümkün değildir, 4) Kıbrıs'ın Kuzey'ine dönebilme ihtimalleri ortadan kalkacaktır, 5) Türkiye'nin AB'den uzaklaşması içinde buldukları güvenli ortamı kırılğan hale getirecektir, 6) Silahlanmaya daha fazla kaynak ayıracakları için ekonomileri zorlanacak ve fakirleşeceklerdi, 7) En önemlisi hiçbir AB ülkesi askeri Rumlar için Türkiye ile savaşmayacaktı. Bu nedenle Rumların Türkiye ile askeri alanda baş edebilmeleri öngörülebilir gelecekte mümkün değildi.

2004 yılında Annan Planı Rumlar tarafından reddedildikten sonra ulaşılabilecek her çözüm önemli eksileri beraberinde getirecekti. Çözümün artıları zamana yayılacağı için eksiler daha fazla hissedilecekti.¹⁸² Bu sabit değerler Yunan dış politikasının artı çarpanı iken Türkiye'nin Kıbrıs politikası açısından eksi çarpanı temsil ediyordu. Tüm bunların yanında, Türkiye'ye bağlı olan ve Yunanistan'ın artı hanesine yazılan altıncı sabit değer Kıbrıs politikasındaki tutarsızlıktı. Oysa Rumlar kendi açılarından çok tutarlı bir politika

¹⁸² İlter Türkmen, "Kıbrıs Senaryoları", *Hürriyet*, 14 Eylül 2002. s. 20.

izlemekteydiler. Şöyle ki; Türkiye 1950’li yıllardan 1974 barış harekâtına kadar Kıbrıs’ta siyasal temellere dayanan bir federasyon yapısını savunmuştu. Barış harekâtından sonra bu tezinden vazgeçerek coğrafi temellere (taksime) dayanan bir federasyon tezini savunmaya başlanmıştır. Rum Kesiminin AB tam üye adaylığından sonra konfederasyon tezi savunulmaya başlanmış ve son olarak da Rumların AB üyeliğiyle KKTC ile entegrasyon planları gündeme getirilmiştir. Bu son tezin uygulanamayacağı 2004 yılında da açıkça belliydi.

Yaklaşık her on yılda bir yeni tez geliştirilerek dört farklı tez savunulmuştu. Rum kesimi ise tek tez üzerinde, 1960 Antlaşması ile kurulan düzenin geri gelmesini savunmaya devam etmiş ve tüm politikalarını buna göre düzenlemiştir. Rumlar, politik bir akıllılık yaparak 1960’ta kurulan düzeni korumuşlardır ve bu düzen ile AB üyesi olmuşlardır. Örneğin; Rum Kesiminde resmi dil halen İngiliz’cedir. Rum tarafında tedavülde olan Kıbrıs Lirasının üzeri üç dilde, İngilizce, Türkçe ve Rumca yazılmaktadır. Resmi televizyonda ve radyo kuruluşlarında haberler üç dilde yayınlanmaktadır. Aleyhte gelişen diğer bir konu da, dünyanın hemen her yerine vizesiz gidebilme imkânı veren ve GKRY tarafından düzenlenen Kıbrıs Cumhuriyeti pasaportu almak için başvuruda bulunan ve çalışmak için her gün Rum tarafına geçen KKTC’li Türklerin sayısının gün geçtikçe artmasıydı. Güneyde iş imkanları Kuzey’den daha genişti çünkü 1974 Harekâtı’ndan sonra GKRY uluslararası toplum tarafından tanınmamın vermiş olduğu avantajları kullanarak devlet olmanın tüm imkan ve imtiyazlarından sonuna kadar faydalanmıştır.¹⁸³

BM Güvenlik Konseyi’nin 1983 yılında aldığı ve KKTC’nin ilanını “ayrılıkçı bir deklarasyon” ve hiçbir devleti KKTC’yi tanımamaya davet ettiği 541 sayılı kararı hala yürürlüktedir. Bu kararın yürürlükte olması, KKTC’nin Türkiye hariç, yakın ilişkide olunan akraba topluluklar dahil hiçbir devlet tarafından tanınmaması Türkiye’nin ve Denktaş’ın tezlerini zayıflatmakta, kabul edilebilirliklerini azaltmaktadır. BM Güvenlik Konseyi, 12 Mart 1990 tarih, 649 sayılı kararıyla Türkiye’nin 1974’ten beri savunduğu “iki toplumlu, iki kesimli federal çözüm” tezini kabul etmiştir.¹⁸⁴ Bu karar değerlendirilebilseydi bugün Kıbrıs konusunda farklı bir konumda olunabilirdi. 1961 yılında AET’ye yönelik politika gibi, 1974 barış harekâtından sonra tutarlı ve gelecekteki gelişmeleri öngörebilecek bir Kıbrıs politikası izlenememiştir.

¹⁸³ Maria, a.g.m., s. 351.

¹⁸⁴ Cengiz Çandar, “Sahte Soru: AB ya da KKTC”, **Yeni Şafak**, 7 Kasım 2001. s. 9.

Kıbrıs, Türkiye'nin güney kanadında son derece önemli stratejik bir konuma sahiptir. Kıbrıs'a sahip olan, Doğu Akdeniz'deki nakliyatı, Suriye, İsrail sahilleri ile Mersin ve İskenderun limanlarını kontrol edebilir. Ada Ortadoğu, Hazar bölgelerinden ve Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattı (BTCPBH) vasıtasıyla gelecek olan petrolün sevkinde ve taşınmasında söz sahibi olabilecekti. GKRY'nin 2004'te AB'ye tam üye olmasıyla AB içinde ve AB ile NATO arasında ciddi zorluklar çıkacaktı. Yunanistan bu yıllarda, Girit'te uzun menzilli A-7H uçaklarını konuşlandırdığı hava üssü, Rodos'ta da askeri havaalanına sahipti. Ayrıca GKRY'de de deniz ve hava üslerine sahipti. Rumların Kıbrıs'ın tamamına hakim olmaları durumunda, Yunanistan, "Girit-Rodos-Kıbrıs" adalar zinciriyle Türkiye'yi Ege'den İskenderun Körfezine kadar uzanan stratejik bir kontrol kuşağıyla kesintisiz biçimde çevreleyecek ve Anadolu'nun tüm deniz ulaşım yollarını kapatmak imkanına sahip olacaktı.

Denizler ve ikmal hatları Türkiye için hayati öneme sahipti. Türkiye dış ticaretinin yaklaşık %88'i deniz yoluyla gerçekleştirilmekte ve bu ticaretin en önemli kalemını petrol oluşturmaktaydı. Sivil stoklar dahil olmak üzere kriz zamanında maksimum bir aylık stok kullanma kapasitesi mevcuttu ve denizlerin Yunanistan ve Türkiye düşmanlarınca kontrol edilmesi, istenildiğinde Türk ekonomisini felce uğratabilecek bir silahtı. Türkiye AB üyesi olduğunda bu kaygıları ortadan kalkacaktı.

1856 Paris Antlaşması ile Avrupa uluslar topluluğuna kabul edilen Türklerden Girit koparılmaya çalışılmıştı.¹⁸⁵ 1908 kasımında Girit Meclisi Yunanistan'la birleşmeye karar vermiş ve Yunanistan kurulduktan yaklaşık 78 yıl sonra Girit'te Enosis gerçekleştirilmişti. İkinci Enosis sırası Kıbrıs'tadır ve bu alandaki çalışmalar vakit geçirilmeden uygulamaya konulmuştu. Türkiye tam üye olmadan, Kıbrıs'ın AB'ye girişi fiili Enosis anlamına gelmekteydi. Zaten askeri strateji bilimine göre Edremit Körfezinden, Kaş Burnu'na kadar Türk sahilleri Yunanistan'ın stratejik işgali altındaydı¹⁸⁶ (stratejik işgal ile fiili işgal karıştırılmamalıdır).

Açık denizlerle irtibat Kaş Burnu ile İskenderun Körfezi arasındaki çizgide yer almaktaydı. Bu irtibatın anahtarı da Kıbrıs Adası idi. Ada üzerindeki söz hakkının yitimi, açık denizler ile stratejik irtibatın da kaybı anlamına gelecekti. Tarihi gerçekler, diplomasi ile taçlandırılmayan askeri zaferlerin ve kazanımların zaman içerisinde erimekte ve bazı durumlarda

¹⁸⁵ Murat Bardakçı, **Hürriyet** 12 Kasım 2000. s. 24.

¹⁸⁶ Necati Özfatıra, **Türkiye**, 10 Aralık 2000.

kayıplara dönüşmekte olduğunu göstermektedir. Diplomasi askeri zaferlerin artı çarpanıdır. Diplomasi alanındaki başarısızlık karşı tarafın hanesine artı olarak yansımakta, bununla doğru orantılı olarak da kazanımlar kayıplara dönüşebilmektedir. Kıbrıs tarihi bu doğrultuda bir seyir takip etmiştir.

SONUÇ

Kıbrıs sorunu taraflara eşit mesafede ve ilgili devletlerin işbirliği olmadan çözülebilecek bir sorun değildir. 2004 yılı Nisan ayında gelinen son noktada Kıbrıs sorununun çözülememiş olmasının sorumluluğu paylaşılmak durumundadır. Denklem çözümü, tarafların tek taraflı bir çözüm sağlamaya muktedir olmadıklarını anlamaları ile mümkündür. Türk tarafı savunduğu temel tezleri ve vazgeçilemez kırmızı çizgilerini kendi içinde mutabakat sağlayarak yeniden belirlemelidir. Çözumsuzlük çözüm değildir ve tarihin kum saati aleyhte akmaktadır.

Dış politikanın içinden geçtiği çalkantılı dönemlerde yapılan yanlışlar, ihmal edilen sorunlar daha sonra yığılmış olarak tekrar su yüzüne çıkmaktadır. Sorunları zamana yayarak çözme fırsatı maalesef kaçırılmıştır. Çözumsuzlüğün tek sorumlusu olarak Yunanistan ve GKRY'yi görmek sorunları çözmeyecektir. AB ve BM, ABD ve Avrupa diğer tüm konularda farklı düşünceler de, Kıbrıs konusunda toplu halde Rum tezlerini desteklemektedirler. Realist anlayış takip eden bir durumla karşı karşıya kalınmıştır. AB Kıbrıs çözümünde tarafsız kalabilseydi, yada eşit bir çözümden yana ağırlığını koyabilseydi, ya Güneye baskı yaparak KKTC'yi GKRY ile birlikte AB üyeliğine alırlar ya da Türkiye'nin tam üyeliğinin önünü açar ve Türk tarafının elini rahatlatırlardı. AB yetkilileri Yunanistan'ın baskısı ile bunun tam tersini yapmayı tercih etmişlerdir.

Türkiye ve Yunanistan geleceklerini Kıbrıs sorunu ile meşgul etmek istemiyorlarsa Adada çözüme ulaşılması için tüm güçlerini kullanmalıdırlar. Türk tarafı ödün vermez konumunu yumuşatmalı, Rum tarafı da AB'nin ve destekçilerinin arkasına sığınarak müzakere etmiş olmak için masaya oturmaktan vazgeçmeli, adada artık 1974 öncesine dönülemeyeceğini kabul etmelidir. Kıbrıs'ta çözüm, Türk-Yunan ilişkilerini, Doğu Akdeniz'in istikrarını, Türk-Amerikan ilişkilerini ve hepsinden önemlisi Ankara-AB ilişkilerini, Türkiye'nin AB'ye üyelik sürecini etkileyecek ve belirleyecektir. Avrupalılaşma yolunda ilerleyen Türkiye'nin önüne Kıbrıs gibi hayatiyet arz eden bir ikilemede seçimde bulunmak dayatılmış durumdadır.

Ankara, (Hükümet ve dış politikanın yapılmasında söz sahibi diğer aktörler) kum saatinin Türkiye'nin aleyhine aktığını görerek bir çözüme ulaşma uğraşı vermektedir. Kıbrıs çok bilinmeyenli denklemde çözüm de kendi içinde bilinmeyenleri ve sabit değerleri barındırmaktadır. Kıbrıs konusu yaşanan ve yaşanan bir süreç olduğu için gelecek hakkında öngörüle bulunmak,

özellikle çok bilinmeyenli denklem ortamında imkansızdır. AB ile yürütülen tam üyelik sürecinde Kıbrıs sorununun da dolaylı olarak yer alması Ankara'yı diğer bir ikileme düşürmektedir.

KAYNAKÇA**A-RESMİ BELGELER**

- 2000 Yılı Genişleme Stratejisi, Türkiye İçin Katılım Ortaklığı 2000**, AB Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği Yayını, Ankara, 2000.
- Annan Planı, (Basis For Agreement on a Comprehensive Settlement of The Cyprus Problem).**
- Congressional Record, Human Rights in Cyprus, Greece and Turkey**, April 14, 1983. US. Government Printing Office, Washington, 1983.
- T.C. Başbakanlık Basın Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü, **Dış Basında Türkiye ve AB**, 30 Nisan 2002.
- T.C. Resmi Gazete, 10 Haziran 2003, Sayı-23721. Yasama Bölümü.
- T.C. Resmi Gazete, 29 Kasım 2002, Sayı; 24951, Yasama Bölümü.
- Türkiye-AB Gümrük Birliği Antlaşması.**
- Türkiye'nin AB'ye Katılım Sürecine İlişkin 2002 Yılı İlerleme Raporu**, AB Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği Yayını, Ankara, 2002.
- Türkiye'nin AB'ye Katılım Sürecine İlişkin 2002 Yılı İlerleme Raporu**, Avrupa Komisyonu Yayını, Ankara 2002.

B-KİTAPLAR:

- Bozer, Ali, **Yeni Türkiye Avrupa Birliği Özel Sayısı I**, Sayı: 35, (Eylül-Ekim 2000).
- Denktaş, R. Rauf, **Akritis Planı ve Gençliğe Sesleniş**, Yorum Yayınları, Lefkoşa 1994.
- _____, **Akritis Planı ve Gençliğe Sesleniş**, Yorum Yayınları, Lefkoşa, 1994
- Dış Basında Türkiye ve AB, T.C. Başbakanlık Basın Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü, 30 Nisan 2002.
- Gönlübol, Mehmet ve Sar, Cem, **Olaylarla Türk Dış Politikası 1919-1939**, 9. Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1996.
- İktisadi Kalkınma Vakfı Dergisi**, Mayıs-1981.
- İsmail, Sabahattin, **Kıbrıs Sorununun Kökleri**, Akdeniz Haber Ajansı Yayınları, Lefkoşa, 2000.
- Kıbrıs Anlaşmazlığı Kronolojisi 1878-1978**, Kıbrıs Tarihi Araştırma Cemiyeti yayını, b.t.y.
- Kumcuoğlu, Ertuğrul, **Yeni Türkiye Avrupa Birliği Özel Sayısı I**, Sayı: 35, (Eylül-Ekim 2000).

- Meriç, Cemil, **Umrandan Uygarlığa**, 3. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 1998.
- Osmanlı Ansiklopedisi**, 2. Baskı, Ağaç Yayınları, C. III, İstanbul, 1994.
- Osmanlı Ansiklopedisi**, 2. Baskı, Ağaç Yayınları, C.VI, İstanbul, 1994.
- Sonyel, Salahi, **Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika**, II. Baskı, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2003.
- Tekeli, İlhan, İlkin, Selim, **Türkiye ve Avrupa Birliği III**, 1. Baskı, Ümit yayıncılık, Ankara, 2000.
- _____, **Türkiye ve Avrupa Topluluğu-II**, 1. Baskı, Ümit yayıncılık, Ankara, 1993.

C-MAKALELER

- Adams, T. W., “The American Concern in Cyprus”, **Annals of the American Academy of Political and Social Science**, S. 401, America and the Middle East (Mayıs, 1972).
- Bahçeli, Tozun, “Searching for a Cypruss Settlement: Considering Options for Creating a Federation, a Confederation, or Two Independent States”, *Publius*, S. 30, No: 1, The State of American Federalism, 1999-2000 (Kış, 2000).
- Coufoudakis, Van, “UN Peace Keeping and Peace Making and the Cyprus Question”, **The Western Political Quarterly**, S. 29, No: 3 (Eylül 1976).
- Ecevit, Bülent, “Türkiye Yunanistan İlişkileri ve Kıbrıs” konulu konuşması, **Ankara Üniversitesi Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi Dergisi**, S. 1-2, No: 367, C. 39, Ankara 1999.
- Georgiades, Savvas Daniel, “Public Attitudes Towards Peace: The Greek-Cypriot Position”,
- Hadjipavlou, Maria, “The Cyprus Conflict: Causes and Implications for Peacebuilding”, **Journal of Peace Research**, S. 44, No: 3 (Mayıs 2007).
- Hoffmeister, Frank, “Cyprus v. Turkey, App. No. 2578/94”, **The American Journal of International Law**, S. 96, No: 2 (Nisan, 2002).
- İktisadi Kalkınma Vakfı Dergisi**, Aday Ülkeler İlerleme Raporları, Eylül-Aralık 2000, Sayı: 147.
- Journal of Peace Research**, C. 44, No. 5 (Eylül 2007).
- Loizos, Peter, “Intercommunal Killing in Cyprus”, **Man, New Series**, S. 23, No: 4 (Aralık, 1988)

- Mallinson, William, “Cyprus, Britain, the USA, Turkey and Greece in 1977: Critical Submission or Submissive Criticism?”, **Journal of Contemporary History**, S. 44, No: 4 (Ekim 2009).
- Souter, David, “An Island Apart: A Review of the Cyprus Problem”, **Third World Quarterly**, S. 6, No: 3 (Temmuz 1984).
- Stegenga, James A., “UN Peace-Keeping: The Cyprus Venture”, **Journal of Peace Research**, S. 7, No: 1 (1970).
- Wolfe, James H., “Cyprus: Federation Under International Safeguards”, *Publius*, S. 18, No: 2, Bicomunal Societies and Politics (Bahar, 1988).

D-GAZETE MAKALELERİ

- Akat, A. Savaş, “AB ve Ekonomik Büyüme”, **Sabah**, 9 Haziran 2002.
- Akyol, Taha, “Kıbrıs Nereye?”, **Milliyet**, 13 Aralık 2003.
- Bardakçı, Murat, **Hürriyet** 12 Kasım 2000.
- Berberoğlu, Enis, “TÜSİAD’ın Kıbrıs Mektubu”, **Radikal**, 29 Kasım 2001.
- Berkan, İsmet, “Amerika Sırtını Döner mi?”, **Radikal**, 18 Mart 2003.
- _____, “Denktaş’ın Gücü Nereden Geliyor?”, **Radikal**, 19 Aralık 2002.
- Bıla, Fikret, “14 Aralık’ta Annan Planı Oylanacak”, **Milliyet**, 8 Aralık 2003.
- _____, “MGK Bildirisi”, **Milliyet**, 07 Nisan 2004.
- _____, “Zirveden Sonra MGK”, **Milliyet**, 8 Ocak 2004.
- Bıla, Hikmet, “Verheugen Faktörü”, **Cumhuriyet**, 20 Şubat 2002.
- Birand, M. Ali, “Ankara Nihayet ‘Kararı Ben Veririm’ Dedi”, **Posta**, 18 Aralık 2003.
- _____, “Klerides, AB’ye Fazla Güvenmemeli” **Posta**, 27 Şubat 2002.
- _____, “Asker Topu Hükümete Attı”, **Posta**, 07 Nisan 2004.
- Birsel, Murat, “AB’den Vaz mı Gececeğiz? Nasıl Yani!..”, **Sabah**, 4 Kasım 2001.
- Çandar, Cengiz, “Sahte Soru: AB ya da KKTC”, **Yeni Şafak**, 7 Kasım 2001.
- Çevik, İlnur **Turkish Daily News**, 11 December 1999.
- Çongar, Yasemin, “Genişleyen AB, ABD ve Biz (1)”, **Milliyet**, 3 Mayıs 2004.
- Demirel, Süleyman, **Turkish Daily News**, 10 December 1999 tarihindeki röportajı.

- Denktaş, Rafu, “Sözlü AB Garantisiyle Risk Almak Şehitlere Yakışmıyor”, **Milliyet**, 7 Nisan 2004.
- Doğan, Yalçın, “Nafile Turlarla Yasaklar Ama, İlle Ev Ödevimiz”, **Cumhuriyet**, 8 Mayıs 2002.
- Düzel, Neşe, “Özbekistan Rum-Yunan Yanlısıdır”, **Radikal**, 3 Mayıs 2004.
- Düzgören, Koray, “ Türkiye de, Kıbrıs da AB’ye girmesin diye...”, **Yeni Şafak**, 18 Şubat 2002.
- Elekdağ, Şükrü, “AB’den Başka Seçenek Yok”, **Sabah**, 25 Şubat 2002.
- _____, “Kıbrıs’ı Peşkeş Çekmek mi?”, **Sabah**, 25 Kasım 2001.
- Eralp, Yalım, “Gerçekler ve Kıbrıs”, **Tercüman**, 11 Aralık 2003.
- Ergin, Sedat, “Referandum”, **Hürriyet**, 3 Aralık 2003.
- Güven, Erdal, “Bu Seçimin Kazananı Yok”, **Radikal**, 16 Aralık 2003.
- _____, “Lahey’de Tarihle Randevu”, **Radikal**, 11 Mart 2003.
- _____, “Zirve’nin Anahtarı Kıbrıs”, **Radikal**, 12 Aralık 2002. s. 9.
- Hatay, Özer, “Kıbrıs Sorununun Çözumsuzlüğüne Konan Teşhis”, **Dünya**, 12 Nisan 2003.
- Irakilidis, Aleksis, **Ta Nea, Radikal**, 7 Eylül 2002.
- İpekçi, Abdi, “Kıbrıs’ta Durum”, **Milliyet**, 14 Ekim 1974.
- Kırbaki, Yorgo, “Hem Hayır Dediler Hem Korkuyorlar”, **Milliyet**, 25 Nisan 2004.
- _____, “Kıbrıs’a Bağdat Faktörü Karıştı”, **Radikal**, 15 Eylül 2002.
- KKTC Cumhurbaşkanlığı Müsteşarı Münir Ergun’un Boğaziçi Üniversitesinde Düzenlenen “Kıbrıs’ın AB Üyeliği” konulu uluslararası konferanstaki konuşması. **Milliyet**, 7 Mayıs 2002.
- Kohen, Sami, “Herkes Kendi Yolunda (mı?)”, **Milliyet**, 4 Mayıs 2004.
- _____, “Kıbrıs Kritik Dönemeçte”, **Milliyet**, 29 Ağustos 2002.
- _____, “Kofi Annan Bu Kez Başarır mı?”, **Milliyet**, 6 Eylül 2002. s. 20;
- Milliyet**, “Hadi Artık Uzlaşın”, 07 Eylül 2002.
- _____, “Seçim’in “dış” Etkisi”, **Milliyet**, 30 Mart 2004.
- _____, “Yunan Başkan”, **Milliyet**, 02 Mayıs 2003.
- Münir, Metin, “Kıbrıs’ta Birinci Raund Sonuçları”, **Sabah**, 26 Şubat 2002.
- Özel, Soli, “KKTC’de İkinci Seçim Olur”, **Sabah**, 5 Aralık 2003.
- Özfatura, Necati, **Türkiye**, 10 Aralık 2000.
- Özkan, İ. Reşat, “Ege’de Diyalogmuş! Hadi Canım Sen de” **Finansal Forum**, 07 Şubat 2002.

- Rauf Denktaş'ın Zaman Gazetesi'ne verdiği röportaj, **Zaman**, 17 Şubat 2003.
- Sachs, Susan, "Greek Cypriots Reject a U.N. Peace Plan", **New York Times**, April 25, 2004.
- _____, "Torn Cyprus Votes on Saturday: Will It Enter Europe United?", **New York Times**, April 24, 2004.
- Soysal, Mümtaz, "Avrupa Dersleri", **Cumhuriyet**, 6 Nisan 2002.
- Sökmenoğlu, Murat, "Orgeneral Aytaç Yalman ve Kıbrıs Gerçeği", **Ortadoğu**, 23 Eylül 2002.
- Tağma, Korkmaz, "Barış Projesi ve Kıbrıs", **Zaman**, 17 Şubat 2003.
- Talat, Mehmet Ali, "Kıbrıs'ta Zaman Daralıyor", **Radikal**, 16 Eylül 2002.
- Tunaya, Tarık Zafer, "Kıbrıs Bir Devlet midir?", **Milliyet**, 22 Şubat 1964.
- Türkmen, İtler, "Kıbrıs Senaryoları", **Hürriyet**, 14 Eylül 2002.
- _____, "Neden AB?", **Hürriyet**, 4 Ekim 2003.
- Ülsever, Cüneyt, "Kıbrıs'ta Kırmızı Çizgiler Yok Oluyor", **Hürriyet**, 22 Mayıs 2003.
- Ünal, Hasan, "Denktaş'tan Yeni Öneriler", **Zaman**, 14 Temmuz 2003.
- Ünaydın, Tevfik, "Kıbrıs Sorununda Çözüme Doğru", **Cumhuriyet**, 25 Ocak 2002.
- Watson, Rory, "Takvim Reforma Bağlı", **The Times**, 10 Temmuz 2002; **Radikal**, 13 Temmuz 2002.
- Yetkin, Murat, "Ankara Kıbrıs'ta Çıkış Yolu Arıyor", **Radikal**, 19 Aralık 2002.
- _____, "Erdoğan: Annan Sözünde Durmadı", **Radikal**, 10 Mart 2003.
- _____, "Kıbrıs, Rodos, AB ve MHP", **Radikal**, 10 Şubat 2002.
- Zeyrek, Deniz, "Bundan Sonrası Tufan, Çözumsuzlük Zorlayacak", **Radikal**, 12 Mart 2003.

E-GAZETE HABERLERİ

- Cumhuriyet**, "504 Mücahit Kıbrıs'tan Yurda Döndü", 29 Ocak 1966.
- Cumhuriyet**, "Johnson'un Mektubu Akisler Yaptı", 14 Ocak 1966.
- Cumhuriyet**, Leyla Tavşanoğlu-Tahsin Ertuğrul söyleşisi, 07 Ağustos 2002.
- Katmerini**, Başyazı, 12 Mart 2003.
- Milliyet**, "Çözüm Olmazsa Sıkıntı Doğar", 02 Ocak 2003.
- Milliyet**, "İşte O Plan", 10 Şubat 2004.
- Milliyet**, "Kıbrıs İçin Üç Şart", 9 Ocak 2004.

Milliyet, “Kıbrıs Kararına Hayır”, 19 Aralık 2002.

Milliyet, “KKTC Başkanı Talat”, 12 Ocak 2004.

Milliyet, “KKTC Bölündü”, 15 Aralık 2003.

Milliyet, “Rumlar Havadan Atılacak Silahlardan Korkuyormuş”, 9 Mart 2004.

Milliyet, Kıbrıs’ta Geri Sayım Başladı, Tavırlar Belli Oluyor, 7 Nisan 2004.

Milliyet, Kıbrıs’ta Geri Sayım Başladı, Tavırlar Belli Oluyor, 7 Nisan 2004.

Milliyet, Kuzey’e Ambargo Bitsin Tasarısı, 3 Mayıs 2004.

T.C. Resmi Gazete, 24 Mart 2003, Sayı; 25058, Yasama Bölümü.

Ta Nea, 10 Ekim 2002, Başyazı.

F-GAZETELER

Akşam

Cumhuriyet

Dünya

Dünya

Hürriyet

Katmerini

Kıbrıs Gazetesi

Le Figaro

Milliyet

New York Times

Radikal

The Economist

Turkish Daily News

Yeni Şafak

Zaman

Öğretmenlerin Yaşam Doyumu ve Duygusal Zekâ Düzeyleri

Teachers' Life Satisfaction and Levels of Emotional Intelligence

Nur Feyzal KESEN*
Mehmet KIRLIOĞLU**
M. Engin DENİZ***

ÖZET

Bu çalışma Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü'ne bağlı kuruluşlarda çalışan öğretmenlerin yaşam doyumu ve duygusal zekâ düzeylerini incelemek amacı ile planlanmış ve yürütülmüştür. Öğretmenlerin yaşam doyumlarını belirlemek için Yaşam Doyumu Ölçeği (Köker, 1991), duygusal zekâ yeteneklerini belirlemek için de Acar (2001) tarafından Türkçeye uyarlama çalışmaları yapılan Bar-On EQ Anketi kullanılmıştır.

Araştırma evrenini Türkiye'de Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğüne bağlı kuruluşlarında görev yapan öğretmenler oluşturmaktadır. Kuruluşlarda görev yapan 200 öğretmen araştırma kapsamına alınmıştır. Araştırma sonucunda; cinsiyet, görev süresi, işinden ve iş yerinden memnun olma gibi değişkenlerin yaşam doyumu üzerinde etkili olmadığı; yaşam doyumu düzeyinin yaşa göre farklılaştığı belirlenmiştir. Duygusal zekâ açısından kişilerarası beceriler ile stresle başa çıkma becerilerinde cinsiyetin ve yaşın etkili olduğu; duygusal zekâ puanları ile yaşam doyumu puanları arasında anlamlı bir ilişkinin bulunduğu saptanmıştır.

ANAHTAR KELİMELER

Yaşam Doyumu, Duygusal Zekâ, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Öğretmen

ABSTRACT

* Öğretim Görevlisi, Selçuk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, nurfeyzal@gmail.com.
** Arş. Gör., Selçuk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, kirlioglumehmet@gmail.com.
*** Prof. Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü, edeniz@yildiz.edu.tr.

In this study, Scale of life satisfaction (Köker, 1991) to determine teachers' life satisfaction, questionnaire of Bar-On EQ which have been making adaptation works to Turkish by Acar (2001) to determine teachers' ability of emotional intelligence were used. The aim of this study is to analysis teachers' life satisfaction and levels of emotional intelligence who are working in The Ministry of Family and Social Policies-General Directorate of Children Services.

Population of this study is consist of teachers who are working in institutions that are connected to General Directorate of Children Services. 200 teachers who are working in institutions participated to this study. As a result of the research, there is no correlation between life satisfaction and variables such as gender, tenure, satisfaction from work and work place; but there is correlation between life satisfaction and age. In terms of emotional intelligence, there is correlation beetween variables such as gender-age and sub dimensions of emotional intelligence such as interpersonal skills- the skills to cope with stress. Finally, It was found that there is significant relationship between life satisfaction scores and emotional intellifence scores.

•
KEY WORDS

Life Satisfaction, Emotional Intelligence, Ministry of Family and Social Policies, Teacher.

GİRİŞ

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğüne bağlı kuruluşlarında çalışan meslek elemanları içinde yer alan öğretmenlerin karşı karşıya kaldığı müracaatçı grubunun sorunlu ve daha çok ihmale ve istismara uğrayan çocuklardan oluşmaktadır. Bu alanda çalışan öğretmenlerin yaşam doyumlarını etkilediği düşünüldüğü gibi alanın kendine has özelliği nedeniyle genel duygusal zekâsı yüksek öğretmenlerin bu alanda daha etkin ve başarılı olacakları da düşünülmektedir. Neugarten tarafından "Yaşam doyumu" bireyin beklentileriyle (ne istediği), elinde olanlar (neye sahip olduğu) karşılaştırıldığında elde edilen durum ya da sonuç olarak tanımlanmaktadır (Deniz, Öztürk ve Hamarta, 2007). Yaşam doyumu, kişinin beklentilerinin, gerçek yaşam koşulları ile kıyaslanmasıyla ortaya çıkan sonucu gösterir. Yaşam doyumu, genel olarak bireyin tüm yaşamını ve bu yaşamın çok çeşitli boyutlarını içerir. Yaşama ilişkin memnuniyetsizlik stresi de tetikler yaşamda mutluluğa ulaşmada engel teşkil eder (Diener, 2000).

Yaşam doyumu denildiğinde, sadece belirli bir duruma ilişkin doyum değil, bireylerin yaşamından genel olarak aldığı doyum anlaşılır. (Özer ve Karabulut, 2003).

Yaşam doyumu, bireylerin yaşamı algılaması ve yaşamda sahip olduğu imkânlar ve standartlar ile ilişkili süreçlerin bir bütünüdür. Öğretmenlerin ekonomik durumları, mesleki statüleri, hizmet verdikleri yer ve çevre koşulları ve beklenti düzeyleri gibi değişkenler onların yaşam doyumlarını etkileyen unsurlardır (Avşaroğlu, Deniz ve Kahraman, 2005).

Başka bir ifadeyle yaşam doyumu hedeflenen istek ve amaçların gerçekleşme derecesi olarak tanımlanabilir (Koç, 2001). Ayrıca yaşam doyumu bireyin aile ve sosyal çevre ile ilgili memnuniyetleri düşünüldüğünde bireyin buna bilişsel ve küresel olarak yüklediği anlamla kavramsallaşmaktadır (Suldo ve Huebner, 2004).

Özetle yaşam doyumu; bireyin hayattan aldığı "haz" ile yakınlıktır. Bireyin kişilik özellikleri de yaşam doyumunu etkiler; bireyin cinsiyeti, yaşı, yaşamı nasıl algıladığı, yaşamdan beklentisi, duygusal zekâsı da yaşam doyumunu etkileyen bileşenlerdendir.

Duygusal zekâ ise; kendimizin ve başkalarının duygularını anlama, yorumlama ve değerlendirmemizin yanı sıra, bu çıktıları yaşamımızı düzenleyecek şekilde kullanabilmemize yardımcı olan zekâ alanıdır (Cooper ve

Sawaf, 2003). Duygusal zekâ en basit tanımıyla duyguların akıllıca kullanımınıdır. Yani davranışlarımızı yönlendirmek için duygularımızdan yararlanarak olumlu sonuçlar elde etmeye çalışmaktır (Deniz, Öztürk ve Hamarta, 2007)

Şirin'e göre de (2007) duygusal zekâ; bireyin kendine ve başkalarına ait duyguları doğru algılayıp, değerlendirmesi, bu duygular arasında ayırım yaparak edindiği bilgileri davranışlarında kullanabilmesi anlamına gelmektedir (Şirin, 2007).

Bar – on duygusal zekayı bireyin sosyal çevresiyle baş edebilmesi için başarılı olma yetisinde; duygusal kişisel ve sosyal yeteneklerinin bir bütünü olarak tanımlamıştır (Büyüközer, 2008).

Cartwright ve Solloway'e göre (2007) duygusal zeka kendi sahip olduğumuz duygu ve hisleri tanıma, kabul etme ve anlama yeteneğidir. Onlara göre bu durum sahip olduğumuz duygu ve hislerimizin kendimiz ve diğerleri üzerindeki etkisini de içermektedir. Diğerleri ile olan ilişkimizi geliştirmek ve yönetmenin yanı sıra sahip olduğumuz davranışları geliştirmek için bu bilgiyi kullanma yeteneğini de tanıma eklemektedir (Karaduman, 2010).

Salovey ve Mayer (1990) duygusal zekanın beş farklı boyutu olduğunu açıklamışlardır. Bunlar; duyguların farkında olma, duygularla başa çıkabilmek, kendini motive etmek, başkalarının duygularını fark etme ve ilişkileri yürütebilmektir. Ayrıca Salovey ve Mayer (1990) duygusal zekayı sosyal zekanın bir alt dalı olarak tanımlamış, bireyin kendisinin ve başkalarının his ve duygularını anlayıp yansıtabilme ve bu algıladıklarının ise yaşamına rehberlik edebilmesi olarak tanımlamışlardır.

Duygusal zekâsı yüksek çalışanlar bireysel ve sosyal becerilerini iş hayatında uygulamada daha başarılı olmaktadır ve bunun sonucu olarak da gösterdikleri çabalar kuruma, kar olarak geri dönüş sağlayabilmektedir. Bir satış elemanının, gün boyunca aradığı müşterilerinden olumlu geribildirim alamadığı düşünülürse, bu çalışan ya tüm umudunu yitirecek ve kendine olan güveni azalacak ya da her şeyin daha iyi olacağını düşünerek geçirdiği kötü günü unutacak, işine azimle devam edecektir. Bu satış elemanının ikinci seçeneği tercih etmesi onun duygusal zekâsının yüksek olduğunu göstermektedir ve bu eleman kurumunun başarısında etkin rol oynayacaktır (Doğan ve Demiral, 2007)

Bu nedenle de Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğüne bağlı kuruluşlarında çalışan meslek elemanları içinde yer alan öğretmenlerin karşı karşıya kaldığı müracaatçı grubunun sorunlu ve daha çok ihmale ve istismara uğrayan çocuklardan oluşmaktadır. Öğretmenlerin yaşam doyumlarını etkilediği düşünüldüğü gibi alanın kendine has özelliği nedeniyle genel duygusal zekâsı yüksek öğretmenlerin bu alanda daha etkin ve başarılı olacakları da düşünülmektedir. Kuşkusuz sorunlu çocuklarla çalışmak ve yeteri kadar mesleki altyapılarının olmaması bu sürecin daha sancılı yaşanmasına neden olabilmektedir.

Bu çalışmanın amacı; Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğüne bağlı kuruluşlarında çalışan öğretmenlerin duygusal zekâ ve yaşam doyumu düzeyleri bazı değişkenlere göre arasındaki farklılaşmanın olup olmadığını belirlemektir.

Bu genel amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır.

1. Cinsiyet öğretmenlerin yaşam doyumu ve duygusal zekâ düzeyleri üzerinde farklılık ortaya koymakta mıdır?
2. Öğretmenlerin yaşam doyumu ve duygusal zekâ puan ortalamaları yaş değişkenine göre anlamlı düzeyde farklılaşmakta mıdır?
3. Öğretmenlerin yaşam doyumu ve duygusal zekâ puan ortalamaları yuva ve yurtlarda görev yaptığı süre değişkenine göre anlamlı düzeyde farklılaşmakta mıdır?
4. Öğretmenlerin yaşam doyumu ve duygusal zekâ puan ortalamaları işinden ve işyerinden memnun olma değişkenine göre anlamlı düzeyde farklılaşmakta mıdır?
5. Son olarak Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğüne bağlı kuruluşlarında çalışan öğretmenlerin duygusal zekâ puanları ile yaşam doyumu puanları arasında bir ilişki var mıdır?

1. YÖNTEM

1.1. Evren ve Örneklem

Araştırma genel tarama modelinde yapılmıştır. Araştırmanın evreni Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğüne bağlı çocuk yuvaları ve yetiştirme yurtlarında çalışan 929 öğretmenden oluşmaktadır. Genel Müdürlük Eğitim Şubesi tarafından Alanya'da gerçekleştirilen hizmet içi eğitim programına katılan, çocuk yuvaları ve yetiştirme yurtlarında çalışan,

Türkiye'nin tüm illerinden gelen 200 öğretmene bu çalışma uygulanmıştır. Çalışmaya katılan öğretmenlerin 57'si (% 28,5) kadın, 143'ü (% 71,5) erkektir.

1.2. Veri Toplama Araçları

1.2.1. Yaşam Doyumu Ölçeği

Diener ve Diğ. (1985), tarafından geliştirilen Yaşam Doyumu Ölçeğinin (The Satisfaction With Life Scale) Türkçeye çevrilmesi ve uyarlanması Köker (1991), tarafından yapılmıştır. Ölçeğin güvenirlik çalışmaları sonucunda; test-tekrar test güvenirliği $r=.85$, madde-test korelasyonları ise. 71 ile. 80 arasında hesaplanmıştır. Kullanılan ölçekte 5 ifade bulunmaktadır. Bu ifadelerin kişiye uygunluk derecesini belirlemek amacı ile 1'den 7'ye kadar seçenekler sunulmuştur. Ölçekten alınan puanın yüksekliği bireyin yaşam doyumunun da yüksek olduğunu ortaya koymaktadır.

1.2.2. Duygusal Zekâ

Öğretmenlerin duygusal zekâ yeteneklerinin belirlenmesinde, Acar (2001) tarafından Türkçeye uyarlama çalışmaları yapılan Bar-On EQ Anketi kullanılmıştır.

Bar-On EQ Anketi uyarlama çalışmaları sonucunda 88 maddeye indirilmiştir. 88 madde ve 5 temel boyuttan (1-tamamen katılıyorum, 2-katılıyorum, 3-kararsızım, 4-katılmıyorum, 5-kesinlikle katılmıyorum) oluşan anketin güvenilirlik çalışmaları sonucunda, Cronbach Alpha katsayıları, kişisel beceriler boyutunda 83,73; kişilerarası beceriler boyutunda 77,87; uyumluluk boyutunda 65,42; stresle başa çıkma boyutunda 73,14 ve genel ruh durumu boyutunda ise Alpha katsayısı 75,06 olarak hesaplanmıştır (Acar, 2002). Ölçekten alınan puanın yüksekliği kişinin duygusal zeka düzeyinin de yüksekliğini ifade etmektedir.

1.2.3. Kişisel bilgi formu

Öğretmenler ile ilgili bir takım değişkenler hakkında bilgi toplamak amacıyla araştırmacılar tarafından geliştirilmiştir. Kişisel bilgi formunda öğretmenlerin cinsiyeti, yaşı, yuva ve yurtlarda çalıştığı süre, sorumlu olunan çocuk sayıları gibi sorular bulunmaktadır. Etik kurallar göz önünde bulundurularak araştırma sırasında öğretmenlere kimlik bilgilerini içeren sorular yöneltilmemiştir.

1.3. Verilerin Analizi

Verilerin analizinde değişkenlere bağlı olarak “t”, “Tek Yönlü Varyans Analizi” ve “Tukey” testi kullanılmıştır. Duygusal zekâ alt boyutları ile yaşam doyumları arasındaki ilişki Pearson Momentler Çarpımı Korelâsyon Tekniği ile hesaplanmıştır.

2. BULGULAR

Bu bölümde araştırma sonucunda elde edilen bulgulara yer verilmiştir.

2.1. Katılımcılar

Tablo 1: Katılımcıların ait bilgiler

Değişkenler	Seçenek	n
1.Cinsiyet	Kadın	57
	Erkek	143
2.Yaş	21-30	35
	31-40	76
	41-50	72
	51 ve üstü	17
3.Çalıştığı Bölge	İç Anadolu	63
	Doğu Anadolu	18
	Ege	25
	Marmara	28
	Güneydoğu	12
	Akdeniz Karadeniz	20 34
4.Toplam Kaç Yıldır Görev Yaptığı	0-5	17
	6-10	26
	11-15	43
	16-20	37
	21 ve üzeri	77
5.Kaç Yıldır Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'nda Görev Yaptığı	0-5	72
	6-10	50
	11-15	26
	16-20	28
	21 ve üzeri	24
6.Kaç Yıldır Yuva ve Yurtlarda Görev Yaptığı	0-3	52
	4-6	45
	6 ve üzeri	103
7.Öğretmenlerin Grupta Sorumlu Olduğu Çocuk Sayısı	0-5	1
	6-10	39
	11 ve üzeri	160
8.Medeni Durum	Evli	168
	Bekâr	28
	Boşanmış	3
	Eşinden Ayrı Yaşıyor	1
9.Çocuk Sahibi Olma Durumları	Çocuk Yok	43
	1-3	138
	4 ve üzeri	19

2.2. Cinsiyet değişkeni

2.2.1. Cinsiyet değişkenine göre öğretmenlerin yaşam doyumu

Öğretmenlerin cinsiyet değişkenine göre yaşam doyumu puanlarının anlamlı düzeyde farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla t testi yapılmış, istatistiksel sonuçlar tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2: Cinsiyet Değişkenine Göre Öğretmenlerin Yaşam Doyumu t Testi Sonuçları

Bağımlı Değişken	Cinsiyet	N	$\bar{X}$	Ss	t değeri
Yaşam Doyumu	Kadın	57	22,43	4,73	0,702
	Erkek	143	21,90	5,21	

Tablo 2 incelendiğinde, Yaşam doyumu puan ortalamalarına bakıldığında erkeklerin puan ortalaması 21,90 iken kadınlarda bu puan 22,43 çıkmıştır. Bu ortalamalar arasında anlamlı farklılık olup olmadığı t testi ile sınanmıştır.

Yapılan istatistiksel analizler sonucunda, kadın öğretmenlerle erkek öğretmenlerin yaşam doyumu ortalamaları arasında anlamlı düzeyde farklılaşma saptanmamıştır.

2.2.2. Cinsiyet değişkenine göre öğretmenlerin duygusal zekâ düzeyleri

Öğretmenlerin cinsiyet değişkenine göre duygusal zekâ puan ortalamaları arasında anlamlı düzeyde farklılık olup olmadığını test etmek amacıyla yapılan t testi sonuçları tablo 3’de toplu olarak verilmiştir.

Tablo 3: Cinsiyet Değişkenine Göre Öğretmenlerin Duygusal Zekâ Yetenekleri Alt Boyutları t Testi Sonuçları

Bağımlı Değişken	Cinsiyet	N	$\bar{X}$	Ss	t-değeri
Kişisel Beceri	Kadın	57	111,59	11,95	-1,082
	Erkek	143	113,64	12,38	
Kişilerarası Beceri	Kadın	57	74,80	6,82	3,030**
	Erkek	143	71,54	6,97	
Uyumsuzluk	Kadın	57	60,01	8,12	1,607
	Erkek	143	58,07	6,53	
Stresle Başa Çıkma	Kadın	57	43,12	6,31	-2,714**
	Erkek	143	45,86	6,79	
Genel Ruh Durumu	Kadın	57	47,22	5,01	-0,090
	Erkek	143	47,30	5,45	

** $p < 0,01$

Tablo 3 incelendiğinde, duygusal zekâ puan ortalamaları ile cinsiyet arasında bir ilişkinin olup olmadığına bakarsak;

Cinsiyetin, duygusal zekânın alt boyutlarından olan “kişisel beceri”, “uyumsuzluk” ve “genel ruh durumu”nda anlamlı bir farklılaşma görülmemiştir. Ancak, “kişilerarası beceri” puan ortalamalarına bakıldığında kadınların puan ortalaması 74,80 iken erkeklerin puan ortalaması 71,54 olarak hesaplanmıştır. “Stresle başa çıkma” puan ortalamalarına cinsiyet açısından bakıldığında erkeklerde 45,86 iken kadınlarda ise 43,12 olarak hesaplanmıştır. Duygusal zekânın “Kişilerarası beceri” ve “Stresle başa çıkma” alt boyutlarında %0,01 oranında anlamlı birer farklılaşmanın olduğu görülmüştür.

2.3. Yaş değişkeni

2.3.1. Yaş değişkenine göre öğretmenlerin yaşam doyumu

Öğretmenlerin yaş değişkenine göre yaşam doyumu, puanlarının anlamlı düzeyde farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla “ANOVA (Tek Yönlü Varyans Analizi)” testi yapılmış, istatistiksel sonuçlar tablo 4’de verilmiştir.

Tablo 4: Yaş Aralığı Değişkenine Göre Öğretmenlerin Yaşam Doyumu, N, $\bar{X}$, Ss ve Varyans Analizi Sonuçları

Bağımlı Değişken	Yaş Aralığı	N	$\bar{X}$	Ss	Varyans Kaynağı	KT	Sd	KO	F
Yaşam Doyumu	21-30	5	3,34	5,54	Gruplar Arasında	228,600	3	76,200	3,046*
	31-40	6	2,72	4,62	Gruplar İçinde	4903,795	196	25,019	
	41-50	2	0,68	5,15	Toplam	5132,395	199		
	51-üzeri	7	2,23	4,80					

* $p<0.05$

Tablo 4’de farklı yaş gruplarındaki öğretmenlerin doyum puanlarının “ANOVA” testi sonuçlarına yer verilmiştir.

Analiz sonuçlarına göre öğretmenlerin yaşam doyum puanları anlamlı düzeyde farklılaşmaktadır. Farklılaşmanın kaynağını bulmak için Tukey Testi yapılmış ve sonuçlar Tablo 5 de verilmiştir.

Tablo 5: Yaş Aralığı Değişkenine Göre Öğretmenlerin Yaşam Doyumuna Ait Tukey Testi Bulguları

Bağımlı Değişken	Yaş (I)	Yaş (II)	Ortalamalar Arası Fark	Standart Hata	P
Yaşam Doyumu	21-30	41-50	2,6623	1,0307	,048

Tablo 5 de görüldüğü gibi 21-30 yaş grubunda yer alan öğretmenlerin 41-50 yaş grubunda yer alan öğretmenlerden daha yüksek yaşam doyum düzeyine sahip olduğu bulunmuştur ($p<0.05$).

2.3.2. Yaş değişkenine göre öğretmenlerin duygusal zekâ düzeyleri

Öğretmenlerin yaş değişkenine göre duygusal zekâ puan ortalamaları arasında anlamlı düzeyde farklılık olup olmadığını test etmek amacıyla yapılan “ANOVA” testi sonuçları tablo 6’da toplu olarak verilmiştir.

Tablo 6: Yaş Aralığı Değişkenine Göre Öğretmenlerin Duygusal Zekâ Yetenekleri Alt Boyutları N, $\bar{X}$, Ss ve Varyans Analizi Sonuçları

	Yaş Aralığı	N	$\bar{X}$	Ss	Varyans Kaynağı	KT	Sd	KO	F
B	21-30	35	109,34	9,56	Gruplar Arasında	1288,339	3	429,446	2,937*
	31-40	76	116,07	13,05	Gruplar İçinde	28660,941	196	146,229	
	41-50	72	112,00	12,34	Toplam	29949,280	199		
	51-üzeri	17	111,70	11,04					
AB	21-30	35	72,91	7,24	Gruplar Arasında	572,718	3	190,906	3,986**
	31-40	6	74,18	6,84	Gruplar İçinde	9387,157	196	47,894	
	41-50	72	71,37	6,99	Toplam	9959,875	199		
	51-üzeri	17	68,58	6,15					
	21-30	35	57,82	6,10	Gruplar Arasında	141,089	3	47,030	0,943
	31-40	76	59,36	7,89	Gruplar İçinde	9773,531	196	49,865	
	41-50	72	57,88	6,82	Toplam	9914,620	199		
	51-üzeri	17	60,11	5,68					
BÇ	21-30	35	42,37	6,38	Gruplar Arasında	330,901	3	110,300	2,465
	31-40	76	45,52	6,74	Gruplar İçinde	8770,654	196	44,748	
	41-50	72	45,56	6,44	Toplam	9101,555	199		
	51-üzeri	17	46,64	7,99					
RD	21-30	35	46,14	4,95	Gruplar Arasında	153,640	3	51,213	1,833
	31-40	76	48,35	5,52	Gruplar İçinde	5476,680	196	27,942	
	41-50	72	46,76	5,30	Toplam	5630,320	199		
	51-üzeri	17	47,00	4,71					

..... * $p < 0.05$ ** $p < 0.01$

Tablo 6’da farklı yaş gruplarındaki öğretmenlerin duygusal zeka alt puanlarının “ANOVA” testi sonuçlarına yer verilmiştir.

Varyans Analiz sonuçlarına göre öğretmenlerin kişisel becerileri ($f = 2,937$, $p < 0.05$), kişilerarası becerileri ($f = 3.986$, $p < 0.01$), uyumluluk ($f = 2.21$, $p > 0.05$), stresle başa çıkma ($f = 2.465$, $p > 0.05$) ve genel ruh durumu ($f = 1.833$,

$p>0.05$)’dir. Bu durumda kişisel ve kişilerarası becerilerde yaş grubuna göre anlamlı bir farklılaşma bulunmuştur.

Farklılaşmanın kaynağını bulmak için Tukey Testi yapılmış ve sonuçlar Tablo 6 da verilmiştir.

Tablo 7: Yaş Aralığı Değişkenine Göre Öğretmenlerin Duyusal Zekâ Yetenekleri Alt Boyutlarına Ait Tukey Testi Bulguları

Bağımlı Değişken	Yaş (I)	Yaş (II)	Ortalamalar Arası Fark	Standart Hata	P
KB	21-30	31-40	-6,7361	2,4702	0,032
KAB	31-40	51-üzeri	5,5960	1,8567	0,014

Tablo 7 da görüldüğü gibi 21-30 yaş grubunda yer alan öğretmenlerin 31-40 yaş grubunda yer alan öğretmenlerden daha düşük kişisel beceri düzeyine sahip olduğu bulunmuştur ($p<0.05$).

31-40 yaş grubunda yer alan öğretmenlerin 51 ve üzeri yaş grubunda yer alan öğretmenlerden daha yüksek kişilerarası beceri düzeyine sahip olduğu bulunmuştur ($p<0.05$).

2.4. Görev yaptığı süre değişkeni

2.4.1. Yuva ve yurtlarda görev yaptığı süre değişkenine göre öğretmenlerin yaşam doyumu

Öğretmenlerin yuva ve yurtlarda görev yaptığı süre değişkenine göre yaşam doyumu, puanlarının anlamlı düzeyde farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla “ANOVA” testi yapılmış, istatistiksel sonuçlar tablo 8’de verilmiştir.

Tablo 8: Yuva ve Yurtlarda Yaptığı Görev Süresi Değişkenine Göre Öğretmenlerin Yaşam Doyumu, N, $\bar{X}$, Ss ve Varyans Analizi Sonuçları

Bağımlı Değişken	Görev Süresi	N	$\bar{X}$	Ss	Varyans Kaynağı	KT	Sd	KO	F
Yaşam Doyumu	0-3 yıl	52	21,90	5,50	Gruplar Arasında	14,206	2	7,103	0,273
	4-6 yıl	45	21,66	4,94	Gruplar İçinde	5118,189	197	25,981	
	6 yıl ve 6+	103	22,3010	4,95	Toplam	5132,395	199		

Tablo 8’de farklı görev süresine sahip öğretmenlerin yaşam doyumu puanlarının “ANOVA” testi sonuçlarına yer verilmiştir.

Analiz sonuçlarına göre öğretmenlerin yaşam doyumu ($f=0,273$, $p>0.05$) puanları anlamlı düzeyde farklılaşmamaktadır.

2.4.2. Yuva ve yurtlarda görev yaptığı süre değişkenine göre duygusal zekâ düzeyleri

Öğretmenlerin Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nde görev yaptığı süre değişkenine göre duygusal zekâ puan ortalamaları arasında anlamlı düzeyde farklılık olup olmadığını test etmek amacıyla yapılan "ANOVA" testi sonuçları tablo 9'de toplu olarak verilmiştir.

Tablo 9: Yuvalarda Yaptığı Görev Süresi Değişkenine Göre Öğretmenlerin Duygusal Zekâ Yetenekleri Alt Boyutları N, $\bar{X}$, Ss ve Varyans Analizi Sonuçları

Bağımlı Değişken	Görev Süresi	N	$\bar{X}$	Ss	Varyans Kaynağı	KT	Sd	KO	F
Kişisel Beceriler	0-3 yıl	52	115,17	12,69	Gruplar Arasında	753,040	2	376,520	2,541
	4-6 yıl	45	109,71	11,19	Gruplar İçinde	29196,240	197	148,204	
	6 yıl ve 6+	103	113,45	12,31	Toplam	29949,280	199		
Kişilerarası Beceriler	0-3 yıl	52	73,30	7,65	Gruplar Arasında	52,442	2	26,221	0,521
	4-6 yıl	45	72,42	6,32	Gruplar İçinde	9907,433	197	50,292	
	6 yıl ve 6+	103	72,07	7,11	Toplam	9959,875	199		
Uyumluluk	0-3 yıl	52	58,25	7,00	Gruplar Arasında	11,556	2	5,778	0,115
	4-6 yıl	45	58,91	7,49	Gruplar İçinde	9903,064	197	50,269	
	6 yıl ve 6+	103	58,69	6,95	Toplam	9914,620	199		
Stresle Başa Çıkma	0-3 yıl	52	44,86	6,97	Gruplar Arasında	331,037	2	165,519	3,718*
	4-6 yıl	45	42,91	5,65	Gruplar İçinde	8770,518	197	44,520	
	6 yıl ve 6+	103	46,14	6,91	Toplam	9101,555	199		
Genel Ruh Durumu	0-3 yıl	52	47,53	5,55	Gruplar Arasında	18,131	2	9,065	0,318
	4-6 yıl	45	46,73	4,61	Gruplar İçinde	5612,189	197	28,488	
	6 yıl ve 6+	103	47,38	5,51	Toplam	5630,320	199		

... * $p < 0.05$

Tablo 9’de farklı görev süresi olan öğretmenlerin duygusal zeka alt puanlarının “ANOVA” testi sonuçlarına yer verilmiştir.

Varyans Analiz sonuçlarına göre öğretmenlerin kişisel becerileri ($f = 2,541$, $p > 0.05$), kişilerarası becerileri ($f = 0.521$, $p > 0.05$), uyumluluk ($f = 0.115$, $p > 0.05$), stresle başa çıkma ($f = 3.718$, $p < 0.05$) ve genel ruh durumu ($f = 0.318$,

$p>0.05$)’dir. Bu durumda stresle başa çıkma puanında görev süresi değişkenine göre de anlamlı bir farklılaşma bulunmuştur.

Farklılaşmanın kaynağını bulmak için Tukey Testi yapılmış ve sonuçlar Tablo 10 da verilmiştir.

Tablo 9: Yuvalarda Yaptığı Görev Süresi Değişkenine Göre Öğretmenlerin Stresle Başa Çıkma Alt Boyutuna Ait Tukey Testi Bulguları

Bağımlı Değişken	Görev Süresi (I)	Görev Süresi (II)	Ortalamalar Arası Fark	Standart Hata	P
SBÇB	4-6 yıl	6 yıl üzeri	-3,2345	1,1923	,018

Tablo 10 da görüldüğü gibi 4-6 yıl görev süresi olan öğretmenlerin 6 yıl ve daha fazla görev süresi olan öğretmenlere göre stresle başa çıkma puan ortalamalarının daha düşük olduğu bulunmuştur ($p<0.05$).

2.5. İş yerinden ve işinden memnun olma değişkeni

2.5.1. İş yerinden ve işinden memnun olma değişkenine göre öğretmenlerin yaşam doyumu

Öğretmenlerin yuva ve yurtlardaki işinden memnun olma değişkenine göre yaşam doyumu puanlarının anlamlı düzeyde farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla “ANOVA” testi yapılmış, istatistiksel sonuçlar tablo 11’de verilmiştir.

Tablo 11: İşyerinden ve İşinden Memnun Olma Değişkenine Göre Öğretmenlerin Yaşam Doyumu t Testi Sonuçları

	Memnun Olma	N	$\bar{X}$	Ss	t değeri
Yaşam Doyumu	Evet	140	22,02	5,28	-0,119*
	Hayır	60	22,11	4,59	

* $P<0,001$

Tablo 11 incelendiğinde yaşam doyumu puan ortalamalarına bakıldığında işinden memnun olan öğretmenlerin 22,02 iken işinden memnun olmayan öğretmenlerin puan ortalamaları 22,11 çıkmıştır. Bu ortalamalar arasında anlamlı farklılık olup olmadığı t testi ile sınanmıştır.

Yapılan istatistiksel analizler sonucunda, işinden memnun olan öğretmenlerle işinden memnun olmayan öğretmenlerin yaşam doyumu puan ortalamalarına bakıldığında işinden memnun olan ve olmayan öğretmenler arasında anlamlı bir farklılık çıkmıştır.

2.5.2. İş yerinden ve işinden memnun olma değişkenine göre öğretmenlerin duygusal zekâ düzeyleri

Öğretmenlerin işinden ve işyerinden memnun olma değişkenine göre duygusal zekâ puan ortalamaları arasında anlamlı düzeyde farklılık olup olmadığını test etmek amacıyla yapılan t testi sonuçları tablo 12’de toplu olarak verilmiştir.

Tablo 12: İşyerinden ve İşinden Memnun Olma Değişkenine Göre Öğretmenlerin Duygusal Zekâ Yetenekleri Alt Boyutları t Testi Sonuçları

	Memnun Olma	N	$\bar{X}$	Ss	t-değeri
Kişisel Beceriler	Evet	140	113,99	12,76	1,764
	Hayır	60	110,88	10,80	
Kişilerarası Beceriler	Evet	140	72,43	7,04	-0,119
	Hayır	60	72,56	7,19	
Uyumluluk	Evet	140	58,47	6,58	-0,446
	Hayır	60	59,00	8,09	
Stresle Başa Çıkma	Evet	140	45,61	6,93	1,774
	Hayır	60	43,85	6,22	
Genel Ruh Durumu	Evet	140	47,39	5,59	0,493
	Hayır	60	47,01	4,63	

Tablo 12 incelendiğinde, duygusal zeka puan ortalamaları ile işinden ve işyerinden memnun olma değişkeni arasında bir ilişkinin olup olmadığına bakarsak;

İşinden ve işyerinden memnun olma değişkeninin, duygusal zekânın alt boyutlarından olan “kişisel beceri”, “kişilerarası beceriler” “uyumluluk”, “stresle başa çıkma” ve “genel ruh durumu” alt boyutlarında anlamlı bir farklılaşma görülmemiştir.

2.6. Duygusal zekâ yetenekleri alt boyutları ile yaşam doyumu

Öğretmenlerin duygusal zekâ yetenekleri altı boyutları ile yaşam doyumu arasında anlamlı düzeyde farklılık olup olmadığını test etmek amacıyla yapılan t testi sonuçları tablo 13’de toplu olarak verilmiştir.

Tablo 13: Öğretmenlerin Duygusal Zekâ Yetenekleri Alt Boyutları ile Yaşam Doyumları Arasındaki İlişki

Duygusal Zekâ		Kişisel Beceriler	Kişilerarası Beceriler	Uyumluluk	Stresle Başa Çıkma	Genel Ruh Durumu
Yaşam Doyumu	R	0,140	0,184	0,212	0,169	0,214
	P	0,48*	0,009**	0,003**	0,017*	0,002**

..... * $p < 0.05$ ** $p < 0.01$

Öğretmenlerin duygusal zekâ alt boyutlarından kişisel beceriler ($r=.140$), kişilerarası beceriler ($r=.184$), uyumluluk boyutu ($r=.212$), stresle başa çıkma boyutu ($r=.169$) ve genel ruh durumu boyutu ($r=.214$) ile yaşam doyumu puanları arasında pozitif yönde anlamlı ilişkiler saptanmıştır ($p < 0.05$). ($p < 0.01$).

3. TARTIŞMA ve YORUM

Yaşam doyumu ve duygusal zekâ gibi değişkenler, öğretmenlerin yaşam kalitesini etkileyen önemli unsurlardır. Araştırmanın amacı doğrultusunda oluşturulan alt problemler, istatistiksel olarak sorgulanmış ve elde edilen bulgular sırasıyla yorumlanıp tartışılmıştır.

1. Öğretmenlerin yaşam doyumu ve duygusal zekâ puan ortalamaları cinsiyet değişkenine göre anlamlı düzeyde farklılaşmakta mıdır?

Yapılan istatistiksel analizler sonucunda, araştırmamızda kadın öğretmenlerle erkek öğretmenlerin yaşam doyumu ortalamaları arasında anlamlı düzeyde farklılaşma saptanmamıştır. Literatüre bakıldığında yaşam doyumunun cinsiyet değişkenine göre anlamlı düzeyde farklılaşmadığı görülmüştür (Aysan ve Bozkurt, 2004; Serin ve Aydınoglu, 2011; Şahin, 2008; Telef, 2011; Aşan ve Erenler, 2008; Gündoğar, Sallan Gül, Uskun, Demirci ve Keçeci, 2007; Avşaroğlu, Deniz ve Kahraman, 2005; Chow, 2005; Şeker ve Zırhlıoğlu, 2009; Yılmaz ve Şahin, 2009). Tüm bu sonuçlar araştırmamızda elde ettiğimiz sonucu desteklediği görülmektedir. Literatürde bunların yanında yaşam doyumu ile cinsiyet arasında anlamlı bir ilişki saptayan ve araştırma sonucumuzla

uyuşmayan çalışmalar da bulunmaktadır (Arrindel, Heesink ve Feij, 1999; Cha, 2003; Yetim, 2003; Tuzgöl Dost, 2007; Gündoğar ve ark, 2007; Çeçen, 2007; Joshanloo ve Afshari, 2009; Uz Baş, 2011; Özyürek, Gümüş ve Doğan, 2012).

Araştırmamızda cinsiyet değişkenine göre duygusal zekâ yetenekleri alt boyutları t testi ile test edilmiş olup duygusal zekâ puanlarının cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir şekilde farklılaşmadığı görülmüştür. Literatürde Chan (2004), Acar (2001), Hopkins ve Bilimoria (2008), Babaoğlan (2010), Gökçe (2006), Öztekin (2006) Acar (2003), Deniz ve Yılmaz (2004), Girgin (2009), Özdemir ve Özdemir (2007), Mavroveli ve ark. (2007), Alper (2007), Rastegar ve Memarpour (2009), yaptıkları çalışmalarda cinsiyet ile bireylerin duygusal zekalarını belirleyen tüm boyutları arasında anlamlı bir fark olmadığı tespit etmişlerdir. Bu araştırmaların aksine duygusal zeka ile cinsiyet arasında anlamlı bir fark olduğunu saptayan çalışmalar da literatürde yer almaktadır (Austin ve ark., 2005; Harrod ve Scheer, 2005; İşmen, 2001; İkiz ve Totan, 2012; Ciarrochi ve ark., 2001; Schutte ve ark., 1998; Goldenberg ve ark., 2006; Van Rooy ve ark., 2005; Akar Kayserili ve Gündoğdu, 2010; Receptoğlu, 2012; Yüksel, 2006, Güçlü ve Receptoğlu, 2009; Güllüce, 2006; Harrod and Scheer, 2005). Görüldüğü üzere literatürde yer alan araştırmalarda duygusal zeka ile cinsiyet arasında anlamlı bir ilişkinin bulunmasının yanı sıra anlamlı bir ilişkinin olmadığı gibi sonuçlar ortaya koyulmuştur. Ancak duygusal zekanın cinsiyet gibi doğuştan gelen bir özelliğe bağlı olmadığı, daha çok kişinin öğrenme isteğine bağlı olarak kişinin duygusal zekasını yükseltebileceği, bu nedenle de cinsiyet gibi bir etkene bağlı olarak değişmesinin anlamlı olmadığı söylenebilir.

2. Öğretmenlerin yaşam doyumu ve duygusal zekâ puan ortalamaları yaş değişkenine göre anlamlı düzeyde farklılaşmakta mıdır?

Analiz sonuçlarına göre öğretmenlerin yaşam doyumu puanları sadece 21-30 yaş aralığında bulunanlar ile 41-50 yaş aralığında bulunan gruplar açısından farklı çıkmış, 21-30 yaş grubunda yer alan öğretmenlerin 41-50 yaş grubunda yer alan öğretmenlerden daha yüksek yaşam doyum düzeyine sahip olduğu bulunmuştur. İncelenen diğer gruplarında yaşam doyumu düzeyleri arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır. Literatürdeki araştırmalarda da yaş değişkenine göre yaşam doyumunun hem farklılaşmadığını (Avşaroğlu, Deniz ve Kahraman, 2005; Aydın, 2011) hem de farklılaştığını (Şeker ve Zırhloğlu, 2009) ortaya koyan çalışmalar yer almaktadır. Araştırmamızda sadece iki grup arasında farklılığın çıkmasının nedeni çocuk yuvalarına yeni başlayan bireylerle, o kuruluştaki yıllardır çalışan bireylerin beklentileri birbirinden çok

farklı olacağı ve beklentilerini sıcak, yeni, yüksek tutan yeni başlayan öğretmenlerin yaşam doyumları da yüksek olabileceği düşünülmektedir.

“ANOVA” testi sonuçlarına göre öğretmenlerin sadece kişisel ve kişilerarası becerilerin yaş grubuna göre anlamlı bir farklılaştığı; uyumluluk, stresle başa çıkma ve genel ruh durumunun yaş değişkenine göre anlamlı bir şekilde farklılaşmadığı tespit edilmiştir. Literatürde Rastegar ve Memarpour (2009), Özdemir ve Özdemir (2007), Öztürk ve Deniz (2008), Harrod ve Scheer (2005), İşmen (2001), Acar (2001), Akın (2004), Aysel (2006), Babaoğlu (2010), Güney (2009), Yüksel (2006), Chan (2004), Hopkins ve Bilimoria (2008) yaptıkları araştırmalarda duygusal zeka ile yaş arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığı sonucuna ulaşmışlardır. Ancak duygusal zeka ile yaş arasında anlamlı bir ilişkinin olduğunu vurgulayan çalışmalar da bulunmaktadır (Recepoğlu, 2012; Canbulat, 2007; Güllüce, 2006; Güçlü ve Recepoğlu, 2009; Pamukoğlu, 2004). Sixseconds The Emotional Intelligence Network tarafından 405 Amerikan vatandaşı ile gerçekleştirilen çalışmada duygusal zekanın yaş ile birlikte çok az arttığı, çoğunlukla yüksek duygusal zekaya sahip insanların gençlerden oluştuğu ve düşük duygusal zekaya sahip insanların yaş ilerlemiş olanlardan oluştuğu, buna rağmen yaş ilerledikçe az da olsa bir yükselmenin mevcut olduğu, fakat duygusal zekanın öğrenilebilir olduğu belirtilmiştir (Fariselli, Ghini ve Freedman, 2006). Görüldüğü üzere yaş değişkeni ile duygusal zeka alt boyutları arasında anlamlı sonuçlar elde edilememiştir. Bunun nedeni duygusal zekânın, yaşın ilerlemesi ile değişen ve gelişen bir durum olmaması, kişinin istek ve çabaları sonucunda gelişme fırsatı bulması, aynı zamanda çevrenin de duygusal zekânın gelişiminde olumlu etkileri olabilmesi, örneğin duygusal zekânın en önemli faktörlerinden olan empati yeteneğinin çevrede bu yeteneği kullanan kişilerin model alınarak öğrenme şansının olabilmesi, bu sebeplerden dolayı duygusal zekânın gelişimi yaştan bağımsızdır (Öztürk, 2006) diyebiliriz.

3. Öğretmenlerin yaşam doyumu ve duygusal zekâ puan ortalamaları yuva ve yurtlarda görev yaptığı süre değişkenine göre anlamlı düzeyde farklılaşmakta mıdır?

Yaşam doyumunun hizmet süresi değişkenine göre farklılaşıp farklılaşmadığını ölçmek için uygulanan “ANOVA” testi sonuçlarına göre öğretmenlerin yaşam doyumu puanları anlamlı olarak farklılaşmadığı görülmüştür. Literatürde Telef (2011), Yiğit, Dilmaç ve Deniz (2011), Baştemur (2006), Yılmaz ve Altınok (2009), Avşaroğlu, Deniz ve Kahraman (2005), Dikmen (1995), Özyürek, Gümüş ve Doğan (2012) tarafından yapılan

araştırmalarda hizmet süresi değişkeni ile yaşam doyumu arasında anlamlı bir farklılık bulunmamış, Şeker ve Zırhlioğlu (2009) tarafından yapılan araştırmada anlamlı farklılık bulunmuştur.

Analiz sonuçlarına göre öğretmenlerin duygusal zeka alt boyutlarından olan kişisel becerileri, kişilerarası becerileri, uyumluluk ve genel ruh durumu hizmet süresi değişkenine göre anlamlı olarak farklılaşmamaktadır. Literatüre baktığımızda yapılan araştırmalarda duygusal zekâ düzeyleri ile hizmet süreleri arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır (Akbaş, 2006; Canbulat, 2007; Güler, 2006; Güney, 2009). Bunun yanında literatürde duygusal zekâ ile hizmet süresi arasında anlamlı bir ilişki olduğunu vurgulayan çalışmalar da bulunmaktadır (Güçlü ve Receptoğlu, 2009; Receptoğlu, 2012).

Araştırmamızda sadece stresle başa çıkma puanı ile görev süresi arasında anlamlı bir farklılaşma bulunmuştur. 212 katılımcı ile yapılan bir araştırmada duygusal zekâ ve iş yaşamındaki stres arasında negatif ilişki olduğu, duygusal zekâsı yüksek olan bireylerin stresten daha az etkilendikleri ortaya koyulmuştur (Nikolaou ve Tsaousis, 2002). Buna dayanarak çocuk yuvalarında 6 yıl ve üzeri çalışan öğretmenlerin duygusal zekâ yetenekleri alt boyutlarından olan stresle başa çıkma becerisini çalıştıkları yılların verdiği kazanımlarla öğrendikleri ve bu nedenle de çocuk yuvalarında 6 yıl üzeri çalışan öğretmenlerin genel duygusal zekâsının 4-6 yıl arasında çalışan öğretmenlerden yüksek olduğu ifade edilebilir.

4. Öğretmenlerin yaşam doyumu ve duygusal zekâ puan ortalamaları işinden ve işyerinden memnun olma değişkenine göre anlamlı düzeyde farklılaşmakta mıdır?

Yapılan istatistiksel analizler sonucunda, işinden memnun olan öğretmenlerle işinden memnun olmayan öğretmenlerin yaşam doyumu puan ortalamalarına bakıldığında işinden memnun olan ve olmayan öğretmenler arasında anlamlı bir farklılık çıkmıştır. Öğretmenlerin öğretmenlik mesleğini isteyerek seçmesi, mesleğini sevmesi, korunmaya muhtaç çocuklarla çalışmayı isteme durumu, öğretmenlerin idarecilerle ilişkileri, ekonomik olarak tatmin olma durumu yaşam doyumunu etkileyebilecek değişkenler olabileceğinden bu konu da bir başka araştırmanın konusu olabilir.

İşinden ve işyerinden memnun olma değişkeni ile duygusal zekâ arasında anlamlı bir farklılaşma görülmemiştir.

5. Öğretmenlerin yaşam doyumu ve duygusal zekâ puan ortalamaları arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?

Öğretmenlerin duygusal zekâ kişisel beceriler, kişilerarası beceriler, uyumluluk boyutu, stresle başa çıkma boyutu ve genel ruh durumu boyutu ile yaşam doyumu puanları arasında pozitif yönde anlamlı ilişkiler saptanmıştır. Literatüre baktığımızda duygusal zekâ, kişilik, aleksitimi, sosyal destek ve sağlık ile ilişkili ölçekler Kanada (N=500) ve İskoç (N=204) gruplara uygulanmış olup araştırma sonucunda duygusal zekânın yaşam doyumu, sosyal ağ boyutu ve kalitesi ile pozitif bir biçimde ilişkisi olduğu belirlenmiştir (Austin, Saklofskeve Egan, 2005). Yine İkiz ve Kırtıl Görmez (2010), Deniz, Öztürk ve Hamarta (2007) yaptıkları çalışmalarda da benzer sonuçlar elde etmişlerdir.

Sonuç olarak bir insanın yaşam doyumu beklentileriyle elinde olanların örtüşmesinin oranına bağlı olarak artabilir ya da azalabilir. Örtüşmeme durumunun söz konusu olması halinde bu süreçte bireyin sahip olduğu duygusal zekâ düzeyi devreye girip yaşam doyumunu yükselten bir etken olarak karşımıza çıkabilir. Bu sebeple yaşam doyumu ve duygusal zekâ arasındaki süreç duygusal zekâdan yaşam doyumuna doğru ilerlemektedir. Duygusal zekâ bu anlamda yaşam doyumu ile ilişki içerisindedir diyebiliriz. Çünkü duygusal zekâsı yüksek bireyler “sosyal açıdan dengeli, dışa dönük, neşeli, kendini ortaya koyabilen, duygularını doğrudan dile getiren, kendi kendine olumlu bakan, hayatta bir anlam bulan bireyler” (Goleman, 1995’den akt; Doğan ve Demiral, 2007, s. 213-214) olduğundan bu tür insanlar aynı zamanda hayattan doyum sağlayan bireyler olarak karşımıza çıkmaktadır.

4. ÖNERİLER

1. Genel olarak yaşam doyumunu etkileyen faktörler belirlenip bu faktörlerin hangilerinin kuruluş ile ilgili olduğu tespit edilmeli ve buna yönelik gerekli düzenlemeler yapılmalıdır. Çünkü öğretmenlerin yaşam doyumunu etkileyen faktörler içerisinden kurum ile ilgili olanlar hangi oranda azaltılırsa öğretmenlerin korunmaya muhtaç çocuklar ile yaptıkları çalışmaların başarı oranı aynı oranda artacaktır.

2. Duygusal zekâ önemli bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Personel seçiminde duygusal zekâsı yüksek olan bireylerin seçilmesi yönünde uygulamalar hayata geçirilmeye başlanmalıdır ki çocuk refahı alanı gibi meşakkatli bir alanda sürekliliği sağlayacak başarılar elde edilebilsin.

3. Araştırmalara göre duygusal zekâ öğrenilebilen ve geliştirilebilir bir olgudur. Çocuklarımızın duygusal zekâsını geliştirecek uygulamalar planlamalı ve çocuğun gelişiminde başat rol oynayan aileler ve okullar da bu sürece dâhil edilmelidir.

KAYNAKÇA

- Acar, F. T. (2001). Duygusal Zekâ Yeteneklerinin Göreve Yönelik ve İnsana Yönelik Liderlik Davranışları ile İlişkisi, İstanbul Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Acar, F. (2003). Duygusal zeka ve liderlik, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 12, s. 53-68.
- Akar Kayserili, T. ve Gündoğdu, K. (2010). Okul Öncesi Öğretmenleri ve Öğretmen Adaylarının Mesleğe İlişkin Tutumları İle Duygusal Zekaları Arasındaki İlişki, Milli Eğitim (187), s. 104-121.
- Akbaş, E. (2006). İstanbul İli Fatih İlçesi İlköğretim Okulu Öğretmenlerinin Duygusal Zeka Düzeylerinin Belirlenmesi, Yeditepe Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Akın, M. (2004). İşletmelerde Duygusal Zekânın Üst Kademe Yöneticiler ile Astları Arasındaki Çatışmalar Üzerindeki Etkileri. Anadolu Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Alper, D. (2007). Psikolojik Danışmanlar ve Sınıf Öğretmenlerinin Duygusal Zekâ Düzeyleri, İletişim ve Empati Becerilerinin Karşılaştırılması, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Arrindell, W. A., Heesink, J. ve Feij, J. A. (1999). The Satisfaction With Life Scale: Appraisal With 1700 Healthy Young Adults In The Netherlands, Personality and Individual Differences, 26, s. 815-826.
- Aşan, Ö. ve Erenler, E. (2008). İş Tatmini Ve Yaşam Tatmini İlişkisi, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 13 (2), s. 203-216.
- Austin, E. J., Evans, P. Goldwater, R., Potter, V. (2005). A Preliminary Study Of Emotional Intelligence, Empathy And Exam Performance In First Year Medical Students, Personality and Individual Differences, 39 (8), s. 1395-1405.
- Austin, E. J., Saklofske, D. H. ve Egan, V. (2005). Personality, Well-Being And Health Correlates Of Trait Emotional Intelligence, Personality and Individual Differences, 38 (3), s. 547-558.
- Avşaroğlu, S., Deniz, M. Ve Kahraman, A. (2005). Teknik Öğretmenlerde Yaşam Doyumu İş Doyumu Ve Mesleki Tükenmişlik Düzeylerinin İncelenmesi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 14, s. 115-129.
- Aysan, F. ve Bozkurt, N. (2004). Okul Psikolojik Danışmanlarının Yaşam Doyumu, Stresle Başa Çıkma Stratejileri ile Olumsuz Otomatik Düşünceleri:

- İzmir İli Örnekleme. XIII. Ulusal Eğitim Bilimleri Kurultayı, 6-9 Temmuz İnönü Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Malatya, Özet Kitapçığı.
- Aydiner, B. B. (2011). Üniversite Öğrencilerinin Yaşam Amaçlarının Alt Boyutlarının Genel Öz – Yeterlik Yaşam Doyumu Ve Çeşitli Değişkenlere Göre İncelenmesi, Sakarya Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Aysel, L. (2006). Liderlik ve Duygusal Zekâ, Kocaeli Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Babaoğlu, E. (2010). Okul Yöneticilerinde Duygusal Zekâ, Ahi Evran Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 11 (1), s. 119-136.
- Baştemur, Y. (2006). İş Tatminiyle Yaşam Tatmini Arasındaki İlişkiler: Kayseri Emniyet Müdürlüğü'nde Bir Araştırma, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Büyüközer, G. (2008). The Relationship Between Emotional Intelligence And Personality Factors. University of Marmara, Unpublished Master's Thesis.
- Canbulat, S. (2007). Duygusal Zekanın Çalışanların İş Doyumları Üzerindeki Etkisinin Araştırılması, Gazi Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Chan, D. W. (2004). Perceived Emotional Intelligence And Self-Efficacy Among Chinese Secondary School Teachers In Hong Kong, Personality and Individual Differences, 36, s. 1781-1795.
- Cha, K. (2003). Subjective Well-Being Among College Students, Social Indicators Research, 62, 63, s. 455-477.
- Chow, H. (2005). Life Satisfaction Among University Students In a Canadian Prairie City: A Multivariate Analysis. Social Indicators Research, 70, s. 139-150.
- Ciarrochi, J., Chan, E. Y. C. ve Bajgar, J. (2001). Measuring Emotional Intelligence In Adolescence, Personality and Individual Differences, 31 (7), 1105-1119.
- Çeçen, A. R. (2007). Üniversite Öğrencilerinin Cinsiyet Ve Yaşam Doyumu Düzeylerine Göre Sosyal Ve Duygusal Yalnızlık Düzeylerinin İncelenmesi. Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 3 (2), s. 180-190.
- Deniz, M. E., Öztürk, A. ve Hamarta, E. (2007). Duygusal Zekânın Yaşam Doyumunu Yordama Gücü, Uluslararası Duygusal Zeka ve İletişim Sempozyumu, İZMİR.
- Deniz, M. E. ve Yılmaz, E. (2006). Üniversite Öğrencilerinde Duygusal Zekâ Ve Stresle Başa Çıkma Stilleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi, Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi, 25 (1), s. 17-26.

- Diener, E. (2000). Subjective Well-Being: The Science Of Happiness, And A Proposal For A National Index, *American Psychologist*, 55, s. 34-43.
- Dikmen, A. A. (1995). İş doyum ve yaşam doyum ilişkisi. Ankara Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi..
- Doğan, S. ve Demiral, Ö. (2007). Kurumların Başarısında Duygusal Zekanın Rolü Ve Önemi, *Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F. Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 14 (1), s. 209-230.
- Fariselli, L., Ghini, M. ve Freedman, J. (2006). Age And Emotional Intelligence, Erişim tarihi: 16 Mart 2012, www.6seconds.org/sei/media/WP_EQ_and_Age.pdf.
- Girgin, G. (2009). Öğretmen Adaylarında Duygusal Zekanın Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi, *Kırgızistan Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9 (22), s. 131-140.
- Goldenberg, I., Matheson, K. ve Mantler, J. (2006). The Assessment Of Emotional Intelligence: A Comparison Of Performance-Based And Self-Report Methodologies, *Journal of Personality Assessment*, 86 (1), s. 33-45
- Göçet, E. (2006). Üniversite Öğrencilerinin Duygusal Zeka Düzeyleri İle Stresle Başa Çıkma Tutumları Arasındaki İlişki, *Sakarya Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*..
- Gökçe, B. (2006). İş Hayatında Duygusal Zekâ ve Sivas İli Bankacılık Sektöründe Bir Alan Araştırması, *Cumhuriyet Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*.
- Güçlü, N. ve Recepoğlu, E. (2009). Okul Yöneticilerinin Öğretim Liderliği Davranışları ve Duygusal Zekâ Düzeylerine İlişkin Öğretmen Algıları, *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17 (1), s. 425-442.
- Güler, A. (2006). İlköğretim Okullarında Görev Yapan Öğretmenlerin Duygusal Zekâ Düzeyleri İle Problem Çözme Becerileri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi, *Yeditepe Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*.
- Güllüce, A. Ç. (2006). Mesleki Tükenmişlik ve Duygusal Zekâ Arasındaki İlişki, *Atatürk Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*.
- Gündoğar, D., Sallan Gül, S., Uskun, E., Demirci, S. ve Keçeci, D. (2007). Üniversite öğrencilerinde yaşam doyumunu yordayan etkenlerin incelenmesi, *Klinik Psikiyatri*, 10, s. 14-27.
- Güney, F. (2009). Okul Yöneticilerinin Duygusal Zekâ Düzeyleri ile Çatışma Yönetimi Stratejileri Arasındaki İlişki, *Maltepe Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*.

- Harrod, N. R. ve Scheer, S. D. (2005). An Exploration Of Adolescent Emotional Intelligence In Relation To Demographic Characteristics, *Adolescence*, 40 (159), s. 503-512.
- Hopkins, M.M. ve Bilimoria, D. (2008). Social And Emotional Competencies Predicting Success For Male And Female Executives, *Journal of Management Development*, 27 (1), s. 13-35.
- İkiz, F. E. ve Kırtıl Görmez, S. (2010). İlköğretim İkinci Kademe Öğrencilerinde Duygusal Zekâ Ve Yaşam Doyumunun İncelenmesi, *İlköğretim Online*, 9 (3), s. 1216-1225.
- İkiz, E. ve Totan, T. (2012). Üniversite Öğrencilerinde Öz-Duyarlılık ve Duygusal Zekanın İncelenmesi, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14 (1), s. 51-71.
- İşmen, A. E. (2001). Duygusal Zeka Ve Problem Çözme, M.Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi Dergisi, 13, s. 111-124.
- Joshanloo, M. ve Afshari, S. (2009). Big Five Personality Traits And Self-Esteem As Predictors of Life Satisfaction In Iranian Muslim University Students, *Journal of Happiness Studies*, 12 (1), s. 105-113.
- Karaduman, Ç. K. (2010). The Relationship Between Emotional Intelligence Factors And Job Performance, University of Marmara Unpublished Master's Thesis.
- Koç, Z. (2001). Rehberlik Ve Araştırma Merkezlerinde Görev Yapan Rehber Öğretmenlerin İş Doyumlarının Bazı Değişkenlere Göre İncelenmesi, *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 9 (2), s. 395-410.
- Köker, S. (1991). Normal Ve Sorunlu Ergenlerin Yaşam Doyumu Düzeylerinin Karşılaştırılması, Ankara Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Mavroveli, S., Petrides, K. V., Rieffe, C. ve Bakker, F. (2007). Trait Emotional Intelligence, Psychological Well-Being And Peer-Related Social Competence In Adolescence, *British Journal of Developmental Psychology*, 25 (2), s. 263-275.
- Nikolaou, I. ve Tsaousis, I. (2002). Emotional intelligence in the workplace: Exploring Its Effects On Occupational Stress And Organizational Commitment, *International Journal of Organizational Analysis*, 10 (4), s. 327-342.
- Özdemir, A. Y. ve Özdemir, A. (2007). Duygusal Zeka Ve Çatışma Yönetimi Stratejileri Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi: Üniversitede Çalışan Akademik Ve İdari Personel Üzerine Uygulama, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* (18), s. 393-410.
- Özer, M. ve Karabulut, Ö. (2003). Yaşlılarda Yaşam Doyumu, *Turkish Journal of Geriatrics*, 6 (2), s. 72-74.

- Öztekin, A. (2006). Ortaöğretim Kurumlarında Görev Yapan Yöneticilerin Duygusal Zekâ Becerilerini Okul Yönetiminde Kullanma Düzeylerinin Değerlendirilmesi, Balıkesir Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Öztürk, A. (2006). Okul Öncesi Öğretmenlerinin Duygusal Zeka Yetenekleri İş Doyumları Ve Tükenmişlik Düzeylerinin Bazı Değişkenler Açısından Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi, Selçuk Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Öztürk, A. ve Deniz, M. E. (2008). Okul Öncesi Öğretmenlerinin Duygusal Zeka Yetenekleri İş Doyumları Ve Tükenmişlik Düzeylerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi, İlköğretim Online, 7 (3), s. 578-599.
- Özyürek, A., Gümüş, H. ve Doğan, S. (2012). Öğretmen ve Okul Yöneticilerinin Tükenmişlik ve Yaşam Doyumunun İncelenmesi, International Journal of Human Sciences, 9 (2), s. 892-904.
- Pamukoğlu, E. (2004). Duygusal Zekânın Yönetici Etkinliğindeki Rolünün Kadın Yöneticiler Bağlamında İncelenmesi ve Bir Araştırma. Kocaeli Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Rastegar, M. ve Memarpour, S. (2009). The Relationship Between Emotional Intelligence And Self-Efficacy Among Iranian EFL Teachers, System, 37, s. 700-707.
- Recepoğlu, E. (2012). Öğretmen Algılarına Göre Okul Müdürlerinin Duygusal Zeka Düzeylerinin Farklı Değişkenler Açısından İncelenmesi, Mili Eğitim, (194), s. 149- 165.
- Salovey, P. ve Mayer, J. (1990). Emotional intelligence. Imagination, Cognition and Personality, 9, 185-211.
- Schutte, N. S., Malouff, J. M., Hall, L. E., Haggerty, D. J., Cooper, J. T., Golden, C. J. ve Dornheim, L. (1998). Development And Validation Of A Measure Of Emotional Intelligence, Personality and Individual Differences, 25 (2), s. 167-177.
- Serin, N. B. ve Aydınoğlu, N. (2011). Relationship Among Life Satisfaction, Anxiety and Automatic Thoughts Of Candidate Teachers, Journal of New World Sciences Academy, 6 (1), s. 1335-1343.
- Suldo, S. ve Huebner, S. (2004). The Role Of Life Satisfaction In The Relationship Between Parenting Styles And Adolescent Problem Behavior, Social Indicators Research, 66, s. 165-195.
- Şahin, Ş. (2008). Beden Eğitimi Öğretmenlerinin Tükenmişlik Ve Yaşam Doyumu Düzeyleri, Mersin Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

- Şeker, B. D. ve Zırhlıoğlu, G. (2009). Van Emniyet Müdürlüğü Kadrosunda Çalışan Polislerin Tükenmişlik, İş Doyumu ve Yaşam Doyumları Arasındaki İlişkilerin Değerlendirilmesi, Polis Bilimleri Dergisi, 11 (4), s. 1-26.
- Şirin, G. (2007). Öğretmenlerin Duygusal Zeka Düzeyleriyle Stresle Başa Çıkma Tarzları Arasındaki İlişki, Gazi Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Telef, B. B. (2011). Öğretmenlerin Öz-yeterlikleri, İş Doyumları, Yaşam Doyumları ve Tükenmişliklerinin İncelenmesi, İlköğretim Online, 10 (1), s. 91-108.
- Tuzgöl Dost, M. (2006). Subjective Well-Being Among University Students, Hacettepe University Journal of Education, 2 (22), s. 132-143.
- Uz Baş, A. (2011). Investigating Levels and Predictors of Life Satisfaction Among Prospective Teachers, Euroasian Journal of Educational Research (44), s. 71-88.
- Van Rooy, D. L., Alonso, A. ve Viswesvaran, C. (2005). Group Differences In Emotional Intelligence Scores: Theoretical And Practical Implications, Personality and Individual Differences, 38 (3), s. 689-700.
- Yetim, U. (2003). The Impacts of Individualism/Collectivism, Self-Esteem and Feeling of Mastery On Life Satisfaction Among The Turkish University Students and Academicians, Social Indicators Research, 61, s. 297-317.
- Yılmaz, E. ve Altınok, V. (2009). Okul Yöneticilerinin Yalnızlık ve Yaşam Doyum Düzeylerinin İncelenmesi, Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi, 15 (59), s. 451-469.
- Yılmaz, E. ve Şahin, M. (2009). A Study Into Life Satisfaction Levels Of The Teachers Working At Primary Education In Terms Of Some Variables, Journal of New World Sciences Academy, 4 (4), s. 1404-1414.
- Yiğit, R., Dilmaç, B. ve Deniz, M. E. (2011). İş ve Yaşam Doyumu: Konya Emniyet Müdürlüğü Alan Araştırması, Polis Bilimleri Dergisi, 13 (3), s. 1-18.

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ile Demokrat Parti'nin Ortak Yönleri

The Common Faktors in Between The Progressive Republican Party and The Democrat Party

Ömer AKDAĞ*

ÖZET

Tek partili dönemde ortaya çıkan muhalefet hareketleriyle ilgili değerli araştırmalar olmakla birlikte bu çalışmalar genellikle iktidar paralelinde olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk resmi ve düzenli muhalefet partisi olan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ile ilgili araştırmaların çok fazla olmaması şaşırtıcıdır. Cumhuriyetin ilanından hemen sonra kurulmuş olan TCF ile çok partili döneme geçiş sırasında kurulmuş olan Demokrat Parti'nin kuruluşu arasında ilginç benzerlikler vardır. Bu çalışmada bu benzerlikler tespit edilmiştir.

ANAHTAR KELİMELELER

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, Muhalefet, Cumhuriyet Halk Fırkası, Demokrat Parti, Propaganda.

---

* Doç. Dr., Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu, oakdag34@hotmail.com

ABSTRACT

The fact that there are valuable researches regarding opposition movements emerged in single-party period, these researches were in parallelism with the government. It is surprising that there aren't many studies related with the Progressive Republican Party which was the first and orderly opposing party of the Turkish Republic. There are interesting similarities between the foundation of Democratic Party which was founded during the transition phase to multi-party period and PRP which was just founded after the announcement of the Republic.

•

KEY WORDS

The Progressive Republican Party, Opposition, The Republican People's Party, propaganda

GİRİŞ

Yakın tarih alanında yapılan çalışmalarda Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki iktidar mücadelesinin perde arkası yeteri kadar ele alınmış değildir. Konuyla ilgili çalışmalarda genellikle Nutuk merkezli bir bakış açısı tercih edilmiştir¹. Nutuk, İstiklal Mücadelesi ve Cumhuriyet ilk devrelerindeki gelişmeleri konu alan önemli bir başvuru kaynağı olmakla birlikte tek kaynak değildir. Gerek İstiklal Mücadelesi ve gerekse Cumhuriyet'in ilk yıllarında önemli mevkilerinde bulunmuş şahsiyetlerin değerlendirmelerinin de dikkate alınmasında fayda vardır. Tarihî şahsiyetleri gereğinden fazla büyültmek veya küçültmek yerine onların faaliyetlerini ve ülke için yapmış oldukları hizmetleri anlamaya çalışmak, dönemin anlaşılması bakımından daha faydalı olacaktır.

Büyük Taarruzdan sonra başlayan yeni süreçte M. Kemal'e karşı düzenli ilk muhalefet hareketi Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'dır. TCF Cumhuriyet döneminin ilk muhalif partisi olmasının ötesinde Kemalizmin radikal ve otoriter çizgisine karşı çıkan ilk dikkate değer bir harekettir².

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kuruluşuna gelen sürecin kökleri biraz daha gerilere kadar uzansa da³ fiilî olarak Cumhuriyet'in ilanıyla başlamıştır. Hatırlatmakta fayda vardır ki, anlaşmazlığın özünde Cumhuriyet'in ilanı meselesi değil, bu konuyla ilgili istişarenin yapılmaması yatmaktadır. Buna bir de İstiklal Savaşı'ndaki şerefin “*bir tek kişiye*” inhisar edilmesi de ilave edebiliriz. Kazım Karabekir, Rauf Orbay, Ali Fuat Cebesoy ve Refet Bele gibi isimler İstiklal Mücadelesini Mustafa Kemal Atatürk ile birlikte yürütmüşler ancak kendilerinin bilgileri dışında Cumhuriyet ilan edilmiştir. Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte başlayan söz konusu anlaşmazlık yaklaşık bir yıl sonra Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kurulmasıyla sonuçlanmıştır.

¹ J Eric Zürcher, **Cumhuriyetin İlk Yıllarında Siyasal Muhalefet Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (1924-1937)**, İletişim Yayınevi, İstanbul 2010, s. 8.

² Zürcher, **Muhalefet Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası**, 9.

³ 1919'dan 1922 yılına kadar Doğu Cephesinde görev yapan Kazım Karabekir Paşa ile Mustafa Kemal Paşa arasında bazı konularda anlaşmazlıklar olmuştur. Sivas Kongresi'nin kararları, Heyet-i Temsiliye'nin Batı bölgesine gidip-gitmemesi, Ermeniler üzerine taarruzun hangi tarihte yapılacağı ve Büyük Taarruzun erken tarihe alınması gibi konularda M. Kemal ile Karabekir farklı düşünülmüşlerdir. Karabekir Paşa bu konuda şunları söylemektedir; “*Aramızda büyük görüş farkı vardı. O itilâf devletlerinin büyük kuvvetleri karşısında milli kuvvetlerimize karşı duramayacağımızdan bir dış siyasete dayanarak kendi diktatörlüğü altında kuracağı bir Cumhuriyet'le uyusmak cihetine gidiyordu. Herhangi bir inkılâbın millî ve askerî birliğimizi sarsarak mukavemet kudretimizi mahvedeceğini, büyük kuvvetlerin gelmesi ihtimali çok zayıf olduğunu, mütareke mucibince diye silâhlarımızı ve teşkilâtımızı azaltma gayreti gösterdiğini ve esasen anavatan müdafaası için büyük kuvvetler gelse dahi İkmal-i namus mecburiyetinde olduğumuzu ve milletin de bu azimli kararı kabul edeceğini daha İstanbul'dayken kendisine söylemişim*”. Kazım Karabekir, **Kazım Karabekir Anlatıyor**, (Haz. Uğur Mumcu), Tekin Yayınevi, İstanbul 1993, s. 44.

MÜŞTEREK NOKTALAR

1. Her İki Parti de (TCF ve DP) CHP'den Ayrılmıştır.

Ana gövde CHP'dir. Her iki parti CHP'den koparak kurulmuştur. TCF'nin kurucuları CHP'ten ayrılırken bir "aksiyoner" olarak değil "reaksiyoner" konumunda olmuşlardır. Yani yeni partinin kurucuları mecburiyetten kaynaklanan bir gerekçeyle CHP'den ayrılmışlardır. Ali Fuat Cebesoy⁴ göre TCF'nin CHF'den ayrılmasının temel iki gerekçesi vardır; Birincisi CHP'de "çıkarıcıların hakim olmasıdır". Cebeci'ye göre CHP'ye "mideciler" hakim olmuştu ve halktan uzaktılar⁵. İkincisi CHP'nin açıklık politikası yoktu. Cebesoy'un tespitlerine göre CHP'nin toplantıları gizli yapılmaktaydı. Hâlbuki gizlilik, demokrasinin en büyük düşmanıdır. Avrupa'da partilerin toplantıları alenîdir⁶.

2. Her İki Partinin Kurucuları İstiklal Mücadelesini Birlikte Yürütmüşlerdir.

Gerek TCF kurucuları ve gerekse DP kurucuları İstiklal mücadelesini birlikte yapmışlardır. TCF'nin kurucuları tamamen İstiklal Savaşı'nın içindeydiler. Bunlar Milli Mücadele'nin önde gelen isimleriydiler. Rauf Orbay, Kazım Karabekir, Refet Bele, Ali Fuat Cebesoy, Adnan Adıvar ve diğerleri İstiklal Savaşı'nı başarıyla yürütmüşlerdir. DP kurucularının önemli bir kısmı da İstiklal Savaşında yer almışlardır. Celal Bayar ve Refik Koraltan gibi isimler ilk akla gelen kişilerdir.

3. Her İki Parti de İttihatçı Gelenekten Beslenmiştir.

Gerek TCF ve gerekse DP'nin İttihatçı bir geçmişi vardır. Her iki partinin ayrılmış olduğu CHP'de, TCF kadar değilse de İttihatçılık çizgisi bulunmaktadır. TCF kurucularının hepsinde güçlü bir İttihatçılık damarı mevcuttur. Mesela Karabekir Paşa, İsmail Canbolat gibi isimler İttihat ve Terakki partisinin önde gelen simalarıdır. TCF'nin kurucuları açıkça

⁴ Ali Fuat Cebesoy ile ilgili olarak Celal Bayar ilginç bir hatıra nakletmektedir. Buna göre 1950 genel seçimlerinin sonuçlarının belli olduğu saatlerde Ali Fuat Cebesoy Celal Bayar'a gelerek "Haberler iyi değil" demiştir. Celal Bayar da "ne gibi?" diye sorunca Cebesoy şöyle cevap vermiştir; "Grupta, Cumhurbaşkanlığına seni seçiyorlarmış!.. Aman Celal Bey, seni dinlerler, git bu işi önle!. Beni seçtir". 1950 yılında Cumhurbaşkanlığı seçimi için üç isim üzerinde duruluyordu. Bunlar Ali Fuat Cebesoy, Halil Özyörük ve Celal Bayar'dı. Bozdağ, **Başvekilim Adnan Menderes**, 106-107.

⁵ Cebesoy, **Siyasi Hatıralar**, II. Kısım, 115.

⁶ Cebesoy, **Siyasi Hatıralar**, II. Kısım, 116.

İttihatçılıktan söz etmeseler de ve hatta İttihatçı oldukları yönündeki iddiaları tekzip etseler de bu, onların İttihatçı oldukları gerçeğini değiştirmez⁷.

Nitekim TCF kurulmadan kısa bir süre önce İttihatçı kimliğiyle tanınan bazı kişiler partinin kuruluşuyla ilgili toplantılar yapmışlardır. Mesela Kara Kemal başkanlığında İstanbul Sirkeci'deki Mesadet Hanı'nda O'nun bürosunda görüşmeler yapılmıştır⁸. Yeni partinin programının Kara Kemal ve Cavit Bey tarafından yapıldığı yönünde basında haberler yer almıştır. Bu tür haberler TCF'nin kurucuları tarafından açıkça tekzip edilmemiştir⁹. TCF'nin kurucuları arasında bulunan Ali Fuat Cebesoy'un İttihat ve Terakki partisi konusunda şu değerlendirmeyi yapmaktadır; "İttihat ve Terakki'nin hiçbir hususi rengi yoktu. Fikir ve içtihat itibarıyla bugün sağa, yarın sola gider, bugün İslam ittihadına, yarın koyu Turancılığa taraftar olurdu. Hakiki gaye küçük bir grubu hükümet sandalyelerinde veya Merkezî Umumîde inhisar şekliyle hakim bulundurmaktan ibaretti. Mamafih İttihat ve Terakki'nin vatanperverliği vardı"¹⁰.

4. Her İki Partinin Kuruluş Aşamasında Önce Teşvik Edilmiş Daha Sonra Engeller Çıkarılmıştır

29 Ekim 1923'de İstiklal Savaşı'nın öne çıkan bazı simalarından "habersiz" olarak Cumhuriyet ilan edilince M. Kemal Paşa ile bu kişiler arasında bir polemik yaşanmıştı. Rauf Orbay konuyla ilgili eleştirilerini İstanbul'da basın ile paylaşmıştı. Rauf Bey'in basına yansıyan eleştirilerinden rahatsız olan CHP yönetimi, O'nu konuyla ilgili açıklama yapmak üzere Ankara'ya davet etmişlerdi. CHP'de bir kısım partililer (buna M. Kemal Paşa da dahil) Rauf Bey'in partiden ihraç edilmesini istemekteydiler. Rauf Bey hatıralarında Ankara'ya gelirken tren Eskişehir istasyonunda durduğu sırada bölge komutanı Kemalettin Sami Paşa'nın¹¹ yanına geldiğini; Ankara'nın, O'na kendi muhalefet partisini kurmaya karar verdiği takdirde destek vereceğini söylemiştir. Rauf Bey bu teklifi reddetmiştir¹². 17 Kasım 1924'de TCF'nin

⁷ Zürcher, **Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası**, 104; Genel kanaate göre TCF için "*muhafazakâr*" sıfatı uygun düşmektedir. Bu partinin İttihatçı çizgiyi benimsemesi bakımından CHF'den bir farkı bulunmamaktadır. CHF İttihatçı çizginin radikal kanadını, TCF ise muhafazakâr kanadını temsil etmektedir. İdeolojik olarak her iki kanat da temel olarak pozitivist, milliyetçi ve liberal bir anlayışa sahiptir. Zürcher, **Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası**, 153; Atatürk TCF'nin muhafazakâr bir parti olduğu kanaatindedir. Atatürk, C. 2, 1960, 889.

⁸ Zürcher, **Terakkiperver Cumhuriyet**, 70,

⁹ Zürcher, **Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası**, 146,

¹⁰ Cebesoy, **Siyasi Hatıralar**, II. Kısım, 115.

¹¹ Kemalettin Sami Paşa İstanbul'da çıkmasından endişe edilen "*Padişah lehine*" bir isyan gerekçesiyle Eskişehir'de bulundurulmuştur. Böyle bir "*isyanın*" çıkması halinde İstanbul üzerine Kemalettin Sami Paşa kolordusuyla gönderilecektir. **Kazım Karabekir Anlatıyor**, 126.

¹² Zürcher, **Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası**, 57-58.

kuruluşu için Dâhiliye Vekâletine başvurulduğunda dönemin Dâhiliye Vekili olan ve CHP'nin “*radikal isimlerinden*” Recep Peker yeni partinin temsilcilerini “*nezaketle*” hatta “*dostça*” karşılamış ve kayıt işlerinde hiçbir güçlük çıkarmamıştır. Bu durum TCF kurucuları tarafından “*hayretle*” karşılanmıştır¹³.

1924 yılında TCF'nin kuruluş aşamasında gösterilen “*kolaylık ve teşvik*” 1946'da DP'nin kuruluş aşamasında da gösterilmiştir. Bayar hatıralarında iktidar partisinin bu teşvikini “*ileride işlerin güçleşeceği*” şeklinde yorumlamıştır¹⁴. Nitekim Bayar'ın yorumu isabetli çıkmıştır. DP kurulduktan sonra ülke çapında teşkilatlanma devam ederken, tabandan “*beklenenden*”¹⁵ daha fazla taraftar bulması üzerine bu partiye vatandaşların girmesi engellenmeye başlanmıştır¹⁶.

Mesela dönemin Konya Valisi İzzet Çağpar, DP'yi kurmaya teşebbüs edenleri, vilayete ve CHP binasına çağırarak çeşitli tehditlerde bulunmuştur¹⁷. DP teşkilatının kurucuları emniyet tarafından takip edilmişler ve bunlarla temasta bulunanlar sorguya çekilmişlerdir. İlgin Kaymakamı, DP İlçe Müteşebbis Heyeti Üyelerini makamına çağırarak tehdit etmiş ve istifa ettirmiştir. Aynı durum Bozkır, Cihanbeyli ve Kadınhanı'nda da uygulanmıştır. Akşehir'e parti teşkilatını kurmaya gidenler, sivil polisler tarafından takip edilerek halk ile temas etmeleri engellenmeye çalışılmıştır¹⁸.

5. Her İki Partinin Kurucuları “Muhalif” Bir Parti Kurmak İstemediklerini İfade Söylemişlerdir.

Kasım 1923'de Ankara tarafından Rauf Orbay'a bir muhalif parti kurma teklifi iletilmişti. Rauf Bey bir muhalefet partisi kurmaya karar verdiği takdirde Ankara'nın kendisine yardımcı olacağı ifade edilmişti. Orbay bu teklifi reddetmiştir¹⁹. Bu gelişmeden yaklaşık on ay sonra yeni bir muhalif parti kurulmuş ve muhalefet partisi “*kurmak istemeyen*” Rauf Bey bu partide yer almıştır.

¹³ Zürcher, *Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası*, 86.

¹⁴ Bozdağ, *Başvekilim Adnan Menderes*, 48.

¹⁵ CHP 1946 genel seçimlerinde DP'nin 40-50 civarında milletvekili çıkaracağını tahmin ediyordu. İktidar partisi olan CHP, DP'nin bütün bölgelerde teşkilat kurmasını istemiyordu. Ayrıca CHP yönetimi DP'nin iktidara gelmek gibi bir düşüncesinin “*olmamasını*” istiyordu. Nitekim CHP'nin bu tahmini 1946 genel seçimlerinde doğru çıkmış ve DP 65 milletvekili çıkarmıştır.

¹⁶ İnan, *Adnan Menderes*, 457.

¹⁷ *Akyokuş*, 25 Şubat 1948, 1

¹⁸ *Meram*, 20 Şubat 1950, 1.

¹⁹ Zürcher, *Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası*, 58.

Aradan 20 yıl geçtikten sonra 1945 yılında DP kurulmadan önceki aylarda Rauf Orbay'ın adı tekrar gündeme gelmiştir. Koçak'ın belirttiğine göre Orbay'ın adı iki defa basına yansımış ve her ikisinde de tekzip edilmiştir²⁰. Zekeriya Sertel'in hatıralarında belirttiğine göre İnönü Rauf Orbay'a TCF'yi tekrar kurması yönünde bir teklifi olmuştur. Orbay bu teklifi kabul etmemiştir²¹.

DP'nin kuruluş aşamasında da TCF'de olduğu gibi kurucular, muhalefet partisi kurmak "*istememişlerdir*". 1945'de CHP Meclis Grubuna verilen Dörtlü Takrir ilgili olarak Bayar, yıllar sonra hatıralarında parti kurmak düşüncesinde olmadığını şöyle ifade etmektedir; "*O vakit yoktu (parti kurmak düşüncesi)... Halk Partisini normal bir parti haline getirmek için mücadele edecektir, parti içinde*"²².

İsmet Paşa'nın damadı Metin Toker de bu görüşü teyit etmektedir. Toker'in değerlendirmesi şöyledir; "*Celal Bayar ve arkadaşları, CHP'den ayrılmayı, başka bir parti kurup CHP'nin karşısına geçmeyi düşünmemektedirler. Hatta idaredeki liberalleşme hareketini daha kendileri yapmak arzusunu söylememektedirler*"²³.

Bayar'ın 1945'de "*partiyi (CHP) normal bir parti haline getirme*" düşüncesi 1924 yılında Rauf Orbay ve arkadaşları açısından da söz konusuydu. Orbay ve arkadaşları "*Cumhuriyet*" rejimini korumak ve şahıs idaresini" önlemek istediklerini söylemekteydiler. Yani yeni kurulmakta olan HF'nin "*normal*" bir parti olmasını istemektedirler. Parti içinde bu "*normalleşme*" mümkün olmayınca TCF'nin kurulması "*mukadder*" olmuştur.

6. Her İki Parti de Cumhurbaşkanlığı Makamının Tarafsızlığını Savunmuşlardır.

Gerek TCF ve gerekse DP'nin kurucuları Cumhurbaşkanlığı makamının tarafsızlığını savunmuşlardır. Bu makama gelecek olan kişinin partisiyle organik bağının kesilmesinin gerektiğini ifade etmişlerdir. TCF'nin kurucularına göre yeni kurulacak muhalefet partisinin başarılı olabilmesi için Milli Mücadele'deki konumu itibarıyla popülaritesi çok yüksek olan Gazi'nin Halk Fırkasıyla organik bağının olmaması gerekmektedir. Aksi takdirde kurulacak bir partinin başarı şansı hiç olmayacaktır²⁴.

²⁰ Koçak, *İkinci Parti*, c. 1, 771. .

²¹ Koçak, *İkinci Parti*, c. 1, 771, dn. 450.

²² Koçak, *İkinci Parti*, c. 1, 319.

²³ Koçak, *İkinci Parti*, c. 1, 321.

²⁴ Cebesoy, *Siyasi Hatıralar*, II. Kısım, 95, 114, 116.

Cebesoy'a göre Atatürk'ün ortaya koyacağı tutum, ülkede ya modern bir siyasî bir dönemi başlatacak veya “*eski bildiğimiz keyfi, şahıslarla kaim idare tarzının bütün zararlı akıbetleriyle baki kalacaktı*”. “*Uzak görüşü, azmi, insanlara hürmet telkin etmesi itibariyle dünyanın herhangi bir milleti Gazi çapında bir rehberi pek nadir yetiştirebilirdi. Atatürk bir partinin başında kaldığı takdirde ister istemez şahsiyat mübarezelerine sürüklenecek, vatanî rehber sıfatıyla haiz olduğu mevkii ve nüfuzu kaybedecekti*”²⁵. TCF parti programının 12. Maddesinde²⁶ bu husus ifade edilmiştir.

Ancak bütün bu talep ve beklentiler boşa çıkmıştır. M. Kemal Paşa 16 Eylül 1924’de Trabzon’da yapmış olduğu bir konuşmasında CHP ile organik bağının devam edeceğini açıklamıştır²⁷. O’na göre CHP “*bütün millete şamildir*”. Bu partinin esas “*umdesi, memleket ve milletin hakiki selamet ve saadetini temine çalışmaktır*”. Dolayısıyla ikinci bir partinin kurulmasına “*gerek yoktur*”. Yeni bir partinin kurulmasına teşebbüs etmek “*alelade bir fırkacılıktır*”. “*Memleket ve milletin huzur ve emniyet şeraiti henüz böyle bir tefrikaya yol açmaya müsait değildir*”²⁸. Sonunda TCF’lilerin “*tahmin*” ettikleri gibi Cumhurbaşkanı CHP ile olan organik bağını kesmemiş ve yeni kurulan muhalefet partisi de (TCF) “*başarısız*” olmuştur.

DP’de aynı şekilde Cumhurbaşkanlığı makamının tarafsızlığını savunmuştur. Celal Bayar 7 Ocak 1947’de DP’nin birinci büyük kongresinde yapmış olduğu konuşmasında devlet başkanlığı ile hükümet başkanlığının aynı kişide olmaması gerektiğini söylemiştir²⁹. Bu konu, Mayıs 1950’ye kadar gündemden düşmemiştir.

7. Her İki Parti Kurulurken “Gerici” Bir Parti Olmayacağı Yönünde “Sağlam” Teminat Vermişlerdir.

TCF kurucuları, yapılmış olan ve yapılacak olan inkılapları “*özde*” benimsediklerini sürekli olarak vurgulamışlardır. Buna paralel olarak da “*Muhafazakârların*” partiye alınmaması yönünde “*hassasiyet*” göstermişlerdir³⁰. Mesela kurucu kadrodan olan Cebesoy’un ifadesine göre, parti kurulduktan hemen sonra parti programını halka anlatmakta acele etmediklerini özellikle “*mürteci*” muhitlerde ancak kurucuların görüşlerini izah

²⁵ Cebesoy, *Siyasi Hatıralar*, II. Kısım, 116.

²⁶ Madde12- Reis-i Cumhur intihap olunan zatin mebusluk sıfatı intihabını müteakip zail olur.

²⁷ Zürcher, *Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası*, 67.

²⁸ Zürcher, *Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası*, 68.

²⁹ Nazmi Sevgen, *Celal Bayar Diyor ki, 1920-1950*. İstanbul 1951, s. 145.

³⁰ Cebesoy, *Siyasi Hatıralar*, II. Kısım, 111

etmeyi “yeterli” bulmuşlardır³¹. Nitekim Nureddin Paşa ile Raif Hoca “muhafazakâr” olduklarından dolayı partiye kabul edilmemişlerdir³².

8. Her İki Partinin Kuruluş Aşamasında “Dört İsim” Öne Çıkış ve Bunların Sonları Darağacı Olmuştur.

Gerek TCF ve gerekse DP'nin kurucuları idamla yargılanmışlardır. Bunların bir kısmı “beraat” etmişler bir kısmı da idam edilmişlerdir. Her iki partinin kurucuları olarak ilginç bir şekilde “dört” isim öne çıkmıştır. 1924'de kurulan TCF'nin kurucuları olarak Rauf Orbay, Refet Bele, Adnan Adıvar ve İsmail Cambolat öne çıkmıştır³³. Aynı şekilde 1946'da kurulmuş olan DP'nin kuruluş aşamasında da “dört” isim öne çıkmıştır. Bu dört isim Celal Bayar (Eski Başbakan), Adnan Menderes, Refik Koraltan ve Fuat Köprülü'den³⁴ meydana gelmiştir³⁵.

TCF'nin kurucuları yaklaşık iki yıl sonra 1926 yılında idamla yargılanmışlar, bir kısmı Atatürk'ün “müdahalesiyle beraat” etmişler ve bir kısmı infaz edilmiştir. DP'nin kurucuları da 15 yıl sonra idamla yargılanmışlar ve bir kısmı infaz edilmiştir³⁶.

9. Her İki Parti Bir Mecburiyet Karşısında “Kurulmuşlardır”.

Her iki partinin kurucuları, partileri kurulmadan önce “iktidara gelmek” gibi amaçlarının olmadığını vurgulamışlardır. TCF'nin kuruculardan olan Cebesoy “Bütün gayemiz iktidarla muhalefetin yan yana çalışmasını temin etmektir. İktidara gelmek için fırka kurmamıştık” demiştir³⁷. Aynı yaklaşım tarzı DP için de geçerlidir. Celal Bayar'ın anlatımına göre, CHP içinde önce ıslahat yapmak üzere teşebbüs edilmiştir. Bu parti içinde bu teşebbüs mümkün olamayınca yeni bir parti kurulmak zorunda kalınmıştır³⁸. DP'nin iktidara

³¹ Cebesoy, *Siyasi Hatıralar*, II. Kısım, 141

³² Cebesoy, *Siyasi Hatıralar*, II. Kısım, 199; Zürcher, *Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası*, 69.

³³ Zürcher, *Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası*, 72.

³⁴ Dörtlü Takririn tam metni için bkz. Koçak, *İkinci Parti*, c. 1, 314-316; Samet Ağaoğlu'nun hatıralarından aktarıldığına göre, Dörtlü Takriri o sırada milletvekili olmayan CHP eski milletvekili Refik Şevket İnce imzalamak istemiş ancak Refik Koraltan ile Fuat Köprülü, İnce milletvekili olmadığı gerekçesiyle kabul etmemişlerdir. Bu gruba başka katılanlar da olmuştu. Mesela Cemal Tunca bunlardan biriydi. Hikmet Bayur Dörtler Takririni imzalamakta tereddüt edince dışlanmıştı. Koçak, *İkinci Parti*, c. 1, 318.

³⁵ Celal Bayar'ın belirttiğine göre “dörtler” aslında “iki ikiliden” ibarettir. Buna göre Menderes ile Köprülü bir ikili, Bayar ile Koraltan diğer ikilidir. Toker'in belirttiğine göre Bayar ile Menderes arasında 1945 yılına kadar siyasi veya şahsî bir yakınlık olmamıştır. Koçak, *İkinci Parti*, c. 1, 319;

³⁶ Parti 15 yıl sonra 1960 kapatılmış ve kurucuların da dahil 15 kişi idama mahkum edilmiştir. Bunlardan 3'ü infaz edilmiştir.

³⁷ Cebesoy, *Siyasi Hatıralar*, II. Kısım, 111

³⁸ Bozdağ, *Başvekilim Adnan Menderes*, 39

gelmek gibi “düşüncesinin” olmaması sadece bu partiye ait değildir. Bu düşüncenin kamuoyuna da yansıdığı görülmektedir. Mesela H. Cahit Yalçın’ın şu ifadeleri bu fikrimizi teyit etmektedir; “*Demokrat Parti lazımdır; fakat faydası ancak kontrol ve tenkit mevkiinde kalmasındadır. Çünkü bu vazifeyi iyi gördükçe hükümeti ikaz eder ve daha iyi iş görmeye mecbur bırakır. Kendisini normal, sağlam ve tam manasıyla bir siyasi parti zannettiği zaman yolunu sağlamış demektir*”³⁹.

10. Her İki Parti De Millete Güven Duydukları Yönünde Vurgu Yapmışlardır.

Aslında bütün partilerde millete güven vurgusu yapılır ve yapılmıştır. Ancak gerek TCF’nin kurulduğu dönemde ve gerekse DP’nin kuruluş sürecinde bu partilerin kurucuları⁴⁰ “*milli hâkimiyet*” vurgusunu CHP’ye kıyasla daha fazla yapmışlardır. 1924’de TCF’nin kuruluş işlemi gerçekleştirildikten sonra bir beyanname yayınlanmıştır. Bu beyannameye millete duyulan güven deklare edilmiştir. Şöyle denilmiştir; “*Mukadderatını bizzat tayin ve idare etmek rüşt ve kabiliyetini gösteren milletimize, girdiği yeni sahada sarsılmadan yürüyebileceği iviçsiz yolu açmak emeli ile TCF’yi teşkil ettik*”⁴¹.

DP genel başkanı Celal Bayar da millete güven konusuna vurgu yapmıştır. Bayar’a göre “*Atatürk ilkeleri vatandaşlar tarafından benimsenmiştir*”. Atatürk’ün ölümüyle inkılâplar çağı “*kapanmış*” ve “*sosyal tekâmül çağı*”

³⁹ Hüseyin Cahit Yalçın, “*Tek Parti Hayatımızda Bir Tecrübe*”, **Ulus**, 14 Eylül 1948, 1; Hüseyin Cahit Yalçın DP kurulmadan önce Celal Bayar’ı “*eski bir ittihatçı olarak*” ikaz etmiş ve *parti* kurmaktan vazgeçmesini söylemiştir. Yalçın, konuyla ilgili Celal Bayar’ı gönderdiği mektupta “*Daha barış gelmemiştir, memleket ateş ve kan içine düşebilir. Bu takdirde partinizin durumu ne olacaktır? Bence parti kurmak için zaman erkendir ve bundan vazgeçin...*” demiştir. Bayar verdiği cevapta partiyi kurmak konusunda “*kararlı*” olduğunu ifade etmiştir. Bayar’a göre Türkiye her türlü idareden geçmiştir. Mutlakiyet, Meşrutiyet ve “*Devrimci*” Cumhuriyet dönemlerinden geçilmiştir. “*Devrimci*” Cumhuriyet’i sürdürebilmek için Atatürk gibi “*müstesna dehalara*” ihtiyaç vardı. “*O müstesna adam ölmüş ve mucizeler devri kapanmıştır*”. Bozdağ, **Başvekilim Adnan Menderes**, 38.

⁴⁰ Mesela TCF’nin başkanlığını üstlenmiş olan Kazım Karabekir Paşa 1922 yılında saltanat ve hilafetin ayrılması konusunun konuşulduğu günlerde millete güven vurgusunu yapıyordu. Karabekir Paşa M. Kemal Paşa’ya saltanat ve hilafetin birbirinden ayrılması gerektiğini belirttikten sonra saltanatın kaldırılmasını ve hilafetin bırakılarak cumhuriyet sistemine gidilmesi fikrinde olduğunu ifade etmiştir. Gerisini kendisinden dinleyelim; “*O, henüz kati olarak teklifimi beğenmiş görünmüyor; fakat itiraz da etmiyordu. Bursa’da Fevzi ve İsmet Paşaların da fikirlerini alacaktı. Bu mütalâamı bu arkadaşlara da söyledim. Onlar da ayrıca M. Kemal Paşa ile görüştüler. Ortaya yeni bir formül çıktı: Mustafa Kemal Paşa’yı en küçük şehzadeye hilâfet ve saltanat naibi ve aynı zamanda diktatör yapmak! Naibliği İsmet, diktatörlüğü de Fevzi Paşa bana söyledi. Ben de uzun uzadıya iç ve dış mahsurları izah ettim. Ve şehzadeye naibliğin hilâfet ve saltanat makamına çıkmak için bir basamak olacağını, hürriyeti en gaddar bir hükümdardan kurtaran ve İSTİKLÂLİNİ DE BÜTÜN CİHANA GÖĞÜS GEREREK KENDİ KANIYLA KAZANAN MİLLETİMİZİN VASİYE MUHTAÇ OLMADIĞINI izahla bu gibi geri fikirlere ordu komutanları sıfatıyla zahir olmamaklığımız (farka çıkmamız, destek olmamız) lüzumunu ileri sürdüm*”. **Kazım Karabekir Anlatıyor**, 51

⁴¹ Cebesoy, **Siyasi Hatıralar**, II. Kısım, 11-112.

başlamıştır. Üçüncü Selim'den beri bütün yenilik hareketleri tepeden aşağıya yapılmıştır. Devletin üst yapısını teşkil eden kuvvetler, çeşitli sebeplerle “*batılulaşma*” mecburiyeti hissetmiş ve bunu alt yapıya kabul ettirmiştir. 1945 yılında bu durum tersine dönecektir, dönmelidir. Halk artık “*bilinçlenmiştir*”. Bundan sonra “*devletten millete doğru değil, milletten devlete doğru bir uyarma*” süreci başlayacaktır. Çünkü Türk milleti “*olgun*” bir millettir. Kendi kendini idare etmeye “*muktedirdir*”⁴².

11. Her İki Parti De “Şahsî Yönetimden” Şikâyetçi Olmuşlardır.

Jön Türk hareketiyle birlikte yakın tarihimizde sıkça gündeme getirilen endişelerden birisi “*şahsî yönetim*” veya “*istibdat*” ya da “*diktatörlüktür*”. Milli Mücadele döneminde İkinci Grup tarafından bu endişe gündeme getirilmiş bu grubun oluşmasında da etken olmuştur⁴³.

TCF'nin yöneticileri isim vermeden Atatürk'ün uygulamalarını eleştirmişlerdir. Mesela Ali Fuat Cebesoy Cumhuriyet'in ilanına kadar yapılan inkılapların “*tartışılarak*” gerçekleştiğini fakat Cumhuriyet'in ilanı da dahil olmak üzere bundan sonraki inkılapların “*şahsî yönetim*” taraftarları tarafından kabul edildiğini söylemiştir. 17 Kasım 1924'de TCF kurulduktan sonra basına yapılan açıklamada aynı vurgu yapılmış ve şöyle denilmiştir; “*Mahzurun en büyüğü, milletin hakimiyet hakkının kayıtsız şartsız kullanmasını kamilen mahrum edecek bir istibdat idaresinin kurulmasıdır*”⁴⁴. Diğer kurucular da aynı konuda hassasiyetlerini dile getirmişlerdir⁴⁵. Hepsi de “*diktatörlük*” endişesi içinde olmuşlar ve üzüntü duymuşlardı. Ve gelecekte keyfi hareket edileceğinden endişe etmişlerdir⁴⁶. Çok partili döneme geçildikten sonra kurulan yeni partiler tarafından bu husus, “*millî şeflik*” üzerinden eleştiri konusu yapılmıştır.

12. Her İki Partinin Adına “Cumhuriyet” Kelimesinin İlavesi Düşünülmüştür.

Cumhuriyetin ilk dönemlerinde “*Cumhuriyet*” vurgusu çokça yapılmıştır. TCF'nin kuruluş yıllarında özellikle bunun üzerinde çok durulmuştur. TCF resmi olarak kurulmadan önce bu partinin muhtemel ismiyle ilgili basına

⁴² Bozdağ, **Başvekilim Adnan Menderes**, 40-41.

⁴³ Mesela Trabzon'da çıkan mizahî Kahkaha Gazetesi'nin 4 Ekim 1923 tarihli nüshası bu noktadan dikkat çekicidir. Kahkaha gazetesindeki millet ve millet meclisi ile hükümet de hep Gazi şeklinde gösterilmiştir. Artık O ne isterse yapacak, üst tarafı kukla gibi oynatılacak fikrini tasvir etmiştir. **Kazım Karabekir Anlatıyor**, 107.

⁴⁴ Cebesoy, **Siyasi Hatıralar**, II. Kısım, 112; Karabekir, **Paşaların Kavgası**, 316.

⁴⁵ Rauf Orbay, **Cehennem Değirmeni Siyasi Hatıralar**, C. 2, Emre Yayınları. İstanbul 1993, 167.

⁴⁶ **Kazım Karabekir Anlatıyor**, 114.

yansıyan haberler olmuştur. O günlerde basına yansıyan muhtemel parti adlarının ikisinde “*Cumhuriyet*” kelimesi vardır. Kurulacağı belirtilen muhalefet partisinin muhtemel isimleri şöyledir; İstihlas Fırkası, Millet Fırkası, Cumhuriyet Fırkası, Cezri Cumhuriyet Fırkası⁴⁷. Yeni kurulacak olan partinin adında “*Cumhuriyet*” kelimesinin olması Halk Fırkası’nı harekete geçirmiş ve Recep Peker’in teklifiyle 10 Kasım 1924 tarihinden itibaren Halk Fırkası’nın başına “*Cumhuriyet*” ilave edilerek CHF olarak değiştirilmiştir⁴⁸.

Çok partili döneme geçildiği 1945 yılında DP’nin kuruluş aşamasında da “*Cumhuriyet*” kelimesi tekrar gündeme gelmiştir. Sertel hatıralarında kurulacak yeni partinin adının “*Cumhuriyet Demokrat Parti*” olmasına karar verildiğini belirtmektedir⁴⁹. Görüldüğü gibi “*Cumhuriyet*” hassasiyeti, 1920’li yıllardaki kadar değilse de 1950’li yıllarda da devam ettiği görülmektedir. Bu durum 1960’lı yıllara kadar sürmüştür. Bu tarihten sonra demokrasi üzerinde hassasiyetle durulmaya başlanmıştır.

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

CHP kurulduktan yaklaşık 13 ay sonra TCF kurulmuştur. Her iki parti de yeni kurulmuşlardır. Gerçi CHP, Eylül 1919’da Sivas Kongresi’nde oluşan ARMHC’nin tüzüğüne değiştirilmesiyle oluşturulmuş bir siyasi kuruluş olsa da resmi olarak yeni bir partidir. Üstelik “*Cumhuriyet*” kelimesini de yeni kurulacak olan partinin (TCF) muhtemel adından ilham alarak kendi adına “*Cumhuriyet*” kelimesini ilave etmiştir.

Her iki partinin kurulduğu tarihlerdeki şartlar birbirinden farklıydı. Mesela TCF’nin kurulduğu tarihte CHP henüz bir yıllık bir partiydi. Cumhurbaşkanı M. Kemal TCF’nin kuruluşuna sıcak bakmamıştır. Dış ve dinamikler yeni kurulan partiyi destekleyecek mahiyette değildir. DP’nin kurulduğu tarihte ise CHP çeyrek asırlık bir partiydi ve dönemin cumhurbaşkanı İnönü bu partinin kurulmasına karşı çıkmamıştır. İnönü’nün yeni kurulacak partiye karşı çıkmamasının temel sebebi öncelikle harici şartlardır. Dahilî şartlar da bu süreci tetiklemiştir.

⁴⁷ Zürcher, **Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası**, 84.

⁴⁸ Faik Günday’ın belirttiğine göre yeni kurulan partinin adı “*Cumhuriyet Fırkası*” olacaktı. Ancak Halk Fırkası bunu haber alıp kendi partisinin adına bu kelimeyi ilave etmesi üzerine partinin adı “*Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası*” olmuştur. Süleyman Beyoğlu, **Ahmet Faik Günday ve Hatıraları ki Devir Bir İnsan**, Bengi Yayınları, İstanbul 2011, s. 454; Zürcher, **Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası**, 84.

⁴⁹ Zekeriya Sertel, **Hatırladıklarım**, Gözlem Yayınları, İstanbul 1977, s. 253; Koçak, **İkinci Parti**, c. 1, 771, dn. 450.

Her iki partinin kuruluş yıllarındaki şartlar farklı olsa da bu iki parti arasında yukarıda da ifade edildiği gibi 12 müşterek nokta bulunmaktadır. Aradan 20 yıldan fazla zaman geçmesine rağmen bu iki partinin kurucularının darağacına gitmeleri, şahsî yönetimden şikâyetçi olmaları, Cumhurbaşkanlığı makamının tarafsız olması gerektiğini savunmaları demokrasi tarihimiz açısından bir talihsizliktir.

Milli irade konusunda meydanlarda ve kamuoyunda bir taraftan millete güven vurgusu yapılırken diğer taraftan şahsî yönetimden şikâyetçi olunması soru işaretleriyle dolu ve ilginç bir süreçtir. Mesela 1919'da Amasya Tamimi'nde "*milletin istiklâlini yine milletin azim ve kararı kurtaracaktır*"⁵⁰ denilerek millet iradesine vurgu yapıldıktan beş yıl geçtikten sonra 1924'de bu kararın altına imza koyanların "*millete güven*" konusunda anlaşmazlığa düşmeleri dikkat çekicidir. TCF'nin "*millete güven*" vurgusuna devam ederken CHP'de aynı hassasiyetin görülmemesi, sadece dönemin "*özel*" şartlarıyla izah edilemez. Zira aynı süreç 1960 ve 1980 yıllarında demokrasinin kesintiye uğratılmasında da ortaya çıkmıştır. 28 Şubat süreci olarak bilinen dönem için de aynı husus söz konusudur.

---

⁵⁰ Tek partili dönemde Hâkimiyet-i Milliye gazetesi Hitler'in ilk seçim konuşmasını yayınlamış ve Amasya Tamimi'ndeki "*Milletin istiklâlini yine milletin azim ve kararı kurtaracaktır*" maddesiyle Hitler'in konuşmasında kullandığı aynı cümle eşleştirilmiştir. Hitlerin konuşması şöyledir: "*Almanya'nın mahvolmasından müstemlekelerini (sömürgelerini), donanmasını kaybetmesinden Marksistler mesuldür. Gene Alman milletini, para çıkarmak suretiyle Marksistler iflas ettirmişlerdir. 14 senelik bir harabeyi düzeltmek için iktidarı kabul ettim..Ben siyasetimle münhasıran (sadece) tabiatın kanunlarından ve tecrübelerinden mülahem olacağım (ilham alacağım). Marksistler gibi sınıf mücadelesi nazariyelerinden değil. Yeni hükümet Almanya'ya büyüklüğünü iade edecektir. Bunun için de memleket düşmanı olan Marksistleri son ferdine kadar temizleyeceğiz*". Hitler çılgınca alkışlar arasında demiştir ki, "*Milletin bir remzi (simgesi) olan ordumuzu daima düşünmeliyiz. MİLLET, KENDİ MUKADDERATINA KENDİSİ HÂKİM OLMALIDIR*". **Hâkimiyet-i Milliye**, 12 Şubat 1933.

KAYNAKÇA**ARŞİV BELGELERİ**

BCA, 490.1.355.1490.1;

SÜRELİ YAYINLAR

Akyokuş

Babalık

Cumhuriyet

Ekekon

Meram

Meram

Selçuk

Ulus

KİTAP VE MAKALELER

AĞAOĞLU, Ahmet. **Siyasî Günlük Demokrat Parti'nin Kuruluşu** (Haz. Cemil Koçak), İletişim Yayınları, İstanbul 1992.

AKDAĞ, Ömer. **Çok Partili Dönemde Konya Genel Seçimler**, Palet Yayınları, Konya 2011.

ATATÜRK, M. Kemal. **Nutuk**, c. 2, Maarif Yayınevi, İstanbul 1960.

BEYOĞLU, Süleyman. **Ahmet Faik Günday ve Hatıraları ki Devir Bir İnsan**, Bengi Yayınları, İstanbul 2011.

BOZDAĞ, İsmet (Derleyen). **Celal Bayar Anlatıyor; Başvekilim Adnan Menderes**, Tercüman Yayınları, İstanbul 1986.

BURGAÇ, Murat. "1946 Genel Seçimlerinde Propaganda", **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Journal Of Modern Turkish History Studies, XIII/26 (2013-Bahar/Spring).

CEBESOY, Ali Fuat. **Siyasî Hatıralar**, II. Kısım, Doğan Kardeş Yayınları. İstanbul 1960.

İNAN, Süleyman. **Muhalefet Yıllarında Adnan Menderes**, Liberte Yayınları, Ankara 2006.

KARABEKİR, Kazım. **Paşaların Kavgası**, (Haz. Faruk Özerengin), Emre Yayınları, İstanbul 1994.

KARABEKİR, Kazım. **Kazım Karabekir Anlatıyor**, (Haz. Uğur Mumcu), Tekin Yayınevi, İstanbul 1993.

- KELOĞLU-İŞLER, Esra. “Demokrat Parti’nin Halklar İlişkiler Üzerine Bir İnceleme”, **İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi**, Sayı 24, Kış-Bahar, 2007.
- KOCAK, Cemil. **Türkiye’de İki Partili Siyasi Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950)**, İletişim Yayınları, İstanbul 2010.
- MÜSTAKİL Demokratlar Grubu, *Demokrat Parti Kurucuları Bu Davanın Adamı Değildirler*, 20 Haziran 1949, SAKAL Fahri, **Çok Partili Döneme Geçişte Tek Partinin Muhalefet Anlayışı**, Etüt Yayınları, Samsun 2008.
- ORBAY, Rauf. **Cehennem Değirmeni Siyasi Hatıralar**, C. 2, Emre Yayınları, İstanbul 1993.
- OTMANBÖLÜK, Günver. “Sandıktan DP, Tasniften CHP Çıktı Seçilmeyenler Milletvekili”, **Tarih Medeniyet**, Sayı: 27, 1996.
- ÖZDEMİR, Hikmet. “*Demokrasiye Geçiş Menderes Dönemi*”, **Türkler**, C. Yeni Türkiye Yayınları, 16, Ankara 2002.
- SERTEL, Zekeriya. **Hatırladıklarım**, Gözlem Yayınları, İstanbul 1977.
- SEVGİN, Nazmi. **Celal Bayar Diyor ki. Nutuk-Hitabe-Beyanat-Hasbihal**, İstanbul 1951.
- SEZEN, Saim. **Seçim ve Demokrasi**, Gündoğan Yayınları, Ankara 1994.
- ZÜRCHER, J Eric. **Cumhuriyetin İlk Yıllarında Siyasal Muhalefet Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (1924-1937)**, İletişim Yayınevi, İstanbul 2010.

*TDK Tarafından Hazırlanan Türkçe
Sözlük'ün İlk ve Son Baskısının Arapça ve
Farsça Kökenli Kelimeler ve Bu Kelimelere
Getirilen Ekler Bakımından Karşılaştırılması*

*The Comparison Of The First And The Latest Turkish
Dictionary Compiled By Turkish Language Institution
Terms Of The Words Having Arabic And Persian Origin,
And The Turkish Suffixation Added To These Words.*

Ahmet KAYASANDIK*

ÖZET

Bu incelemede, Türk Dil Kurumu tarafından hazırlanan Türkçe Sözlük'ün ilk baskısıyla son baskısı, Arapça – Farsça kökenli kelimeler ve bu kelimelere getirilen Türkçe ekler bakımından sayısal olarak karşılaştırılmıştır. Buna göre Türkçe Sözlük'ün ilk baskısında belirtildiği gibi “umulan ve özlenen bir sadeleşmenin gerçekleşmediği,” son baskıda Arapça ve Farsça kelimelerin öncekine göre daha fazla olduğu tespit edilmiştir.

ANAHTAR KELİMELE

Türkçe Sözlük, sözlük bilimi, Türkçe, ekler, alıntı kelimeler, Arapça, Farsça.

---

* Okt. Dr., Abdullah Gül Üniversitesi, ahmet.kayasandik@agu.edu.tr

ABSTRACT

In this study, the latest copy of Turkish Dictionary compiled by Turkish Language Institution was compared in amount with its first copy in terms of Turkish suffixes added to the words originated from Arabic and Persian into Turkish. As a result of this study, it has been revealed that the expected and desired simplification was not achieved (contrary to the claim in the first edition), and it has been found out that the Arabic and Persian words are more in the latest edition than the first one.

•

KEY WORDS

Turkish Dictionary, lexicography, Turkish, suffixes, borrowed words, Arabic, Persian.

GİRİŞ

Herhangi bir dilin söz varlığını bir arada sunan, o dilin kelimelerini, deyimlerini ve terimlerini örnekleyen, kelimelerin gramerdeki yerlerini tüm ayrıntıları ve incelikleriyle veren, sözün o dilde kullanıldığı güzel örneklerini bir araya getiren temel başvuru kaynağı niteliğindeki eserler olan sözlükler, aynı zamanda dil özelliklerinin ve dildeki gelişmelerin takibi için de önemli kaynaklardır. Bu yüzden bir dil için olmazsa olmaz türden nitelendirilebilecek eserlerdir.

Dildeki değişimleri ve gelişmeleri, her ne kadar tarihî süreç içinde ortaya konan edebî eserler aracılığıyla daha açık ve ayrıntılı bir biçimde saptamak ve sağlıklı sonuçlar çıkarmak mümkün olsa da değişik zamanlarda düzenlenen sözlüklerin bu konudaki araştırmaları daha da kolaylaştıracağı muhakkaktır.

12 Temmuz 1932’de Atatürk’ün önderliğinde kurulan Türk Dil Kurumu, Türkçe Sözlük çalışmalarına 1939’da başlamıştı. Türkçe Sözlük’ün ilk baskısı Kurum’un sözlük kolu tarafından hazırlanmış ve 1945’te basılmıştır. Bu baskıda çalışmaları yönetme ve eseri kaleme alma işini Dr. Mehmet Ali Ağakay üstlenmiştir. Bu ilk çalışmanın söz varlığı 15.000 civarındadır.

Bu çalışma Türkçe Sözlük’ün 1998 (9. baskı) dikkate alınarak yapılmıştır. Bu son baskıda “...söz varlığı ise 60.000 madde başında, 14.600 madde içinde olmak üzere 75.000 civarında bir sayıya ulaşmış bulunmaktadır” (TS-2, 1988, IV).

İLK VE SON BASKININ ARAPÇA–FARŞA KELİMELERE GETİRİLEN TÜRKÇE EKLER BAKIMINDAN KARŞILAŞTIRMASI

Dil kendi kuralları içerisinde sürekli gelişen canlı bir varlık, sosyal bir kurum olduğu için aradan geçen bu kadar süre içerisinde Türkçe Sözlük’ün ilk baskısıyla son baskısı arasında söz varlığı itibariyle bu büyük farklılığın olması, sözlüklerin hazırlanma ilkeleri arasında farklılıklar bulunmakla birlikte, doğaldır.

Dil, sürekli bir gelişme gösterdiği için zamanla dilin söz varlığının artması da tabiidir. Bu artış miktarının elli üç yılda 60.000 civarında olup olmayacağı ise üzerinde düşünülmesi gereken bir husustur. Aradaki bu sayı farkının sebebini yorumlarken sözlüklerin hazırlanma ilkeleri mutlaka göz önünde bulundurulmalıdır. Türkçe Sözlük’ün ilk baskısının ön sözünde “*Bu Sözlüğün Amacı*” ve “*Bu Sözlüğe Alınan Kelimeler*” başlığı altında bu ilkelerden bahsedilirken sözlüğün amacı, “*bugün -hiçbir yabancı tesir veya*

özentiye düşmemek şartıyla- yazılan yazılarda ve söylenen sözlerde geçen yabancı kelimelerle birlikte dilimizde kullanılmakta olan veya kullanılacağı umulan Türkçe kelimeler için başvurulacak bir kaynak olmaktan başka bir şey değildir” (TS-1, 1944, V) şeklinde belirtiliyor. Ayrıca o günkü Türk Dil Kurumu, bu sözlüğün amaçlarını sıralarken burada yer almış yabancı sözlere dilde yaşama hakkını vermek istemiş olmadığını açıkça bildirmeyi borç saymakta, bu yabancı sözlerden öz Türkçe karşılığı bulunmuş ve karşısına yazılmış olanları konuşmada ve yazıda kullanmamalarını da bütün dilseverlerden dilemektedir (TS-1, 1944, V).

Türkçe Sözlük’ün bu ilk baskısına hangi kelimelerin alınacağı tespit edilirken divan edebiyatında kullanılan ve bugün artık tamamıyla ölü sayılan yabancı sözler için zaten ayrı bir sözlük hazırlanacağı gerekçesiyle divan edebiyatının özel kelimeleri sözlük dışında bırakılmak kaydıyla;

“1) Dilimizde kullanılmakta olan veya kullanılacağı umulan Türkçe sözler,

2) Hangi dilden olursa olsun terim olarak alınmış veya kullanılmakta bulunmuş olan kelimeler,

3) Bugünün canlı konuşma veya yazı dilinde kullanılan yabancı asıldan gelme sözler” bu sözlüğe alınacak kelimelerin çerçevesini belirlemiştir (TS-1, 1944, V-VI). İlk baskının söz varlığı, bu anlayışlarla oluşmuştur.

1998’de basılan son baskıda ise,

“Önceki baskılarda madde içinde yer alan sözlük birimi niteliğindeki birleşik kelimeler bu sözlükte madde başına alınmıştır... Türkçe Sözlük’ün hazırlanmasında tanımlayıcı ve tamamlayıcı teknik bilgilerin verilmesine özen gösterilmiştir... Türkçe Sözlük’ün zenginleştirilmesinde tarama işlemleri ön planda gelmiştir. Öncelikli olarak orta öğretim kitapları taranmış; gazete ve dergilerden sözler derlenmiş; değişik meslek alanlarında kullanılan terimler toplanmış ve terim sözlüklerinden standart Türkçede yaygın olarak kullanılan sözler Türkçe Sözlük’e kazandırılmıştır. Ayrıca Türk Dil Kurumunda her ay toplanan ‘Yabancı Kelimelere Karşılık Bulma Komisyonu’nun dilimizde kullanılan yabancı söz varlıklarına karşı önerdiği sözler de bu baskıda yerini almış bulunmaktadır” (TS-1, 1944, IV).

Sözlüklerin ön sözlerinde verilen bu bilgiler, iki baskı arasındaki kelime sayısının niçin bu kadar fazla olduğunu açıklamak için yeter derecededir. Ayrıca son baskıda Arapça ve Farsçadan alınan kelimelerin sayıca artmasının

bir sebebi de dilde sadeleşme çabalarının bir sonucu olarak Arapça ve Farsçanın dil kurallarına göre kelimeler türetmekten vazgeçilmesi ve bunun yerine Türkçe ekli biçimlerin çoğalmasındır.

Bu incelemede Türk Dil Kurumu tarafından hazırlanan Türkçe Sözlük'ün ilk ve son baskısı Arapça, Farsça kökenli kelimeler ve bu kelimelere getirilen Türkçe ekler bakımından karşılaştırılarak sözlükler çerçevesinde sadeleşmenin neresinde olduğumuz ve Arapça, Farsça kökenli kelimelerden hangi sayıda, hangi yapım ekleriyle kelimeler türetildiği tespit edilmeye çalışıldı¹.

Dilimizin söz varlığı içindeki Arapça ve Farsça kelimeler;

1. İlk baskıda Arapça kelimelere getirilen Türkçe ekler,
2. Son baskıda Arapça kelimelere getirilen Türkçe ekler,
3. İlk baskıda Farsça kelimelere getirilen Türkçe ekler,
4. Son baskıda Farsça kelimelere getirilen Türkçe ekler,
5. İlk baskıda Türkçe kelimelere getirilen Arapça unsurlar,
6. Son baskıda Türkçe kelimelere getirilen Arapça unsurlar,
7. İlk baskıda Türkçe kelimelere getirilen Farsça unsurlar,
8. Son baskıda Türkçe kelimelere getirilen Farsça unsurlar,
9. İlk baskıda olup son baskıya alınmayan Arapça kelimeler,
10. İlk baskıda olmayıp son baskıya alınan Arapça kelimeler,
11. İlk baskıda olup son baskıya alınmayan Farsça kelimeler,
12. İlk baskıda olmayıp son baskıya alınan Farsça kelimeler

başlıkları altında toplanarak ilk baskının yapıldığı 1945'ten günümüze Arapça ve Farsça kelimelerin Türkçedeki kullanımıyla ilgili bir değerlendirme yapıldı.

Buna göre her iki baskıyla ilgili olarak sayısal bir karşılaştırma yapıldığında şöyle bir tabloyla karşılaşılmaktadır:

---

¹ bk. Ahmet Kayasandık, *Türk Dil Kurumu Tarafından Hazırlanan "Türkçe Sözlük"ün İlk Baskısıyla Son Baskısının Arapça - Farsça Kelimelere Getirilen Türkçe Ekler Bakımından Karşılaştırılması*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili doktora programı semineri, Konya, 2001, 98+V sayfa.

	İlk Baskıda	Son Baskıda
Arapça kelimelere getirilen Türkçe ekler	675	1442
Farsça kelimelere getirilen Türkçe ekler	264	478
Türkçe kelimelere getirilen Arapça unsurlar	30	50
Türkçe kelimelere getirilen Farsça unsurlar	38	64

İlk baskıda Türkçe ek getirilen madde başı Arapça kelime sayısı 675 iken bu rakam son baskıda 1442'ye ulaşmaktadır. Burada belirtilmesi gereken bir başka husus ise ilk baskıda madde başı kelimelere getirilen eklerin sayıca azlığıdır. Meselâ, ilk baskıdaki bir madde başı kelimeye (*cesaret-lenmek*) karşılık son baskıda sekiz kelime (*cesaret-lendirilme, cesaret-lendirilmek, cesaret-lendirme, cesaret-lendirmek, cesaret-li, cesaret-lilik, cesaret-siz, cesaret-sizlik*) madde başı yapılmıştır. Kelimelere getirilen eklere bakıldığında *-ca (-ce, -ça, -çe) -cı (-ci, -cu, -cü, -cı, -çi, -çu, -çü), -lan (-len), -laş (-leş), -lı (-li, -lu, -lü), -lık (-lik, -luk, -lük), -ma (-me) -mak (-mek), -sız (-siz, -suz, -süz)* eklerinde bir yığılma göze çarpmaktadır. Son baskıda, ilk baskıda yer alan Arapça kelime sayısının iki katından daha fazla Arapça kelime, madde başı yapılmıştır.

Farsça kelimelere getirilen Türkçe eklere bakıldığında ilk baskıda 264 Farsça kelimeye Türkçe ekler getirilirken son baskıda bu rakam 478'e çıkmaktadır. Yukarıda, Arapça kelimeler için belirtilen durum hemen hemen Farsça için de geçerlidir. Buradan, son baskıda yer alan Arapça ve Farsça kelime sayısı, ilk baskıya göre en az iki kat artmıştır, sonucunu çıkarılabilir.

İlk baskıda olup son baskıya alınmayan Arapça kelime sayısı 592 iken ilk baskıda olmayıp son baskıya alınan Arapça kelime sayısı 893'tür.

İlk baskıya alınıp son baskıya alınmayan Farsça kelime sayısı 28 olmasına karşılık ilk baskıda olmayıp son baskıya alınan Farsça kelime sayısı 202'dir.

Bu karşılaştırmayı yaparken bazı kelimelerin kökenini tespit etmede tereddüde düşülmüştür. Şöyle ki bazı kelimelerin kökeni gösterilirken ilk baskı ile son baskı arasındaki farklılıklar dikkat çekmektedir. Meselâ, *taç, şive, mühür, anka* gibi kelimeler ilk baskıda Farsça olarak gösterilirken son baskıda

bunlar Arapça olarak belirtilmiştir. Bu incelemede son baskı muteber kabul edilmiştir. Kökeni farklı gösterilen kelimelerden bazıları aşağıdadır:

	<u>İlk baskıda</u>	<u>Son baskıda</u>
Anka :	Farsça	Arapça
Armudî :	Türkçe	Farsça+ î (Türkçe)
Barudî :	Türkçe	Belirtilmemiş
Derviş :	Farsça	Belirtilmemiş (Türkçe)
Loğ :	Farsça	Halk ağzı
Mühür :	Farsça	Arapça
Papağan :	İtalyanca	Arapça
Şal :	Arapça	Farsça
Şive :	Farsça	Arapça

Sözlüklerin dizgisinde bazı yanlışlıkların bulunması da dikkat çeken diğer bir husustur. İlk baskıda bu tipteki yanlışlıklar nispeten fazla olmakla birlikte son baskıda sınırlı sayıdadır. Meselâ *Yekvücut* kelimesi son baskıda Türkçe+Arapça olarak gösterilmiştir. Bunun dizgi yanlışı olması muhtemeldir. (Farsça+Arapça olarak gösterilmeliydi.)

Bu incelemeyi birinci dereceden ilgilendirmemekle birlikte dikkat çeken noktalardan biri de ilk baskıda, “...*kullanılacağı umulan Türkçe kelimeler*”e de yer verilmesine karşılık, son baskıda (*çizgeç, dışlak, görüpsü...* gibi) bu nitelikteki kelimelerin pek çoğu yer almamıştır. Buradan, Kurum tarafından bir anlamda teklifi yapılan kelimelerin çoğunun benimsenmediği, kullanılmadığı sonucunu çıkarabiliriz. Bu durum, dilin tabiatı itibariyle zorlamayı kabul etmediğinin canlı bir örneği olarak da gösterilebilir.

Dilde sadeleşmenin gerekliliği konusunda yapılan bunca tartışmalara, incelemelere rağmen kabul edilmesi gereken bir gerçek var ki yaşayan Türkçenin söz varlığı içinde hatırı sayılır bir oranda (ilk baskıda olmadığı hâlde son baskıya alınan Arapça kelime sayısı 893, ilk baskıda olduğu hâlde son baskıya alınmayan Farsça kelime sayısı 28, ilk baskıda olmadığı hâlde son baskıda yer alan kelime sayısı 202) Arapça ve Farsça kelime vardır. “*Sözlük, bir dilin kelime, deyim ve terimlerini tanımlayan; sözlerin dil bilgisindeki yerlerini bütün incelikleriyle veren; kullanım örneklerini sunan; kısacası dilin*

söz varlığını derli toplu bir araya getiren kaynak niteliğinde bir eser” (TS-1, 1944, III) olduğuna göre son baskıda halen bu kadar Arapça ve Farsça kelimenin bulunması sınırlı sayıda bile olsa bu kelimelerin kullanıldığının bir göstergesidir.

Son baskıya alınmayan Arapça ve Farsça kelimelerin hemen hepsi yaşayan Türkçede kullanılmayan veya çok sınırlı sayıda kullanılan kelimeler olmakla birlikte, ilk baskıda yer verilmediği hâlde son baskıda yer alan Arapça ve Farsça kelimelerin sayısındaki bu fazlalıktan yola çıkarak özellikle ilk baskının ön sözünde belirtildiği şekilde arzulan sadeleşmenin umulan derecede olmadığı sonucu çıkarılabilir.

KAYNAKÇA

KAYASANDIK, Ahmet (2001). *Türk Dil Kurumu Tarafından Hazırlanan “Türkçe Sözlük”ün İlk Baskısıyla Son Baskısının Arapça - Farsça Kelimelere Getirilen Türkçe Ekler Bakımından Karşılaştırılması* (Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili Doktora Programı Semineri), Konya, 98+V sayfa.

(TS-1) *Türkçe Sözlük* (1944) İstanbul: Cumhuriyet Basımevi.

(TS-2) *Türkçe Sözlük* (1989). 9. Baskı, Ankara.

Bir Millî Felâket Olarak Balkan Bozgunu ve Geciken Uyanış

The Balkan Defeat as a National Disaster and Delayed Awakening

Caner ARABACI*

ÖZET

Balkan Harpleri, Balkanlar'daki sosyal barışı yok eden gelişmelerin en uç noktasıdır. Küçük Balkan toplumlari, ırkçılık, büyük devlet kurma yönlendirmeleri ile bu coğrafyayı kan ve ateş cehennemine çevirmenin aracısı olmuşlardır. Savaş, 1912-1913 yıllarında olmuştur. Birbiri ile tarih boyunca uzlaşamayan Bulgaristan, Yunanistan, Sırbistan, Karadağ devletleri, Osmanlı karşıtlığı ile bir araya getirilerek harp çıkartılmıştır. Osmanlı Devleti'ne savaş ilan ederek, harbi ilk başlatan da, toplam nüfusu 500 bin kişi olan minik Karadağ Prenslığı olmuştur. Savaşta, beklenenin tam tersi olmuştur. Osmanlı orduları, kısa sürede bozgun halinde yenilmiştir. Sonuçta, çok büyük Balkan topraklarının kaybı, savaşın küçük galiplerini birbirine düşürmüştür. Fakat harbin asıl dehşetini, Osmanlı Ordusunun çekildiği bölgelerde, Bulgar, Sırp, Yunan esiri haline düşen, yerli Müslüman halk yaşamıştır. Korkunç katliamlar yaşanmış, büyük kitleler halinde halk göçü gerçekleşmiştir. Halkın yaşamak zorunda kaldığı görülmedik dramın gerisinde, Osmanlı Ordusunun bozgunu vardır. Çünkü ordu, görevi olan vatan savunmasını yapacağına, politik çekişmelere düşerek asıl işini ihmal etmiştir. Yeterli asker, silah ve cephane olduğu halde kurşun atılmadan teslim edilen cephelerin, Selânik gibi şehirlerin bulunması, bozgunun, temelde değerler dünyasında olduğunu göstermektedir. Vatani, devleti, milleti, bir tabii afetten daha büyük felakete sürükleyen Balkan Harpleri'nin; yeni afetler gelmeden doğru değerlendirilmesi gerekmektedir.

ANAHTAR KELİMELELER

Balkan Harbi, Edirne Savunması, İttihatçılık, Balkan göçmenleri

* Doç. Dr. Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi, carabaci@selcuk.edu.tr

ABSTRACT

Balkan wars are the most extreme point of developments which suppressed the social peace in the Balkans. Minor Balkan communities became the mediator of turning this region into a hell of blood and fire by racism and encouragement of great state foundation. The battle took place between the years of 1912 and 1913. The battle was erupted by Bulgaria, Greece, Serbia and Montenegro states which had never come to terms with each other along the history were brought together for the opposition of Ottoman. Small Montenegro principality with its five thousand people population in total was the first to declare and start the war against the Ottoman State. Ottoman armies were defeated in a short time in a total fiasco. Loss of very large Balkan lands in the end caused small winners of the war falling out with each other. However, the real horridness of the war was for the local Muslim people who were captured by the Bulgarian, Serbian and Greek armies in the regions where the Ottoman army retreated. There were terrific massacres, people emigrated in great numbers from these regions. Behind tragedy people had to endure which had not seen before was the defeat of the Ottoman army. Because the army ignored its actual duty while engaging with political wranglings in spite of defending the country which was its duty. The fact that there were sufficient soldiers, arms and ammunition, front lines that were surrendered without any shooting, cities like Salonica depicts the reality that the defeat was in the values world basically. It is necessary to evaluate the Balkan wars which carried out the country, state, nation from a natural disaster to greater disasters rightfully before new disasters arrive.

KEY WORDS

The Balkan war, Edirne Defence, Unionism Balcanic immigrants

GİRİŞ

Türkiye, 2012-13'te, Balkan Harpleri'nin yüzüncü yılını yaşadı. Fakat, millî bozgun olan Balkan Harpleri'nden, hâlâ bir millî diriliş, düşüncede yükselişin üretilemediği söylenebilir. 1945'teki Hiroşima ve Nagazaki kıyımını, millî bilinç uyandırma ve teknolojik kalkınma aracı haline dönüştüren Japonların tavrı; ısı bombaları ile halkı adeta yok edilen Alman şehirlerinin, yeniden Avrupa'nın güç merkezi haline getirilişi ile kıyaslanırsa, bizdeki boşluk acı vericidir. Hatta, yeni afetlerin davetçisi durumundadır. Yenilgiyi; zaferlerin muştusu yapacak bir ruhi, kültürel uyanışın gerekçesi yapamamış olmak, yüz yıllık ayıp olarak karşımızda durmaktadır. Kendi işini yapmayan bir siyasetin, asıl alanı dışında her şeyle uğraşan bir silahlı kuvvetin, gücünü hizmet alanı dışında kullanan sivil-bürokratik oluşumların, vatana ne tür bir felâket getireceğinin, yakın tarihten en acı örneği Balkan bozgunudur. Demek ki, Balkanlar'ı, üzerinde asırlardır yaşayan Evlad-ı Fatihan'ı, ölüme-katliamlara terk etmek zorunda kalışımızın üzerinden, farkında olmadan bir asırı aşkın zaman geçmiş bulunmaktadır.

Aslında bu harp, dört eski il ve ilçemizle savaştır. Nüfusları ve yüzölçümleri toplamı yönünden çok küçük durumda olan bu dört yeni kopma devletçiğe karşı, kırk gün içinde yenilip, beş asrı aşkın bir süredir vatan edindiğimiz Rumeli'mize veda edeceğimizi başlarda kimse kabul edemezdi. Zengin varlıklı Rumeli topraklarından Anadolu'ya, "tek döşeğini sırtlamış, pekmez güğümünü kucaklamış, Trakya çamuru içinde ağlamayı bile unutmuş göçmen kabilelerinin" akacağına kim inanabilirdi?

Artık, tarihin doğru anlaşılması için, sosyal tarihçiliğin devreye sokulma devri gelmiştir. Hep silahı kullanan ele, bileğe bakılmaktadır. Artık, silahı kullanan kafa ve yüreğe bakma devridir. Kafa ve yüreklerde birlik, yani değerler ikliminde buluşma, olmazları oldurur bir güç patlamasını doğurmaktadır. O moral gücü bulamayanlar, asker sayısı, silah gücü yönünden üstün bile olsalar yenilmektedirler. İşte bunlara tipik örneklerden birisi Balkan faciasıdır. Osmanlı Devleti, savaştığı dünkü halkı/çömezi olan devletçiklerden, toplamda asker, silah, malzeme yönünden üstündür. Benzer bir örnekle, Türkiye Selçuklu ordusu da Köseadağ'da, Moğol ordusundan üstündü. İki harbin ortak yönü, rezil bir yenilgi benzerliğidir. Ve nedeni yeterince sorgulanmamaktadır?

Yakın tarihimizin, üzerinde doğru değerlendirmelerin, en az yapıldığı olaylardan biri, Balkan Muharebeleridir. Hatta bu muharebeler, harp demeye bin şahit getirilmesi gereken bir yenilgi, çekiliş, sefalet örneğidir. Genel Türk

tarihi içinde de rezalette denklik yönünden, kıyaslanabilecek iki harpten ikincisidir.. Birincisi olan 1243 Köseadağ Savaşı'nın, 669 yıl sonra tekrarı durumundadır. İki savaşı benzer kılan yön, askerî yenilgi, gerilik, kaybedilen vatan toprağının çokluğu, esaret, katliamlar gibi tabii sonuçlar değildir. Zaten bizi yanıltan da bu tür sonuçlara odaklanarak, yenilgiyi getiren ana nedenleri anlamamakta inat edişimizdir.

Hâlbuki Ankara Savaşı, yenilgi yönünden bunlardan hiç de geri kalan bir muharebe değildir. Devlet başkanı bile esir alındığı için daha da ağır görülmelidir. Ama ondan, on bir yıl sonra, yenilginin zafere yol açtığı anlaşılmıştır. Ama ne Köseadağ ne Balkan, acıları büyütmeden, katliamları artırmaktan, kayıpları çoğaltmaktan öteye bir yarar getirmemiştir. Balkanlar, sayıları milyonları aşan göç dalgalarının ki, toplam beş milyonu aşan insan kaybımızın kaynağı durumundadır. Köseadağ'dan sonra şair Kasım'ın deyişiyle Anadolu'da, toprağın karnı, üstünden daha huzurludur. Henüz İslâmla tanışma şerefine erememiş Moğol sürülerinin, Bizans ve Haçlı irtibatlı tahribatı, yüz binlerce Müslüman Türk'ün ölümüne, yerinden yurdundan edilmesine, hâkimiyet altında kalanların da zelil bir hayatı yaşamasına sebep olmuştur. Ordusundan yüzlerce kilometre gerideki Selçuklu hükümdarının hayatındaki, aşağılık durum, yenilginin ruh cephesini hatırlatır mahiyettedir.

Kültür ve millî şuurunu, içeriden ve dışarıdan hançerletmemenin, yeniden dirilişin kaynağı olmasına, Japonya veya Almanya, dışarıdan bir örnek olarak verilebilir. 1914-1918 ve 1939-1945'lerde, yani iki cihan harbinde de yenilen Almanya'nın, kısa süre sonra Avrupa'nın en güçlü devleti haline gelebilmesinin gerisinde, kültür ve millî şuurunu kaybetmemiş olması vardır. İki atom bombası ile mağlubiyet ve işgalin en ezicilerinden birini yaşayan Japonya'nın, sadece Uzak Doğu'nun değil dünyanın sayılı devletlerinden birisi haline gelmesinin izahında da aynı unsurların bulunduğunu görmek kehanet değildir.

Bizde yedi asır ara ile meydana gelen iki savaşın, ortak değerlendirme gereği, her ikisinin de öncelikle mağlubiyeti; kafa ve yürekte yaşamasıdır.

Çünkü Türk ordusunun görevi, Türk Milletinin hedefi; öncelikle ne olursa olsun galip gelmek değildir. “*Velâ galibe illallah*”ın ne demek olduğunu bilen bir millet olarak, onların temel hedefi, cihan hâkimiyetine yürürken, Kızıl Elma'ya ulaşmaya giderken, önlerinde bayrak yaptıkları ideal, *İlâ-yı Kelimetullah*'tır. Bu yüzden onlar, mağlup da olsalar, galiptirler. Ölseler şehittirler. Bedenlerinden parçalar koparak, budanarak sağ kalsalar, Gazidirler. Şehit ölümsüz, Gazi “nâ-mağluptur”. Onlar, ölümü öldürdükten sonra yola

çıkmiş er oğlu erlerdir. Yeryüzüne huzuru, insanlığa adaleti getirmek, zulmün her türlüünü, fisebilillah ortadan kaldırmakla görevlidirler. İyiliğin önünü açmak, mutlu yaşamanın engellerini, ortadan kaldırmakla yükümlüdürler. Hatta bu yönden, insanları Müslüman etmek gibi bir görevleri de yoktur. İnanmak isteyen, incelemek isteyen insanların, önlerindeki engelleri kaldırarak gönülleri fethetmek, inanç değiştirmeyi, inanç benimsemeyi gönül işi düzeyinde tutmak daha asil bir tavidir. Onun için zulme, adaletsizliğe düşman; insanı ezen, insanlara baskı uygulayan sistemlere hasımdırlar. Bu yüzden de cihan devleti kurmaları, yeryüzünde büyümeleri kolay, hızlı olur.

Başarının gerisindeki ruh iklimine dikkat çekmenin, hayati önemi bulunmaktadır. Bu ruh yüksekliği, insan davranışlarını yücelten ruh asaletinin unutulduğu dönemlerde ise; yenilgi, sadece yenilgi değil çözümlüş, çöküş, yıkılış olmuştur. Özellikle şu kısa kıyas denemesindeki sosyal değişim, ruhî dönüşümün görülmesi gerekmektedir.

Değilse, Ermeni Patriğinin, kendi dindaşı olan Bizans'a karşı savaşan Kutalmışoğlu Süleyman şah'a dua eden tavrını nasıl değerlendirebiliriz. Zulmeden, kendisi gibi inanmayanları cezalandıran Bizans'a karşı, Anadolu'ya gelen Selçuklular, yerli halk tarafından kurtarıcı olarak görülmüşlerdir. Bu durum Balkanlar'da da gerçekteleşmiştir.

Değerler çatışması temelinde ele almış olmalı ki, İngiliz düşünür A. Toynbee'ye göre Çanakkale, Avrupa'nın; Viyana kuşatmasına bir cevabıdır: *"Bati, Osmanlı'nın Viyana kuşatmasına ancak 232 sene sonra (1915-1683) cevap vermeye cesaret edebilmiştir"*. Toynbee gibi düşünmeye devam edilirse, Balkan Harbi, Kosova'nın, Varna'nın, Niğbolu'nun, Sırpsındığı'nın bir rövanşıdır. İstanbul ve Anadolu'nun işgali, Malazgirt'in Miryokefalon'un karşılığıdır. Slobadan Miloseviç, Sırları topladığı Kosova Meydanında bu düşüncece olduğunu asırlar sonra sergilemiştir.

Tarih şuurunun böylesinin karşılığı gelişmezse, daha çok saldırılar görülecektir. 93 Harbi anlaşılmadığı için Balkan gelmiş, Balkan anlaşılmadığı için Dünya Harbi ve ardından, işgaller üzerine dün Rumeli'ye yanarken, Anadolu işgale uğramıştır.

Balkan Harbi üzerinde, bu vatanın çocuğu olan herkesin durması gereklidir. Fakat Türk Silahlı Kuvvetlerinin kurum olarak, iki defa daha fazla değerlendirmesi gerekmektedir. Ordu da bu durumun farkında olmalı ki, Balkan Harbi ile ilgili birçok resmi yayın yapmış bulunmaktadır. Balkan Harbi'nin özellikle Harp Akademileri Komutanlığı tarafından da değerlendiriliyor ve

askerî okullarda üzerinde duruluyor olması önemlidir. Bir Akademi Komutanının, *Balkan Harbinden Günümüze Bakış* adlı kurum yayını eserin, ön sözünde ifade ettikleri önemlidir: “*Bu savaşların incelenmesiyle çıkarılacak stratejik ve taktik sonuçlar ve alınacak dersler, askeri personelin yetiştirilmesinde, halkın millî güvenlik kavramı bakımından bilinçlendirilmesinde ve devletin bölge ile ilgili millî politikalar üretmesinde yararlar sağlayacaktır. Geçmişte cereyan eden savaşların başarı ve başarısızlık nedenlerinin incelenerek ortaya çıkarılması, komutanlara ışık tutacak ve gelecekteki muhtemel bir harbe hazırlıkta ve muharebelerin kazanılmasına yardımcı olacaktır.*” (Esenyel, 1995). Bu cümleler, kuru bilgidен öteye geçebilmiş midir?

Balkan Harbi’nden sonra halk atasözü haline gelen, “*bundan sonra Camiye, kışlaya, mektebe politikayı sokmamak*” düşüncesi, ne kadar gerçekleştirilebildi? Sorgulamanın mutlaka yapılması gerekmektedir. Kendi işini doğru ve hakkıyla yapmayan kurumların, vatanseverlik duyguları içinde, vatana ve devlete korkunç zararlar verebileceğini bize Balkan Harbi’nin hâlâ öğretmediğini burada üzüntü ile vurgulamak durumundayız. Bilim, bilimsel düşünce üretmeyen üniversitelerin, kıyafet peşinde koşması, palyaçoları bile güldürecek bir abes olarak tarihe geçmiştir. Bütünleşme, yürekleri Yüce Yaratıcı önünde birleştirme yeri olan ibadethanelerin, halkın sadece kendini ölüme yakın hisseden kesiminin, bir kısmına hitap eder hale gelmesi de aynı vahametın devam ettiğini bir başka yönden vurgulamaktadır. Ya ordu? Her on yıla bir siyasi darbe sığdırabilen kurum derekesine düşürülmüştür. Halk desteğini almada sıkıntı çeken siyasetçilerin, dış güçlerin, ülke yönetimini etkin kontrol altına alma yöntemi, askeri kullanmak tarzında öne çıkmıştır. Darbe planları yapmayı içselleştiren bir kafa yapısı, ürperticidir. Uçağına atlayarak, siyasi kurumların üstünde bir tutumla, bir dış devletle ordu ihalelerini görüşüp verebilen asker tipi, korkunçtur. Balkan çamurlarına bata-çıkı Anadolu’ya sığınan hicran yarası vatan evlatlarının, Anadolu’dan sonra hangi sığınağı kalmıştır? Cihan devletini yerle bir eden kafa yapısının, hâlâ yaşıyor olması utanç vericidir. En iyi politikanın, artık kendi işini en iyi yapmak olduğunun kafalara kazınması gerekmektedir. Her kurum, kendi işini iyi yaptığı zaman, aslında gerçek siyasetini de gütmüş olacaktır. Onun için Balkan Harbi’ni öğrenme, içimizi titreterek, ruhumuzu azap içinde bırakarak da olsa zorunludur. Yüz yıl geçmesine rağmen, yeterli derslerin çıkarılabildiğini söylemek zordur. Öyle bir felâketten ders çıkartamıyor ve yanlışları devam ettiriyorsak, daha büyük azapları üstümüze çekmeye razıyız demektir.

1. BALKAN HARBİNİN HABERCİSİ, 93 HARBİ

Yahya Kemâl, doksan yıl önceki insan tipimizi anlatırken şöyle der: “*Bir Türk gönlünde nehir varsa Tuna’dır, dağ varsa Balkan’dır. Vâkıâ, Tuna’nın kıyılarından ve Balkan’ın eteklerinden ayrılmalı kırk üç sene oluyor. Lâkin bilmem uzun asırlar bile, o sularla o karlı tepeleri gönlümüzden silecek mi?*” (İlk Çocukluğum, 146). Düşüncelerimizi, ufkumuzu dikdörtgenin içine hapsedeli Tuna’dan, atalarımızın adını verdiği Balkanlar’dan, Sibirya’dan, Hazar’dan, Uluğ Türkistan’dan ne kaldı, sorusuna gönül açıcı cevap vermek biraz zor olacaktır. Atlas Okyanusu’nun ötesinden gelerek Irak’a, Afganistan’a, Orta Doğu’ya, Amerikan conileri şekil verirken; Rus, değil Kars’a, Erzurum, Trabzon, Siirt’e inip gelirken, İngiltere Manş ötesinden Orta Doğu’yu paylaşır, Uzak Doğu’yu şekillendirirken içe kapanan, mandacılığa kapılanan kompleksli düşünce yapımızın getirdiği düşüşün görülmesi için, Balkan Harbi’ne hatta biraz öncesine bakmak gerekmektedir.

Zağra Müftüsü’nün; “*Aziz-i vakt idik a’da zelil kıldı bizi!*” derken üzerinde düşünmemiz gereken, düşmanın bizi zelil kılma nedenlerinin gözden kaçırılmasıdır. Balkan faciasının habercisi, Osmanlı Rus Harbidir. Ordu yenilgisi halk felaketi, vatan kaybı getirmiştir. Birkaç örnek yeterli olacaktır. Eski Zağra’nın Bükülmük Köyünden yüz on iki kişi, samanlığa ve camiye doldurularak ateşe verilir. Bulgarlar, birbirine sarılarak cayır cayır yanan çaresiz insanların feryatları karşısında; “*gayda çalarak hora oynar ve ‘Kebap pişiriyoruz!’* diyerek gülerler. Eşraftan birini, “*kendi çobanı, gazla sakalından tutuşturup*” yakar. Osmanlı yönetimindeki aymazlık o kadar üst düzeydedir ki; Bu katiller sürüsünü yöneten Yanko adındaki tüccar, katliam sırasında Yeni Zağra’da kumandan olan daha sonra Edirne Valisi yapılan Rauf Paşa tarafından Polis Zâbiti tayin edilir (Raci Efendi, 169-171). Köylerde, çiftliklerde Müslümanlar, “*kolları bağlı olduğu halde, kurşun, bıçak ve sopa ile işkencelerle*” öldürülürler. Bir Bulgar, “*minare şerefesinde gayda çalarken yere düşüp telef olur*” (Raci Efendi, 172, 174). Yağma, vahşet kol gezmektedir. Kızanlık çevresinde Bulgarlar, “*Siz cepken giymeyi seversiniz*” diye “*delikanlıların kollarını ve pazularını cepken gibi*” yüzerler. Öldürdükleri masumların ağzına, “*yoruldun bir sigara iç*” diye “*tenâsül aletini kesip*” sokarlar. İçki meclislerinde, “*Hangisi semiz*” diye yokladıkları masumların kol ve baldırlarından, “*külbastılık*” keserler. Bir müderrisi, “*göğsünde ateş yakıp*” öldürürler. Bir köy papazı, “*genç bir kadının memelerini keserek kanyıla ellerini*” yakar, “*bir takım aileleri ise, kapılarını çivileyerek, evleriyle birlikte*” yakarlar. Karlova’da ayin günü Papaz, cemaatine bir demet gül göstererek,

güllerin nasıl yetiştirildiğini açıklar: “*Bu güller Müslüman çocuklarının kanlarıyla sulanmış kilise bahçesindeki bir gülün kırmızı çiçeğidir*” (Raci Efendi, 176-177, 179).

Bir sorgulamanın burada mutlaka yapılması gerekmektedir. Balkan halkları, aslında Osmanlı yönetimi ile kimliklerini bulmuş, kişiliklerini kazanmışlardır. Sırp'ın Sırplığını, Bulgar'ın, Rumen ve Yunan'ın varlıklarını sürdürebilmesi Osmanlı ile mümkün olabilmiştir. Çünkü Türk fethinin ulaşmadığı yerlerde, Katolisizm tahakkümü, onları neredeyse tek tipleştirmiştir. Peki Bulgarları, asırlarca birlikte yaşadktan sonra ellerine geçen fırsatı, bu kadar insanlık dışı, canavarca değerlendirmeye yönelten sebep nedir? Eski Zağra Müftüsü, bütün bunların, “*Kırım Muharebesinden beri genç Bulgarların zihinlerine yerleştirilen, taassup, düşmanlık ve intikam fikirlerinin neticesi*” görmektedir. Rus ve yanlarına aldıkları Sırp, Ulah askerleri, “her nereye girdiyse oranın Bulgarları kudurmuş yaban canavarına” dönmüşlerdir (Raci Efendi, 178). 93 Harbi'nde görülemeyen afet, Balkan Harbinde tufana döndürülerek başımıza getirilecektir. Alınmayan her tedbir, çıkarılmayan her ibret dersi, felâkete dönüşerek üstümüze çökecektir. Vatanından âvâre olup, göç yoluna hasta ve çaresiz düşenler, yalın ayak, çıplak, yollara düşen sabîler, kucaklarda taşınamaz hale gelince karlar üstünde inci tanesi gibi kalan çocuklar, karda donup kalan hesapsız insanlar, kervan halinde perişan giderken yetişilerek öldürülen, soyulan, yakılan mazlumlar, sanki otuz beş yıl sonraki Balkan vahşetinin provaları gibidir. İstanbul'a dalga dalga ulaşan göç kabileleri, onların âh ü enînleri gafletimizi gidermez. Kalemin gözyaşı olarak dökülen “*Hicretnâme*”ler, bizi uyandırmaz.

Zağra Müftüsü'nün anlattıklarını, 1913'te *Balkan Harbi* kitabını yazan, Ermeni Aram Andonyan doğrulamaktadır. Balkan Harbi ile, “ani ve beklenmedik biçimde” meydana gelen sonuca Avrupa diplomasisi, yaklaşık dört yüz yıldan beri ulaşmak için çaba harcamaktadır. Ama en dikkat çekici nokta, “daha dün birbirine düşman” olan dört Balkan devletinin arasında kurulan ittifaktır. Bulgaristan'la Sırbistan, bağımsız olur olmaz birbirleriyle savaşmışlardır. “*Yunanlılarla Bulgarlar, daha birkaç yıl öncesine kadar düpedüz birbirlerini boğazlıyorlardı. Karadağlılarla Sırp, aralarındaki kan bağlarına rağmen, sürekli olarak birbirleri ile çatışır, hatta vuruşurlardı. Nasıl oldu da birbirlerinden nefret eden bu bağdaşmaz devletler tek bir gaye etrafında birleşebildiler, hele bugüne kadar aralarındaki çatışmaların esas konusunu meydana getiren bu gaye üzerinde anlaşabildiler?.. Hınç ve düşmanlıklarını susturup nasıl el ele verebildiler*” (Andonyan, 1999, 10).

Andonyan, Balkan Harbi sırasındaki Dışişleri Bakanı'nın Ermeni kökenli olduğunu bilerek Jön Türk yönetimini sorumlu tutar: Meşrutiyet kılığı altında son beş yıl ülkeyi Jön Türkler yönetmiştir. *“Uzağı görme yeteneğinden yoksun oluşuyla, beceriksizliğiyle, hatalarıyla, yurdun ilerlemesi ve güçlenmesi bakımından, devirdiği istibdat kadar zararlı”* olmuşlardır (Andonyan, 1999, 10).

Ömrünü, Paris'teki Ermeni kütüphanesinde tamamlayan Andonyan'a göre, Balkanlar'daki “her ırkın arkasında dindaş, hatta soydaş bir koruyucu devlet” bulunmaktadır. *“Bu devletler için Balkanlardaki çatışma ve çarpışmaların sürmesi çok önemli ve gereklidi; çünkü karışıklıkları bahane ederek siyasi gayelerini gerçekleştirmeye çalışırlardı.”* Rumlar, ilk 1770'te Rus donanmasını Mora önünde görünce ayaklanıp, komşu halkları da peşlerinden sürüklemişlerdir. Yunanistan'ı bağımsızlığa kavuşturan da Osmanlı-Rus savaşı ardından imzalanan 1829 Edirne Antlaşmasıdır. Müslümanların güneye, denize doğru çekilmesi Balkanları sükûna kavuşturuyor, tam tersine Türklerin gitmesi üzerine kavga şiddetleniyordu. Kırım Harbi'nin sebebi, Rusların Avrupa Türkiye'sinde yaşayan on iki milyon Slavı, Çarlık himayesine alma ultimatodur. Balkan Harbi, Kırım ve 93 Harbi'nin özellikle Ayastefanos Antlaşması ile onun Berlin Kongresi'nde uğradığı değişikliklerin doğrudan sonucundan başka bir şey değildir (Andonyan, 1999, 17-21).

93 Harbi'nde Silistre, Plevne, Şipka derken direniş noktaları kırıla kırıla Edirne, İstanbul yolu açılmıştır. Balkan Harbi, bu yolu Çatalca'ya, İstanbul'un kapısına getirir. Birinci Dünya Harbi'nde ise İstanbul da işgal edilmiştir. Yenilgi, yalnız maddî alanda değildir. Osmanlı ileri gelenleri/aydını mağlubiyeti, Avrupa içindeki dengelere dayanarak durdurmayı, toprak kaybını önlemeyi düşünür. Sırayla İngiliz, Fransız ve Almanlar, sığınak olarak zihinlerde yer alır. Artık, Avrupa'nın telkinine açık nesiller, Genç Osmanlılar, Jön Türkler yetişmiştir. Bundan sonra yenilgi, kültür ve medeniyet değerleri alanında da mukadder olacaktır. Meydanlardaki savaşlar, ruhunu kaybeden biyolojik varlığın, hayatta kalma reflekslerine dönüşmektedir. Jönler, iktidarı ele geçince Fransızlar çok sevinmiştir: *“Genç Osmanlılar iktidara geldiğinde Fransa'da bir feryattır kopuverdi.. Paris gazeteleri methiyeler yazıyorlar ve Osmanlının kurtarıcılarının her hareketini desteklemeye hevesli görünmeyen Fransa elçisini suçluyorlardı. Bir zaman sonra karşılaşılan hayal kırıklığı yerini çok geçmeden kızgınlığa bıraktı. Bu saatten itibaren Osmanlıyı silah kuvveti ile Asya'ya sürmekten başka çare yok gibiydi.”* (Lauzan, 128).

Osmanlı toprak bütünlüğünü koruma prensibinin ateşli savunucuları görünümündeki İngiltere'nin, Kıbrıs'a konması, ardından Mısır'ı işgali, zihniyet dönüşümünü (öze dönüşü değil), "efendi değiştirmeyi" düşündürür. "Gülhane Hattı Hümayunu ve Tanzimat, daha çok İngiltere'nin" eseri (Andonyan, 1999, 32) iken; Babıâli Baskını, Almanya'nın güdümündeki asker Jön Türklerin işidir.

Bizdeki zihni tahribat, Balkanların bazı kesiminde o düzeyde olmamıştır. Bir kısa kıyas Batıcı aydın tipi ile Sırp Piskoposun farkını ortaya koyacaktır: Balkan Harbi, koca Rumeli'yi yeni kaybettirmiştir. Barut kokuları kaybolmamış, dumanları tütmeye devam etmektedir. Rumeli'de yolculuk yapmak zorunda kalan eşraftan bir Türk, menziline ulaşmadan akşama yakalanır. Ortam tehlikeli, güvensizdir. Arabacısı der ki, "İstersen, şu orman içinde bir kilise var, onun misafirhanesinde geceleyelim." Çaresiz öyle yaparlar. Geceyi kilisenin misafirhanesinde geçirirler. Fakat sabah erken, bir papaz, kapıyı vurup misafirleri ibadete çağırır. Yolcu, kendisinin Müslüman olduğunu belirterek ibadete katılamayacağını söyler. Papaz, özür dileyerek çekilir. Yalnız, beş-on dakika sonra tekrar gelerek kabul ettiği takdirde Piskoposun kendisi ile görüşmek istediğini bildirir. Birkaç fakülte bitirip kendini iyi yetiştirmiş piskoposla, ağır-ciddi, uzun bir görüşme başlar. Sanki sıcağı sıcağına tarih yargılanmaktadır. Piskopos, bir Alman gazeteci ile röportajını anlatır. Alman gazeteci, bu Ortodoks din adamına, "Sırbistan'ın en kötü tarihi hangisidir?" anlamında bir soru sormuştur. Alman gazeteciyi hayrette bırakan cevap şudur: "1683". Alman'a göre, bu tarih aslında mübarek bir tarihtir. Çünkü İkinci Viyana bozgunu, Rumeli Hıristiyanlığına istiklâl yollarını açmıştır. Böyle bir tarihin, Sırbistan adına kötü olması nasıl mümkün olabilecektir? Rus kirletmesine henüz uğramamış, Osmanlı yönetiminde bir ömür geçirmiş Piskopos, Müslüman misafirine gerekçesini şöyle anlatır: "*Biz, efendiliği, ağalığı, medeniyeti ve insanlaşma anlayışını siz Türklerden öğrendik. Gidin kuzeydeki Katolik Sırlara bakın.. Bizdeki efendilik tutumunu onlarda asla göremeyeceksiniz. Üstelik Kudüs'ü ziyaret etmek istediğimiz zaman heybelerimizi sırtlayıp, kimseye sormadan ve hesap vermeden gidip gelebilirdik. Şimdi ise, kaç devletin hududunu geçmeye, kaç sınırın memuruna dert anlatmaya mecburuz. Bizim neslimizde henüz sizinle müşterek olan o efendiliğin izlerini bulabilirsiniz. Ama bizden sonra Sırbistan'da o terbiye, ağalık ve efendilik mirası, tamamıyla bitmiş olacaktır.*" (Ayverdi, 1977, 252).

Piskoposu doğrulayan bir başka olay, Üsküp içinde üç bin metrekairelik arazi içinde konağı bulunan Salih Bey olayıdır. Salih Bey'in elinden, Ruslar tarafından organize edilen Sırlar ve komitacılar tarafından, Üsküp dışındaki

muazzam arazisi alınarak parçalanıp, dağıtılmıştır. Balkan Harbi sonrasında konağında sadece uşağı ve kâhyası ile yaşayan Salih Bey'i, yerli Hıristiyanlar, bir grup oluşturarak hem alaya almak hem de gözdağı vermek üzere ziyarete gelirler. Uşak, çaresiz, gelen kalabalık için beyini haberdar eder. Emir, "hepsini içeri alın"dır. Salih Bey, divanhânesine oturur. Üstünde Rumeli kesimi elbisesi, elinde içmekte olduğu nargilenin marpuçu vardır. Kalabalık karşısına gelince, "başını bile kaldırmadan, tam beyliğin şanına yakışır bir vakar hatta azamet ile" öpmeleri için kolunu yukarı kaldırarak misafirleri, beylik âdâbı üzere buyur eder. Ardından sorusu şudur: "Beni ürkütmeye mi geldiniz?" Tepeden inme, pervasız, korkusuz soru üzerine gelenler şaşırılmışlardır. Bey devam eder: "*Arazimi elimden aldınız. Pekâlâ. Ama beş yüz senedir o topraklarda kimsenin burnu kanamış mıdır? Size geçer geçmez, tam yüz kişi boğazlanıp birbirini öldürdü. Biz susuyoruz. Ama sizin hem diliniz durmuyor hem ileri geri neler söylüyorsunuz. Yalnız diliniz söylese, gene de iyi. Söz, asıl piştovlarınızın ve kamalarınızın oldu. Hem bizi hem de kendinizi kırdınız, daha da kıracaksınız.*" (Ayverdi, 1977, 250-251). Salih Bey'in sözü, geçerliliğini yüz yıl sonra hâlâ korumaktadır. Üsküplü Yahya Kemal, "*o kanlı bıçaklı Makedonya komitacıları, Türk muhabbetini herkesten fazla izhar ediyorlardı. Rumeli'de Türk idaresinin iyiliklerini, güzelliklerini yana yakıla anıyorlardı, Türkler lehinde işittiğim mütâlaaları toplasam bir cild olur*" tanıklığını kaydeder (Yahya Kemal, 1976, 167). İş işten geçtikten, Salih Beyler yokluk kervanına katıldıktan sonraki hayıflanma, mevcut yönetimlerin eskiyi aratmasının bir sonucu değil midir?

Balkanlardan dönüşümüzün sosyal boyutunu kavramadan, okumuşlarımız bozgunu sorgulamaya niyetli gözükmemektedir. Çünkü Balkan bozgununu hazırlayan, değerlerdeki çöküntü, devam etmektedir. O çöküntüyü, kendi kafa ve kalbinde taşıyan insanlardan, halkın çilesinin sebeplerini anlamayı, yenilgi nedenlerini sorgulamayı istemek, öncelikle kafa ve yüreklerdeki bozgunun yeniden değerlendirilmesini istemek olacaktır.

Balkan'ı hazırlayan ama benzerleri daha sonra da yaşanan bir örneği önce hatırlamak gerek. Bu olayı yaşayan kadının, Dame de Sion mezunu torunu, Ayverdi'ye anlatmıştır. 1878'de Türk-Rus Harbi sırasında anneanesi kırk günlük bebektir. Kendilerini koruyacak ordu çekildiği için Rus zulmünün nerelere kadar uzandığını bilen halk, bütün varını, malını-mülkünü bırakıp afetten kaçmaktadır. Genç loğusa da ailesiyle, bir muhacir kafilesine katılır. Bir koluna bebeğini, diğerine, tek taşıyabileceği yük olarak mücevher çıkını alıp yollara düşer. Günlerce yürürler. Su içme gibi kısa aralıklar dışında, yürümek zorundadırlar. Düşman merhametsiz, zalim ama atlı, onlar yayadırlar. Çatlamış

ayak tabanlarından kan sızmakta, yorgunluk ve açlıktan dermanları kesilmektedir. Ama bunlar, düşman zulmü ile karşılaşmaktan iyidir. Bir kuyu başında durup hem su içer, hem yüzlerini yıkayıp kuvvet tazelemeye çalışırlar. Loğusa kadın, iki bohçayı birden taşıyamayacak duruma gelmiştir. Birini feda etmeye karar verir. Yüzük, bilezik, broş, gerdanlıklarının bulunduğu mücevher bohçasını, düşman eline geçmemesi için kuyuya atarak kabile ile yürüyüşüne devam eder. Yollar uzun, yollar meşakkatlidir. Bir anda rüyadan uyanır. Dehşetle irkilip, kafileyi olduğu yere mihlayan bir çığlık atar. Loğusa annenin kucağındaki, mücevher bohçasıdır. Kuyuya, mücevher yerine bebeğini atmıştır. Geçtikleri yolları geri tepip, yetişmek üzere dönüp koşmaya başlar. Ama kabile, genç annenin yolunu keser. Yarı sabır, yarı tehdit ile onu kendilerinden ayırmazlar. Dönse, düşman eline geçecek, kuyuya ulaşırsa bile, taze çocuğun çoktan can teslim etmiş cesedine ulaşacaktır. Yüreği dağlanan anaya, ağlaya ağlaya yola devam etmekten başka çare kalmamıştır. İleride yine bir kuyu başında kabile durur. Uykuyu unutmuşlardır. Ama az da olsa dinlenmek durumundadırlar. Oldukları yerde, erimiş kurşun gibi yayılıp kalırlar. Kalkalım, dendiği zaman, arkalarından gelen bir başka kafileyi görürler. Kabile, korktukları gibi düşman değildir. Gelenler yaklaşınca, yüzler de seçilir. İçlerinde, lohusa ananın erkek kardeşi de vardır. Gözü yaşlı kadın, dağları inleten bir çığlık daha atar. Bu defaki, sevinç çığlığıdır. Çünkü, kardeşinin kucağında, bebeği vardır. Annenin kafilesinden sonra, kuyu başına gelenler, su çekmek için taşlara çarpa çarpa çektikleri kovanın içinde, bir bebek çıkarmışlardır. Bu kırk günlük yavrudur. Ayverdi, o kırk günlük yavruyu da, Ankara Üniversitesinde bir prof.un eşi olan torununu da tanıdığını belirtmektedir (1977, 36-39).

Yusuf gibi, kuyudan çıkan bebeğin şansını yakalayamayan, üç çocuğun dramını da Refik Halit yazar. Bozgunun, edebiyatımıza yansıyan yüzlerinden birisi Refik *Halit'in Gurbet Hikâyeleri* içinde yer alan "Gözyaşı"dır. İstanbul'da bir bey yanına hizmetçi olarak girmiş, Rumeli'nin Erfiçe köylerinden bir kadın anlatılır. Sarışın saçları kuru ota benzemektedir. Mavi gözleri, "şekerlenmiş şuruplar kadar donuk, cansız, katı, suyu çekilmiş.. Dibe çökmüş bir tasa, kaygı tortusu"dur. Bu kadar kuru, kabuğa benzeyen göze sahiptir. "Akşam rakısı zamanında" ağız tadı kaçırarak bir tiptir. Onun için bey, ilk fırsatta savmayı düşünmektedir. Ama hikâyesini dinleyince savamaz. Balkan Savaşı'nda hududa yakın bir köyde yaşamaktadır. Köye akşamüstü, "*Düşman geliyor! Müslüman erkeği süngüleyecek ve Müslüman kadını kirletecek*" sözü yayılır. Mal-mülk ne varsa herkes bırakıp canını kurtarmaya çabalar. Üç çocuklu dul Ayşe de çocuklarını yanına alıp yola çıkar. Beş yaşındaki oğlu, atın terkisinde beline

sarılmıştır, üç yaşındaki kızını kuşakla dizlerinden eğere bağlar, bir yaşına basmayan yavrusunu da uykuda kucağına alır. Tepelerden ara vermeyen bir kış yağmuru inmekte ve dinmek nedir bilmemektedir. Uzayan gece yolculuğunda bir süre sonra yaşlı beygir yürüyemez olur. Yere uzanıp kalır. Kafilden geri kalmak tehlikelidir. Büyüğü eline, ortancayı önüne, diğerini sırtına alarak çamur deryasında bata çıka yürümeye devam eder. Derman kesildikçe, üç çocuğundan birini feda edip hiç olmazsa ikisini kurtarmayı düşünür. Ama hangisini, karar veremez. Islak bedeni terlemektedir. Dizlerine kadar çıkan çamurda sürükleyerek götürmeye çalıştığı sıra, sol kolunun gevşeyip açıldığını yarı uyanık hisseder. Bir süre sonra omzundan, kendini saran minik eller de gevşeyip çözülmüştür. Yani Emine'si ile Osman'ı dökülmüştür. Bir ümit, Ali'sine, "çık sırtıma" der. Tan ağarırken, ıslak bir Ay-Yıldızlı bayrağın görüldüğü kasabaya girerler. Tek yükünü, bir cephanesandığının üstüne indirir: "Kurtulduk Ali, kalk Ali!" demektedir. Fakat anlamak istemediği gerçek başına gelmiştir. Saatlerce sağnak altında, çamur içinde ceset taşımıştır. Ana yüreğiyle, kesintisiz gece yağmuru gibi ağlar ve bir daha gözlerinden yaş çıkmaz. Kuru böcek kabuğu gibi gözlerinden, istese de bir daha ömür boyu yaş akmaz (Karay, 2000, 37-41).

Balkan faciası, sadece Urumeli Türklerini etkilememiştir. O günler, Çorum'da ortaokulda okuyan bir çocuk olan Cumhuriyet devrinin ünlü hukukçularından Hıfzı Veldet, Balkanlar'da halkımızın çektiklerini anlatan *Türk Uyan* adlı bir broşürü, gözyaşları içinde okuduklarını anlatır.

Ayverdi, Balkan Harbi'nde yedi yaşına bile girmemiş bir çocuktur. "*Camilere hatta izbelere sığınmış muhacir kâfileleri arasına yardım gayreti ile katılan ailemiz fertleri ile beraber ben de Bulgar mezaliminin kurbanlarını, yaralılarını, hastalarını gördüm ve ağlayanlarla beraber ağladım. Gülenler olmadığı için ise hiç gülemedim*" der (Ayverdi, 2004, 196).

Ağlanacak günler ilmik ilmik hazırlanmıştır.

1.1. Balkanlar'da Irkçılık Fesadı ve Sebepler Yığını

"Jön Türkler, '*İstanbul ve Selanik'te; Türk yok, Bulgar yok, Ermeni, Rum, Arnavut yok, Hıristiyan ya da Müslüman yok, sadece Osmanlılar var, sultana ve anayasaya sadık, sultan ve anayasa karşısında eşit yurttaşlar var*' diye nutuk çekerken, Tiran ve Elbasan'da toplanan milliyetçi Arnavutlar, Arnavutçanın Arnavutluk'ta resmî dil olması gerektiğini savunuyor, salt Arnavut okulları açılmasını talep ediyorlardı. Manastır'da toplanan kongrede Latin Harfleriyle bir Arnavut Alfabesi meydana getirmeye karar verildi. Sözlükçü Sami Bey'in

yeğeni Mithat Bey, Arnavutça bir gazete çıkarmaya başladı.” (Andonyan, 1999, 171-172). 1878 Berlin Konferansında, Arnavutluk’un bir kısmının Sırbistan’a terki gündeme geldiğinde Osmanlı Devleti’nin de desteğiyle Prizren’de Arnavutlar tarafından “Arnavut Milletinin Haklarını Müdafaa Cemiyeti” kurulmuştu. Fakat sonra cemiyet etrafında kümelenen fesatçı, ayrılıkçı beş-on kişi; “Biz yeminimizde dinin mevzubahis olmadığına ve her şeyden önce Arnavut olduğumuza karar verdik” diyerek, Osmanlı Devleti’nin diğer Osmanlı toprakları gibi Arnavutluk’u da vereceğini telkin ediyorlardı. Bu grup, tek idare adı altında Yanya, Manastır, İşkodra ve Kosova vilayetlerinden oluşan bir özerk bölge kurmayı telkin etmişlerdi (Tuncer, 2012, s.31-32). Ayrılıkçılık virüsü, bundan sonra neşv ü nema ortamını Balkan Harbi yıllarında bulacaktır.

Balkan Harbi öncesinde çoğunluğu Müslüman ve asırlarca Osmanlı’ya bağlı olan Arnavutluk’ta isyan vardır. İttihat ve Terakki’nin sözcüsü durumunda olan Hüseyin Cahit’e göre, Meşrutiyet hükümeti, vergi ve asker toplamak istemekte, “Arnavutlar vergi vermemek için Firzovnik’te toplanmışlar gösteri” düzenlemektedirler. Akserî bir harekâtla duruma hâkim olunmak istenir. Bunun üzerine 100 kişi ölür, 6 asker şehit olur 14 yaralı vardır (Ağustos-Eylül 1909, Yalçın, 1976, 151). Durum, Meclis’te de tartışmalara sebep olmaktadır. Arnavutluk isyancıları, Üsküp’e girmişler, iş büyümüştür. Hükümet, “istenen ayrıcalıkları” tanıyarak çözüm bulur: Arnavut kur’a erleri, görevlerini “yalnız Rumeli’de yapma haklarını” elde etmişler, ayrılıkçılık ilerlemiştir (Eylül 1912; Yalçın, 1976, 173-174).

Balkan Harbi sırasında Jön Türk ileri gelenlerinden Arnavut asıllı İsmail Kemal İstanbul’dadır. Bir Fransız gazeteci, kendisi ile görüşmesinde; “Bulgarlar Osmanlıyı mağlup ettiler” der. “Hiç üzülmedi” tespiti, can alıcıdır. Onun kafasında, yenilgi ardından, gelecek Arnavutluk bağımsızlığı vardır. Adriyatik boyunca 400 km. uzunluğunda, 120 km. eninde bir bölge, ayrı devlet olacaktır. “Avrupa’nın ilk kararı, onları özgür kılmak” olur. Fransız gazeteci, bir sabah İsmail Kemal’i elinde bavul otelden çıkarken görüp, nereye gittiğini sorar. Cevap: “*Vapura yetişeceğim. Arnavutluk beni bekliyor*”dur. Birkaç gün sonra, Avlonya’da toplanan Mebusan Meclisi tarafından İsmail Kemal’in, geçici hükümet başkanı tayin edildiği haberi alınır (Lauzan, 131-134).

Jön Türkler, “Bulgar, Yunan, Türk, Sırp yok Osmanlı var”, diyedursunlar. Bu coğrafyayı, beş asırdan fazla süren “Osmanlı Barışı” yerine kan ve ateş dolu bir vahşet kaosunun içine sürükleyen, fanatik ırkçılık çalışmalarını bilinçli kışkırtanlar vardır. Balkanlar’da Rus, İngiliz, Fransız, Avusturya-Alman etkisi bilinir. Fakat dikkatlerden kaçan bir unsurun etkisini

de; Serez’de Musevi çocuğu olarak doğan, Selânik’te hahamlık diploması alan, Türkçülük, Turancılık, sonra da Kemalizm üstüne eserleri ile tanınan Moiz Cohen anlatır. Yazısı, *Avusturya-İsrail Birliği* dergisinde, 1913 yılında ve Almanca olarak yayınlanmıştır. Anlamli yazıda anlatılan şudur: Bir rastlantı sonucu, Balkan Savaşı bittikten hemen sonra, üç kişi trende karşılaşır. Aralarında konuşmaya başlarlar. Konuşkan Konstantinis, “*bu topraklar, Balkanlar’dan Nil yatağına kadar bir zamanlar Yunan’dı; bir gün gelecek gene Yunan olacaktır*” der. O, “*Helen düşüncelerine sıkı sıkıya bağlı ve İstanbul’un fetihini düşleyen şovenist bir Yunanlı ve megalomandır.*” Bunun üzerine iriyarı yapılı, sert bakışla, sessizliği seven Davidof söze girer: “*Bizim istediğimiz Makedonya’nın Bulgarlaşmasıdır ve bir gün mutlaka gerçekleşecektir*” der. O da, Meriç’in, “*kutsal Selânik ve İstanbul’un Bulgarların olmasını isteyen ‘Bulgar şovenistidir’.*” Söze neşeli, güler yüzlü Lewic girer. “*Makedonya’nın Sırplaşmasına niye karşı çıkıyorsunuz ki? Bu topraklarda Sırp ruhu vardır ve bugün de hâlâ yaşamaktadır*” der. Lewic, Sırpların kurduğu “*çetelere katılıp Türklere karşı bağımsızlık mücadelesi*” veren, kendisini, “*gerçek bir Slav ve Sırpı olarak*” gören biridir. Üç yolcunun tartışmaları, tansiyonu yükseltir. Tren Selânik’te durunca, duygular, nefret kertesine varmıştır. Birbirine, düşman gözlerle bakarak trenden inerler. Birkaç gün sonra bir sürpriz olur. “*Üç yol arkadaşı, Selânik’teki Yahudi Kulübü’nde karşılaşırlar. Üçü de birbirine şaşkın şaşkın bakar ve üçü birden aynı anda, ‘Nee! Meğer biz kardeşmişiz de birbirimize yurtseverlik mi taslamışız?’ Bir ikinci rastlantı sonucu, üçünün de sahiplendikleri yapay yurtseverlik gitmiş, onun yerine üçü tarafından aynı duyarlılıkla algılanan kardeşlik ortamı gelivermişti; artık tartışma konusu İsrail’dir.*” (Landau, 1996, 164-166). Aynı Yahudi’nin anlattığına göre, Yahudiler, Balkan Savaşı’nda Balkan ülkelerinin orduları safında yer almışlardır. Hatta “*bu savaşta Yahudiler arasında büyük kahramanlıklar gösteren birçok insan çıkmıştır. ‘Bir Bulgar Yahudisi subay’, ‘ağzında sigarayla ölümün üzerine gitmiş’, ‘Abramic adlı sıradan, fakat soğukkanlı bir asker, yere düşen üç renkli sancağı yerden kaldırarak askerlerin yitirdiği maneviyatı tekrar kazanmalarına neden olmuş ve böylece Kumanova zaferinin kazanılmasını sağlamıştır.*” (Landau, 1996, 166). “*Pan-Türkizmin yaratıcısı olarak nitelendirilen*” (Landau, 1996, 50), Tekinalp takma adlı Moiz Cohen’in; anlattığı Yunan, Sırp, Bulgar ırkçılarından farkı nedir? Türkçülük yaptığı sıra Siyonist kongreye Selanik delegeşi olarak katıldığı, Filistin’e Yahudi göçünü, Siyonizmle birlikte savunduğu (Landau, 1996, 92, 97, 101), düşünülürse, kendisi de ırkçılığın, cihan devleti bünyesini kemiren uyandırıcılarına, tipik bir örnektir.

Avusturya'nın Bosna-Hersek'i yutma hedefi bilinmektedir. Avusturya'ya bu fırsatı, "Jön Türklerin çılgınlığı" verir. Elde bulunan toprakları, sağlama bağlayıp, güvenlik altına alacak yerde, elden çıkmış olanları yeniden ele geçirme hevesine kapılarak, "yeniden açılacak Osmanlı parlamentosu için Bosna-Hersek'e genel seçim talimatı" yollarlar (Andonyan, 1999, 54). Bu fırsatta Avusturya, Bosna-Hersek'i yutar.

İkinci Meşrutiyet'in bir diğer meyvesi, Bulgar Prensi Ferdinand'ın, 5 Ekim 1908'de kendini Çar, Bulgaristan'ı da bağımsız krallık ilan etmesidir (Andonyan, 1999, 165). Zaten, 1887'de Osmanlı Devleti'ne bağlı bir prenslik haline gelen Bulgaristan'ın başına prens olarak geldiği zaman hedefi, çar olmaktır. Artık Bulgar Çarı olmuştur. Ortodoksluğu benimseyen Bulgarlarda, Bizans'ın mirasçısı olma, İstanbul'u ele geçirme ideali vardır. "Alman asıllı bir botanik uzmanı olan", "Vienna sarayında ikinci derecede bir insan olarak" hayatı geçen Kral Ferdinand da bu hedefi benimsemiştir. İdeali, İstanbul'u alarak "Bizans'a çar olmak, Ayasofya'da taç giymek ve Türkleri Anadolu'dan kovmak"tır. Bu hülyaya, "Rus Çarı, Alman Sarayı tarafından zorla itilmiştir." (Bardakçı, 2002, 310-311). Türklere karşı açılacak Haçlı Seferi mizanseninin kollarından birisi de Bulgaristan'dır. Ferdinand'ın, Bulgaristan için, "Müslümanları kökünden koparıp atma politikasını" uygulamak için Balkan Harbi fırsat olarak değerlendirilecektir. Harp sırasında ve ardından Türklerin, Müslümanların buldukları yerler, kana boyanacak, "katliamdan muvakkaten kaçan Müslümanların malı, mülkü, evi Makedonya muhacirlerine" verilecektir. "Türk düşmanı Ferdinand"ın "menhus siyaseti", değişmeden devam edecektir (Yahya Kemal, 1976, 167-168).

İçte ve dışta başarısız, güven vermez bir politik dönem başlamıştır. Çok geçmeden Avusturya'nın işgaline, İtalya'nın Trablusgarb'ı işgali ilave olacaktır.

1.2. Kirlî İttifak

Balkan devletleri arasında ittifak, uzun bir çaba ile kurulur. Osmanlı istihbarat ve diplomasisi, bunu nasılsa fark etmez. Mesela, Karadağ Prensi Nikola, 1910'da kendini kral ilan eder. Berlin Andlaşmasını çiğneyen bu tavra, kimse karşı çıkmaz. Üstelik Bulgaristan Kralı Ferdinand'la veliahtı, İtalya kral ve kraliçesi, Rus Grandük'ü Nikola ile eşi, Sırbistan Veliahtı bir araya gelir. Aralarında Osmanlı Devleti'ni temsilen Hüseyin Hilmi Paşa da vardır. Paşa hariç, hepsinin aralarında akrabalık bağı vardır. Taç giyme merasiminin, aslında "Balkan İttifakı'nın bir gizli oturumundan başka bir şey olmadığını", Osmanlı temsilcisi fark etmemiştir (Andonyan, 1999, 65).

Balkan Harbinden hemen önce Osmanlı Devleti'nin Dışişleri Bakanı olan Asım Bey'in Meclis'te, "Balkanlar'dan imanım kadar eminim" diye bağırması, basiretsizliğin ilanı durumundadır (Bardakçı, 2002, 322). Bu sözden bir gün sonra, 16 Temmuz 1912'de Halâskâran Subaylar grubunun baskısı ile İttihat Terakki Hükümeti düşer. Yerine gelen hükümetin Hariciye Nazırı Noradunkyan da öncekinden farklı değildir. Verdiği demeçte: "Bulgar hükümetinin barışçı beyanatının samimiyetine inanmamak için hiçbir sebep mevcut değil" diyebilir (Andonyan, 1999, 192). Rusya, Gabriyel Noradunkyan'a "Barış teminatı" verince, daha büyük bir hata işlenir. Rumeli'deki yetmiş 120 tabur asker terhis edilir (Bardakçı, 2002, 323). Rusya, böyle teminatları yakın tarihte vermiştir. 1884'teki Rus teminatı, "Şarki Rumeli ile Bulgaristan'ın birleşmeyeceği hakkında"dır (BOA, 24/C /1301 (M: 20.04.1884), DN. 7, FK. Y..PRK.TKM.). Ama Rusya, Kırım Harbin'den itibaren özellikle, Balkanlar'da Slav ve Ortodoks halkı kullanarak hakimiyet alanını genişletmeye hep devam etmiştir. Bulgar ve Sırp'lar üzerindeki Rus etkisini, Almanya başta olmak üzere Avrupa ülkeleri de kabul etmektedir.

Balkan devletlerini birleştirme çabalarına, İttihat ve Terakki yönetiminin katkısı az değildir. 3 Temmuz 1911 tarihinde yürürlüğe giren, "Rumeli'de bulunan ihtilâflı kilise ve okullar hakkında kanun"u çıkartır. Bir türlü aralarında anlaşamayan Bulgar Egzarklığının, İstanbul'daki Ortodoks kilisesinden ayrılmıştır devam eden Sırp, Bulgar, Yunan anlaşmazlığını çözmek, İttihat ve Terakki'ye düşmüştür (Bardakçı, 2002, 321-322). Onların, Rumeli'yi nasıl paylaşacaklarında da anlaşmaları mümkün değildir. Ama önce çatışma konusu çözülür, ardından Osmanlı düşmanlığında birleşerek, toprak konusundaki anlaşmazlıkları ertelemek üzere yakınlaşmaları sağlanır.

Osmanlı dışişleri uyurken, Rusya tarafından, "Bulgaristan'la Sırbistan arasında bir savunma ittifakı yapılmıştır" bilgisi, gizlice Fransa hükümetine bildirilir (30 Nisan 1912, Genelkurmay, 1984, 13). Osmanlı Dışişleri, "Sırbistan'ın Avrupa devletlerinden aldığı ağır ve hafif topların, kendi şehrimiz Selânik'ten bu memlekete girmesine" izin verir (Bardakçı, 2002, 323). Avusturya'nın vermediği izini, Noradunkyan'ın vermesi düşündürücüdür.

Siyasi basiretsizlik, askeri alana yansır: "Balkan devletlerinin Türkiye'ye saldıracakları gün gibi açık olmasına rağmen, bu saldırıdan on gün önce Rumeli'de bulunan askeri birliklerden yetmiş ve eski erattan seksen bin kadarı", ordudan "terhis edilerek evlerine" gönderilir (Apak, 1988, 91; Genelkurmay, 1984, 14).

“Balkan devletleri, 30 Eylül 1912’de, genel seferberlik ilan ederek şimdiye kadar gizlice yaptıkları muharebe hazırlıklarını, hızlandırarak açıktan açığa” yapmaya başlarlar. Buna karşılık, “ordu ve halk arasında, Makedonya’nın ve Arnavutluk’un istiklâli bir oldu bitti gibi telakki olduğundan, harbin lüzumsuzluğuna inananlar” vardır. Anadolu’dan gelecek 70 bin gelmemiş, Rumeli’de Boşnak ve Arnavutlardan çağrılan yüz bin er çağrıya katılmamış, katılanlar da ilk çarpışmalarda hemen tümü dağılıp evlerine savuşmuşlar, tüm Rumeli savunması oradaki 120 bin Türk’ün omuzlarına yüklenmiştir (Genelkurmay, 1984, 22-23).

Harpten hemen önceki günler için, siyaset ve ordunun durumu vahimdir: *“Ordunun birliği de bozulmuştu. İttihatçı ve İtilafçı subayların birbirine düşmeleri erlere kötü örnek oluyordu. Arnavutlara karşı sevk edilen ordu tam bir çözülmeye içindeydi. Yer yer askerler subaylara komuta ediyorlardı. Hükümet, Çanakkale’de başkaldıran askere karşı top kullanmak zorunda kaldı. Dört ülke saldırıya hazırlanırken, İstanbul Bizans kavgalarına teslim olmuş durumdaydı. Tıpkı beş yüz yıl evvel, Fatih’in saldırısı arifesinde Bizans’ta olduğu gibi.”* (Andonyan, 1999, 193).

Bulgaristan’da savaş çıkırtkanları sokakları doldururken, İstanbul ondan çok farklı değildir. 2 Ekim 1912’de Darülfünun öğrencileri, savaş lehine büyük bir miting yaparak şehri dolaşırlar, Balkan devletlerinin elçilik camlarını kırarlar. Polis müdahale etmek zorunda kalır. İttihatçı gazeteler da kayıtsız şartsız savaş isteyen yayınlar yapar. Bunlardan birisi Enis Avni’nin “Aka Gündüz” takma adıyla *Tanin*’in 21 Eylül tarihli sayısında yayınlattığı makalesidir. Orada Fatih’in kabri önünde diz çöküp ant içtikten sonra şunları söylemektedir: *“Bastığım toprakların her tutamından kan fışkıracak.. Taş üstünde taş bırakırsam, arkada kalan ocağım sönsün.. Gülistanları süngümle kabristan edeceğim.. Tarihe dümdüz bir harabe bırakacağım ki, üstüne, on asır bir medeniyet kuramasın.. Dal üstünde yaprak, burç üstünde bayrak bırakırsam, iman tahtamın ortasına kara damga vurulsun.. Nefesimden yangın, silahımdan ölüm, adımından uçurum saçacağım.. Her beyaz renge bir pençe barut lekesi, her barut lekesine bir avuç kan bulayacağım.. Merhameti yatağanımın ağzına.. mefkûreyi tüfeğimin kapsülüne.. medeniyeti atımın arka nalına asacağım.. Dağların kovukları, ormanların gölgeleri, harabelerin buruşuk çehreleri ebediyete ‘buralardan geçen Türk hikâyesini’ söyleyecek.”* 4 Ekim’de Sultanahmet Meydanı’ndaki büyük mitingde, İttihatçı liderler (Talât Bey, Hasan Fehmi, Cemalettin Arif, Agop Boyacıyan, Nesim Mazlia, Dr. Paşayan Efendi, Ömer Naci) heyecanlı konuşmalar yaparlar. Göstericiler tempo halinde *“Harp*

isteriz, harp, harp, harp! Sofya'ya! Sofya'ya..” diye slogan atarlar (Andonyan, 1999, 199). Darülfünun’da yapılan “sırf İttihatçı öğrencilerin katıldığı bir toplantıdan sonra, 100-150 kişilik bir kabile” yola çıkar, vatansever olanları yanlarına çağırarak katılanlarla büyür. Kabile, Babiâli’ye vardığında bin kişi olmuş, kısa sürede on misli artmıştır. Kapıyı tutan polisler, kalabalığa engel olamaz. Göstericiler, Sadrazamlık makamının merdivenlerini işgal edip, “kabinenin savaş ilan edeceğine dair halka güvence vermesini” isterler. Birkaç İttihatçı, Darülfünun bayrağını merdivene dikerek, heyecanlı konuşmalar yapar. “Öldü mü bu millet? Evlatları ne güne bekliyor? İşte hepimiz hazırız, kanımızı son damlasına kadar akıtmaya!” diye bağırlmaktadır. Sadrazam Ahmet Muhtar Paşa istenir. İş büyümektedir. İki defa asker çağrılır. Çevre kuşatmaya alınır. Sonra Sadrazam ile Bahriye Nazırı oğlu Mahmut Muhtar, kalabalığı yatıştırıcı konuşmalar yaparlar. İki ünlü gazinin konuşmaları yetmemiştir. Mahmut Muhtar, devletin “şerefi tehlikeye girdiği takdirde savaş ilan etmekte tereddüt etmeyeceklerini, bizzat kendisinin nazırlıktan istifa ederek cepheye gideceğini” söyler. Bir hükümet darbesine dönüşebilecek gösteri, atlatıldıktan sonra aynı gece hükümet, sıkıyönetim ilan ederek gösteri, miting ve nutukları yasaklar. Ertesi gün 8 Ekim’de Karadağ, Osmanlı Devleti’ne savaş ilan edivermiştir. Karadağ’ın savaş notası üzerine, hükümet de savaş kararı alıp bütün vilayetlere, elçiliklere bildirir (Andonyan, 1999, 204-209).

Yalnız Avrupa devletleri, Balkan devletlerinin yenilme ihtimaline karşı tedbir almayı ihmal etmemişlerdir.

Almanya’nın Petersburg Elçisi, 20 Temmuz 1912’de Rus Çarı ile görüşerek, bir Balkan harbinin çıkmasına engel olmasını ister. Rusya’nın, “Bulgaristan ve Sırbistan üzerindeki tartışmasız” nüfuzunu kullanması gerekmektedir. Çünkü “Balkan devletleri birleşir de Türkiye’ye savaş açarlarsa yenileceklerdir.” Bu yenilgi, Avrupa dengesini bozacak, savaş çıkacaktır (Bardakçı, 2002, 323). Halbûki, Balkanlar konusunda Rus-İtalyan Anlaşmasının hedefi açıktır: “Balkanlar’da statükonun (bulunulan durum) korunmasına çalışılacak, statükonun korunması mümkün olmazsa, Balkan devletlerinin milliyetler prensibine göre gelişmeleri sağlanacak, Balkan devletlerinin kendi soydaşlarının bulunduğu Osmanlı topraklarını ele geçirmeleri için gerekli yardım ana hedef olacak”. Büyük devletlerin, “statükonun değişmeyeceği konusundaki deklarasyonu”, 8 Ekim 1912’de yani, Karadağ’ın Osmanlı’ya harp ilan gününde yayınlanır (Genelkurmay, 1984, 5, 29). Statüko hükmü, açık harp kışkırtıcılığıdır. “Harp başlamazdan önce, savaş kim kazanırsa kazansın hiçbir toprak değişikliğine müsaade edilmeyeceğinin”

açıkça ilanı maksatlıdır. “*Gaye, şayet Türkler Bulgaristan veya Sırbistan topraklarına girecek olurlarsa geriye çekilmelerini garanti altına almak, yani Salibin girdiği yere bir daha Hilâl tekrar dönemez kaidesinin ilanı. Fakat iş aksine tecelli ediverince evvelce yapılan bu açık ilan unutuldu gitti*” (Apak, 1988, 89).

2. SAVAŞ

Hazırlıklardan sonra savaşı çıkartmak zor değildir. 10 Ağustos 1912’de Selânik’e yakın Fransızların işlettiği istasyona, Avusturya postahanesine bombalı saldırılar yapılır. Koçana’da, 20 Türk, 25 Bulgar, iki Musevi öldürülür. Bulgar köylerindeki kilise kapılarında bombalar patlatılır. Olayların Bulgar ve Sırp komiteciler tarafından çıkarıldığını Fransızlar tespit etmişlerdir. Maksat, “Osmanlı Devleti, güvenliği sağlayamıyor, Hıristiyan halk tehlikede” düşüncesini yayıp, Avrupalıları galeyana getirmek, “Türklerin vahşi olduklarına ve düzelemeyeceklerine inandırmak”tır (Lauzan, 105-106; Bardakçı, 2002, 340-341).

Osmanlı Ordusu, savaşta toplam 1.400.000 kişilik güce sahiptir. Bu miktarın yüzde 25’ini gayrimüslimler oluşturmaktadır. Dört ülkenin toplam gücü 931.200’dür. İlk savaş ilan eden Karadağ’ın asker miktarı 37.200, Yunanistan 192 bin, Sırbistan 324 bin, Bulgaristan 378 bin kişilik potansiyele sahiptir (Andonyan, 1999, 214). Savaş başladığında Birinci Ordu, Trakya’da Dimetoka-Kırkilise (Kırklareli) hattında, Bulgarlara karşı Abdullah Paşa kumandasında konuşlanmış vaziyettedir. İkinci Ordu, Makedonya’da üç ülkeye karşı yer almış vaziyette fakat gerçekten teşkilatlı değildir. 400 bin tahmin edilen iki ordunun, insan, silah, cephane, yiyecek ikmali iyi organize edilmemiştir. Gerçekte Doğu Ordusu, 478.848 personel yerine 115 bin er ile; Batı ordusu 334.815 kişi yerine 175 bin er ile savaşa başlamıştır. Başlangıç itibarıyla Balkanlar’ın 480 bin kişilik ordularına karşı, Osmanlı ordusu 290 bindir (Esenyel, 1995, 53). Fransız gazeteciye göre, “seferberliğin daha başlangıcında iki yüz elli bin asker” donatılmıştır. Mahmut Şevket Paşa, yüklü para harcayarak, gösterişli askeri levazımatla ayıp gizleme yoluna gitmiş “pırıl pırıl silahlar” gösterilmiştir. Yalnız Paşa, “*askerin vücudunu ve canını korumak için gösterdiği gayreti askerin ruhunu ıslahta*” kullanmayı düşünmemektedir. “*Bir adamı fiyakalı göstermenin onu iyi asker yapmayacağını*” anlamamıştır (Lauzan, 34-35).

“Karadağ Prensligi, Osmanlı İmparatorluğu’na savaş açar” cümlesindeki garabet çarpıcıdır. Prenslük, cihan devleti.. “Fatihlerin, Selimlerin, Muhteşem

Süleymanların” devleti, bu hale gelmiştir. Büyük Avrupa devletleri, “savaşa engel olma görüntüsü altında savaşı” kışkırtmaktadırlar. Apak’ın belirttiği gibi, “Haç’ın bir kez girdiği yere Hilâl’in dönmemesi” politikasında birleşmişlerdir (Yalçın, 1976, 177).

Balkan Harbi’nin patlayacağı günler Şark Ekspresi, Avrupa’dan İstanbul’a bir hayli savaş muhabiri taşır. Bunlar, savaşı bizzat takip edip dergi ve gazetelerine yazacaklardır. Barış yapılırsa, korkuları vardır. Karadağ’ın harp ilan haberini alınca (8 Ekim), rahat bir nefes alırlar. Onlardan birisi Stephan Lauzan’dır. Türkiye’de kırk gün kalarak, “Osmanlı’nın Bozgun Yılları”nı kaleme alıp 1913’te yayınlar. Trende gelirken tartışılan konu, Balkan Harbi’nin nasıl sonuçlanacaktır. Lauzan’ın anlattığına göre, *Illistrasyon*’un tecrübeli muhabiri G. Raimond: “*Trablusgarb’da hiçbir zaman 1700’den fazla Osmanlı askeri bulunmadı*” tespitini anlatır. Savaş muhabirleri, bu bilgiye göre kıyaslar yapar. “*1700 Osmanlı, 100 bin İtalyan’ı yenerse 200 bin Bulgar’ı yenmek için ne kadar Osmanlı lazım gelir?*” (Lauzan, 14-15, 16).

Fransız gazeteci, harp ilan günü girdiği İstanbul’da hayret içindedir. Dört devletle savaşa giren bir ülkenin başkentinde, bulunduğu inanamaz. Halk ilgisizdir. Kaldırımlardan tam bir kayıtsızlık içinde insan seli akmaktadır. İlanlarda, hangi Paris ekibinin Beyoğlu tiyatrosunda “Sefil Aşk” piyesini oynayacağı, “Kamelyalı Kadın”ın hangi gün sahneleneceği vardır. Sinema davetleri bulunmaktadır. Fakat görevli askerler, İstanbul’da ne kadar işe yarar hayvan varsa, bir belge karşılığı sokak ortasında toplamaktadır. Hayvanlar yanında, arabalar ve kırbaçlar bile alınmaktadır (Lauzan, 20-22). Harp patladıktan sonra, savaş hazırlığına başlanılmıştır. İstanbul’da öncelikle, bir Fransız olarak, “*Jön Türklerin önde gelenlerinin Avrupa’ya gitmeden evvel*” uğradıkları Fransız elçiliğine gider. Ardından görüştüğü kimse, Osmanlı Dışişleri Bakanı Gabriel Noradunkyan’dır. Paris Hukuk’tan mezun olan Noradunkyan, “*Biz yenilik yaptıkça, ıslahat girişimlerinde bulunduğça Balkanlardaki dostlar bir kat daha saldırgan ve küstah bir tavır içine bürünüyorlardı*” tespitinde bulunur. Saydığı yeniliklerden birisi, “*İngiltere’ye başvurarak, 16 il valisi nezdinde 16 müsteşar isteyecek kadar ileri*” gidilen (Lauzan, 20-25, 27), bir mandavari tavidir. Zaafin böylesini, uzlaşma, yenilik gören Jön zihniyet, devletin tepesindedir. Aynı gazeteci, “*şişman, iri gövdeli, ağır, hantal, biraz fazla konuşkan*” Harbiye Nazırı Nazım Paşa ile de görüşür. Bir dönem Fransa’da eğitim görmüş, Paris’te görev yapmış olan Paşa, “*Saldırı taktiğini tercih ettiğini*” gizlemez. “*Doğru bir hareket varsa o da saldırmaktır*” der (Lauzan, 20-28-29).

Karadağ ardından, Bulgar, Sırp, Yunanistan birlikte hareket ederek, Osmanlı Devleti'ne kabul edilemez tekliflerde bulunurlar. Hıristiyan nüfusu da bulunan yerlere Hıristiyan vali atama, Sadrazamı denetleme gibi bir dizi ortak nota üzerine, elçilerini geri çeken Bakanlar kurulu (Andonyan, 1999, 230-239), 17 Ekim'de "orduya hücum emri vermiştir". 18 Ekim'de de üç devlet, karşı kararı ilan eder.

Orduya saldırı emri, "İstanbul'da sevinç"le karşılanır. "*Başkumandan Vekili Harbiye Bakanı Nâzım Paşa'nın, yanındaki subaylara Sofya'da giymek üzere tören giysilerini de yanlarına almaları yolunda buyruk verdiği*" söylentisi, geçerlik kazanmıştır. Harp iyi ilerlememektedir. "Talât, gönüllü er olarak cepheye gitmiştir." Buna karşı hükümet, "İttihat ve Terakki'ye karşı çatışmayı dış düşmanla uğraşmaktan daha önemli" saymaktadır (Yalçın, 1976, 178).

2.1. Karadağ

Karadağ ordusu, 18-62 yaş arası, savaş zamanı 37.200'e çıkabilen, ağır silahı, yük arabasından başka arabası, sağlık ekipleri olmayan bir yurtiçi savunma gücüdür (Andonyan, 1999, 257). Fakat cesareti öne çıkaran, dağ yasağı Karadağ'a egemendir. "*Bir korkak bulunursa, silahları derhal alınacak ve yaşadığı sürece artık bir daha hiç silah taşıyamayacak. Ebediyen şerefsiz sayılacak, hiçbir iş yapmayacak. Bir önlük giydirilecek ona, böylece göğsünde bir erkek kalbi çarpmadığı anlaşılacak*" türü yasa, dağlılar arasında hükmünü yürütmektedir (Andonyan, 1999, 255).

2.2. İlk Bozgun

İşkodra yolundaki ilk çarpışmalarda Detçiç, İşkipçanik, Tuzi'deki Osmanlı kuvvetleri, belli bir direnmeden sonra komutanları ile birlikte teslim olur. 82 subay, 3-4 bin er yanında sekiz bin mavzer, bin beş yüz martin, dört mitralyöz, 11 top ele geçirilir (Andonyan, 1999, 262). İşkodra'yı kuşatmak üzere ilerleyen Karadağ kuvvetlerine karşı, durum İstanbul'da şaşkınlıkla karşılanır. İlk iş, askeri makamlarca, 17 Ekim'den itibaren İstanbul'da yayınlanan bütün gazetelere sansür koymak olur (Andonyan, 1999, 265). İpek, Taşlıca, tüm Novi Pazar düşer. Sırp Prizren'i işgal eder.

Bütün cepheelerde hayret ve şaşkınlık uyandıracak bir bozgun havası vardır. Bulgarlarla savaşılan Kırklareli, Lüleburgaz, Çatalca hattı hepsinden önemli ve tehlikelidir.

2.3. Kırklareli

Balkan Harbinin kaderini belirleyen garip yenilgilerin öncüsü durumundadır. 28 Ekim 1912 sabahı İstanbul'a felaketin duyurusu yapılır.

Bulgarlara karşı savaşan üç tımenden oluşan III. Kolorduya Mahmut Muhtar Paşa kumanda etmektedir. Sadrazam babası yanında, Bahriye Nazırı olan Mahmut Muhtar, hükümeti ve bakanlık görevini bırakarak cephede görev istemiş, Üçüncü Kolordu komutanlığına yeni atanmıştır (Lauzan, 44). 17 Ekim 1912'de Kırklareli'ne gelerek görevine başlar. Seferberliğin çok geri ve eksikliklerin pek çok olduğunu görür. Kolordusunda 23 bin asker vardır (Mahmut Muhtar, 2012, 9). 18 Ekim'de Bulgarlar, sınır kalelerine saldırmaya başlamıştır. 20 Ekim'de ilk bozgun işaretini astsubay birliği gösterir: "*Erikler civarında bulunan Küçük Zabit Mektebi az bir düşman birliği karşısında bütün ağırlıklarını gece yollarda bırakarak, telaşla Kırkkilise'ye dökülüp*" gelmiştir. Paşa ertesi gün, "*iki tabur ve bir cebel (dağ) bataryasından meydana gelmiş birlik göndererek, sebepsiz yere terk edilmiş olan arabaları*" kurtartır. Düşman bir dehşet uyandırma politikası ile sınır üzerinde, önüne rast gelen İslam köylerini yakarak ilerlemektedir. Elbise, erzak, para, keşif için süvari sıkıntısı vardır. Kırklareli'nde, iki uçığımız da bulunmaktadır. Fakat birinin makinesi bozuk, diğerinin pilotunun eli yaralanmıştır. Dolayısıyla ikisi de kullanım dışıdır (Mahmut Muhtar, 2012, 10-13, 20).

İstanbul'u işgal, II. Abdülhamit'i hal, Yıldız Sarayı'nı yağma konusunda atak olan bazı rütbeliler, Bulgar karşısında elbise, erzak, para, at yokluğundan keşfin bile yapılamadığını ortaya koymuşlardır. Orduda hazırlık, düşmana karşı, vatan savunması için değil içe karşıdır.

Savaşı fiilen yöneten kumandanlarımızdan olan Mahmut Muhtar, savaş alanından garip örnekler verir. Kolordusu ile taarruza hazırlanmaktadır. Fakat sabah erken atlara binmek üzere iken, Şükrü Bey tümeninin kaçmakta olduğu haberini alır. Dörtmala çıkar. "*Kendimi, can korkusu ile kaçıp gelmekte olan karma karışık redif askerleri¹ ve bataryalar içinde buldum. Bütün maiyetimle hemen kılıçları sıyrarak askerleri zorla çevirmeye giriştim. Bir saat kadar olağanüstü uğraştıktan sonra*" Petra'nın kuzeybatısındaki sırtları tutmak, kuzeydeki ormanı "*işgal ettirerek kaçışın önünü almak ve tekrar düşmana yüz çevirtmek mümkün oldu*" der. Paşa, bu durumun sebebini de anlatır. Avcı hattındaki birlikler, hiçbir güvenlik tedbiri almadan yatıp uyumuşlardır. Sabaha

¹ Redif: Nizamiye sınıfından sonra gelen silahlı sınıf.

karşı bir tabur Bulgar yaklaşır. Görüldüklerinde de yanılmak için, “*Padişahım çok yaşa*” diye bağırlar. Redif askeri, düşman mı değil mi karar veremez. Ateş de etmezler. İki yüz metre yaklaşan Bulgarlar, ateş açınca da kaçış başlar. Bu taburun kaçışına, diğerleri de katılır. Yedekler, kaçışı önleyecek yerde onlar da eklenir. İleri hattaki, asker, yedek, bataryalar ne varsa hepsi kaçmaya koyulur. İşte bu kaçış önlenip, yeniden asker sipere sokulmuştur. Fakat tam rahatlandığı sıra sol kanat, sebepsiz yerlerini terk ederek tepeden aşağı akmaya başlar. Petra’nın ileri ve batısındaki avcılar da onlara katılır. Artık kumandanda, “ne ses ve ne de atlarda hal ve kuvvet” kalmıştır. Kaçışın önü alınamadığı gibi, savunma mevziinde durdurmak da mümkün olmaz (Mahmut Muhtar, 2012, 26-27).

Kırklareli’ne geldiklerinde halk şehri boşaltmıştır. Bir topçu kumandanı, mermi bittiği için topları mevzilerden almak gerektiğini bildirir. Yalnız topları almaya, piyade de yoktur. Toplar yerinde kalsın, cephane ikmal edin emrini verir. Yavaşça çekilmesini emrettiği Hasan İzzet Paşa emrindeki birliğin çoğu, “geceden kaçmış” kalanlar da gerileme sırasında dağılmış, İzzet Paşa, Vize’ye kadar tek başına gelmiştir. Harp alanından farklı bir örnek daha verir. Kumandan 21. Alay komutanına güvenmemektedir. Alayın başına, bir tümen kurmayı yüzbaşını görevlendirir. Savaşı kurmay idare etmektedir. Ateş hattının gerisinde bir taşın ardına gizlenen alay kumandanı, kurmay yüzbaşının aldığı bütün tedbirleri, “akılsızlığı ve ahmaklığı sonucu tamamen” bozar. Gece alaylarda bozgun olmuştur. “*Subaylardan bir kısmı aileleri derdine düşerek bırakıp gitmişler. Askerin büyük kısmı etraf köyler halkından olduklarından karanlıktan istifade ederek onlar da kaçmışlar*”dır (Mahmut Muhtar, 2012, 30-32, 35). Kırklareli’nden Vize’ye çekiliş başlamıştır.

Kırklareli’nden çıkışta Vize şosesini tamamıyla, topçu, araba, asker ve muhacirler kaplamıştır. “Hepsi akın halinde kaçmakta”dır. Kolordu kumandanına artık bir iş kalmıştır: Vize telgrafhanesine gidip, ordu kumandanına durumu bildirmek. Kolordu top, cephane ve ağırlıklarının yarısına yakını, saplanıp kaldığı için kurtarılamamıştır. Fakat şu tespit acıdır: “*Bu geriye kaçışın hiçbir mağlubiyet sonucu olmadığı ve hiçbir düşman baskısı altında ve takibinde olmaksızın meydana geldiği düşünülünce büsbütün acı duymak ve ümitsiz olmamak mümkün değildi.*” Paşa, 24 Ekim sabahı Pınarhisar’a ulaşmıştır. Akşamdan gelmiş olan bir redif taburu vardır. Onunla kaçışın önünü almayı düşünür. Sabah kalktığında tabur yoktur. “Düşman süvarisi geliyor” söylentisi üzerine, Kaza Kaymakamı ve telgraf memurları da kaçmıştır. “Kısmen savaşız ve panik halinde bir çekiliş karşısında bulunduk” diyen Paşa,

Yedinci Tümen piyadesinin de yerlerini terk ederek kaçmaya başladıklarını, rediflerin de bunlara katıldığını, “bir kısmının trenle” kaçtığını belirtir. Yedinci Tümen komutanı ve kurmayı, Kolordu karargâhının gizlenmesi ve korunması için asker bulunmadığını belirterek, süratle çekilmekte ısrar eder. Yollar, şiddetli yağmur yüzünden bataklık haline gelmiştir. Bu yüzden toplar ve top arabalarının büyük kısmı saplanıp kalır. Psikolojik bozgun katlanarak artar. 16. Kolordunun beş taburu ile topçu alayı, 23 Ekim’de Pınarhisar’dan Yenice’ye doğru yola çıkmıştır. Kırklareli-Vize yolunu savunacaktır. Bu kolordu piyadeleri, Muhtar Paşa’nın kaçan askerlerini görünce, “onlar da dağılarak birlikte kaçmağa” koyulur. *“Askerî tarihte bu ölçüde sebepsiz bir geri çekilişe ve kaçışa rast gelinemez. Bulgarlar savaş yapmadan çok büyük bir zafer kazanmışlardı. Türkler de hiçbir baskı görmeksizin yalnız yağmur ve çamur yüzünden savaş malzemesinin üçte birini terk ederek bozguna uğramışlardı.”* Bulgarlar da şaşırmış olmalı ki, Pınarhisar ve Kırklareli’ni, 24 Ekim Perşembe günü öğleden sonra ikiye kadar işgal etmezler. 25 Ekim’de, Pınarhisar işgal edilmemiştir. *“Bolu Taburu’ndan bir bölük geri çekilişe katılmayarak ve gecenin gelişiyile durumdan da haberi olmayarak mevzide kalmıştır. Bu bölük ertesi sabah düşmanın da birçok kayıp vererek kaçmış olduğunu görmüş ve savaş meydanında kalmış olan elli kadar yaralımızı da toplayarak Vize’ye dönmüştür.”* Kaçış, yağmacılığı da beraberinde getirmiştir. Bunlardan yedi asker, birlikleri önünde idam edilir. Saray’da asker yağmacılığı, kaymakamın evine saldırmaya kadar ileri gitmiştir (Mahmut Muhtar, 2012, 37-40).

Kaçış, düşman baskısı ve mağlubiyet sonucu olmadığına göre nedendir? Mağlubiyetin kafada, yürekte benimsendiği bir çöküş dönemi yaşanmaktadır.

Vize’de, on bin askere, üç-dört bin okka ekmek bulma telaşı başlar. Çevredeki Hıristiyan köyleri de fırsat bulmuştur. Ekmek vereceklerine, “yanlarından geçen asker ve zabıtları” öldürürler (Mahmut Muhtar, 2012, 43). Doğu Ordusunun diğer kolorduları da aynı vaziyettedir. Ordu komutanı, astı olan Mahmut Muhtar Paşa’ya telgraf çekerek, Bahriye Nazırı sıfatı ile hükümete, *“bu şartlar altında savaşa devam etmenin mümkün olmadığını”* bildirmesini ister. Paşanın kanaati, ordunun Çatalca hattı gerisine alınarak yeniden kurulmasıdır. Paşa teşekkürü Bulgarlara eder: *“Teşekkür olunur ki Bulgar ordusu takip etmedi ve bize kendimizi toparlamak için zaman verdi”* (Mahmut Muhtar, 2012, 44).

Bir başka anlatım da önemlidir. Tümenlerden birinin kumandanı Aziz Paşa¹, 27 Ekim’de diğer tümen kumandanlarına, başındaki komutanına haber vermeden, üstelik gece saat 22’de bir “çıkış harekâtı” emreder. Komutan, “hazırlıksız olmalarına rağmen, ne mevkileri, ne sayıları hakkında doğru bilgi sahibi olmadıkları üstün düşman kuvvetlerine karşı saldırıya” geçmiştir (Andonyan, 1999, 466). Korkunç karanlık içinde başlayan saldırıda, ilk andan itibaren mangalar arasında irtibat kaybedilir. Kimin kime ateş ettiği belli değildir. İki taburumuz, düşman zannederek son kurşunlarına kadar, karanlık içinde birbirlerini vurur. Kargaşa, çaresizlik üstüne, Bulgar karşı ateşi ile “firar başlar”. Çevre köyler, “ellerindeki silahlarla çılgın gibi geri hatlara”, cin çarpmışcasına koşan askerleri görürler (Bardakçı, 2002, 320). *“Baruta ateş değmiş gibi firar bir anda”* alevlenmiştir. Müthiş ve oldukça feci bir kaos ortamı doğmuştur. Gece uyandırılan Mahmut Muhtar Paşa, hemen giyiniş kaçanların önüne dikilir. Boş yere durdurmaya çalışır, bağırıp çağırır. *“Geri dönmezlerse yalnız başına kurmay heyeti ile birlikte düşman üzerine saldırıp intihar edeceğini”* söyler. Asker, dinlemez. Çil yavrusu gibi dağılmıştır. Paşa’nın yaverleri, geri çekilmek gerektiğini zannederek karargahı boşaltmışlar, evraklar, eşyalar, haritalar, planlar, hatta memurların sicil dosyaları bile bırakılmıştır. Yalnız emir erlerinden biri, komutanın kahve takımını götürmeyi akıl etmiştir. Kurmay heyetten bazıları, Kırklareli istasyonunda trene atlayarak tehditle harekete geçirirler. Gar memurunun, “hat üzerinde tren var” uyarısına kulak asmazlar. Hareket ettikten üç km. sonra, savaş malzemesi taşıyan bir diğer tren önlerine çıkıverir. Gece yarısı büyük bir çarpışma yaşanır. Toplar, mermi sandıkları vagonlardan çıkarılır. Ne ileri ne geri götürülebilir. Hepsi çamurlar içine öylece bırakılır. Kimsenin kumandası, kimseye sökmüş olmuştur. Kimse kimseye itaat etmemektedir. *“On beş bine yakın asker, o gece dehşete bürünmüş bir halde Babaeski’ye oradan da 100 km. uzaklıkta sahilde bulunan Tekfurdağı’na kadar”* kaçarlar. Marmara sahillerinde duran askerde ne fişek ne teçhizat kalmıştır. *“Açlıktan bir mısır koçanına bir tüfek satıyorlardı. Az kalsın Arabistan’a kadar kaçacaklardı. Şu korku, dünyanın en cesur milletini ne berbat bir duruma sokuyor?”* Gece bitmiş, fırtına dinmiştir. 24 Ekim günü sabah Bulgarlar, dört koldan ilerleyerek Kırklareli önlerine ulaşırlar. Mevzilerde kimse gözükmemektedir. Siperler boşalmıştır. *“Bulgar askerleri son derece ihtiyat içinde ilk istihkamlara ulaştıklarında Osmanlı süvarileri ve askerleri yerine çocuklar ve kadınlardan*

¹ Stephan Lauzan, bu tümen komutanına Rıza Paşa demektedir (Lauzan, 45).

oluşan bir kalabalık ve ellerinde çiçeklerle kendilerini bekleyen bir toplulukla” karşılaşılırlar (Lauzan, 46-48).

Fransız gazeteci, kolorduda subay ve astsubay miktarının olması gerektiğinden çok az olduğunu tespit etmiştir. Fakat var olan subaylardaki “ruhsal yapı” farklıdır. Gözü kara, cesaretle orduya başvurmuş bir kumandan için, “ne olurdu biraz da inancı olsaydı” der. Subayların zafere inancı yoktur, “Öleceğiz diyorlar ama zafer kazanacağız sözü ağızlarından çıkmıyor..” tespiti önemlidir (Lauzan, 49-50).

Yalnız, savaşı beceremeyen bu ordunun komutanları, politikanın her dalında aktiftirler.

Hariciye Nazırı, gazetecilere bozgunu, yüzü hafif sararmış şekilde verir: “Tarihimizde şimdiye kadar benzeri görülmemiş bir facia meydana geldi. Ordumuz Kırklareli’nden firar etmiş, mağlup ve mahcup bir şekilde korku içinde yerinden ayrılmış..” (Lauzan, 42).

Felaket haberi İstanbul’a gelince, Sadrazam Ahmet Muhtar Paşa istifa eder. Yerine Kâmil Paşa geçer. Düşüncesiz gece saldırısıyla Kırklareli felaketinde rol oynamış olan Aziz Paşa, görevden alınır. İki yüzden fazla subay, astsubay ve er, paniğin müsebbibi olarak kurşuna dizilir. Felaket karşısında İstanbullu zengin Müslümanlar kayıtsızdır. Varlıklılar, göçmenlerin dramı, açlık ve hastalıklardan bitkin, ölüm derecesine varan Osmanlı askerlerinin “yürekler acısı sefalet ve ıstırapı karşısında kayıtsız” kalırlar (Andonyan, 1999, 466-467).

Fakat bozgunu hazırlayan komutan geçici olarak görevden alınsa da ardından başka bir tümen komutanlığına atanır. Çünkü “o, İttihat ve Terakki’nin yakınıdır. Varlığını cemiyete adamıştır.” (Bardakçı, 2002, 321).

Fransız savaş muhabiri, ilk göçmen kafilesine İstanbul’dan yirmi km. ötede rastlar. Ondan sonra kafilelerin ardı hiç kesilmez. “Fakirler, ihtiyarlar, kadınlar ve çocuklar”, “kendilerini kovalayan görünmeyen güçlerden korkarak şaşkın ve telaşlı bir şekilde kaçıyorlardı. Hepsinin iki üç parça ıvır zıvrı vardı. Kimi eşyasını omzunda, kimi el arabasında taşıyordu. Bazısı da eski bir manda arabasına doldurmuş götürüyordu. Hepsinin yüzlerinde korku izleri, hepsinin durumlarında tam bir şaşkınlık vardı. Köyler boşalmıştı.” Çatalca’dan sonra artık yol da yoktur. “Çamurlar içinde bata çıka ilerliyor, bizim gittiğimiz yönde ilerleyen acayip bir kafileyi geçiyorduk. Bu kafile adeta kıyametten önceki döneme ait birtakım toplardan oluşuyordu.” (Lauzan, 62).

2.4. Lüleburgaz

Bozgun havası, karabasan gibi ordu üstünden, milletin tepesine çökmüştür. Kendisinden vatan savunması beklenen ordu, şaşkındır. Subaylar, “gidecekleri kolorduyu bile” bilmemektedirler (Lauzan, 63). Kırklareli bozgunundan sonra Nazım Paşa, Abdullah Paşa, 175 bin kişiden oluşan altı kolorduyu, son bir savunma hattında toplamaya çalışır. Çerkezköy, Çorlu ve Seyitlere kadar uzanan ucu bucağı olmayan ovayı seyreden Fransız savaş muhabiri, ordu denen güruhu gözlemektedir: “Çorlu tarafında bulunan kitle arasında akıl almaz bir karışıklık ve hareket görüyorum. Bu, ordunun bir kısmı olmalıydı.. Sonra acaba bu nasıl bir orduydü.. Bilemiyorum. Bu; insan, beygir, top, çadır, arabadan oluşan yığın bir Pazar yeri mi yoksa bir ordugâh mıydı? Bir kervanlar bütünü müydü?” (Lauzan, 65).

Ordudaki kargaşaya, emir-komuta zinciri karmaşası da eklenmiştir. Doğu Ordusu Kumandanı (Abdullah Paşa) yerine, doğrudan Başkumandan Vekiline (Nazım Paşa) müracaat edenler olur. Doğrudan Nazım Paşa emriyle, Abdullah Paşa'nın haberi olmaksızın taburlara kumanda edilir (Mahmut Muhtar, 2012, 62, 64).

Yeni yerde siperler kazılır. Bulgarlarla karşılaşma, dört gün sürer. “Askerlerin ekmeği ve komutanların telgraf cihazları” yoktur. Muharebede ne mantıki tedbir, ne bir manevra vardır. Sadece cepheden cepheye top atışları yapılır. Yalnız Abuk Ahmet Paşa'nın kolordusu, dört gün boyunca sadece ekmeksiz değil cephanesiz de kalır. Top başına elli atım cephanesi vardır. Fransa'da ise yedeği hariç olmak üzere her topa 500'den fazla mermi verilmektedir. Yiyeceği ve cephanesi olmayan asker, boş yere ölmek üzere dağılmıştır. Aziz Paşa'nın 9 bin kişilik tümeninden, 4 Kasım'da yalnız 870 asker kalmıştır (Lauzan, 91).

Bulgar komutanı zaferlerini şöyle açıklar: “Alman taktiği olan düşman kanatlarına saldırı yerine, cepheden saldırıyı yeğleyen Fransız yöntemi burada uygulanmış ve bu yöntemin daha iyi netice verdiği anlaşılmıştır.. Ordumuz düşmanın en kuvvetli noktasına taarruzdan ibaret olan ve tamamen Fransızların ortaya koymuş oldukları fikri uygulamış ve sonuçta zafer kazanmıştır.” (Lauzan, 69).

Lüleburgaz bozgunu sırasında, Doğu Ordusu çekilir. Ali Yaver Paşa kumandaya hâkim değildir. Tabur ve bölük kumandanları, birliklerini kaybedip yollarını şaşırılmışlardır. 31 Ekim 1912 günü, 28. Tabur, 144. Bölük, 3. Takım, siperde yanlarındaki Karadenizli Hoca Ömer Selim Efendi'yi son defa dinlerler.

İmam, “*Var mı Türk İslâm askerine bozulmak?.. Var mı, yürekleri korku büriyüp ricat etmek.. Beş yüz sene evvel sizler, zırhlı düşmana nasıl olup da bağı açık savlet ettiniz? Zira kim, üzerinizdeki zırh kalbinizdeki imandı.. Ola ki o gün, bugün ola.. Ben başta, siz ardında ‘Ya Allah’ diyeceğiz. Pınarhisar’ı vermeyeceğiz. Versek de, verildiğini görmeyeceğiz*” der. Ardından kopan Tekbir sesleri, çevreyi kaplar. Bulgar kumandanı sinmiştir. Siperden 36 kahraman fırlar. Birlikden kalan o kadardır. Cübbesi üstünde, bir meçhul şehidin ceketi, başında sarığı ile önde İmam Ömer Selim Efendi, kan ve çamura bulanmış eteklerine aldirmeden hücumla geçerler. Koca Bulgar tümeni ile kavga yarım saat sürmüştür. Otuz beşi de şehit düşer. Kaburgalarından, sol kol ve sağ elmacık kemiğinden kurşun yiyip düşen Ömer Selim, yerden son bir gayretle dizleri üstüne kalkar. Lüleburgaz’ın Pınarhisar tarafında gün batarken ovayı bir ses kaplar. Ömer Selim, Ezan okumaktadır. Bulgar ateş kesmiştir. Şehit cesetleri üstünde son defa şehadet getirilmektedir. Başındaki asker serpuşu, altındaki sarığı düşmeden Ömer Efendi başı yere dikine çakılır ve öylece ruhunu teslim eder (Bardakçı, 2002, 358-359).

29 Ekim 1912’de Bulgarlar, Karaağaç önlerine gelmişlerdir. 120 bin Bulgar, 175 bin Osmanlı bulunmaktadır. Ordu Komutanı Abdullah Paşa, genel karargâhının bulunduğu Sakız Köyünde küçük bir evdedir. 29 Ekim akşamı paşayı, *Daily Telegraph* gazetesinin muhabiri Berthalt ziyaret eder. “Komutan adeta açıklıktan” ölmek üzeredir. Emir subayları, tırnaklarıyla evin bahçesini kazıp birkaç mısır koçanı bulmaya çalışmaktadırlar. Buldukları kökleri, un bulamacıyla pişirmektedirler. Berthalt, yanında getirdiği birkaç konserveyi paşaya sunar. Paşa, üç gün onlarla beslenir. “175 bin kişiye kumanda eden Abdullah Paşa”nın durumu budur. Dışarıyla irtibatı yoktur. Savaşın sürdüğü dört gün boyunca ne olup bittiğinden haberi yoktur. “*Anında emir vererek hiçbir müdahalede bulunamıyordu. Harp hattı ile arasında 50 km.lik bir mesafe vardı. Fakat Paşanın elinde ne bir telefon, ne bir telgraf ne de yaverinin dört nala koşturacağı atları vardı.*” Sol kanada doğru giden paşa, firarilere rastlar. Sol kanat bozgun halindedir. Direnen hatta başarı ile savunmaya devam eden sağ kanada da geri çekilme emri verir. Hâlbuki emir kendisine ulaştığında Şevket Turgut Paşa, karşı hücum hazırlığı içindedir. Emri uygulamaya başlar. Abdullah Paşa hatasını anlamış, geri eski mevzilerin tutulmasını emretmiştir. Fakat iş işten geçmiştir. “24 saat boyunca ağzına tek lokma koymamış” olan asker, avcı hattı bile oluşturmadan çekilir. 31 Ekim akşamına doğru 175 bin kişilik Osmanlı ordusu bozguna uğramıştır. Ordu namına, Çatalca hattına doğru akan firarilerden başka bir kalabalık kalmamıştır. Topçular toplarını, levazımcılar malzemelerini bırakmakta, biraz et uğruna kendi hayvanlarını

kesmektedirler. “Piyadeler kendi tüfeklerini yerlere atıp” gitmektedir. Bulgarlar ise, takip bile edemezler. Aşırı ilerlemeden son derece yorgun düşmüşler, “bozgun içindeki orduyu takip edecek güçleri kalmamıştır.” Eğer o kritik anda, “bin kadar süvari” bulabilseler, “Çatalca geçitlerini elde ederler ve ordunun başarısını sağlama konusunda iyi bir fırsat sağlamış olurlardı” (Lauzan, 74-75).

Gerçekten kolordu birliklerinden bir çoğunun, gece kaçıp “açlıktan oradaki köyleri yağma ettikleri görülmüştür.. Bu olayın önemli sebeplerinden birinin, savaş hattında aç ve susuz kalan askerin yiyecek içecek bulmak için köy araması olduğu şüphesizdir” (Ahmet Muhtar, 2012, 65).

100 bin kişinin felaketi olan bozgun üstüne, “korkunç bir kâbus çöküverdi. Bu kâbus açlık adını taşıyordu.” Süvarilerin gürültüsünü, yaralıların iniltisini “ekmek, ekmek çığlıkları” bastırmaktadır. Bir tümen komutanı, firar eden bir takım üzerine neden kaçıyorsunuz diye atılır. Cevap: “Ekmeğimiz tükendi” olur. Mahmut Muhtar Paşa da akıntıya kapılmış sürüklenmektedir. Olayı gazeteciye şöyle anlatır: “Bu umumî bir ölüm dalgası gibi bir şeydi. Hayatım beygirimin ayaklarına bağlıydı. Savrulup düşmüş olsaydık ikimiz de bir daha doğrulamazdık. Ben de ta dizlere çıkan çamura batar kalırdım.” (Lauzan, 76).

Bozgun, İstanbul’a sokak, cami, meydan ne kadar yer varsa dolduran göçmen yığınları halinde yansır. “Kaba bir örtü ile örtülmüş öküz arabası konvoyu göz alabildiğince uzanıp gidiyordu. Her arabada sandıklar arasında bir saman yığını üzerine kadınlar ve çocuklar uzanmış yatıyorlardı.” (Lauzan, 79).

İstanbul, inilti içinde iken, yarısına yakın nüfusunu teşkil eden Rum, Levanten Yahudi ve Avrupalılar, kendi hayatlarını yaşamaya devam ederler. Hiçbir Rum, dükkânını kapamaz. Hiçbir Levanten, Cafelerini terk etmez. “Hiçbir Avrupalı çay zamanlarındaki valslerinden feragat etmeye razı” olmaz. Elli bin Yunanlı, evlerine kapanarak gizli gizli katliam haberleri yaymaya başlarlar. “Oturdukları ülkenin düştüğü felakete en parlak bir tavırla ve yeni felaket haberleri uydurarak ihanete başladılar. Gülerek şarkı söylüyorlar” (Lauzan, 80, 114).

2.5. Çorlu

Günlerce aç olan asker çaresizdir. “Fiziki dayanıklılığı kalmayan askerlerin moral güçleri” de kalmamıştır. Çorlu, mezbaha halini almıştır (Lauzan, 80).

Bulgarlar, 3 Kasım’da Çorlu’yu, 6 Kasım’da Tekirdağ’ı işgal eder. Hedef Çatalca üstünden Çarigrad’dır (İstanbul). “Osmanlı ordusu kalıntıları, kovalanmadıkları için”, rastgele yönlere yayılırlar. “*Kırlarda, ovalarda 100.000 kaçan asker yürüyor, dolaşiyor, ‘Ekmek! Ekmek!’ diye bağıyordu. Korkunç kâbus –açlık- kahrediyordu*”. Yenilenler, “*aç, tok yürümek zorundaydı. IV., I. ve II. Kolordular, sürü manzarasını taşıyordu. Ne amir vardı, ne emir. Askerler silahlarını atmışlardı. Çoğu, o müthiş soğukta, postallarını bile çıkarmıştı, aralıksız sağanak altında yalınayak yürüyordu. Çünkü çamura bulanmış olan postallarının ağırlığını o bataklık yollarda çekmeye takatleri yoktu. Bütün çevre köy ve kasabaların sakinleri de arabaları, eşyaları, hayvanları ve çocuklarıyla İstanbul’a akın ediyorlardı.. Çorlu istasyonunda üst üste vagonlara yığılmış yaralılar, kaderlerine terk edilmişlerdi. ‘Su! Su!’ diye inleyenler, can çekişenler ve ölmüş olanlar karmakarışık yatıyorlardı.. Ölenleri arabadan fırlatıp atıyorlardı. Ve yağmur dinmek bilmiyordu.*” (Andonyan, 1999, 479-480).

2.6. Çatalca

Çatalca’ya gelindiğinde birliklerin, normal mevcudunun yarısı kalmıştır. “*İnsan ve hayvan ölüleri savaş meydanlarında terk ediliyor, çürüyor; at leşleri hiç gömülüyor, kurtlanıyordu. Birliklerin çoğu, yarı yarıya dizanteriye tutulmuştu. Bunun ardından kolera baş gösterdi. Osmanlı ordusu bu korkunç hastalığa yakalanmıştı ve kaçan askerler, kolera mikroplarını saça saça gidiyorlardı.*” (Andonyan, 1999, 484-485).

Abdullah Paşa geri çağırılır. Nazım Paşa, taze kuvvetlerle Çatalca’yı tahkime çalışır.

Balkan Harbi yıllarında fiilen subay olarak ordu içinde görev yapan Rahmi Apak, “Başıbozuk” dediği gönüllülerin, düşmanla savaşından örnek verir. Onlar, kurşunu ne zaman sıkacağını bilmemektedirler. Birinin elinden silahı alarak, düşman askerini, ayağa kalkıncaya kadar bekleyip, sıçramak için kalkınca ateş etmesini tatbiki gösterir. Bu sıra, biraz ötedeki bir “başıbozuk”un ağzından kurşun girmiş dişlerini kırmıştır. Geriye gidip doktora görünmesini istediği halde asker, gitmez mevzisini tutar. Hüküm şudur: “*Elimizde ne kuvvetli bir kumaş, bir malzeme varmış. Bu kahraman insanları derleyip*

toparlayıp inzibat altında kullanamadık ve bilgisizlik yüzünden Balkan Harbini ve Rumeli'yi kaybettik.” İtiraf çok acıdır: “Biz baştan aşağı, muharebenin ne olduğunu, nasıl yapılacağını bilmiyorduk.” (Apak, 1988, 68-69).

2.7. Kumanova

Sırp lar, savaşa hazırlanmışlardı. 17-50 yaş arasındaki bütün Sırp lar zorunlu askerdir. Yaşlara göre sınıflar tasnif edilmiştir. Birinci sınıf (21-31 yaş) asker, her biri 17 bin askerden oluşan beş tûmendir. 20 bin topçusu, seri ateş gücüne sahip 1908 tipi Schneider-Creusot'ları vardı. Kendi isteğiyle katılan, Osmanlı vatandaşı Sırp lardan, 8.500 kişilik gönüllü ordusu kurmuştur. Toplam dört Sırp ordusundan üçü Makedonya-Arnavutluk, biri Novi Pazar sancağını hedeflemiştir. Osmanlı ordusu, iyi yönetilmeden Kumanova'ya kadar çekilir. 80 bin Osmanlı askeri, 20 kilometre uzunluğunda bir hatta savaşıacaktır. 23 Ekim 1912'de başlayan Kumanova Meydan Muharebesi, ilk gün üstünlük sağlanarak devam eder. Fakat kısa süre sonra Osmanlı Batı Ordusunun büyük kısmı tarumar olmuş, kaçmış veya değişik yönlerde geri çekilmiş, kuvvetler arasında irtibat kalmamıştır. Zeki Paşa'nın ordusu, Üsküp'e geçmek için “panik içinde Kumanova İstasyonu'na koşar. “Muzaffer olarak Sırbistan'a gireceğinden emin” Bulunan ordu, “düzensiz bir sel gibi Üsküp sokaklarını” doldurur. “Yaralılar, komutansız kalmış ve açlıktan ölme kertesine gelmiş erler (çoğu iki-üç gündür bir lokma bir şey yememişti), ardı arkası kesilmeyen kabileler halinde geçip” giderler. “Kaçış sırasında 150 topumuz, cephan ve malzeme terk” edilmiş, “kalan az sayıda asker çılgın vaziyette Üsküp'e” varmıştır. 6 bin Osmanlı askeri ölmüş, 4 bin yaralı ve esir düşmüştür. Sırp lar da 3 bin ölü ve yaralı vermişlerdir. Yalnız, Bulgarlar Trakya'da ilerlediği için ordunun İstanbul ile bağı kopmuş, Yunan donanması denize hâkim olduğu için destek alamamıştır. Zeki Paşa, bozgunu; geri çekilme emrini alan Redif tümeninin, “derhal bırakıp kaçmaya başlayarak” diğer askerler arasında da “panik” meydana getirip onların da aynı şeyi yapması ile izah eder. Ali Rıza Paşa ise, “Arnavutlar Kumanova'da kitle halinde orduyu terk ederek yenilgimizin başlangıç sebebini oluşturdular” der. Ona göre, Balkanlar'daki dört düşmana böylece beşincisi eklenmiştir (Andonyan, 1999, 318-321, 327, 329, 331-332, 357).

“Prizren Redif Tümeni”, 23 Ekim 1912 tarihinde “başlarındaki komutanları Albay Abdürrezzak Bey ile birlikte ve topluca savunma bölgesini terk etmiş: İpek veya Prizren civarındaki evlerine kaçmıştı. Bunun sonucu, bu kesimdeki durum da birdenbire aleyhimize dönmüştü.” Şu tespit, can yakıcıdır: “Subayların ve eratin disiplinsizliği ve bölgeleri dışına çıkan redif eratinin

toplucu kaçmaları, Kumanova'da, Manastır'da, Geçinli'de, Kırklareli'nde ve Çatalca hattına çekilmede paniğe sebep olmuştur." (Esenyel, 1995, 164-165).

Artık üç Sırp ordusu, hiçbir engele rastlamadan Vardar kıyılarında birleşip, Üsküp'e saldırabilecektir. Sırp gönüllülerle, çetelere gün doğmuştur."Civardaki İslâm köylerini talan etmek ve buldukları Müslümanı öldürmekle" meşgul olurlar (Andonyan, 1999, 329).

Kumanova bozgunu, etkisini Üsküp'te hissettirir. 25 Ekim'de, "Arnavut askerlerin disiplinsizliğinden, bezen Osmanlı komutanları direnmeyi denemeden", Üsküp'ü boşaltırlar. Osmanlı askerinin çekilmesi, şehirde başıbozukların talan ve katliam yapmalarına fırsat vermiştir. Sırlar, şehre girdikten sonra, Üsküp'te kalmak istemeyen Müslümanlar, "varını yoğunu manda ve öküz arabalarına yükleyip yollara" düşer. "Kadınlar ve çok sayıda yalınayak çocuklar", Sırların boyunduruğu altına girmemek için, "bu hazin kervanlara katılıp Selânîk'e doğru inmeye" çabalarlar. Yollar tekin değildir. Sırlar, tarafından yolda soyulurlar. Soygun yetmez, birçok göçmen katledilir, kadın ve kızlar kaçırılıp tecavüze uğrar, küçük çocuklar boğazlanır. Sırp zulmüne isyan içeren şu satırlar bir Hıristiyan Ermeni'ye aittir: "*Göçmenlere korkunç bir vicdansızlık ve merhametsizlikle davrandılar. Bütün Makedonya'da amansız katliamlara giriştiler.*" (Andonyan, 1999, 337).

Batı Ordusu Komutanı Ali Rıza Paşa, Anavut Beyi İsa Bolerinaç'a çektiği telgrafta, "*Bugüne kadar depolarımızdan 68.000 tüfek aldınız ve daha hiçbir şey yapmadınız. Priştina zapt edilmiş.. Vaatlerinizi tutmadınız. Madem ki düzenli bir savaş veremiyorsunuz, çeteler teşkil edip düşmana saldırmakta acele edin*" der (Andonyan, 1999, 330).

Kumanova Meydan Muharebesinin kaybı, bilgisizlik, disiplinsizliğin baştan geldiğine tipik bir örnektir. Sırlılara karşı ilk muharebelerde iyi olan tümenin kumandanları, yerlerini terk ederek Kumanova kasabasına inerler. Sebep, "kendilerine o gün tebliğ edilen generallik rütbesinin alametlerini taktirmek". Gece, kasaba terzilerini uyandırıp, "pantolonlarına kırmızı paşa zırhı taktirmekle meşgul olurlar." Başlarında kumandanları bulunmayan, daha tam seferber olamamış Redif Alayı ve Tümenleri, gece dağılır. Mevziini terk edenlerin yeri doldurulmaz, elden çıkan siperler geri alınmaz ve "bilgisizlik, idaresizlik yüzünden", diğer "muharebelerde olduğu gibi" Kumanova Meydan Savaşı kaybedilir (Apak, 1988, 67).

2.8. Manastır Meydan Muharebesi

Manastır önünde son bir müdafaa yapmak üzere, 60 bin kişilik ordu, 80 top Ali Rıza Paşa kumandasında toplanmıştır. Ordu, askere, “bu son savaşta geri gitmek, çekilmek olmayacağını, bu savaşın Rumeli’nin mukadderatını belirteceğini, herkesin vatan savunması için kanın son damlasını akıtması” gerektiğini bildirir. Hava yağmurlu, toprak çamurdur. Asker cepheye iken; ordu ve kolordu karargâhları, geceleri dönüp şehirde gecelemede ve ertesi sabah atlara binerek muharebe idare yerlerine” gitmektedir. Asker ve kumandanlar, kendilerini demir bir elin yönetmediğini bilmektedirler. 14-18 Kasım 1912 tarihleri arasında olan, *“muharebenin üçüncü günü sabahı, bir topçu bataryamızın hayvanlarını koşarak geriye kaçmaya başladığını gördük. Bu kaçış, batarya civarındaki piyadelere de sirayet etti. Yüzlerce askerimizin geriye çekilişleri başladı”*. Bir genç kurmayın tabancasını çekerek kendi civarındaki çekilişi durdurması yetmez. Dördüncü gün akşamı, sol cenahın bozulması yüzünden, ordu genel çekilme emri verir. Nereye gidilecektir? Güney Arnavutluk bağımsızlığını ilân etmiş, kartal işaretli bayrağını çekmiştir. Yağmur altında, Florina şosesi üzerinde çekiliş başlar. “Yol üzerinde terk edilmiş arabalar, cephane arabaları ve bazı toplar” görülmektedir. *“Uzun bir döküntüler kafilesi”, “her tarafta perişanlıklar, devrilmiş arabalar, terk edilmiş toplar, dizlere kadar çamur içinde yürüyen Mehmetçikler, karanlık, yağmur, soğuk bize dokunmuyor.”* (Apak, 1988, 70-71).

120 bin kişilik Sırp ordusu, yanlarında seri ateşli hafif Fransız toplarını da getirmiştir. Fakat asıl fark; “Osmanlı bataryalarının ateşi altında”, “yarı bele kadar çamur bataklık içinde”, içlerindeki ölü ve yaralıları bırakarak, ilerlemeye devam eden Sırp askerlerinin disiplinindedir. İlk günden sonra, Osmanlı cephesini “ilk önce Ali Rıza Paşa, sonra da Kara Sait Paşa arka arkaya” terk ederler. Batı ordusunun başında; Cavit, Zeki ve asker olmaktan çok diplomat olan Fethi Paşalar kalmıştır. Bir süre sonra onlar da çekilir. Cavit ve Fethi Paşa kuvvetleri, Resne yoluyla Ohri’ye doğru çekilir. Baba Dağı civarında, Sırp topçuları, askerinin geçtiği tek yolu ateş altına almıştır. Cavit Paşa, askeri toplamaya bile çabalamaz. Silahını atan, nereye olsa kaçmaktadır. *“Sırp ve Yunan çeteleri tam anlamıyla insan avına çıktılar o dağlarda; kurşunlarına hedef olan Osmanlı askerini aman vermeden katlettiler. Bir çoğu kendiliğinden Manastır’a inerek silahını verdi, teslim oldu.”* Sırp ordusu, 18 Kasım’da Manastır’a girmiştir . Sekiz bin ölü ve yaralı veren Sırp ordusuna karşılık Türkler, 15 bin ölü ve yaralı verirler. Fethi Paşa’nın ulaştığı Resne’de, meşhur Hürriyet Kahramanı Resneli Niyazi de vardır. Şehir, kısa süreli bir çarpışmadan

sonra teslim alınır. Askeri öğrenimden sonra orduyla, “hemen hiç teması olmayan Fethi Paşa”nın, vurulup şehit olması dışında kayda değer bir gelişme yoktur. Manastır’a Sırp Velihaht Pens’in girişi ile, “Yaşasın Sırp ordusu! Yaşasın hürriyet!” bağrıışmaları ardından, Yunan veliahdı şehre girer (Adonyan, 1999, 347, 349-51).

Sırp ordusu önünde, Adriyatik açılmış, Avusturya ile Rusya arasında savaş ihtimali artmıştır. Yalnız Arnavutluk tarafına çekilen Osmanlı askerleri sıkıntılıdır. Permeti’ye gelen Cavit Paşa kuvvetlerine, “artık Arnavutluk’un bağımsız olduğunu, Türk askeri istemediklerini” bildirmişlerdir. “Batı Ordusu kalıntıları, terk edilmiş, küçümsemiş durumda kovalanarak, kesin barışa kadar, yaşayan ölümler gibi” varlıklarını sürüklerler. Batı Ordusu genel komutanı Ali Rıza Paşa ve 20-24 bin kişilik ordu kalıntısı, “Arnavutluk’u bir müttefik değil düşman” bulmuştur. İsmail Bey, Osmanlı Bayrağını indirip, kendi bayrağını çekerek bağımsızlığını ilan etmiştir. Asıl gelişme “büyük devletlerin Arnavutluk’u bağımsız ilan” etmelerindedir.

Yalnız döküntü askeri, henüz düşmemiş olan Yanya da kabul etmez. Cavit Paşa’nın, Yanya’ya sığınma isteği, “yenik askerin müstahkem şehirde moral çöküntüsü” meydana getirmesinden çekinilerek, reddedilmiştir. İyi beslenmeme ile birlikte dizanteri vb. hastalıkların salgını da başlamıştır. Geride kalan askerin yüzde doksanı, her güçlüğe katlanan Anadolu çocuklarıdır. Cavit Paşa, Fieri’de, geçici Arnavutluk hükümetinden, ordusunda bulunan Niyazi Bey’in Valona yoluyla İstanbul’a gidebilmesi için izin ister. İzin verilmiştir. Fakat Niyazi Bey, 16 Nisan 1913’te, “tam vapura bindiği sıra kendisine muhafız olarak verilen kimseler tarafından kalleşçe” öldürülür. Ateşkesten sonra, Batı Ordusundan geri kalan, önce hasta, ardından 12 bin civarında sağlam asker, Türkiye’ye gönderilir (Andonyan, 1999, 354-356, 358, 425).

2.9. Selânik

Osmanlı ordusunda, harbin patlamasından on gün önce, yetişmiş seksen bin asker terhis edilirken Yunanlılar, 20-54 yaş arası bütün erkekleri asker sayan kanunu, 1912 Ocağında çıkarmıştır. Yalnız Türkiye’nin Avrupa ve Asya topraklarında yaşayan, 50 bini İstanbul’da olmak üzere 200 bin Rum’dan, sadece 100 kişi Yunanistan’a gönüllü olarak gitmiştir (Andonyan, 1999, 364-365). Fransız gazeteci, yardıma gidenlerin yüz kişiyi bulmadığını yazar. Rumlar, “yaşamaya uygun bulmadıkları Anadolu’da kalmak için her çareyi” denemektedirler (Lauzan, 113).

Yunanistan'ın gözü, önce Selânik ardından Manastır'dadır. Yenice-Vardar yenilgisi ardından, Selânik'i savunması gereken Tahsin Paşa, "direnişi fuzuli" bulmaktadır. Bir Alman gazetesinin tespiti şöyledir: "*Türk ordusu şehrin sokakları önünde düşmanı bekliyor. Fakat erler arasında ancak birkaç subay bulunuyor; büyük kısmı bırakıp gitmiş.. Makedonya'dan kaçan 50.000 göçmen, aileleriyle beraber sokaklara doluşmuşlar. İnsan bu sefalet kafilelerini seyrederken korkunç bir izlenim ediniyor. Zavallı erler dileniyor, açlıklarını haykırıyorlar.*" Şehrin muazzam kışmaları boşaltılmıştır. "*Selânik'in sık bulvarlarında ve birahanelerinde, bir zamanlar şehrin görkemini oluşturan parlak üniformalı subaylar seyrek görülüyordu.*" (Andonyan, 1999, 382).

Yenice Muharebesinden (1-2 Kasım 1912) sonra, Selânik'in yolu Yunanlılara açılmıştır. Ordudaki, "düzensiz geri çekilmeler, daha sonraları bozgun kelimesinin bile ifadeden aciz kalacağı hale geliş yürekler acısıdır". Tahsin Paşa, savaşmadan teslim görüşmelerine başlar. Ve görüşmeler, bir gün sonra 8 Kasım 1912'de tamamlanır. Selânik'te toplanan Türk-Yunan temsilcileri, aynı gün, Selânik ve Türk birliklerinin teslim protokolünü imzalar. İmza edenler: Osmanlı Ordusu Komutanı Hasan Tahsin ile Yunan prensinin delegeleridir (Genelkurmay, 1984, 39-40).

9 Kasım'da Yunan kuvvetleri Selânik'e, "Yaşasın Helenizm! Yaşasın ordumuz!" haykırışları arasında girer. Selânik teslim olmuş, Yunanlılar, "Osmanlılarla hiç çatışmaya girmeden" Selânik'e girmişlerdir (Lauzan, 120). 470 yıllık Osmanlı hâkimiyeti bitmiş, Türk Bayrağı indirilerek Yunan bayrağı çekilmiştir. İlk yapılan işlerden birisi, Ayios Dimitrios Camiini kiliseye çevirip, yortu yapmak olur. Yunanlılar, bir camiye kiliseye çevirmekle yetinmezler. Aya Sofya, Kasımiye, Eski Cuma, Hortacı Sultan, İsmail Paşa, İki Şerefeli, Sultan Murat camileri de kilise yapılır. Halbuki bir gün önce mahalli gazetelerden *Yeni Asır* ve *Turan*, "Yunan Veliahdı Prens Konstantin 10.000 asker ve 30 topla esir düştüğünü ve ertesi gün Selânik'e getirileceğini" resmî haber olarak yayınlamıştır. Sertel'in hatıraları bu bilgiyi doğrularken Selânik'in trenle işgaline dikkat çekmektedir¹.

¹ Bu bilgiyi, küçük farklarla o sıra Selânik'te gazetecilik yapmakta olan Mehmet Zekeriya hatıralarında doğrular. Yaşlı Selânik Valisi Nâzım Paşa (Nâzım Hikmet'in dedesi), gazetecileri vilâyet konağına çağırmıştır. Onlara müjdeli haberler verir. Birincisi, Yunan ordusunun yolunu, limandaki bir zırhlı ile kesme emrini verdiğiidir. Diğeri şöyledir: "Düşman Karaferiye'de bozguna uğratıldı. Elli bin kişi esir edildi. Bu esirler yarın sabah trenle şehrimize getirilecektir. Halka müjdeleyin. İstasyona gidip karşılasınlar." Gazeteciler habere sevinirler. Koşarak gittikleri matbaalarda, "o gün hemen olağanüstü yayın yaparak büyük puntolarla halka bildirdik. Ertesi sabah da istasyona gidip esirleri karşılamalarını tavsiye ettik. Ertesi gün biz de erkenden

Prens, ertesi gün gerçekten Selânik'e 12 bin asker başında girer ve teslim olan 25 binden fazla Türk askerinin silahları toplanır. Askerle birlikte 1.000 subay esir alınır. Tahsin Paşa ve kurmay heyeti tarafsız bir bölgede oturacak, memlekete dönmek isteyenler, "savaşa katılmamaya yemin etmek şartıyla" yerlerine gönderilecektir. Bundan sonrası korkunç bir çapul, soygun, katliamdır. Yunan savaşçılığı ve merhameti, *Kölnische Zeitung* adlı Alman gazetesinde şöyle yer alır: "*Selânik'te Ayia Sofia Camii üzerinde haç yükseliyor yeniden. Yeni fatihler haçı diktiler; ama hani nerede Hristiyanlık ve insanlık belirtileri?. Haç, merhametin sembolüdür; ama Rumlar kanla lekelediler onu. Talan, katliam, ırza geçme, korkunç oranlara yükseldi. Çeteler civar köylerdeki Müslümanlara yapmadıklarını komadılar. Çok sayıda göçmen açlıktan yada süngüyle öldü. Yunanlıların beslemeyi taahhüt ettikleri silahtan tecrit edilmiş Osmanlı askerlerinden çoğu keza açlıktan öldü.*" Yunanlı çapulcular, "*yalnız Müslümanlara değil, yer yer Hristiyanlara da saldırıyorlardı. Rum Ortodoks olmayan kadın ve kızlara da tecavüz edildi, başka mezheplere mensup Hristiyanlar da soyuldu.*" Bu arada Museviler ve dönmeler de Yunan vahşetinden paylarını almışlardır. Onun için "birçok Yahudi ve dönme, çaresiz, herhangi bir Avrupa devletinin bayrağını veya Bulgar bayrağını" evlerine çekerler (Andonyan, 1999, 385, 387, 389-391).

150 bin kişilik Selânik nüfusunun yarısını oluşturan Yahudiler, Osmanlı yönetiminde imtiyazlı durumdadırlar. Özellikle "1908 ihtilâli" bu durumlarını pekiştirmiştir. Onun için Yunanlılar, "sudan bahanelerle Yahudileri öldürürler". Bu ölüm furyasından, Selânik'te 18 Mart 1913'te suikasta uğrayan Yunan Kralı da nasibini alır. Danimarka Kralı'nın küçük oğlu, İngiltere Kralı ve Çarın

---

istasyondaydık. Heyecanla esirleri getirecek treni bekliyorduk. İstasyon çevresi kalabalık halk yığınlarıyla dolmuştu. Herkes çeşitli yorumlar yapıyor, felâketten kurtulmuş gibi seviniyordu. Bir süre sonra uzaktan tren gözüktü. Halk arasında bir alkış tufanı koptu. Tren, alkışlar ve sevinç naraları arasında süzülerek istasyona girdi. Hepimizin gözleri pencerelerde. Fakat pencerelerde Yunan kasketleri ve Yunan süngüleri uzanıyordu. Beklediğimiz elli bin esir yerine, elli bin Yunan askeri gelmişti. Vagonlar boşalıp da istasyon meydanı Yunan askerleriyle dolunca hepimiz şaşkına döndük. Başlarımız öne düştü. Gözyaşları içinde geri döndük. Yunan askeri saf halinde istasyondan şehrin içine yürüyordu. Biz onlara bakmaya bile cesaret edemiyorduk. Yürekllerimiz burkuluyordu. Gözlerimiz yaşlıydı. Halk da yüreğinden vurulmuştu. Bu sırada Yunan saflarından bir ses yükseldi: -Zekeriya.. Zekeriya.. Başımı çevirip baktım, yürüyüş halinde bulunan bir Yunan kıtasının tam ortasında bir Yunan askeri, başlığını sallayarak bana sesleniyordu: -Ben sana, Selânik'e geleceğiz, burasını alacağız, demedim miydi? İşte görüyorsun ki, buradayız. Bu, Selânik İdadisi'nde (lise) okurken benim sınıfta bulunan bir Rum arkadaşı. Yunan ordusuna gönüllü olarak girmişti. İşte Selânik'e de fatih olarak giriyordu. Ve bunu bana göstermekten sonsuz bir zevk alıyordu. O anda düşman işgalinin azabını bütün kuvvetiyle duydum. Bu yabancı çizmeler sanki yolda değil, yüreklerimiz üzerinde yürüyordu. Selânik'i kaybetmiştik. Rumeli'yi kaybetmiştik." (Sertel, 2000, 41-42).

dayısı, İngiltere ana kraliçesinin erkek kardeşi olan Yeoryios'un ölümü, "vuran Müslümandı" haberi üzerine Müslüman ve Yahudilerin katline sebep olur. Suikastçinin, "bir Helen" olduğu, sonradan açıklanmıştır (Andonyan, 1999, 428-429).

Yenice'de durum Selânik'ten farklı değildir. "Çapulculukta Hıristiyan zenginler, fakirlerinden aşağı" kalmazlar. Osmanlı kapalı çarşısı, Osmanlı evleri yağmalanır. *"Bütün dindar Yenice Hıristiyanları gayet neşeli bir halde yağmaya katıldılar. Osmanlı dükkânları ve evleri hep elden geçti."* Yağma üç gün sürer. Evler ateşe verilmiş yanmaktadır (Lauzan, 123). Osmanlının çekilmesi, içlerde yaşatılan vahşeti ortaya çıkarmıştır. Bir Hıristiyan şu tanıklığı yapar. Köylü Hıristiyanlar vahşiler gibidir. *"Boğdancı'da Hıristiyanlar, Müslüman evleri yakıp yıktılar. Kadınların altınlarını gasp ettiler. Küpelerini almak için kulaklarını kestiler. Sonra kadın, genç, yaşlı ya da küçük demeden herkesin ırzına geçtiler.. Bir kısmı yağmaya koyulduğunda bir kısmı da kızların ırzına geçtiler. Sonra unutmayalım bunlar Hıristiyandı"* (Lauzan, 125).

Selânik limanındaki Yunan zırhlıları yanında, Avrupa devletlerinin gemileri de büyüttükleri vahşetin seyircisi olurlar. Selânik'i işgal eden Yunan Prensini ilk tebrik edenlerden birisi, Türk subaylarını otuz yıldır yetiştiren Almanya'nın imparatoru Wilhelm'dir (Andonyan, 1999, 400).

Tahsin Paşa'nın muharebe yapmadan, Selânik'in, "ordunun ve Karaburun'un teslimi hakkında bütün Yunan şartlarını kabul" etmesi, halk için felâket getirmiştir. Şerefiyle ölmesini bilemeyenler, silahları ellerinden alınmış halde aç ve zelil ölüp gitmişlerdir. "70 top, 15 bin tüfek, 2 bin at, askerî depolarda yığılı büyük miktarda cephane ve savaş malzemesi" (Andonyan, 1999, 400), vatan savunmasında kullanılmadan Yunan'a teslim edilmiştir.

Bu arada Selânik'te bir Yahudi'nin köşkünde bir çeşit hapis tutulan eski Sultan II. Abdülhamit, teslimden hemen önce, bir Alman zırhlısı ile İstanbul'a götürülmüştür. Selânik'te "bir sır ve gizlilik duvarıyla" kuşatılan, ülkeden, dünyadan haber almasına engel olunan, gazete bile okutulmayan Abdülhamit, kendisini esir olmaması için götürmeye gelen Türk subaylarına, hanedan mensubu damatlarından iki kişiye, itimat etmez. Ayrılmayacağını bildirir. Alman gemisinin süvarisi, Alman denizci üniforması ile karşısına çıkınca gemiye biner. Gemide, "anlayışı kaybolmuş, tamamen hafızası zayıflamış" zannedilen Abdülhamit'in ilk sorusu şu olmuştur: "Bir senede iki mağlubiyet çok değil mi?" Eski sultan, Trablusgarp ve Balkan yenilgilerini kastetmektedir (Lauzan, 136-137).

2.10. İnancını Yitiren Ordu Yenilir

Hareket Ordusunun, İttihat ve Terakki'nin merkezi Selânik'in; bu kadar aşağılık bir halde teslimi ve yenilginin izahını, esir bir Osmanlı kurmayı, bir yabancı gazeteye şöyle anlatır: *“Askerlerimizin kaçmasına engel olmak için başlarına nöbetçi dikmek zorundaydık. Sonra, iaşe şubeleri o kadar kötü teşkilatlanmıştı ki, kurmay subaylar olan bizler, sadece askeri hareketle değil, aç askerlerin ihtiyaçlarıyla da meşgul oluyorduk; çünkü mevcut büyük stoklara, elimize varmayan stoklara rağmen, askerlerimiz gerçekten ölüyorlardı.. Yunan subayları, ateşimiz karşısında inatla ilerlerken, bizim subaylardan çoğu savaş meydanını terk ediyordu. Bunu itiraf etmekten utanç duyuyorum.”* (Andonyan, 1999, 400).

Türk subay ve kurmaylarını otuz yıldır Almanlar yetiştirmektedir. Balkan bozgunundan dolayı, Von der Goltz Paşa, Alman basınında sert eleştirilere konu olur. Almanya'nın Türkiye'ye verdiği toplar (Krupp), müttefik ordularının kullandığı Fransız toplarından aşağı kalır (Andonyan, 1999, 37). Bu tespiti, Mahmut Muhtar Paşa doğrulamaktadır. Ağır sahra topları, çamur yollara saplanıp kalmış, Bulgarlar hafif topları kullanmaya muvaffak olmuşlardır.

3. HARPTEN PIRILTILAR

Bir karabasan gibi üzerimize çöken Balkan Harbi içinde, parlayan ışıltılar da bulunmaktadır. Bunlardan bazıları, Edirne, Yanya, İşkodra savunmalarıdır. Hamidiye'nin Ege'de tek başına Yunan donanmasına karşı mücadelesi de bu arada anılmalıdır.

3.1. Edirne

Hükümet, imkânsızlıklar içinde çırpınan Şükrü Paşa'dan, Edirne'yi bir ay süre ile savunmasını istemiştir. Şükrü Paşa, 30 gün yerine serhat şehrimizi 155 gün Bulgarlara ve Sırlara karşı” savunacaktır (Bardakçı, 2002, 308). Edirne savunması nasıl Plevne'yi hatırlatıyorsa, “Şükrü Paşa da bir Gazi Osman Paşa çağrışımı yapıyordu.” (Artuç, 1988, 260). Keşke akıbetleri birbirine benzemese idi.

Aksakallı Şükrü Paşa'nın kulağına, asker içinde birilerinin savaşmama telkini ettiği haberi gelmiştir. Etkili propagandist, asker elbisesi içinde başına topladığı özellikle Anadolulu subay ve askerlere, Rumeli'yi, Edirne'yi savunmama telkini yapmaktadır. Zira eski Başkent Edirne düşerse, mevcut hükümet de düşecek ve partisi böylece iktidar koltuğunu elde edecektir. Bozgun havasının olduğu bir ortamda, bu iş;

vatana, ırza, namusa kasıt, korkunç bir politik oyundur. Bunu, bir önceki hükümette İçişleri Bakanlığı yapmış üstelik Edirneli, daha ötesi İttihat ve Terakki'nin en etkin şahsiyeti yapmaktadır. Şükrü Paşa, karşısına çağırarak: *“Seni, hemen yarın Edirne'nin ortasında idam ettirmemi istemiyorsan, bugünden tezi yok, çek git buradan Talât Bey oğlum. Sen ki sabık Dâhiliye Nazırısın, sen ki Edirne'ye vatanseverlik göstermek için er rütbesi ile gelmişsin.. Ve sen ki, bana yardımcı olmak yerine orduyu ifsâd ediyor, askere dövüşmemesini telkine çalışyorsun.. Çek git buradan. İttihat ve Terakki'yi yeniden iktidara getirmek için başka yerlerde çalış. Unutuyorsun ki ben politikacı değil, askerim. Ama sen ve arkadaşların elimizde kalan şu son serhat şehrini de politika uğruna kaybettirmek istiyorsanız, o halde kazanmak istediğiniz nedir? Selimiye ki Rumeli'de cedlerimizin mührüdür. Sen bu mabedi dinamitleyip berhava etmemi söylüyorsun. Gözünü vatan ve ordu sevgisi değil, politika bürümüş. İktidar için orduya bile acımayorsunuz. Sana Edirne kumandanı Şükrü Paşa olarak emrediyorum. Hemen şimdi Edirne'yi terk edecek ve İstanbul'a gideceksin. Yoksa istemeye istemeye seni, yani İttihat ve Terakki'nin eski Dâhiliye Nazırını asacak veya kurşuna dizdireceğim.”* (Bardakçı, 2002, 307).

Şükrü Paşa karşısında “hazır ol vaziyette duran” Talât Paşa, tek kelime söylemeden çıkıp İstanbul'a dönecektir. Fakat bu parti politikasıdır. Yerini başka parti elemanları alacaktır. Sonrasını Hüseyin Cahit anlatır. “Bir akşam *Tanin*'i asker giysisiyle yorgun Talât ziyaret” etmiştir. Umutsuzdur. Bulgarlar Çatalca'ya gelmişlerdir. “Düşman İstanbul kapılarında”, başşehir göçmen doludur (Yalçın, 1976, 178). Göçmenler içinde Yahya Kemal'in “Büyük Validem” dediği anneannesi, dadısı da vardır. Annesi, bu harbi görme zilletine katlanmadan erken vefat ettiği için Üsküp'te yatmaktadır. Anneannesi ise İstanbul-Aksaray'da eski bir eve sığınmıştır (Yahya Kemal, 1976, 13, 20).

Burada, “Trakya'nın çamuruna saplanmış bataryaların neferlerine, tam bir hafta peksimet bile vermektен aciz kalmış” yönetime ve zihniyetine bakmak gerekmektedir. “Orduyu politikanın batağına çekerek rakibini boğmak isteyenler, aslında devleti” boğmuşlardır (Bardakçı, 2002, 355).

Edirne teslim olduktan sonra Şükrü Paşa, Bulgarlar tarafından bir tren vagonuna bindirilerek Sofya'ya götürülür. Görünüşte şahsına bir saygısızlık gösterilmez. Fakat o, kendisine selam durularak trene bindirilen aksakallı kahraman, Koltuğa çökmüş “hıçkıra hıçkıra” ağlamaktadır. “Sofya'ya kadar” ağlar. Şükrü Paşa'nın esaret yolculuğunu seyreden

Fransız gazeteci, dergisine şu notu düşer: *“Bembeyaz sakalları ile tezat halindeki yağız çehresinden süzülen her damla, muharebe alanında akıttığı kan kadar azizdi.”* Bulgar Kralı, Paşa ile görüşmesinde ona kılıcını geri vererek: *“Sizin gibi askerlerin kılıçları alınmaz. Şeref dolu bir savaş sayfasına imza attınız”,* dese de Edirne’de durum başkadır. Hıristiyan halk, Edirne’nin işgalini, *“İkinci Basübadelmeyt (diriliş), İsa’nın dirilişi gibi Edirne yeniden Hıristiyan oldu”* çığlıkları ile kutlamaktadır. Fransız Gazetecinin anlattığına göre, şehrin Türk evleri, *“cehennemi gölgede bırakan bir faciayı”* yaşar. Yağma edilirler. Bulgarlar, ellerine ne geçirirlerse alırlar. *“Mücevher, halı, elbise, ayna ve her şey.. Taşınabilecek ve çalınacak bir şey kalmayınca, kadınlara ve küçük kızlara tasallut başladı. Edirne baştan başa feryat şehri olmuştu.. Kadınların ve kızların, daha sonra yaptıkları tek şey feryat etmeden, bağırmadan ve inlemeden intihar etmeleri idi.. Yağma edilen evlerin kapılarında birdenbire, tebeşirlerle çizilmiş haç işaretleri belirmişti. Sonradan anlaşıldı ki, bu işaretler, yağma edilen evde alınacak mal; ırzına geçilecek genç kadın kalmadığını, yeni gelenlere haber veriyordu. Kısacası vakit kaybetmek istemiyorlardı.. Selimiye’nin içinde korkunç, kalpaklı, sakallı ve kir içindeki Bulgar askerleri dolaşıyordu.”* Bulgarlar, aylardır açlık çeken halka binbir hakaret içinde açıktan ekmek dağıtırlar. *“Bunun neticesi görüldü. Aylardır sadece süpürge tohumu yemiş olan bu gururlu insanlar, Bulgarların dağıttığı ekmekleri almaya gitmediler bile. Matzeme ellerinde kalmıştı.”* (Bardakçı, 2002, 346-349).

Falih Rıfki, *“Tanin’de ‘Edirne Mektupları’ ile o günkü Trakya’nın yürekler yakıcı durumunu”* anlatır: *“Bulgarlar ve Yunanlılar sivil halk üzerine barbarca saldırmışlardı. Kadın ve çocukların boğazlandıkları camilerde, hâlâ kanlı köşeleri görüyorduk. Göçemeyenler ve kaçamayanlar son ümit olarak Tanrının evine sığınıyorlar, böylece toplu olarak öldürücülerinin pençesine geçiyorlardı.”* (Atay, 1963, 68).

Şükrü Paşa, esaretten sonra dönerken, o kahramanını unutmayan halk; şanla, şerefle karşılamak ister. Bu durum, İttihatçıların hoşuna gitmez. Kendisini getiren trenden iner inmez Cemal Bey yanına sokularak, kumandanı bir otomobilin içine atarak halktan kaçırır.

“Edirne’yi süpürge tohumları yiyerek müdafaa eden bu kahraman”; o serhat şehrinin kurtardığı iddiasındaki İttihat ve Terakki ile Enver Paşa’nın politikadaki şöhretlerini karartır endişesi ile *“korkulu sima haline gelmiştir.”* (Bardakçı, 2002, 308).

Şükrü Paşa'nın oğlu Osman Şükrü'ye göre babası, politikadan nefret eden birisidir. II. Abdülhamit'ten tokat yediği halde, devlete sadık kalmış İttihat ve Terakki'ye yanaşmamıştır. “Altı aylık itibarlı bir esaret hayatından avdetinde, halk kendisine büyük bir karşılama töreni hazırlamışken, ‘Paşa, halk seni linç edecek’ diye pencereleri örtülü vagon ve araba içinde eve getirilmiş ve tekaüde sevk edilmiştir.” (Atay, 1963, 65).

3.2. İşkodra

Balkan Harbi, bozgun halinde seyrederken, yer yer vatan savunmasının yiğit örneklerinden biri de İşkodra savunmasıdır.

Otuz bin nüfusun yaşadığı İşkodra, harbin başlangıcından itibaren 10 Nisan 1913'e kadar direnmiş, Karadağ ve Sırp kuvvetlerine önemli kayıplar verdirmiştir. Şehri, iki önemli komutan savunmaktadır. Hasan Rıza Paşa ve Esat (Toptani) Paşa. Zaman zaman şehir içinden, beyaz bayrak çeken, şehri terk etmek üzere bozgun emaresi gösterenlere, Hasan Rıza Paşa şiddetle davranır. 3 Aralık 1912'de Çatalca önünde mütareke imzalandığı zaman Bulgar hükümeti, Karadağ Kralı Nikola'ya askeri harekâtı durdurması için telgraf çekmiştir. Bu yorgun, bitkin Karadağ için bir fırsat gibidir. Yalnız Hasan Rıza Paşa, ateşkesi kendisine tebliğe gelen Karadağ delegesini, kabul bile etmez. Böyle bir durum varsa, onu kendisine Osmanlı hükümetinin bildirmesi gerekmektedir. Karadağ ve Sırp'lar üzerine saldırılar düzenler. Fakat Hasan Rıza Paşa, Esat Paşa'nın evinden çıkarken kimliği bilinmeyen üç kişinin suikastına uğrar. Aldığı kurşunlar üzerine yedi saat can çekişip, Esat Paşa ve diğer subaylardan İşkodra'yı teslim etmeme ve kanlarının son damlasına kadar savunmalarını isteyerek şehit olur (30 Ocak 1913). Bundan sonra kumanda, Esat Paşa'dadır. Esat Paşa, savunmaya devam ederken, Hasan Rıza Paşa'nın ardından kısa süre sonra, Karadağ karargâhına ateşkesten haberdar edildiğini, görüşmek üzere delege gönderilmesi talebini (5 Şubat) bildirir (Andonyan, 1999, 288, 294).

Esat Paşa, Karadağ Kralı ile görüşünceye kadar şehri savunmaya devam eder. Kurnaz, yaşlı kralla görüştükten sonra, teslimiyeti kabul eder. Yalnız, “bütün askerleri; silah, cephane ve hafif sahra toplarıyla şehirden çıkacak ve saygı duruşuyla uğurlanacaktır”. Altı ayı aşkın bir süredir dayanan şanlı İşkodra savunması böyle nasıl sona ermektedir? Kral Nikola, 10 Nisan'da başkenti Çetine'de, “Karadağ ordusu muzaffer olarak İşkodra'ya girmiştir” diye ilan etse de şehri, pazarlık yoluyla almıştır. Esat Paşa'ya, “cazip bir gelecek vaat etmiştir: Arnavutluk Krallığı. Esat Paşa, Arnavutluk'taki anarşiden yararlanarak, eli altında bulunan ve çoğu Arnavut olan askerler sayesinde

Arnavutluk kralı olabilirdi.” “Kral Nikola’nın kandırıcı sözleri, aylardır gürleyen topların yapamadığını başarabilmiştir”. “Esat Paşa, ordusuyla birlikte İşkodra’dan hareket ederek doğduğu yer olan Tiran’a gidecek, orada kendini derhal Arnavutluk kralı ilan edecektir” (Andonyan, 1999, 309-310).

Burada Esat Paşa’nın (Toptanî) geçmişine, asker olmaktan çok siyasi kimliğine bakmakta yarar vardır. Sıradan bir jandarma subayı iken, sultan yaveri olan kardeşi Gani Bey, Beyoğlu’nda öldürülür. Kardeşinin ölümünden sorumlu tuttuğu Sadrazam Halil Rifat Paşa’nın oğlunu, adamlarına Galata Köprüsü üzerinde öldürtür. Meşrutiyet’ten sonra İttihat ve Terakki’ye katılarak Durazzo Mebusu seçilir. Bu sıfatla 31 Mart Olaylarından sonra, Yıldız’a giderek Abdülhamit’e tahttan indirildiğini bildiren heyete başkanlık etmiştir. İttihat ve Terakki ile Arnavutluk uygulamalarından dolayı bir ara arası açılmış olsa da 1912’de tekrar aynı partiden milletvekili seçilmiştir. Parlamentoda gürültü koparan nutukları ünlü olan Esat Paşa, Meclis Reisi Halil Bey’e öldürme tehdidinde bulunduğu için toplantı salonundan polis tarafından çıkartılır. Bu geçmişi, karanlık düşünceleri de birlikte getirmektedir: “İşkodra düşünce, şehrin kaderine tek başına hükmetmek emeliyle şehrin kahraman müdafii Hasan Rıza Paşa’yı kendisinin öldürttüğünden şüphelenildi.” Zira “Rıza Paşa, onun evinden ayrıldığı sıra” vurulmuştur (Andonyan, 1999, 310-311).

3.3. Yanya

Yanya, İşkodra’nın güneyinde Epir’de, 18.200 km², merkezinde 35 bin olmak üzere il bazında 650 bin nüfusun yaşadığı bir yerdir. Savunmasını, Esat Paşa (Bülkat, ö. 1952) yürütmüştür. O, aslen Taşkent kökenli, Yanya 1862 doğumludur. Başlangıçta, 60 bin Yunan gücüne karşı 15 bin kişi ile savunmayı sürdürür. Şubat başında Yunan veliahdının teslim çağrısına Esat Paşa; “*Yurdumun ve milletimin şerefi, son nefesime kadar dövüşmemi emrediyor. Dolayısıyla teklifinizi reddediyorum*” cevabını vermiştir (Andonyan, 1999, 414). “Geceli gündüzlü 138 gün “insanüstü bir gayretle” Yanya savunulur. “*Türk birlikleri son mermilerini atmış, son yiyeceklerini tüketmiş, son güçlerini de yitirmişlerdi. Her tarafla bağlantısı kesilmişti*”. Yanya, ancak bundan sonra 6 Mart 1913’te teslim olur. 9 Ekim 1431 yılından bu yana hükümet konağında dalgalanan Türk Bayrağı yerine Yunan bayrağı çekilir (Genelkurmay, 1984, 43, 91, 93, 97).

Yanya savunması, Balkan bozgunu içinde parlayan bir kahramanlık ışığı gibidir. Yunan ordusunu yöneten bir Fransız generalin, Yanya’nın işgali ile ilgili açıklamaları dikkat çekicidir: “*Müttefikler tarafından kuşatılmış üç*

şehirden (Yanya, Edirne, İşkodra) ilk düşen Yanya oldu. Oysa en elverişli doğal savunma imkânlarına sahipti ve dört yıldan beri Alman subayları tarafından tahkim edilmişti. Almanlar bu şehri hemen hemen zaptı imkânsız bir kale sayıyorlardı.. Yunan askerinin dayanıklılığı da mükemmeldi. Bu yıl kış çok zorlu olduğundan, korkunç sıkıntılara katlandı. 800 Yunan askerinin ayakları dondu; bunların çoğunun ayaklarını kesmek gerekecek.. Kayıp bilançosu ne kadar dehşet verici olursa olsun buna üzülmemeli; çünkü Yunan ordusu 33.000 esir, 100'den fazla top, Esat Paşa'yı ve dört generali ele geçirdi.” Esir Osmanlı askerlerinin 800'ü subay, 6.000'i yaralı, çoğu da hastadır. Yunanlılara verilen toplam esir, Yanya'dakilerle birlikte 80 bine ulaşmaktadır. Yanya'nın işgali, Yunanistan'ı, Helenizmle ilgili herkesi coşturmuştur. Yunan Kralına, Alman İmparatoru Wilhelm başta olmak üzere tebrik telgrafları yağar (Andonyan, 1999, 420-421). “Yıllardan beri Fransa, Yunanistan'a son derece dostluk” göstermiştir. Silik duran Yunan ordusunun “düzeni, eğitimi gibi zor görevleri bir Fransız askeri heyeti üstlenmiştir.” (Lauzan, 110, 116).

3.4. Çatalca

Kısa sürede yaşanan peş peşe bozgunlar üzerine Çatalca'da, İstanbul önündeki son durak olarak savunma hattı oluşturulmaya başlanır. Yalnız Harbiye Nazırlığı istihbarat subayı Albay Cafer bile, “*Bulgarlar, Çatalca geçitlerinde bir ay süreyle durdurulabilir*” demektedir (Lauzan, 139). Kendine güven, başarıya inanç kalmamıştır. Çatalca'nın savunulması için Fransa'dan dağ topları sipariş edilmiş, monte edecek Fr. yüzbaşı gelmiş ama daha toplar gelmemiştir. Sırpların kullandığı Fr. topları ile Türklerin kullandığı aynı fabrika ürünüdür. 17 Kasım'da harp başlarındaki ilgisiz İstanbul'da heyecan vardır. Bulgarlar gelmişler, top sesleri duyulmaktadır. Fransız gazeteci, Dışişleri bakanı Noradunkyan'a koşar. Osmanlı bakanı, bir gazeteciden, Fransa Başbakanına ulaşarak, “İnsanlık adına, genel güvenlik adına Bulgarların İstanbul'a girmesine mani olunamaz mı?” yardım sorusunu iletir. Gazeteciden gelen cevap olumsuzdur. Yalnız, “*bu facia anında Osmanlı'ya teklif getirilseydi neler koparılamazdı ki?*” diye hayıflanmadan da edemez (Lauzan, 142).

Bulgar işgaline karşı Avrupa'nın 9 ülkesi, savaş gemileri ile askerlerini Boğazda tutmaktayken şehre asker çıkarırlar. İstanbul, ülkelerin kendi vatandaşlarını, Osmanlı Bankası gibi kuruluşları korumak amacıyla Sabah Ezanları okunurken işgal edilmiştir. Üstelik dokuz ayrı millî marş çalınarak. Noradunkyan'ın evinin karşısına Almanlar karargâh kurmuşlar, Rusya Galata rıhtımını almış, bir başkası Saint Benoit kolejine konmuştur (Lauzan, 144-145).

Bulgar Kralı da Çatalca önlerine gelmiştir. Sadrazam Kâmil Paşa, doksanlı yaşlardadır. Dışişleri Bakanı Noradunkyan aracılığı ile Batılı elçileri çağırır. Ateşkes için aracılık istemektedir: *“İstanbul’da 650 bin Müslüman ahali ile 350 bin Hıristiyan vardır. Bulgarların ve Yunanlıların önünden kaçan ve İstanbul’a sığınan Rumeli halkımıza reva görülen vahşeti, bütün İstanbul biliyor. Bulgar Kralı Ferdinand eğer İstanbul’a gelirse, sanmayın ki teslim olacağız. Ben burada, Padişahım ise sarayında son nefesimizi vereceğiz. Fakat o zaman İstanbul’daki Hıristiyan ahalinin ve yabancıların hayatlarını garanti edecek bir hükümeti de bulamayacaksınız.”* Büyükelçiler, Paşa’nın talebini, hükümetlerine ulaştırırlar. Alman Elçisi Vangenheim de *“Türklerin dostu”* imparatoruna ulaştırır. Alman İmparatorunun cevabı şöyledir: *“Kâmil Paşa, yüz yaşına yaklaşmıştır. İstedığı ve arzuladığı şekilde ölebilir. Kral Ferdinand, İstanbul’a gidecek ve Bizans’ın yeni Çarı olacaktır. Ayasofya’daki âyini de o idare edecektir.”*

Düşenin dostu yoktur. İngiliz ve Fransızların düşüncesi de farklı değildir. Fransa’nın Başbakanı Poincare’nin sözleri Alman imparatorunun neredeyse aynıdır: *“Bizans’a Çar olmak hakkı Ferdinand’ındır. Rusya’dan gelecek bir Patriğin yanında Ayasofya’daki Hilâli indirmek ve yerine takacağı haçın altında Kayzerliğini ilan ve ilk âyini idare etmek onun hakkıdır.”* (Bardakçı, 2002, 378-379).

Kâmil Paşa, elçiler aracılığıyla *“Avrupa’yı insafa getirmese bile üzebileceğini sanıyordu.”* *“Merhametin yalnız edebiyata ait olduğunu ve siyasette kuvvetten başka bir şeyin egemen olamayacağını bilemiyordu.”* Hâlbuki o sıra, *“Avrupa Yunanistan’ın savunmasını organize etmiş ve Yunanlıların koruyucusu olarak altı güçlü devlet elçisi, Osmanlı Hariciye Nazırı ile şartları tartışmak için Tophane kışlasında bir araya gelmişlerdi.”* (Lauzan, 87).

İstanbul’daki hastanelerde beş bin yaralının olduğu resmen açıklanır. Alman elçiliği bir salonunu hastaneye dönüştürmüştür. Beyoğlu’ndaki Fransız hastanesinde, yaralı subay ve askerler bulunmaktadır. Fransız gazeteci, yaralılarla konuşur. Çelik mermi, şarapnel, soğuktan çok *“esas derdimiz açlık”* derler. Yaralı askerler içindeki Anadolu çocuklarına, *“yeniden savaşa gitmek ister misiniz”*, diye sorar. Cevap; *“Evet isteriz. Bulgarlardan intikam almamız şart”* olur (Lauzan, 96, 100).

İstanbul-Büyükdere vadisinde *“tam anlamıyla beşerî bir enkaz”* vardır. Salgın hastalıktan insan kuleleri oluşmuştur. *“Bağırsaklarını dışarıya*

toprakların üzerine saçanlar” görülmektedir. Göz alabildiğine cesetlerin yayıldığı tarlalar vardır. Kolera etkisini göstermektedir. Gazeteci, “*insanın dişlerini takırdatan korkunun ne demek olduğunu*” kendi bünyesinde anlar. Belgrat Ormanlarından sonra Boğaz’ı takip ederek birkaç km. daha otomobille gidince, “artık hasta yığınlarına dönüp bakacak cesareti” yoktur. “Karnı yerde ebediyen hareketsiz kalmış yatan”, can çekişen, kıvranan insanlar görür. Dönüşte tekrar aynı manzarayı görmeye tahammül edemez. Gözlerini yumar. Şişli’ye gelinceye kadar gözlerini açmaya cesaret edemez. “Bu topraklarda ölümün çok korkunç türleri kol” gezmektedir.

19 Kasım’da tekrar Noradunkyan’ın evine gider. Bu defa bakanda, kendine güven gelmiştir. “Bulgarları bütün hat boyunca püskürttük. Çatalca’yı hiçbir zaman alamazlar” demiştir (Lauzan, 146-147).

Taarruz ve zafer günlerini önceden bildiren, Kırklareli ve Lüleburgaz’ın galibi Bulgarların, Çatalca’da güçleri bitmiştir. Ovada mağlup olan Osmanlı askeri, savunmadaki başarısını gösterir. “Plevne müdafaasını yapanların torunları aslî karakterlerine uygun olan dağ hendeklerine geçmişler ve olağanüstü başarılar” sergilemişlerdir. İstanbul’a 40 km. mesafedeki Çatalca’da, “Bulgarların gurur abidesi” yerle bir olur (Lauzan, 150-152).

Balkan Harbi ateşkes anlaşması Aralık başında yapılmıştır. Mütarekeden sonra, Amerika’dan gelen Yunanlı gönüllüler, “madem Osmanlı ile hesap görüldü, sıra Bulgar’a geldi demektir” derler (Lauzan, 115). Bu Balkanlı müttefiklerin, Osmanlı’yı aradan çıkardıktan sonra birbirlerine düşeceklerinin işaretidir. Ateşkeste, Enver de Bingazi’den gelmiştir (5 Aralık 1912). 23 Ocak 1913’te Babiâli Baskını ile hükümeti değiştirme işini başarıyla gerçekleştirir. Bu arada Nâzım Paşa başta olmak üzere, bazı yaverler öldürülmüş ama Mahmut Şevket Paşa’nın Sadrazam ve Harbiye Nazırı olduğu hükümet kurulmuştur (Yalçın, 1976, 181). Kısa süre sonra, onca kayıp ardından Edirne kurtarılacak, ama Batı Trakya Türk Devleti’nin varlığına tahammül edilemeyecektir.

SONUÇ

Balkan Harbi’nde Ege Adaları ile birlikte 100 bin kilometrekareye yakın vatan toprağı bir çırpıda elden çıkmış, bir milyondan fazla Türk öldürülmüş ve sürülmüş, memleket nüfusu beş milyon eksilmiştir (Apak, 1988, 88).

Maddî kayıp yamandır. Asıl kayıp kafa ve yüreklerdedir. Birkaç yıl önce Yunan, Bulgar, Ermeni çeteleri, Sırp çetnikleri ile birlikte hareket ederek, kendi

devleti ile savaşmada başarılı olan askerler, darbe yapmada başarılı olan ordu, Balkan Harbi'nde niçin bozguna uğramıştır?

Selanik'te, sadece teslim olan 26 bin asker ve komutanı Tahsin Paşa, trenle işgale gelen Yunan'a niçin tek kurşun sıkmadan şehri teslim etmiştir? Selânik, Hareket Ordusunun merkezi, İttihat ve Terakki'nin kâbesi görüldüğüne göre, niçin savunulmamıştır?

İhtilâl üssü, askeri okullar olan Manastır, niçin savunulmamıştır? Başkent İstanbul'u basarken, Yıldız Sarayı'nı yağmalarken kahraman olan III. Ordu/Hareket Ordusu, II. Ordu, niçin hiçbir yararlık gösterememiştir? Kendi paşasını (Şemsi Paşa) vururken kahraman olan Teğmen Âtîf, kendi devletine karşı dağa çıkan geyikli Hürriyet Kahramanı Resneli Niyazi vb.leri, Balkan Harbi'nde niçin başarısızdırlar? Edirneli Talât, niçin Edirne'nin düşmesi, Bulgarların eline geçmesi için çaba sarf etmiştir? Üsküp niçin savunulmamıştır?

Komutan itirafı: "Osmanlı ordularının Rusya muharebesinde gösterdikleri yiğitlik kahramanlık ve elde ettikleri başarı, bu seferki süratli bozgun ile karşılaştırılacak olursa şaşkınlık ve hayret içinde kalmamak mümkün değildir." (Mahmut Muhtar, 2012, 169). Kosova'nın, Varna'nın, Niğbolu'nun, Mohaç'ın, Plevne'nin sahiplerine ne olmuştur ki hemen bozulmuşlardır?

Ordu mensupları politize olmuştur. 1876 darbesi önce Kuleli Vakasında denenir. Genç Osmanlıların benzer çalışmaları aynı padişahı devirme öldürme çabaları başlangıçta başarısız kalmıştır. Ama 1876'da çeyrek asırlık hazırlıktan sonra darbe gerçekleştirilmiştir. Artık Yeniçeriliğin kaldırılması ile elli yıl ara veren hükümet darbeleri, yeniden başlayacaktır.

Fransız gazeteci, Kırklareli'nde düşmanla savaşmadan bozguna uğrayan kolordunun bağlı olduğu Doğu Ordusunun komutanı Abdullah Paşa'yı sormuştur. "O'nun, Halâskarân reisi olduğunu bilmiyor musunuz?" derler. Üsküp havalisinde üç kolordu idare eden Zeki Paşa'yı sorar. "Hareket Ordusu Sultan Hamid'i hal etmek için ve Millet Meclisini kurtarmak adı altında Selânik'ten Ayastefanos'a geldiğinde Zeki Paşa, Mahmut Paşa'nın yanında değil miydi?" derler. Kırklareli bozgununun sonrasında ordudan kovulan Rıza Paşa da gidip İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne üye olmuştur. Komite onu, Edirne süvari tümeninin komutanlığına tayin ettirmek istemiş, sonunda Trakya'da başka bir tümenin komutası ona verilmiştir. Bana bir albay göstermişlerdi. İhtilâlin ilk günleri filan ünlü nutku okumuş dediler. Bir binbaşidan bahsettiler. Jön Türk partisinin ümidi imiş, bir başka yüzbaşı da ıslahatçı tavrıyla tanınıyormuş." Zaferden zafere koşarken Osmanlı ordusu, kendi işini iyi

yapıyordu. “ülkeyi yönetmeye heves” etmiyor, “yalnızca askerlik görevlerini yerine getiriyor”, “ortalarda nutuk” çekmiyordu. Ordunun bir yüzü yoktu. “Bu ordunun üzerine pek çok siyaset yağmuru yağmış, artık demirleri pas tutmuştu..” (Lauzan, 51-53).

Harpte, komutanı olduğu birliği kaybeden kıtasız kumandanlar vardır. Bunlardan biri olan Albay Efe Kâzım, Manastır Meydan Muharebesi sırasında Beşinci Kolordu'nun idare yerine gelip kendinden üst rütbeli olan kumandana akıl vermeye başlar. Kolordu kumandanı susmasını isteyince, “aylak Albay Efe Kâzım orada kolordu kumandanına tabanca çeker. Yanlarındaki subayların müdahaleleri ile silah patlamıyor. Bunu ben gözlerimle gördüm. Kolordu kumandanı Kara Sait Paşa Hürriyet ve İtilâfçıdır, Albay Efe Kâzım ise İttihat ve Terakki Partisine mensuptur” (Apak, 1988, 70).

Genelkurmay'a göre, “Ordunun politika ile uğraşması, o kadar ki, bunun muharebe alanında bile sürdürülmesi” devam etmiştir (Genelkurmay, 1984, 41). Ordu içindeki alaylı-mektepli ayrımı, nispeten Meşrutiyet sonrasında çıkarılan emeklilik kanunu ile alaylılar aleyhine bitirilmiştir. Ama politika ilgisi, bitirilememiştir. Mahmut Muhtar'ın şu cümleleri (2012, 173, 174), ordu yayınında aynen yer alır: “Bir ordu için en büyük felaket, genç subayların askerî görevleri dışında ordunun veya memleketin düzeltilmesine kalkışmaları, nizamları ve kanunları değiştirmeye girişmeleri, hükümeti denetim altına almak, devletin siyasi hayatına etki yapmak gibi maksatlara dayanan kulüpler ve dernekler kurmalarıdır. Meşrutiyet'ten sonra bu haller önce ihtilâlin çıktığı 3 ncü Orduda görüldü. Sonra da bu esef verici hal 1 nci ve 2 nci Ordulara aşıldı.” Politika ilgisi burada kalsa iyi. “Hareket Ordusunun İstanbul'a gelişinden sonra Ordu, İttihat ve Terakkiye mensup bir kısım genç subayın keyfine bağlı kaldı.” (Genelkurmay, 1970, 149, 151-152). “Düşman karşısında askerlerin manevi dayanağı olacak olan subaylar, yalnızca sayıca ve ilmen değil, ekseriya manen dahi yetersizlik içinde bulunmuştur” (Mahmut Muhtar, 2012, 175).

Osmanlı askeri, Osmanlıya kurşun sıkmaktadır. Bir ara Mahmut Muhtar Paşa'yı öldürmek için evine hücum edilir. Kendisi evde değildir. “Bir Fransız kadın, bir akşamüstü meydanlardan birinde genç ihtiyar Osmanlıların birbirlerini boğazladıklarını görür. Korkar fakat boğuşanlardan biri: -Siz Fransızsınız. Sizin korkacak bir şeyiniz yok, siz geçin gidin, yalnız bize bakmayın” der (Lauzan, 107-108). Birbirine düşenlerin yabancılar arasında dilden dile anlatılan şu durumu, birlik ve gücün elden gittiğinin, yenilgi şamarının hak edildiğinin delilinden başka nedir?

Rahmi Apak, Koniçe’de, bir handa mola verdikleri sıra, “yedi sekiz kadar arkadaşı ile birlikte Hürriyet Kahramanı Niyazi Bey”in yanlarına geldiğini anlatır. “Hepsi dışten tırnağa kadar silahlı”, düşülen feci akıbet tartışılmaktadır. Niyazi Bey, “ağzını açıp gözünü yumarak”, “bütün bu faciadan sorumlu olduğunu beyan eylediği Hürriyet ve İtilâfçılara lanetler” yağdırır durur (Apak, 1988, 80). Apak’ın yıllar sonra hatıratını yazarkenki değerlendirmesi, Resneli’den farksızdır: “Balkan Harbi felaketinin bir numaralı sorumlusu Padişah Sultan Hamit’tir.” Aynı subaya göre, “iki numaralı sorumlu” Ruslardır. Üç numaralı sorumlu, Hıristiyan Avrupa ülkeleri, dördüncüsü “Meşrutiyet inkılabının, Osmanlı İmparatorluğu içindeki muhtelif unsurların Türkler aleyhindeki düşmanlığını artırmış ve alevlendirmiş olmasıdır” (Apak, 1988, 88-89).

Savaşa katılan birisi olarak R. Apak’ın soruları yürek dağlayıcıdır: “Balkan Savaşını neden kaybettik? Tüfeğimiz, topumuz ve cephanemiz Balkanlı düşmanlarımızdan daha az değildi.. Giyim ve kuşam bakımından daha noksan değildik. Düşmanlarımızın sayı üstünlüğü de o kadar korkunç değildi. Bu halde neden yenildik ve hem de çabucak ve şerefsiz bir surette yenildik. Lüleburgaz ve Kumanova Meydan Muharebeleri bizim için bir alın karasıdır.” O, sebep olarak, altı önemli yenilgi nedeni sayar. Bunlardan birincisi; Lüleburgaz’da Bulgarlar karşısında ordumuzu yöneten Abdullah Paşa, Kumanova’da Sırlar karşısında bulunan Zeki Paşa gibi subay ve askerleri tarafından tanınmayan, yetersiz; askere, “can ve ruh verecek vasıflardan” yoksun komuta kademesinin bulunması. İkincisi savaşa hazır olmamak, onun için de kavgaların, “gelişigüzel kendiliğinden ve karaktersiz tarzda” olmasıdır. Üçüncü neden, sevk ve idare beceriksizliği, ehil subayın bulunmaması. Dördüncü neden, havanın yağmurlu olmasıdır. Beşincisi, yolların az ve çamurlu olması, “geri hizmet mefhumunun” orduda bulunmamasıdır. Altıncı sebep, harpten hemen önce yetmiş sekse bin¹ askerin terhisidir (Apak, 1988, 90-91). Harp Akademileri adına yapılan yayında da aynı durumlara dikkat çekilmektedir: “*Siyaset orduya girmişti. Particilik zihniyeti esasen ‘alaylı-mektepli çekişmesi ile sakat kalan subay topluluğunun daha da parçalanmasına etken olmuştu. Parti zihniyeti ile hareket eden subaylar, karşı partiden olanların savaştaki başarısına dahi engel oluyor, bozgun halinde çekilirken bile biri diğerine kurşun atıyordu. Daha garip tarafı, bu çekişme tutsaklıkta da devam ediyordu*” (Esenyel, 1995, 167-168).

¹ Genelkurmay, bu rakamı, “en iyi eğitim görmüş (70.000) yetmiş bin er” olarak vermektedir (Genelkurmay, 1984, 41).

Particilik, vatan, devlet ve millet aleyhine gelişmeleri bili göze aldırarak bir zihin formu olarak beyinlere çöreklenmiştir. Vatan aleyhine gelişmeleri bile partisi lehine ise destekleyebilen bir felâket davetçiliği, dehşet verici bir aymazlık vardır. Meşrutiyet başlarında İttihatçı ileri gelenlerden olan, parti adına İstanbul sokaklarında propaganda konuşmalarını yapan Rıza Tevfik'in sonra, İttihat ve Terakki ile yolları ayrılmıştır. Balkan Harbi'nin bozgun atmosferinin tepemize çöktüğü sıra, 1912'de Filozof Rıza Tevfik, "Rumeli için" başlıklı bir şiir yazar. Şiir, hem yangının hem de siyasi çatışmanın ruh atmosferini, şair dilinden vermektedir. Balkan Harbi'nin getirdiği afeti, o günleri yaşayan bir şairin, yüreğinde tutuşan ateşin yakıcılığını hissederek okumak gerek. Filozof'un satırlarında, sadece özeleştirisi değil, temel tespitler de bulunmaktadır:

"Biz zaten vârunu talan etmiştik/At sürüp o bağı harman etmiştik./Atalar yurdunu vîran etmiştik,/O viran binayı yel aldı gitti.

Biz Hakkın yüzüne sille vurmuştuk/Vicdanın emrine karşı durmuştuk./Cehennem üstüne köprü kurmuştuk,/Namerd köprüsünü sel aldı gitti.

Hey Rıza dökülen bu kan bizimdi.../Düşmana kul olan cânan bizimdi./Rumeli!.. O nazlı vatan bizimdi/(Biz benimsemedik el aldı gitti.) (Rıza Tevfik, 1949, 110-111). Yalnız bu şiirin dördüncü kıtası, siyasi rakipleri içindir. Önceleri mensubu olduğu, İttihat ve Terakki ileri gelenleri için yazılan özel kıta şöyledir:

"Allah'ın gazabı şarka uğradı,/Katil çetesini kırdı, doğradı./Anama sövenin, kıızı, avradı,/Domuz çobanından döl aldı gitti." (Rıza Tevfik, 1949, 110).

Bir başka sebep, temeli değer/özgüven kaybı olsa da, daha teknik değerlendirmeyi gerektiren alandır. Ordu, Alman askeri ekolünün etkisi altındadır: *"Alman askeri ekolünün tesiri ile o zamanlar her durumda tek muharebe şekli olarak benimsenmiş olan taarruz prensibi bizim şark ordumuzun tamamen çökmesi neticesini doğurmuştur."* Ordu yönetiminde, "harp prensipleri" açısından tümünden bir aykırılık vardır. Hedef, ağırlık merkezi, kuvvet tasarrufu, manevra, emir komuta birliği, emniyet, baskın, sadelik prensiplerinin hiçbiri uygulanmamıştır (Esenyel, 1995, 167-168, 170-173).

Alman etkisi, Türk subaylarını yetiştirme ile sınırlı değildir. "Osmanlı Ordusu yanında Osmanlı subaylarıyla beraber hareket eden" Almanlar vardır.

“Lüleburgaz komuta heyetinde yer alan Yarbay Leisseaw”, “Kırklareli’nde Mahmut Muhtar Paşa yanında yer alan Binbaşı Hügo”, “güya Mahmut Muhtar Paşa ordusunun bataryalarının konum ve durumunu incelemek üzere savaş alanında bulunan Albay Topzewski”, “Alman üniformasını çıkarıp Osmanlı üniformasını giyen ve bir süvari tümeninin komutasını üstlenen Albay Wait” bunlardandır (Lauzan, 94).

Yenilgideki Alman eğitiminin, savaş taktiklerinin payının yerine, ordu tepesine bir yabancı ülke komutanlarının yerleştirilmesini uygun görebilen düşüncenin sorgulanması gerekmektedir. Kendine özgüveni kaybetmiş, politikacılığı daha baskın bir komuta heyetinin, asker üzerindeki etkisi elbette tartışılır olacaktır.

Ordu içindeki siyasi faaliyetler, “askerliğin temeli olan disiplini, itaati ve birlik ruhunu zedelemiştir.” Binbaşı Esenyel, haklı olarak Şeyhülislam Cemalettin Efendi’den şu alıntıyı yapar: “Avrupa’dan milyonlarca borç alınarak yapılan teşkilat ve alınan askeri teçhizatın hiçbir kıymet ifade etmediği ve yarar sağlamadığı Balkan Muharebesinde anlaşılmış oldu. Çünkü harp sahasına gönderilen askerler, Mahmut Şevket Paşa’nın tanzim ve teşkil ettiği ordular, bunları idare eden amirler ve subaylar da Genelkurmayına kadar kendisinin tertip ve tayin ettiği kimselerdi. Fakat Cemiyetin teşvik ve telkiniyle vaktiyle Üçüncü Ordu subayları arasında uyanan siyasi fikirler, diğer ordulara da sirayet ederek, askerliğin esas kaidesi olan itaat, birlik ve beraberlik bozulduğu gibi, yavaş yavaş çoğalan aykırı fikirlerin meydana getirdiği partililik, askerlik vazifelerinin hakkıyla yapılmasına engel oldu.” (Esenyel, 1995, 179).

Ordu, “ihtilâlciler elinde oyuncak”, subaylar “vazifelerinden başka her şeyle meşguldür.” (Mahmut Muhtar, 2012, 186).

Dikkat edilirse, ana sebep gözden kaçırılmaktadır. Yağmur, yolsuzluk sadece Osmanlı askerine değildir. Bulgar hangi yoldan geliyorsa, vatani savunacak olan aynı yolu kullanmak durumundadır. Ama Bulgar’da, Yunan’da, Karadağlıda bulunan ideal yapının bizim orduda bulunmadığı açıktır.

Belki en önemli hükümlerden birisi şudur: “Uğradığımız bozgunların ve utanç verici hallerin yalnız orduya değil, bütün millete ait olduğu aşikârdır.. Mağlubiyeti düşmanın kuvvetinde değil, hep kendi yolsuzluklarımızda aramak gerekir.” (Mahmut Muhtar, 2012, 182).

Balkan Harbi, normal bir savaş, alınan sonuç sıradan bir yenilgi değildir. Ruhunu kaybeden Osmanlının, çürüyüp kokuşan yabancı değerlerin taşıyıcısı

bedeninin; Bulgar, Sırp, Yunan, Karadağ adlı yönlendirilen mikroplar tarafından yenilerek parçalanıp, paylaşılmasıdır.

Balkan Harbi, bir Jön Türk, Batılılaşma, kültür ve medeniyet değiştirme döneminin trajedisidir. İyi kavranmazsa, trajedinin ardı gelecektir. Sıra dikdörtgene sığdırılan Anadolu'dadır.

Bir Osmanlı Yahudisinin övünç dolu şu cümlesi düşündürmelidir: “Yahudiler Jön Türkleri desteklemiş, baskı, şiddet ve zorbalık rejimi olan Abdülhamit II. yönetimine karşı Jön Türklerle birlikte mücadele vermişlerdir.” (Landau, 1996, 93). İttihat ve Terakki kadroları içinde Yahudi ve Dönme çokluğu, sıradan bir durum değildir.

Tanzimat'tan itibaren, ilerleme ve gelişmeci bir yön tutturulmuştur. Ama ilerleme ve gelişmeyi sağlayacak asıl etkenler değil, kültür ve değerler dünyasında değişim öne çıkarılmıştır. Yerli sanayi öldüren, mandacı bir tavır, Batı hayranı hayat tarzı, ilerleme yolu sanılmıştır. Bilim üreten kafalar geliştirilmeden teknoloji tecrübesi geçirilmeden özgün eserlerin ortaya konması ve gelişme mümkün değildir. Balkan Harbi yıllarında bunun acısı da hissedilir. İstanbul ile Lüleburgaz haberleşemez. Bozgun haberi İstanbul'a göç kafileleri ile dört gün sonra ulaşır. Ama aynı sıra İstanbul Boğazında demirli bulunan İngiliz gemisi, telgrafla Londra ile görüşüp, haberleşir (Lauzan, 85).

Jön Türklük Veya Kültürel Vatanın Kaybı, Coğrafi Vatanın Gitmesi Demektir

Kültürel vatanla, coğrafi vatan kadar, kader birliği müthiş olan iki kavram bulmak güçtür. Çünkü birini kaybettiğiniz zaman diğerinin kaybı mukadder olmaktadır. Kültürel vatanı oluşturan, kültür ve onun gerisindeki değerlerdir. Değerlerin kaybı, değerlere rağbetsizlik, kafa ve kalplerde başka değerlerin yerleşmesi anlamına gelmektedir. Kafa ve yüreklere yerleşen düşman değerleri, yenilginin başlangıcı olmaktadır. Çünkü üstün görülen değerlerin sahipleri ile karşılaşmada, karşı duruşun gerekçeleri baştan çözülmüş, yenilgi mukadder hale gelmiştir.

İstanbul ileri gelenleri köşklerinde, Avrupa özentisi içinde bir hayat yaşamakta, Tanzimat modeline göre düzenlenmiş bir görgü tablosu işlemektedir. Şöhretli şair Abdülhak Hamid'in kız kardeşi Mührinnisa Hanım'ın köşkünde, “aile fertlerinden başka belki de uşaklar dahi Fransızca bilmekte, hiç değilse, az çok anlamakta idiler.” (Ayverdi, 1985, 192). Tophane Müşiri Zeki Paşa, Abdülhamit devrinin önemli devlet adamlarındandır. Bunun için de

Meşrutiyet devrinde suçlu bulunamadığı halde yerinden yurdundan edilerek cezalandırılmıştır. Yaverinin kızının anlattığına göre; Paşanın “çocukları yabancı mürebbiyeler elinde aşırı frenkperest olarak” yetiştirilmiş, “millî bağları zayıf, dinî inanışları ise sıfır” kimselerdir. Oğullarından Sedat Zeki, Ayverdi'lere geldiği zaman ilk sorusu şu olur: “Türkçe mi konuşalım, Fransızca mı?” Dinî zayıflıklarına rağmen kendi dillerini küçümseyeceklerini muhatapları hiç düşünmemiştir (Ayverdi, 1985, 125-126).

Sadrazam Kâmil Paşa'nın gelini Fatma Hanım'ın kızları, mürebbiyeler elinde büyümüş ve İsviçre'ye yerleşmişlerdir. Bu kızlardan biri, din değiştirip bir Katolikle evlenmiştir”. Annelerinin sonu da kumarda mal ve altınlarını kaybedip, seyisinden bile saygı görmez haline gelince intihar etmiştir (Ayverdi, 1985, 210-211).

Balkan Harbi'nden hemen önceki Meşrutiyet günlerinde, “Resimli dergilerde hocalarla papazların, Bulgar çetecisi Sandanski ile Türk subaylarının öpüşen, kucaklaşan resimleri” yayınlanır (Atay, 1963, 29). Değerleri yitirme yanında, onları günlük politikada kullanma da yaygınlaşmıştır.

Jön Türk liderlerden, İttihat ve Terakki'nin ilk kurucusu olduğunu yazan, parti iktidara gelince de mutasarrıf unvanı verilip Beyoğlu Mutasarrıflığı Sıhhiye Müfettişliğine atanan İbrahim Temo'nun, Askerî Tıbbiyede, arkadaşları arasında lâkabı, Pierre Lermi'tir (Temo, 2000, 19). Haçlılara karşı vatani savunan Kılıç Arslan, Selahattin Eyyubi değil; Haçlıları ayağa kaldıran, topal eşeğiyle bütün Avrupa'yı dolaşarak Haçlı seferini kıskırtan Fransız Hıristiyan din adamı Pierre Lermi (1050-1115). Yani Jön Türkler, bazıları hariç, kendi kültür ve medeniyet değerlerine karşı mücadeleleriyle, Haçlılığın içimizdeki beşinci kolları durumundadır. Batıcılığın ideoloğu Abdullah Cevdet'in, para karşılığı kendi vatani aleyhine Siyonist örgüte hizmetini (Herzl, 2002, 306), İttihat ve Terakki adının Fransızcadan aparıcısı Ahmet Rıza'nın, Osmanlı Meclis-i Mebusanı başkanı iken bile yemininde Allah demeyecek kadar katı bir Pozitivist olduğu düşünülmelidir.

Balkan bozgunu sırasında, gemiyi ilk terk eden fareler gibi, ülkeyi terk edenlerin Jön Türkler olması bir tesadüf olmamalıdır. Fransız Elçiliği ile içli dışlı olan bir Fransız gazetecinin tespiti acıdır. Ordusuz kalan gariban halk, kağnısına, sırtına vurduğu denkleri ile Bulgar, Yunan, Sırp katliamından kurtulabilmek için İstanbul yolunu tutarken; Jön Türkler, Paris yoluna düşmüşlerdir. Ahmet Rıza'nın tam bozgun sırasında Meclis Başkanı olarak ameliyat olacağı tutmuş, İttihat ve Terakki'nin başyazarı aynı zamanda

milletvekili olan Hüseyin Cahit, Maliye Nazırı yapılan Maliyecî Cavit, Paris yoluna düşmüşlerdir.

Jön Türklerle ilgili Fransız gazetecinin tespiti aydın sefaletini gözler önüne sermektedir: “Jön Türkler bu savaşta hiç de parlak bir harekette bulunmadılar. Trakya ve Makedonya köylüleri gibi onlar da rastgele bölgeyi terk ettiler. Ama Asya’ya doğru gitmediler. Onlar Londra-Paris yolunu tuttular. Düşman başkente yaklaştıkça şehri terk etmeyi uygun bulan önde gelen Jön Türk komitesi üyelerinin sayısı daha Kasım’ın ilk günlerinde pek uzun bir liste oluşturmaktaydı. Kırklareli bozgununun hemen ardından, eski Millet Meclisi Başkanı Ahmet Rıza Bey Paris’e gitmişti. Güya ameliyat olmak istiyordu. Fakat aslında bu ameliyat hiç de acil değildi. Bunun ardından *Tanin* gazetesi sahibi Hüseyin Cahit Bey’in gittiği haber alındı. Bir ikindi vakti Paris’e gitmek üzere vapura binmişti. Sonra sıra eski Maliye Nazırı Cavit Bey’e gelmişti.” “Bir zamanlar Paris’te adından söz ettiren” Prens Sabahattin, Padişah’a kumandayı eline alması gerektiğini bildiren bir açık mektup yayınladı. O bütün “Osmanlı hanedanının Çatalca hattına gitmesini” de ister. Ama kendisi, “kafilenin sonuncusu olarak” bile olsa ortada yoktur (Lauzan, 82-84). Arnavutluk’un başına getirilen İsmail Kemal’in, İşkodra’yı krallık vaadi üzerine teslim eden Esat Paşa’nın Jön Türk zümresinden olduğu da hatırlarda tutulmalıdır. İsmail Kemal, 1902 Jön Türkler Kongresi’nin “belli başlı adamı” durumundadır (Yahya Kemal, 1976, 190).

Hüseyin Cahit, hatıralarında, *Tanin*’in kapatılması ve başka bir adla yayınlanmasına izin verilmemesi üzerine (9 Kasım 1912), “Avrupa’ya gitme kararı” aldığını belirtir. Yanında gelmek isteyen Hüseyin Kâzım, Talât tarafından ikna edilince geri kalmıştır. 12 Kasım 1912’de pasaportla “Galata rıhtımından Romanya vapuruna binerek Viyana’ya doğru İstanbul’dan” ayrılır. Viyana’da Cavit Bey’le buluşurlar. Gelişmeleri Viyana’dan takip ederler. Dönüş kararını, ortalık yatışıp, İttihat ve Terakki yönetime hâkim olunca almıştır: “Babıali Baskını olayını duyunca hemen hazırlanarak” İstanbul’a döner. 31 Ocak 1913’te *Tanin*’i yeniden yayınlamaya başlar (Yalçın, 1976, 179-180, 183).

Jön Türk büyüklerinden Mizancı Murat, *İkdam*’daki “Tehlikeli Bir Geçit” başlıklı yazısında: “Bundan sonra bir yüzyılın dörtte biri oranında bir büyük devletin esirgemesinde yaşamaktan başka bir yol bulunmadığını” savunarak, mandacılığın ilk sözcülerinden olacaktır (Yalçın, 1976, 180).

Öğrencisi F. Rıfki'ya göre, "bir savaşçı ve tenkitçi" olan Hüseyin Cahit'i, İttihatçılar, kendisine birkaç bin altın lira verip, Osmanlı İmparatorluğunun en yüksek maaşlı ikballerinden biri olan, Düyun-ı Umumî'ye Türk alacaklılar vekili yapmışlardır. Bundan sonra, "savaşçı ve tenkitçi Hüseyin Cahit'i, bir daha memleketin en güç günlerinde bile aramızda göremedik. Harp sırasında Büyükada Yat Kulübü'nde yüksekçe fiyatlı oyun masalarında rastlardık" der (Atay, 1963, 69).

Meşrutiyetle beklenen gelmez. "Kanun-ı Esasi yürürlüğe girdi mi, her şey yoluna girecek" beklentisi gerçekleşmez. Avusturya-Macaristan, Bosna-Hersek'i işgal eder, Bulgaristan bağımsızlığını ilân eder, ardından Girit gider. Hıristiyan unsurların da azması ile birlikte bütün bunların "hepsi Meşrutiyet yüzünden başımıza geliyor", "çoban isteriz, şeriat isteriz, sesleri ile halk Selânik'ten soğudu ve Yıldız'a döndü." Artık sürgünlerden dönen Hürriyet kahramanlarının da birbirlerinin içyüzlerini açığa vuran yazılarını okuyorduk. Bir çokları curnalcı imişler. Paris'te Sultan Hamid'den aylık almakta imişler. Hatta bizim tercümelerinden hürriyet dersi aldığımız birinin arsızlığı yüzünden elçilikten kovulurken pantolonu yırtıldığı için Yıldız'dan 'tazminat' istediğini öğreniyorduk." (Atay, 1963, 30).

Sivil kanat için şu ifade deşet vermelidir: "İlk zamanları bütün ümidimiz İngiltere'de idi. Hatta ihtilâlden sonra büyükelçinin arabasını halk çekmişti. Bir aralık Almanya'dan medet umduk. Hepsi boşuna gitti." (Atay, 1963, 30).

Özenti yaygınlaşmış, değerlerden kopuş tesir alanını genişletmiştir. "Beyoğlu'nda bir İstanbullu Türk, 'Yerli'liğini kolayca hisseder. Dükkânlardan çoğu, Türkçeden başka dille konuşmaya cevap vermeğe, ancak 'tenezzül' eder. Yan sokaklardan bazılarının adı Fransızcadır ve Fransızca yazılmıştır. 'Büyük Kulüp'ün adı 'Cercle d'Orient'dır. Dili, Fransızcadır. 'Karşı' Türklerinin de Türkçe konuştukları pek duyulmaz." (Atay, 1963, 17).

"Bu Tanzimat tipi 'Batılı' ile bugünkü Batılı Türk arasında hiçbir benzerlik aramayınız. O, Türklüğünden utanan, Türklüğünü saklayan bir 'Alafranga'dır. Bir göbek, çoğu iki, nihayet üç göbek ötesi Anadolu'nun bir kasaba veya köyüne çıkan bu Türkler, Saraya yahut Babîali'ye çatinca ilk işleri soylarını da unutmak olur. Ama biz Meşrutiyet'ten önce onların tenkit edildiklerini duymadık." "Bu gençlerin sefahatlerine bütün mahalleli lânet eder. Şurası da var ki çoğunun mirasyediliği 'Karşı' masraflarını birkaç ay karşılamaya yeter yahut yetmez." (Atay, 1963, 17).

“Osmanlı polisinin ve hafiyelerinin ne Pera Palas, ne de Anadolu Demiryolları idaresi kapısından içeriye giremeyeceğini bilirdik. Hatta eğer Yunan uyruklu ise Rum meyhanesinde de ‘dokunulmazlık’ içinde idiniz. Yabancıların zabıtası ve adliyesi konsolosluklardı.” (Atay, 1963, 22-23).

“Aydınlar veya Aydınlar Batı hayranlığında üçe bölünmüşlerdi: Kara subayı mı, varsa Alman yoksa Alman. Deniz subayı mı, İngiltere’nin üstüne olmaz, sivil aydının gönlü ise Fransız’da idi.” (Atay, 1963, 23).

İttihatçı kahramanlar, Meşrutiyetten sonra “ayakları parlak çizmeli, esvapları sırmalı, birer yalı ve konakta damat” olmaya alışmışlardır. Birinci Dünya Harbi yıllarında “Millî İktisat” adı altında politik istismar yaygınlaşır. “Parayı Türkler kazanmalı, ancak bu Türkler de Merkez-i Umumî politikacıları olmalı idi. ‘Harp Zenginleri’ diye o zaman şöhret bulan nüfuz tüccarlarının çoğu, parti fedaileridir.” (Atay, 1963, 181).

Partizanlık

Balkan Harbi’nin ilk safhasını kaybetmenin sebebini İttihat ve Terakki milletvekili ve gazeteci Hüseyin Cahit de “particilik hastalığına bağlar” (Yalçın, 1976, 179).

Yunan ordusunu eğiten Fransız generali, Bulgar, Sırp ordusunu eğiten Rus subayları, Türk ordusunda ise eğitimci Alman subaylardır. Türk ordusunun kullandığı Alman tüfek ve topları, Bulgar, Yunan, Sırp ordusunun kullandığı genelde Fransız toplarıdır. Bu yönüyle bakıldığında Balkan Harbi, Avrupa devletlerinin Birinci Dünya Harbi öncesinde Balkanlar ve Türkiye üstünden birbirleriyle kafa ve teknik olarak çarpışmalarıdır, denilebilir. Böyle bir denemenin insanlık faciasına sebep olması, Avrupalı yüreklerde asla bir yer bulamayacaktır.

Balkan Harbinden sonra “Hasta Adam” kavramı neredeyse inanca dönüşmüştür. Bu terkip, oryantlizmin, kafaları esir alan propagandasından başka bir şey değildir. “Hasta Adam”sa, Trablusgarp’da 1700 kişiyle, 100 bin modern donanımlı İtalyan ordusunu kıyıda rezil etme nedir? Hasta Adam’la Çanakkale Muharebeleri, nasıl telif edilecektir?

Sorunlar vardır. Adriyatik’ten Yemen’e, Girit’ten Basra’ya, Kafkaslara uzanan bir cihan devletinin sorunu, büyüklüğünden dolayı yönetilemez olması değildir. Sorun kafalarda ve yüreklerde. Tanzimat, Genç Osmanlılar, Jön Türklerle devam eden kültür ve medeniyet değerlerindeki değişim furyası, kafaların Batı adına esir alınmasını sağlamıştır. Yenilgi asıl kafalarda ve

yüreklerde başlamıştır. Sanayileşememe, Pazar olma, geri kalma, iç isyanlar, kışkırtılan ırkçılık akımlarının getirdiği ayaklanmaların temelinde, değerleri yitirme bulunmaktadır. Kendine güveni, değerlerine bağlılığını yitiren okumuş kesim, Avrupa'nın yeniçerisi olmaya başlamıştır. Batının ağzına bakan, batı yönlendirmesinin esir aldığı insanlar, canlı ceset halinde ölü yıkayıcılarına teslim olmuşlardır. Kafa ve yürekte bir dirilişin yakalanamaması, ekonomik ve teknik alanda görülen eksikliklerin öne çıkmasından dolayı görülmemiştir. Napolyon'a, "Türkleri öldürebilirsiniz ama yenemezsiniz" dedirtenler, yüreklerdeki parçalanmayla ilim, sanat, siyaset ve askeri alanda da hiçliklerini kabullenmeye başlamışlardır.

KAYNAKÇA

- ANDONYAN Aram, 1999, *Balkan Savaşı*, Çeviren: Zaven Biberyan, Aras Yayıncılık, İstanbul.
- APAK Rahmi, 1988, *Yetmişlik Bir Subayın Hatıraları*, Türk Tarih Kurumu yayını, Ankara.
- ARTUÇ İbrahim, 1988, *Balkan Savaşı*, Kastaş A.Ş. yayını, İstanbul.
- ATAY Falih Rıfki, 1963, *Batış Yılları*, Dünya Yayınları, İstanbul.
- AYVERDİ Sâmiha, 1977, *Hâtıralarla Başbaşa*, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul.
- AYVERDİ Sâmiha, 1985, *Ne İdik Ne Olduk Hâtıralar*, Hülbe Basım ve Yayın, Ankara.
- AYVERDİ Sâmiha, 2004, *Ah Tuna Vah Tuna*, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul.
- BARDAKÇI İlhan, 2002, *İmparatorluğa Veda*, Alioğlu Yayınevi, İstanbul.
- ESENYEL Ömer, 1995, *Balkan Harbinden Günümüze Bakış*, Harp Akademileri Komutanlığı yayını, İstanbul.
- Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, 1984, *Yanya Savunması ve Esat Paşa (Korg. Bülkat)*, Kültür ve Turizm Bakanlığı yayını, Ankara.
- Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı, 1970, *Balkan Harbi (1912-1913) I nci Cilt Harbin Sebepleri, Askerî Hazırlıklar ve Osmanlı Devletinin Harbe Girişi*, Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Resmî Yayını, Ankara.
- HERZL Theodor, 2002, *Siyonizm'in ve İsrail'in Kurucusu Theodor Herzl Hatıralar*, Türkçesi: Ergun Göze, Boğaziçi Yayınları, İstanbul.
- Hüseyin Râci Efendi, *Zağra Müftüsünün Hatıraları Tarihçe-i Vak'a-i Zağra*, Baskıya Hazırlayan: Ertuğrul Düzdağ, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul.
- İbrahim Temo, 2000, *İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin Kurucusu ve 1/1 no'lu Üyesi İbrahim Temo'nun İttihad ve Terakki Anıları*, Arba Yayınları, İstanbul.
- KARAY Refik Halid, 2000, *Gurbet Hikâyeleri*, Günümüz Türkçesine uyarlayan: Ender Karatay, İnkılâp Kitabevi, İstanbul.
- LANDAU Jacob M., 1996, *Tekinalp Bir Türk Yurseyeri (1883-1961) Tekinalp, Turkish Patriot (1883-1961)*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- LAUZAN Stephan, (tarihsiz), *Osmanlı'nın Bozgun Yılları -Hastanın Başucunda Kırk Gün Kırk Gece-*, Yayına Haz.: Seyfettin Ünlü, Beyan Yayınları, İstanbul.
- Mahmud Muhtar, 2012, *Balkan Harbi Üçüncü Kolordu'nun ve İkinci Doğu Ordusunun Muharebeleri*, Yayına Hazırlayan: A. Basad Kocaoğlu, İlgî Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul.

- Mahmut Muhtar, 2012, *Balkan Harbi Üçüncü Kolordu'nun ve İkinci Doğu Ordusunun Muharebeleri*, Yayına hazırlayan: A. Basad Kocaoğlu, İlgı Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul.
- Rıza Tevfik (Bölükbaşı), 1949, *Serabı Ömrüm*, Kenan Matbaası, İstanbul.
- SERTEL, Zekeriya, 2000, *Hatırladıklarım*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- TUNCER Harun, 201, Bir Balkan Hikâyesi Arnavutlar da Benim Evladım!., *Yedikata Aylık Tarih ve Kültür Dergisi*, Çamlıca Basın Yayın Ticaret A.Ş. yayını, İstanbul, Mayıs 2012, S. 45, s.30-33.
- Yahya Kemal, 1976, *Çocukluğum, Gençliğim, Siyasî ve Edebî Hâtıralarım*, İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul.
- YALÇIN Hüseyin Cahit, 1976, *Siyasal Anılar*, Hazırlayan: Rauf Mutluay, Türkiye İş Bankası yayını, İstanbul.
- YÜKSEL SERDENGEÇTİ Osman, 1992, *Kanlı Balkanlar*, Yayına Hazırlayan: Bozkurt Zakir Aşar, Kamer Yayınları, İstanbul.

